KENDİ RUHUMUZU ARARKEN

PRİZMA

M. Fethullah Gülen

9

KENDİ RUHUMUZU ARARKEN

(PRİZMA - 9)

M. Fethullah Gülen

DİJİTAL ISBN
978-975-315-617-2

Yayın Numarası
486

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

Takdim Yerine

Dünden bugüne, medeniyetlerin çözülüş ve yıkılışları, ölüm ve göçüşleri incelendiğinde görüleceği üzere, bir dönem hangi yüksek konumda bulunursa bulunsun eğer bir medeniyetin mirasçıları kendi ruh ve mânâ kökleriyle irtibatını koparmış, özünden uzaklaşmış, geçmişi ve tarihî dinamikleriyle zıtlaşmışsa o medeniyetin ayakta kalması, varlığını sürdürmesi, hür olarak yaşaması mümkün olmamıştır. Zira mânâ kökleriyle irtibatını kesmiş, kendinden kaçan ve kendine yabancılaşmış toplumları fıtrat hiçbir zaman affetmemiş ve onlar hakkındaki hükmünü "hayatın dışına itilme, müzelik hale gelme ve tarihe malzeme olma" şeklinde vermiştir. Başka bir ifadeyle, tarih boyu, kendini, kendi değerlerini inkâr eden milletlerden iflâh olan görülmediği gibi, kendi olarak kalanlardan da bütün bütün tarihten silinip giden olmamıştır.

Esasında, şanlı geçmişimize bakıp; *"Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz!"* (Mehmet Âkif) diyerek hayıflanıp iç geçiren günümüz nesilleri olarak bizler, yukarıda dile getirilen hakikatin çarpıcı, hüzünlü ve canlı bir misalini teşkil etmekteyiz. Zira asırlar boyu insanlığın hayranlık duyup imrendiği bir konumda bulunsa da, 18. asır, bizim dünyamız itibarıyla özünden uzaklaşanların ve muhakemesiz mukallitlerin; 19. asır, kendini değişik fantezilere kaptırmışların, geçmişiyle ve tarihî dinamikleriyle zıtlaşanların; 20. asır, bütünüyle yabancılaşanların, kendini inkâr edenlerin, dolayısıyla da ışık ve rehberini hep dışarıda arayanların çağı olmuştur.

Üç asır boyunca yaşanan bu hazin tecrübeleri müşahede eden 21. asrın yamaçlarındaki bizlere gelince, bugün biz, bir kez daha diriliş yaşamak, var olabilmek, varlığımızı sürdürebilmek ve geleceğe güçlü bir şekilde yürüyebilmek için kendi değerlerimizi yeniden keşfe çıkmalı ve bizi, biz yapan o mânâ ve ruhu arayıp bulmaya çalışmalıyız.

Bu noktada durup yanlış anlaşılabilecek bir hususa dikkatleri çekmekte yarar var: "Kendi değerlerimize yönelme, öze dönme, kendi ruhumuzu arama" derken, kastedilen "içe kapanma, sadece geçmişi yaşama, maziye hapsolma" şeklindeki bir anlayış değildir. Zira var olabilmenin, varlığını sürdürebilmenin en önemli esası kendini yenileyebilmektir. Kendini yenileme irade ve cehdini

gösteremeyenler ise canı çekilmiş ceset gibi, çürümeye, dağılmaya maruz kalır. Fakat şurası da hiçbir zaman unutulmamalı ki, gerçek yenilenme, kök ve çekirdekteki safvetin korunması, verâset yoluyla geçmişten süzülüp gelen bütün kıymetlerin bilinmesi; bilinip onların hâlihazırdaki düşünce ve irfan buğularıyla sentezinin yapılmasıyla mümkündür. Köklerinden kopuk bir ağacın meyve verdiği görülmüş müdür? Böyle bir ağacın değil meyve vermesi, ayakta durması bile mümkün değildir. İşte toplumlar da tarih boyu kazandıkları ve nesilden nesile intikal ettirdikleri değerlere bağlı kalıp, yaşadıkları çağın getirdiği zenginliklerden istifade ederek köklerine bağlı inkişaf ettikleri takdirde ayakta kalıp meyve verebilirler. Bu itibarla bizim "öze dönmek"ten, "kendi ruhumuzu aramak"tan kasdımız, maziden tevârüs ettiğimiz âlemşümul değerleri, dinin ruhu ve ilmin ışığıyla bugün yeniden kendi kültür potamızda yoğurup şekillendirme; kendi düşünce tarzımızın, hayat felsefemizin, medeniyet telakkimizin çerçevesini kendi hür irade ve tercihlerimizle ortaya koyabilmektir.

İşte baştan sona tetkik edildiğinde görüleceği üzere, soru-cevaplardan oluşan elinizde tuttuğunuz bu eser, kendi ruhumuzu keşfetme yolundaki böyle bir niyet ve azmin, böyle bir cehd ve gayretin sonucudur. Sorulan sorular, unutturulmaya çalışılan değerlerimize insanımızın yeniden yönelişinin, onları aslî kaynaklarıyla öğrenme arzu ve isteğinin bir neticesi; bu sorulara verilen cevaplar ise, muhataplarının gönüllerine o diriltici ruhu üfleme heyecanının, kendimiz olma çırpınışlarının bir meyvesidir.

Kitap, dört bölümden oluşmaktadır. *"Perspektif"* adlı birinci bölüm, önce kendi milleti, sonra da bütün insanlığı yeniden ihyaya kendini adamış diriliş süvarilerinin özelliklerini, mefkûre muhacirlerinin sahip olması gereken donanımları, yollardaki tehlikeleri ve yol boyunca, güzergâh emniyeti adına dikkat edilmesi gereken prensipleri ele almaktadır. *"Düşünce Boyutu"* adlı ikinci bölüm, madde-mânâ münasebetinden uykunun mahiyetine çok farklı konularda günümüz insanının merakını celbeden konuları ihtiva etmektedir. *"Din Ekseni Etrafında"* adlı üçüncü bölümde tevhid mertebeleri, köle ve cariye hukuku, fetret devrinde işlenen günahlar gibi İslamî ilimlerdeki farklı sahalarla alakalı günümüz insanının akıl ve zihnini meşgul eden sorulara cevap verilmektedir. *"Büyüteç"* adlı dördüncü bölümde ise, bir projektör gibi

insanımızın yoluna ışık tutan çok veciz ve çok özlü bazı anahtar cümlelerin şerh ve izahı yapılmaktadır.

Kendi ruhumuzu arama istikametinde seyahatlerin tertip edildiği, geçmişten süzülüp gelen değerlerimizi yeniden keşfetme adına hummalı gayretlerin görüldüğü şu diriliş günlerinde böyle bir eseri sizlerle buluşturmamıza vesile olduğundan dolayı Muhterem Hocamıza gönül dolusu teşekkürlerimizi arz eder, sıhhat ve afiyet içerisinde daha nice eserlere vesile olmasını Rabbimiz'den niyaz ederiz. Hayırlı okumalar!

Nil Yayınları

Birinci Bölüm

PERSPEKTİF

BEŞ ÂFET

Soru: Kendi aklımıza, fikrimize ve nefsimize itimat etmek bazen bizi istişareden alıkoyabiliyor. Bu konuda ne buyurursunuz?

İnsan, çok akıllı ve ehl-i ilim dahi olsa hiçbir zaman istişareden vazgeçmemelidir. Zira istişare, hem bir vifak ve ittifak vesilesi, hem akl-ı küllîyi değerlendirmedir. Bu itibarla da o, ciddi bir vazifedir. Bir Arap atasözünde denildiği gibi, *"İki ilim, bir ilimden hayırlıdır."* Böyle olunca, üç ilim, bir ilimden haydi haydi hayırlı olmuş olur. Ayrıca istişarede bulunan insan başkalarının ilmini de kendi ilmine katmış ve onların düşüncesiyle kendi düşünce ufkunu genişletmiş olur.

Müsaade buyurursanız burada, ehl-i iman arasında hissedilen ve benim âfât-i hamse (beş âfet) olarak nitelendirdiğim beş sinsi hastalığa temas etmek istiyorum. Bu âfetlerin her biri ruha tuzak ve kalbi öldüren amansız birer marazdır. Bütün mü'minlerde, hatta tarikat ve tasavvuf gibi kudsî müesseselerin nuranî havasını ve tertemiz meltemlerini vicdanlarında, ruhlarında duyan kardeşlerimizde de görülebilecek **birinci âfet** şudur:

Bir kısım büyüklere ait meziyetleri ve faziletleri anlatmakla iktifa edip, başkalarının kahramanlıklarını destanlaştırıp, öyle olma duygu, düşünce, hamle ve gayretinden mahrum yaşamaktır. Yani evliya menkıbeleriyle müteselli olup, evliya olma duygu ve düşüncesinden mahrum olmaktır ki, aslında bu maraz, zelil olmuş milletlerin maruz kaldığı bir aşağılık duygusu hastalığıdır.

Evet, bir millet geçmişine ait değerleri kaybetmiş ve dilencilik durumuna düşmüşse, sadece *"Kahramanlar yaratan bir ırkın ahfadıyız."* diyerek atalarıyla övünür. İşin doğrusu, ecdâdımız övünülecek kimselerdir ama yalnız onlar ile övünüp de onlar gibi olmaya çalışmamak çok ciddi bir aldanmışlıktır. Rica ederim, böyle olanlar kendilerinin ne olduklarını ve ecdâdları gibi ne tür hizmetlere imza attıklarını hiç düşünmezler mi? Tekrar ifade etmekte fayda var; bu durum, zelil olan millet ve toplulukların aşağılık duygusu adına mahkûmiyetlerini itirafın ifadesidir. Bu husus, hem bizi hem de başkalarını ilgilendiren bir âfettir. Zühd, takva, ihlâs ve samimiyetle gece-gündüz çırpınan her fert, mutlaka hayran olduğu, hayranlıkla destanlarını anlattığı insanların

durumunu kazanmaya çalışmalıdır. Binaenaleyh sadece Hazreti Fatih, Yavuz ve Kanunî gibi zatlarla müteselli olup da dünya muvazenesinde onlar gibi yerlerini alma cehd ve gayretinden mahrum olmak, sefil nesillerin kuru tesellilerinden ibarettir.

İkinci bir âfet de, büyüklerin büyüklüğünü teslim etmeme hastalığıdır. Hatta bu maraz bazen öyle bir raddeye ulaşır ki, insan kendisini o büyüklerin seviyesinde görmeye başlar. Evet, gururun ve kendini beğenmişliğin bir ifadesi olarak kendisini tıpkı o büyükler gibi görme marazı da bugün ayrı bir âfet olarak mü'minleri tehdit etmektedir. Mesela, Allah'ın velî kullarını ve âlimleri kendisi gibi görme ve "İhtimal ki, Şâh-ı Geylânî de, Şâh-ı Nakşibend de, Ebû Hanife de benim gibi adamlardı." deme cüretinde bulunmanın ifadesi olan sözler, bu tür bir hastalığın sözlere yansımış ifadeleridir. –Hafizanallah– kendisini beğenme hastalığı, birinci âfetin diğer ucunda, ona tam ters ama öldürücü diğer bir hastalıktır. Böyle düşünen kimse, büyüklerin füyûzatından ebediyen mahrum kalır ve bir adım ileriye gidemez.

Evet, biz kat'iyen İmam Ebû Hanife, İmam Şafiî, İmam Malik veya Ahmed İbn Hanbel olamadığımız gibi, Şâzilî, Ahmed Bedevî, Ahmed Rufaî, Şâh-ı Geylânî, Şâh-ı Nakşibend ve İmam Rabbânî de değiliz ve olamayız. Bunların içinden Şâh-ı Geylânî ve İmam Kerhî gibi bazı büyük mücedditlerin tasarrufları vefat ettikten sonra dahi, Allah'ın izniyle Efendimiz'in vesâyâsı altında hâlâ devam etmektedir. İhtimal, mânâ âleminin bu sultanları ruhaniyetleriyle bizim başımızı okşamakta, bize zahîr ve arkacı olarak ellerini sırtımıza vurmakta ve bir dest-i teşvikle bizi hep hizmete doğru teşvik etmektedirler. Binaenaleyh bir insan için, kendini, tasarrufları –Allah'ın inayet ve izniyle– asırlarca devam eden kimselerle müsâvi görmesi kadar büyük bir gaflet ve dalâlet olamaz. Herkes burada da haddini bilmeli ve "Onlar başka bir iklimin adamları, biz başka bir iklimin adamlarıyız." demelidir.

Bir diğer âfet de şudur: İnsanlar her hizmete, her yüce davaya, her kudsî mefkûreye önce şevkle sahip çıkarlar, onu tahakkuk ettirmek için çeşitli vesilelere başvururlar. Mesela, yüce duygu ve düşünceleri gönüllere yerleştirmek ve hâkim kılmak için durmadan çalışır ve bu uğurda müesseseler açarlar. Hazırladıkları evlerde iman adına halkın imdadına koşarlar, bir itfaiye

memuru gibi nerede bir yangın varsa onu söndürmek için durmadan didinir dururlar; derken, gayet ulvî, hasbî ve diğergâmlık içinde başlatılan bu hizmet ve gayretler, bir müddet bu şekilde devam ettikten sonra O'na giden yolda kullanılan sebeplerin vesileliği unutulur, bunlara 'maksûdun bizzât' olarak bakılmaya başlanır ve onlar birer esas olarak ele alınır; böylece insanlar hedeften ve gayeden saptırılmış olurlar. Şöyle ki, dinî duygu ve düşüncenin serpilip gelişmesi için açılan müesseselerde o vazifenin yapılamamasına, o kudsî ve ulvî vazifenin gerektiği şekilde eda edilmemesine karşılık, hâlâ bir kısım müesseseler açılmakta ise, hayatî fonksiyonlarını yitirdiğinden dolayı bu müesseselerin vesile olmaları unutulmuş ve bu vesileler birer gaye yerine konulmuş demektir. Vesilelere gaye diye tapmak da mü'mini bitiren bu beş âfetten biridir. Bu âfet de Allah yolunda koşturan kardeşlerimizi, daha evvel başkalarını yaraladığı gibi yaralamış, âdeta bir hançer gibi sinelerine saplanmış sayılır. Bu âfete karşı da ciddi bir teyakkuza ihtiyaç vardır.

Bir diğer âfet de, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmak için hizmet eden mü'minlerin kendi ilim, idrak ve bilgilerine güvenip müstakil hareket etmeleridir. Kendisinden başka ilim, irfan ve düşünce kaynaklarına müracaat etmeden, hususiyle de ihtisasa saygılı olmadan, "Ben, bana yeterim." düşüncesi ile hareket etmek öyle bir âfet ve gaflettir ki, insanın hem dünya hem de ahiret hayatı adına hüsran yaşamasına yol açar. Hele bu insan, bir kaç insanın da uhrevî hayatını temsil ediyorsa, hem kendini zarara sokar hem de onlara zarar verir. Yani hem kendisinin mahvına ve kaybetmesine hem de onların dalâlete sürüklenmesine sebebiyet vermiş olur.

Beş hastalıktan bir diğeri de, mü'min kardeşlerimizin iman ve Kur'ân aşkının sönmesidir. Bu husus da diğerleri gibi çok önemli hususlardan biridir. Bu marazı, insanda yavaş yavaş İslâmî aşk ve heyecanın, dinî duygu ve düşüncenin, daha geniş bir ifadeyle, cihad azminin sönmesi ve ferdin metafizik gerilimini kaybetmesi şeklinde de ele alabiliriz. Zira metafizik gerilimin korunması ve cihad ruhunun daima canlı tutulması, bir milletin ebediyen yaşayabilmesinin en büyük garantisidir. Bin aşk ve şevkle çıktıkları yolda, yola ve yolun güzelliklerine bağlanıp kalmak ve hedefi unutmak olarak da tarif edebileceğimiz bu âfetin ne kadar büyük bir hastalık olduğuna tarih bütün canlılığıyla şahittir. İsterseniz kendi ecdadımızdan misal verelim.

Osmanoğulları serhat boylarında azm u ikdamda bulunduklarında cihanları fethetmişlerdi. Osman Gazi'nin, Orhan Gazi'nin, Hüdavendigâr'ın, Yıldırım Bayezid Han'ın, Mehmed Çelebi'nin, Hazreti Fatih Sultan Mehmed'in ve İkinci Murad'ın en büyük aşk ve iştiyakları cephede ölmek idi. Murad Hüdavendigâr, Balkanlarda şehit olurken, yaralı ve kanlar içinde, etrafındakilere şu tavsiyede bulunuyordu: "Sakın atın üzerinden inmeyesüz!" Yıldırım Bayezid de aynı şeyi tavsiye etmekteydi. Ne zaman ki padişahlar ordularıyla sefere gitmemeye, saraya gömülmeye, zevceleriyle beraber olmaya başladılar, işte o zaman çürüme ve kokuşma baş gösterdi. Bu dönemde artık serhat türkülerinin yerini yaşama arzusu ile ilgili türküler almıştı ve o aşk u şevk de sönmüştü. Aşk u şevkin sönmesi, diğer bir tabirle, kendilerinde hayat şevkinin, yaşama arzusunun ve çoluk çocuk içinde bulunmanın, daha başka bir ifadeyle de, haneperestliğin, evlad ü iyal-perestliğin ruhlarına hâkim olması, maksadının aksiyle onların suratına öyle bir tokat hâlinde inmişti ki, neticede evlad ü iyallerini de, hanelerini de koruyamamışlardı. Buna mukabil hayatını iman ve Kur'ân'a hizmet aşkıyla geçirip izzetle yaşayan kimseler ise hem kendileri, hem aileleri, hem haneleri, hem de milletleri ile beraber izzet içinde yaşamışlardı. Endişe edip titrediğim, korktuğum meselelerden biri de işte budur..!

Rabbim, din kardeşlerimizin iman ve Kur'ân'a olan bağlılıklarını ve şevklerini söndürmeden devam ettirsin..!

MÜSLÜMAN OLARAK ÖLEBİLMEK

Soru: Müslüman olarak yaşamak, Müslüman olarak ölmek ve öbür tarafta salihler zümresine ilhak olmak için ferdin alacağı durum nedir?

Evvelâ, bir insanın Müslüman olarak yaşaması, onun Müslüman olarak ölmesi için önemli bir husustur. Bir hadis-i şerifte Efendimiz –hadis kriterleri açısından tenkidi yapılabilir– *"Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle haşrolursunuz."*[1] buyurur. Yani öbür âlem, mü'minin ölüm hâlindeki durumuna göre şekillenmektedir. Ölüm hâlindeki durum ise mü'minin yaşadığı hayat çizgisinde cereyan eder. Bir hayat fevkalâde nezih ve çok üst seviyede yaşanmış, her dem Rab'le irtibat korunmuş, kafa ve ruhtaki her gudde ve fakülteye Allah'a ait mânâ ve ruh işlenmiş ise, bu dünyadan göçme de –Allah'ın tevfik ve inâyetiyle– aynı istikamette olacaktır. Buna mukabil iman mevzuunda derinleşilememişse, bu defa da insan, öyle bir boşlukla bu dünyadan göçüp gidecektir.

Selef-i sâlihînin bu mevzuun hem menfisi hem de müspetinde pek çok müşâhedeleri olmuştur ve bunlar, daha ziyade *Kitâbü'r-Rekâik* denen, insanın ruhunu harekete geçiren, kalbine dokunan, onun nazarını ahirete ve hesaba tevcih eden meselelerden meydana gelen kitaplarda ele alınmıştır. Buna, İmam Kurtubî'nin bir *Tezkire*'si misal verilebilir. Bu tür eserlerde gördüğümüz gibi seleften öyle kimseler vardır ki, vefat ederlerken âdeta kanatlanıp uçmuşlardır. Zira böyleleri hayatları boyunca Kur'ân'la iştigal etmiş, onu sevmiş ve ona gönül vermiş kimselerdir ki, bunlar komada dahi olsalar gürül gürül Kur'ân okumuş ve dilleri Hak adına hiç susmamıştır. Zira bu mesele onlar için artık bir şuuraltı olmuş ve âdeta onların iç melekeleri dinamosu hâline gelmiştir. Hayatında namazın büyük bir yeri olan Müslüman için ölüm anında en tatlı şey, Rabbisinin huzurunda başını yere koyup secde hâline gelmesidir. Hadiste bildirildiği üzere, insanın, Rabbine en yakın olduğu an secde hâlidir.[2] İşte böyle bir insan secde hâlinde ruhunu Rabbisine teslim etmek ister. Nitekim bu şekilde vefat edenler de vardır ki merhum Ahmet Naim de bunlardan biridir.

Buna mukabil öbür kutupta da öyle kimseler vardır ki –hafizanallah– onlar da –bağışlayın– "Atı tavlaya götürüp bağlayın, onun altını süpürün, süpürgeyi

getirin.” veya “Falanda benim alacağım vardı, bir zamanlar tefecilik etmiştim ben onunla. Filan yerde bir iki işten gelecek var.” diyerek öbür âleme öyle yuvarlanıp gitmişlerdir. Evet, bu sözleri söyleye söyleye, bu hezeyanlar içinde ruhunu teslim eden nice kimseler olmuştur. Zira insan nasıl yaşamışsa onun yaşantısı, onun şuuraltı hâline gelmiş olur. İnsan kendinden geçince şuuraltı olan hususlar hortlar ve insanı belli ölçüde baskı altına alır. Bu durum kabre kadar uzayıp gider. Hatta o derecede ki bunun bir uzantısı olarak kabirde melek gelip ona Rabbisini ve kitabını sorduğunda onun, “Sepeti getirin, verin onlara otları, samanı götürün.” gibi sözler söylemesi ihtimal dâhilindedir.

Rabbimizden dileğimiz bizim encamımızı hayırlı etmesidir. Bundan dolayı Kur'ân: *“Sakın, zinhar, başka şekilde değil, Müslüman olarak ölmeye çalışın.”*[3] buyurur. Bu arada akla şöyle bir soru da gelebilir: “Müslüman olarak ölmek elimizde mi?” Fakat unutmamalı ki mü'minler olarak elimizdeki imkânları kullanma mecburiyetindeyiz. Bir kere sevap, sevabı doğurur. Evet, bir hadis-i şerifte ifade edildiği üzere hayırdan hayır doğar, hayır hayrı netice verir.[4] Mesela, Allah, sadaka veren bir mü'minin kalbini yumuşatır ve ona ibadet aşkı verir. Ondaki bu ibadet aşkı, yeni hayırlar yapma aşkını doğurur. Nasıl ki kısır döngü denilen fâsit daire boş bir şeydir ve yeni boş bir şeyi tevlid eder; öyle de fâsit daireye karşılık sâlih (doğurgan) bir daire, bir hayırdır ve yeni bir aşk, şevk ve hayrı tevlid eder. Böylece mü'min yeniden bir daha koşar ve koşmalar olumlu koşmalara vesile olur.

Bana, gençliğini hep namaz ve niyaz içinde geçirdiğini bildiğim bir arkadaşımı anlattılar. Demişlerdi ki: “Namazda rukûya giderken, eline dayandı ve gitti. Sonra arka üstü yatırdılar ve ardından vefat etti.” Bir başkasının da secdeye giderken “Allahu Ekber” dedikten sonra başını koyup vefat ettiğini söylediler. Evet, insan hangi duygularla meşbû ise, Rabbim de onu öyle öldürür. Tabiî bu demek değildir ki namazda veya secdede ölmeyen fena bir hâlde gitmiştir. Hatta söylemesi gerekli olan şeyleri ağzına almadan ölenin de fena hâlde gittiği söylenemez. Hâşâ, hiç kimse böyle bir şey diyemez ve bunu iddia da edemez. Fakat güzel yaşayan, sonra da hayatını iyi mühürleyen bir insan vefat ederken –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– her hâlukârda iyi gider. Hafizanallah, fena şeyleri şuuraltı yapmış bir kimsenin de âkıbetinden

korkulur/korkulmalıdır da.

Mevzu ile alâkalı diğer bir husus da şudur: İnsanın, Rabbisine olan imanı, hayatı boyunca ruhuna öyle işlemeli ki, şeytanın eli, o imanı onun içinden söküp atamamalı ve kendisine toslayan hiçbir tereddüt onu sarsamamalıdır. Evet, insanın her günkü hayatında tefekkürden dantelâlar olmalıdır. Mesela, bizim, Allah inancı mevzuunda kanaatimize bir tek delil yeter. Rabbimize –inşâallah– öyle inanmışız ki aksine ihtimal vermiyoruz; fakat yine de bu inancımızı öyle takviye etmek gerekir ki, karşımıza bin felsefe çıksa, bize fünûn-u müsbetenin inkâra götürücü yüzlerce pozitif neticelerini anlatsalar, bin tane ışık oyunuyla gözlerimizi bağlayıp bakışımızı bulandırmak isteseler, bizler O'na, ilmin takviyesiyle muhkem kaziyeler hâlinde öyle inanmalı ve öyle sağlam durmalıyız ki, mahall-i imanımıza ne insî ne de cinnî şeytanların eli ulaşamamalıdır. Hatta iman sadece kalbimizde kalmamalı, âdeta damarlarımızdaki kanın içinde dolaşmalıdır. Aleyhissalâtü vesselâm'ın ifadesiyle, şeytan, insanın damarlarındaki kanın içinde dolaşır,[5] alyuvarlara ve akyuvarlara biner, kalbine uğrar, fitne sokar; onun beynine girer ve kafasını karıştırır. İman, mü'minin kanı içinde öyle hareket etmelidir ki, şeytan her yerde iman gücüyle boğulmalı, iman da sırrımıza girip hafâmızı fethetmelidir. Evet, bizler Rabbimizle öyle bir münasebet içine girmeliyiz ki, başkaları onu hiç anlayamamalı, şeytan da ona muttali olamamalı. O noktayı sadece Rabbimiz bilmeli ve bizim kalbimiz sezmeli. Bu konuda sürekli ilerleyerek ilimden ve kâinattan gelen şüphe ve tereddütlere öyle kapalı olmalıyız ki, şeytan son demde değişik oyunlarla kafamızı bozmasın. Tabiî ki, bu da hayatımız boyunca ameliyât-ı fikriyede bulunmaya ve fevkalâdeden tefekküre bağlıdır.

Müslüman olarak ölmek için dikkat edilmesi gereken diğer bir mesele de şudur: Ehl-i hakikat ve ehl-i tasavvufun yaptığı gibi "râbıta-i mevt"te bulunarak sık sık ölümü düşünmek ve onu her an ensemizin kökünde hissetmek ve böyle bir mülâhaza ile adımları dikkatli atmak, her an ölümü intizar etmek ve yer yer de kavuşmanın iştiyakıyla coşmak… Evet, "Sevgiliye, mahbuba, matluba, ne zaman kavuşacağım?" iştiyakı içinde bulunmak… ki Efendimiz şöyle buyururlar: *"Bir kimse Allah'a mülâki olmayı arzuluyorsa, (Rabbim Rabbim diyerek âşıkın mâşuka yanıp tutuşması gibi yanıyorsa) Allah onunla*

karşılaşmadan (mukaddes hoşlanma ne ise) öyle hoşlanır. Eğer bir kimse ölümden korkuyor, Rabbe mülâki olmayı arzu etmiyorsa, Allah da öylelerinin huzuruna gelmesini istemez."[6] –hafizanallah–.

Kalbinde imanı taşıyan her mü'min böyle bir iştiyakı da taşımalıdır; taşımalı ve imanının seviyesine göre Rabbine mülâki olmayı, dâussıla ile yanıp tutuşan bir insanın yer yer trenden, otobüsten başını çıkarıp, "Memleketime vardım mı?" diye beklemesi gibi öteleri beklemelidir. Tabut ve teneşiri, meleklerin kanatlarından daha şerefli gören, "Rabbim emretmediği için ölümü istemiyorum. Yoksa benim için ölüm Cennetlere uçmak için en mühim bir pisttir." diyebilen bir mü'min, Rabbisine kavuşmaya arzulu demektir. O (celle celâluhû), ancak –tabir caizse– arzulu olana arzulu olur. Bu arzu ve istek ile alâkalı Cenâb-ı Hak der ki: *"Kulum Bana bir karış yaklaşırsa Ben ona bir arşın yaklaşırım. O Bana bir arşın yaklaşırsa, Ben ona bir kulaç yaklaşırım. O Bana yürüyerek gelirse Ben ona koşarak giderim."*[7] Daha sonra da bu yakınlık öyle bir hâl alır ki, Cenâb-ı Hak o mü'minin gören gözü olur da artık o insan hiç yanlış görmez, Allah onun duyan kulağı olur da, artık her şeyi en iyi şekilde değerlendirir ve duyduğunu yanlış duymaz, onun tutan eli ve yürüyen ayağı olur da Allah onu yanlıştan uzak tutar ve olumsuz yöne yönlendirmez.

Rabbim, bizlere göre değil de, Kendinin sonsuz keremine göre muamelede bulunsun ve inşâallah "sultana sultanlık, gedâya gedâlık" ölçüsü içinde bizi sonsuz hediye ve atiyyelerle sevindirsin...

---

1 Aliyyülkârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh* 1/332, 7/375, 8/431.
2 Müslim, *salât* 215; Ebû Dâvûd, *salât* 148; Nesâî, *tatbîk* 78.
3 Âl-i İmrân sûresi, 3/102.
4 Buhârî, *cihad* 37; *rikak* 7; Müslim, *zekât* 121-123.
5 Buhârî, *i'tikâf* 11, 12, *bed'ü'l-halk* 11, *edeb* 121, *ahkâm* 21; Müslim, *selâm* 23, 24.
6 Buhârî, *rikak* 41; Müslim, *zikir* 14, *cennet* 63.
7 Buhârî, *tevhîd* 15, 50; Müslim, *tevbe* 1, *zikr* 1, 20-22.

SEFAHET VE SEFALET, GİRDİĞİ YERİ HELÂK EDER

Soru: Bazı ülkelerde sefahetin çok ileri seviyede olduğu söyleniyor. Bu memleketlerin istikbali hakkında ne dersiniz?

Sefahet ve sefalet nereye girmişse orayı helâkete sürüklemiştir. Nerdeyse bu iki virüsün şimdiye kadar içine girip helâk etmediği herhangi bir memleket göstermek mümkün değildir. Meseleyi önce tarih perspektifinden ele almak, daha sonra da soruda ima edilen ülkeler açısından bir değerlendirme yapmak uygun olacaktır.

Evet sefahet, ruh sefaleti ile birleşince önce Emevi, sonra Abbasi daha sonra da Endülüs'ü tıpkı bir canavar gibi yutmuştur. Selçukîlerin sefahet ve sefalet demeye imkân ve zamanlarının olup olmadığını bilemiyorum. Zira onlar, zaten bir vahdet tesis ve temin edememişlerdi. Bununla beraber Anadolu'ya girdikleri dönemdeki kıvamları, canlılıkları ve hareketliliklerini koruyup koruyamadıklarına dair mülâhaza dairesini de açık bırakmanın uygun olacağını düşünüyorum. Şu kadarını söylemede bir beis olmasa gerek; Selçukîler eğer bu kıvamı korusalardı o iki hastalığın onları yutması mümkün olmayacaktı. Oysaki onlar da silinip gitmişlerdi…

Hatta bu iki virüs, altı asır boyunca bütün zirekliği, canlılığı ve zindeliği ile devam etmiş olmasına rağmen koca bir milleti, koskoca, canlı, muhterem ve muazzez Osmanlı İmparatorluğu'nu bile yutmuştu. Osmanlı öyle bir imparatorluk idi ki, toprakları bugünkü Türkiyemizin yirmi katından daha büyük koca bir devlet idi. Osmanlı Devleti, padişahları ordusunun başında, halkının içinde olup rahatı ve rehaveti terk ettiği dönemlerde daima ilerliyordu. Kanunî'den iki üç göbek sonra, onun oğlu ve torunu (bir kere müstesna zannediyorum) ordusunun başında ve onların içinde olmamıştı/olamamıştı. İşte bu mübarek seferlere iştirak durup da sarayda rahat etme arzusu belirip ve millet fertlerinde de rahatlarını milletleri için feda etme ulvî düşüncesi kaybolunca onlar da eriyip gittiler. En azından paşalara ait saraylarda cariyelerin, altının, gümüşün, paranın, servet hırsının ve çalıp çığırıp oynamanın çoğalması, koca bir imparatorluğu hâk ile yeksân etti ve âdeta

bitirdi. Bu konuyu, bir mevkûtede yayınlanan, az buçuk rahat ve rehaveti örseleyen, hırpalayan bir ölçü mahiyetindeki yazılara havale edip şimdilik üzerinde daha fazla durmak istemiyorum.[8]

Tarihte çok misallerini gördüğümüz bu sünnetullah'a (değişmez ilâhî âdet) binâen denebilir ki, bugün sefahate giren ülkeler de er-geç birgün tarih sahnesinden silineceklerdir ve bunu önlemeye de kimsenin gücü yetmeyecektir. Ve o ülkelerin şu veya bu sahada gelişmiş olmaları da yıkılmalarının önünü alamayacaktır. Şu kadarı vardır ki, devletin bir süre devletliğini koruması ve milletin de eskiden gelen hızını muhafaza edebilmesi her zaman ihtimal dâhilindedir. Nitekim Kanunî'den sonra rind bir adam olan Sarı Selim devletin başına geçti ama, Kıbrıs o devirde fethedildi, Selimiye Cami-i Muhteşemi de o devirde yapıldı, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) yine o devirlerde rüyalara girdi. Hatta o rind Selim'in rüyasına giren Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: *"Selim! Edirnemde bir cami yap!"* dedi. Ne var ki, güzellik adına sayılan bu hususlar, Yavuz ve Kanunî devrinde hızlı bir şekilde çağlayıp gelişen anilmerkez bir hareketin hızıyla gerçekleşiyordu. Kanunî'nin 1566'da ölümüyle bu hız bir bakıma 35-40 sene daha sürmüştü. Beş-on sene sonra İran ve Alman cephelerinde bozgunlar birbirini takip etmeye başlayınca durgunlaşma da kendini göstermeye başlamıştı.

Bazı ülkeler, İkinci Cihan Harbi'nden sonra Batı ve Amerika düşmanlığı içinde derlenip toparlandı, bir vahdet ve birlik kurdu, sonra da insanlarında çalışma düşüncesi uyardılar. Daha sonra da Batılılar kendi düşüncelerini onlara okutmak için alfabelerini değiştirmek istediler. Âdeta onların ruhlarının içine birer kurt gibi girdiler ve onları karmakarışık bir renk mozayiğine çevirip delik deşik ettiler. Kendi sefahet ve sefaletlerinin bin türlüsünü, daha önce bize bıraktıkları bütün eracifi götürüp onların dünyalarına boşalttılar. Bu ülkelere gidip gelen arkadaşlarımızın müşâhedelerine göre onlar şimdilerde kendi toplumlarını da yanlarına alarak yavaş yavaş sefahete kayıyorlar. Bu konuda düşünürlerin ekserisi aynı istikamette görüş beyan etmektedir. Bu itibarla da daha şimdiden bu ülkelerin istikbal vaat edemeyeceğini söylemek mümkündür.

Zira sefahet ve sefaletin yaygın olduğu hiçbir ülke istikbal vaat etmemektedir/etmeyecektir. Evet, ruh sefaletine maruz kalan hiçbir millet iflah

olmamıştır. Sadece iktisadî durumları iyi olan, maddeten müreffeh insanların yaşadığı ülkeler, ruhen çökmüş insanlarla doludur ki oraların da bir muhalif rüzgâr esintisiyle savrulup gitmeleri kaçınılmazdır. Tabir-i diğerle, o ülkeler dıştan çok görkemli görünen çınarlar gibidirler, ama içleri çoktan karbonlaşmış, çürümüş, yanmış ve devrilme sath-ı mâilinde bulunmaktadırlar.

Bir misal vererek konuyu sona erdirmek istiyorum. Bundan on beş sene evvel, yukarıda sözünü ettiğimiz ülkelerde intihar nispeti yüz binde on iki idi. Aynı yıllarda bu oran az buçuk dinine ve diyanetine bağlı bazı ülkelerde yüz binde bir nispetindeydi. Türkiyemizde ise belki yüz binde bir veya iki oranlarındaydı. İstatistiklerin ifade ettiği bu rakamlara bakılacak olursa böyle bir dünyada huzurun var olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira bu ülkelerde insanlar mesut olmadığı gibi, pek çoğu itibariyle böyle fertlerden müteşekkil bu tür toplumların itminan içinde olduklarını da söylemek çok zordur. Hatta güçlü bir devletin, gelip bu tür insanlardan oluşan bir memleketi elinin tersiyle bertaraf etmesi de çok zor olmasa gerek. Zira sefalet zaten onları yıkmış ve mahvetmiştir. Tahminime göre bundan on beş veya on altı sene evvel bir avukat arkadaşımız, biteviye Avrupa'yı gezip gelmiş ve bana şunları anlatmıştı. Ben şahsen arkadaşımızın daha o zamanlarda verdiği bilgilerden Avrupa'nın çürümeye başladığını görmüş ve "alternatif" diye inlemiştim. Zamanımıza gelinceye kadar da oralardaki kokuşma çok daha ilerlemiş ve durum çok daha beter hâle gelmiş olabilir.

Netice itibariyle denebilir ki, nasıl insan hayatında Allah'ın değişmeyen kanunları vardır, aynen öyle de âdetullah'a göre sefalet ve sefahetin yoğun bir şekilde bulunduğu toplumlarda da çökmeler kaçınılmazdır. Evet, her yeni eskir, her gelen gider. Ne var ki, yukarıda sözünü ettiğimiz ülkelerde olan imkân ve zenginlikler ile devlet hayatında gerçekleşmesi muhtemel çökmeler de hemen birden bire olmayacaktır. Mesela, bizim için bir yönüyle 1600 senesinde başlayan çökme, ondan hemen hemen üç yüz sene sonra tahakkuk etmiş ve acı neticesini göstermiştir. Bu itibarla da, insanları kokuşan ve çürüyen memleketlerin hemen çökmesini beklemek doğru değildir.

Allah (celle celâluhu), bizi ruh ve mânâ köklerimizle ilelebet payidâr eylesin.

8 Bkz.: M. F. Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar* s.234-237.

ÇOK AĞLAYIN, AZ GÜLÜN!

Soru: "Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, çok ağlardınız, az gülerdiniz."[9] hadisinin ifade ettiği mânâ, günümüz insanı için anlaşılmamış gibi gözükmektedir. Yani gülmeler ağlamaların yerini almıştır. Bu çerçeve içinde Müslümanların durum ayarlaması nasıl olabilir, açıklar mısınız?

Ebû Davud'un *Sünen*'i hariç *Kütüb-i Sitte*'de ve *Müsned*'de geçen bir hadiste Efendimiz Aleyhissalâtü vesselâm şöyle buyurur: *"Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, çok ağlar, az gülerdiniz."* Aynı hadisin Tirmizî ve İbn Mâce'de geçen rivayetlerinde, sahabenin derciyle, *"Evlerinizi, döşeklerinizi terk eder, dağ başlarına çıkar ve Allah'a iltica ederdiniz."* buyurmaktadır. Hadis-i şerifin Müslim'de nakledilen rivayetinin başında ise Efendimiz'in ashabtan kendisine ulaşan bir haber üzerine konuşma yaptığı, Cennet ile Cehennem'in kendisine arz edildiği, hayır ve şerde o gün gibisini görmediği de bildirilmektedir.

Evvelâ, şunu ifade etmek yerinde olur ki insan, bildiği, tanıdığı kadar Allah'tan korkar ve O'nun rahmetine ümitle bağlanır. Yine bildiği kadar içinde Cehennem endişesini taşır ve bildiği kadar Cennet'in iştiyakıyla kanatlanıp uçar gibi olur. Yani netice itibariyle her şey, insanın bildiği kadardır ve mârifet ufku itibariyledir.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), muhakkak ki bizim bildiğimizden çok başka şeyler de biliyordu. Bir kere O (aleyhissalâtü vesselâm), Allah'ı çok iyi biliyordu. Bundan dolayı O'ndan (celle celâluhu) bir itap gelecek diye âdeta ödü kopuyordu.[10] Kendisini bazı hususlarda ikaz eden âyât-ı beyyinat karşısında rengi ve benzi sararıp soluyordu.[11] O'nun bu hâlleri Rabbisini çok iyi bildiğinin emarelerinden başka bir şey değildi. Evet, Efendimiz işte bu kadar hassastı ve bu hassasiyetin beraberinde getirdiği mülâhazalar ile *"Bildiğimi bilseydiniz, çok ağlardınız, az gülerdiniz."* diyordu.

Burada yeri gelmişken istidradi olarak ifade etmek istediğim bir husus daha var ki o da, Nebiler Serveri'nin Allah'ın elçisi olmasına rağmen bazı ikazları açıklamakta bir beis görmemesiydi.[12] Benzini sararıp solduran ve itaba maruz bırakan hususa ashabından biri sebebiyet vermişse, yerinde onlardan özür de

diliyordu. Aynen –rivayet doğru ise– İbn Ümm-i Mektûm'a karşı olduğu gibi... O ki, Hatice-i Kübrâ Validemiz'in akrabası,[13] Efendimiz'in müezzini[14] ve Medine'de Efendimiz'in kendisini yerine nâib bırakma şerefiyle şerefyâb olma gibi[15] pek çok pâyesi olan bir zattır. O rivayete göre Efendimiz, Abese Sûresi'nin nâzil olmasından sonra huzur-u risâlet penâhîye her girişinde hayatının sonuna kadar ona iltifat sadedinde, *"Gel! Yüzünden Rabbimin beni itab ettiği insan!"* demiş ve bu şekilde onu âdeta iltifatlandırmıştı.[16] Evet, Efendimiz işte bu şekilde Rabbisinin itabını hatırlamış ve hatırlatmıştı. Zira bu sûrede üstü kapalı olarak âmâ yanına geldi diye Efendimiz'in yüzünü ekşittiğinden bahsedilmektedir. (Bu ne seviyede bir durumdu? Efendimiz hangi mülâhaza ile bunu yaptı? Efendimiz'in (sallallâhü aleyhi ve sellem), Allah karşısındaki durumunun çok nazik olduğunu müdrik olmasına ve bu yüzden yüreği titremesine rağmen böyle bir durumu ne ile izah edebiliriz?... Farklı mülâhazaların mevzubahis olduğu böyle bir konuda sözü daha sonraya bırakıyor ve bu meseleye girmiyoruz.)

Şimdi Efendimiz'in bizim bilemediğimiz ve göremediğimiz şeyleri bilip gördüğünü bazı misallerle ele alalım. Aleyhissalâtü vesselâm, daha Mirac'a yükselmeden önce birkaç defa Cehennem'in temessülünü görmüştü. Bir keresinde cemaate namaz kıldırırken, birden bire irkilmiş, geriye çekilmiş, rengi atmış ve bir kısım hareketler yapıyor gibi bir tavra girmişti. Ashab bunun ne mânâya geldiğini sorunca da, *"Cehennem bütün dehşeti ile karşımda temessül etti, şimdiye kadar onu bu kadar korkunç görmemiştim."* demişti. Aleyhissalâtü vesselâm'ın Cehennem hakâikine ait böyle bir meseleyi görmesi, O'nun kalb-i pâk'inde ve bize ders verme mevzuunda, O'nda ümmeti adına ciddi korku ve endişeler meydana getiriyordu. Ve yine namazda Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) elini bir şeye doğru uzatıyordu. Sahabenin, bu hareketlerinin ne mânâya geldiğini sorması üzerine de buyuruyordu ki: *"Karşımda Cennet temessül etti de bir üzüm salkımı gördüm. Eğer onu alıp size verseydim şu kadar zaman yerdiniz de bitiremezdiniz."*[17]

Evet, Allah'ın o kadar büyük nimetleri de vardır ve Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) hem Cennet'i hem de Cehennem'i temessülen görüyordu ve ümmeti adına Cehennem açısından endişe duyuyordu. Zaten O, Mirac'a şeref-

kudûm buyurunca –bir kısım hadisçilerin beyanına göre– Rabbimizle bizzat görüşmüş ve O'nu müşâhede etmişti.[18] Ayrıca Cennet'i bütün ihtişam ve debdebesiyle, Cehennem'i de bütün dehşet ve ürkütücülüğüyle görmüştü. Dahası, orada kader kalemlerinin cızırtılarını duymuş ve melâike-i kiramı bizzat müşâhede etmişti.[19] Meleklerin, seviyesine göre, kimisini rükûda, kimisini secdede, kimisini de kıyamda gördüğü gibi, belli bir noktada Rabbin huzuruna yaklaşmış olmanın verdiği mehâbetle Cibril'in kıvrım kıvrım olduğuna da şahit olmuştu. Hatta daha sonraları günü gelince, kendisinin o noktaya varıncaya kadar Cibril'in Allah'a karşı bu kadar edep, terbiye ve saygı içinde olduğunu bilmediğini haber verecek ve ondaki terbiyeye bakılması gerektiğini bildirecekti…[20]

Binaenaleyh, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanın bilmesi lâzım gelen her şeyi bütün açıklığıyla ve vuzuhuyla biliyordu. Aynı zamanda O, insanın içine dehşet salan ya da iştiyak veren şeyleri de biliyordu. Bundan dolayı çok ağlıyordu, az gülüyordu. Hatta sahabe efendilerimiz, O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatındaki bütün gülme ve kahkahalarının üç veya dört defa olduğunu belirtirler.[21] Bununla beraber O'nun daima mütebessim bir çehreye sahip olduğu da bir gerçekti.[22] Bir şâir-i şehîrimizin beyanıyla O, *"tebessümü arkasında mahzun Nebi"* idi. Tabiî ki, O'nun bu hüznü ümmeti adına idi. Çünkü bir keresinde ahirete ait tabloları anlatırken buyurdular ki: *"Ben kıyamette havzımın başına gideceğim. Bir kısım kimseler, havzımın başına gelirken geriye kovulacaklar. Ben, onların benim ashabım ve ümmetim olduğunu ifade ederek, 'Yâ Rabbi, ashabım!' diyeceğim, Bana denecek ki: 'Sen, senden sonra onların ne haltlar karıştırdıklarını bilmiyorsun.' Ben de salih kul Hazreti İsa'nın dediği gibi diyeceğim: 'Yâ Rabbi! Ben aralarında olduğum müddetçe onları kolladım. Fakat vaktâ ki Sen beni onların aralarından tutup aldın, onları görüp denetleyen yalnız Sen kaldın. Sen gerçekten her zaman, her şeye hakkıyla şahitsin. Eğer onları cezalandırırsan, şüphe yok ki onlar Sen'in kullarındır. Onları affedersen, Azîz u Hakîm (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi) ancak Sen'sin!'[23]"*[24]

İşte Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) bunları gördüğü için çok ağlamış ve

az gülmüştü. Hiç olmazsa O'nun ümmeti olarak bizler de aynı çizgide Aleyhissalâtü vesselâm'a iktidâen, O'nun izini takip ederek kendi günahlarımıza çok ağlamalı ve az gülmeliyiz. Ama ne yazık ki günümüzde ahireti mülâhaza hissi o kadar azaldı, Rabbimizin azametine karşı yürekler öylesine katılaştı ki, –hafizanallah– belki pek çoğumuz hakkında Kur'ân'ın, bir kısım ehl-i kitap hakkında söylediği husus bahis mevzuu gibi; *"Sonra bunun arkasından kalbleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı hâle geldi. Çünkü öyle taş vardır ki içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi de vardır ki çatlar da bağrından su kaynar. Ve öylesi de vardır ki Allah'a olan tazimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."*[25]

İbn Mesud Hazretleri buyururlar ki, Müslüman olmamızın üzerinden henüz az bir zaman geçmişti ki şu âyet nâzil oldu: *"İman edenlerin kalblerinin Cenâb-ı Hakk'ı ve O'nun tarafından inen hakikatleri hatırlayarak yumuşayıp saygı ile dirilme vakti gelmedi mi?*[26]*"*[27] Hâlâ imanda o noktaya ulaşmadılar mı? Bu kadar mârifet kendilerine geldikten sonra, hâlâ kalblerinin yumuşama zamanı gelmedi mi?

İbn Mesud'un bu sözlerini kavramak için onların o zaman itibarı ile nasıl bir cemaat olduklarını düşünmek gerekir. Onlar bu âyet indiği zamanlarda öyle bir topluluk idi ki, aralarında Nebi vardı, vahiy devamlı bir surette inmekteydi. Her yerde Kur'ân devamlı bir surette okunuyordu, günde beş defa minarelerde ruh-i revân-ı Muhammedî şehbal açıyor ve "Allahu Ekber" deniyordu. Yani "Büyük Allah'tır ve siz küçüksünüz; koşun, o büyüğün karşısında serfürû edin." deniyordu. İşte bütün bunlar hep Allah'ı anma mânâsına gelmektedir. Âyetin devamında daha sonra şöyle denmektedir: *"... Sakın onlar, daha önce kitap verilen ümmetler gibi olmasınlar! Zira kitabı tanımalarının üzerinden kendilerince uzun zaman geçmesi sebebiyle, onlarda ülfet ve kanıksama meydana gelmiş ve neticede de kalbleri katılaşmıştı. Hatta onların çoğu büsbütün yoldan çıkmışlardı."*[28] Yani, onların üzerlerinden bir müddet geçtiği için kalbleri kaskatı olmuştu. Öncekiler, Tevrat'ı, Zebur'u ve İncil'i dinlediler, nebi gördüler ve O'nun aydınlatıcı, gönülleri yumuşatıcı beyanına şahit oldular ama kalbleri kaskatı idi. Kur'ân-ı Kerim, önümüzde batan ve bataklığa düşen

bir zümreyi göstererek: “Sakın, siz de onlar gibi, yani kalbi katılaşanlar gibi olmayın.” demektedir.

Evet, bir gün derin bir inkisar içinde Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, bu Müslüman cemaatin, günün birinde gidip onlara uyacağını ve kendi çizgisinden çıkacağını bildirmiş ve *“Siz, sizden evvelkilerin yoluna karış karış, adım adım uyup gideceksiniz, gidip de onları adım adım –hafizanallah– takip edeceksiniz, hatta onlar kelerin deliğine girseler, siz de arkalarından kelerin deliğine gireceksiniz.”* Sahabî, *“O, bizden evvel, perişan, derbeder cemaat Yahudi ve Hıristiyanlar mıdır?”* deyince Efendimiz, *“Başka kim olacak!”* buyurur.[29]

Bu hadis ile alâkalı olarak diyebiliriz ki, evvelâ kendilerine kitap verilenlerden kaybedenler oldu, sonra ümmet-i Muhammed’in bir kısmı da –Rabbim bizi muhafaza buyursun– kaybetmekle karşı karşıyadır. Dünya hayatına talip olmada, fâniyât u zâilâtı bâki hayata tercih etmekte, Rabbisini unutup değersiz ve kıymetsiz şeylere dilbeste olmakta, hatta kalbinin kasvet bağlamasında, gönlündeki veya mahiyetindeki letâifin elli bin defa hüsuf ve küsufa uğramasında, sinesindeki yıldızların dökülüp ayların batmasında ve güneşlerin gurûp etmesinde… işte bütün bu hususlarda kendilerinden önce kaybetmiş olan Yahudi ve Hıristiyanlara ittiba ve iktida edecek mü’minler çıkacaktır, çıkmıştır da. Hatta hadisin de bizzat sarih olarak ifade ettiği gibi, o kaybedenler kelerin deliğine girseler, Müslümanlardan kaybetmeye namzet bu insanlar da izzet ve haysiyetlerini ayaklarının altına alarak kelerin deliğine gireceklerdir. Yani Batı mukallidi olacaklar, onu mihrap ve kıble yapacaklardır. Geçmiş bir iki asırlık tarihimize baktığımız zaman, zavallı entelijansiyamız başta olmak üzere, milletimizin bu mevzuda, Efendimiz’in dediği meseli nasıl temsil ettiğini ve canlandırdığını görmek mümkündür. Hatta geçen iki asrı iyi tetkik ettiğimizde kendi kendimize, “Ne doğru sözlüsün ey Allah’ın Resûlü!” dediğimize şahit olacak ve “Evet, eğer Allah Resûlü’nün bildiğini bilseydik, çok ağlamamız gerekirdi. Buna mukabil gülmelerimizin sayısı da çok az olmalıydı.” diyeceğiz.

O hâlde çok ağlayalım, az gülelim ve dua dua yalvaralım. Rabbimiz ruhlarımıza rikkat bahşeylesin. Günahlarımız, milletimizin sürçmeleri,

neslimizin mahvolması, mü'min ailelerde dahi yuvaya, anne ve babaya yakışmayan ve yaraşmayan acayip hilkat garibesi mahlûkların meydana gelmesi karşısında, Rabbim kalblerimize ürperti versin, bizi uyarsın, uyandırsın ve kendimizi yenilemeye bizleri muvaffak kılsın.

---

9 Buhârî, *küsûf* 2, *tefsîru sûre (5)* 12, *nikâh* 107, *rikak* 27, *kader* 16, *eymân* 3; Müslim, *fezâil* 134; Tirmizî, *zühd* 9, İbn Mâce *zühd* 19; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/102.

10 Tirmizî, *tefsiru sûre (56)* 6; Münâvî, *Feyzü'l-kadir* 4/169.

11 Bkz.: En'âm sûresi, 6/52; Enfâl sûresi, 8/67-69; Tevbe sûresi, 9/43; İsrâ sûresi, 17/73-75; Kehf sûresi, 18/2; Ahzâb sûresi, 33/37.

12 Bkz.: Buhârî, *tevhid 22*; Müslim, *îmân* 288.

13 Bkz.: İbn Abdilberr, *el-İstîâb* 3/1198; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 4/280; İbn Hacer, *el-İsâbe* 4/601.

14 Bkz.: Müslim, *salât* 8; Ebû Dâvûd, *salât* 41.

15 Bkz.: Ebû Dâvûd, *harâç* 3; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 1/6; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/422.

16 el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 4/446; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 31/50; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 19/213.

17 Müslim, *salâtü'l-küsûf* 9; Nesâî, *küsûf* 20; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/352, 5/137.

18 Bkz.: Aliyyülkârî, *Şerhu'ş-Şifâ* 1/379-430.

19 Buhârî, *salât* 1, *enbiyâ* 5; Müslim, *îmân* 263.

20 Bkz.: Aliyyülkârî, *Şerhu'ş-Şifâ* 1/431, 434-435.

21 Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre (39)* 2, *tevhîd* 19, 36, *rikak* 44, 51; Müslim, *îmân* 308-310, *sıfâtü'l-münâfikîn* 19, 30.

22 Bkz.: Tirmizî, *menâkıb* 10; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/190, 191.

23 Mâide sûresi, 5/117–118.

24 Buhârî, *tefsîru sûre (5)* 14, *rikak* 45; Müslim, *cennet* 56, 57.

25 Bakara sûresi, 2/74.

26 Hadîd sûresi, 57/16.

27 Müslim, *tefsir* 25; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/481.

28 Hadîd sûresi, 57/16.

29 Buhârî, *ehâdîsü'l-enbiyâ* 50, *i'tisam* 14; Müslim, *ilim* 6.

İHLÂS VE UHUVVET RİSALELERİ

Soru: İhlâs ve Uhuvvet risalelerinin lâakal (en az) onbeş günde bir defa okunmasının ısrarla tavsiye edilmesindeki hikmet nedir? Bu alışkanlığı nasıl kazanabiliriz?

İhlâs ve Uhuvvet risalelerinin mevzu olarak ele aldığı meseleler, iman ve Kur'ân'a hizmet eden bir ekip için su, ekmek ve hava kadar önemlidir. Şayet insan, onu hizmet ettirenin Allah olduğunu ve aksine ihtimal vermeyecek şekilde bu duyguyu içine yerleştirmesini sağlayacak olan ihlâsa sahip değilse, hizmet adına koşup dursa da yine şirkten kurtulamaz.

Bir hadiste, Cenâb-ı Hakk'ın ilk sorguya çektiği kimseler arasında muharebe meydanında kanlar içinde ölüp giden şehitten bahsedilir. Aynı hadiste, ilk sorguya çekileceği bildirilen diğer bir gurupsa ilim ehli ve diğeri de servetini hayır için sarf eden kimsedir. Şehide, Cenâb-ı Hak mahkeme-i kübrâda sorar: *"Niçin öldürüldün?"* O, *"Yâ Rabbi! Senin yolunda cihadla emrolundum. Ben de öldürülünceye kadar savaştım."* der. Ona Allah, *"Hayır! Sen bunu kat'iyen benim için yapmadın; aksine sen bu mücadeleyi, 'Falan adam ne cesur!' desinler diye yaptın ve o da dendi."* Yani sen beklediğini aldın ve alacağın kalmadı.

Evet, insan, ne kadar amel yaparsa yapsın, dağlar cesametinde böyle bir amel, eğer ihlâslı yapılmamışsa, Allah tarafından kabul edilmeyecektir. Sıra ilim ehline gelir, *"Sen niçin bu ilmi edindin?"* diye sorar Allah. O, *"Seni anlatmak için yâ Rabbi."* cevabını verir. Allah, ona *"Hayır! Sen, falan çok biliyor, ne güzel Kur'ân okuyor, büyük âlim desinler diye yaptın bunu."* diyerek susturur.. ve sanki ona, *"Git, mükâfatını onlar versin."* der gibi olur.[30] Malını infak eden için de aynı şeyler geçerlidir. O da aynı şekilde, niyeti sağlam ve ihlâslı değilse aynı itâba maruz kalır.

Evet, ihlâs çok önemlidir; onda öyle bir sır ve öyle bir kuvvet vardır ki, arzu ve emellerinde samimiyetle istediği şeyi Cenâb-ı Hak, kâfire bile lütfeder. Nice inanmayan insan görülmüştür ki, onlar esbabın bi'l-külliye sukût ettiği yerde ızdırarî olarak Müsebbibü'l-Esbap'a dönmüş, hâllerini O'na (celle celâluhu) arz etmişler, O da onlara felâh vermiştir.

Canlı bir misal; uçak kazası oluyor ve uçak buzulların içine düşüyor. On-on iki saat sonra buzların içinden insanlar diri olarak çıkarılıyor. Başka bir örnek; zelzele oluyor, on gün sonra bir adamı taşların altından diri olarak çıkarıyorlar. Bu insanlara sorulduğunda: "Orada esbap bi'l-külliye sukût etti, Rabbime teveccüh edip O'na arz-ı hâlde bulundum." diyorlar. Bu türden çok vak'a var ki, insan kırık kalbiyle Allah'a teveccüh edip "Yâ Rabbi, yâ Rabbi!" deyince Rabbi de "Lebbeyk!" diyerek onu sahil-i selâmete çıkarmıştır. İşte ihlâsta böyle bir kuvvet vardır.

İhlâslı davranıp, ihlâs melodisini söyleyen insanda öyle bir hususiyet söz konusudur ki o hâliyle insan, Cenâb-ı Hak'tan ne isterse, Allah da (celle celâluhu) onu lütfedip istediğini verir. Ayrıca hizmetimiz adına da ihlâs fevkalâde önemlidir.

Biz, Allah rızası için hizmet etmeyecek ve Rabbimiz'in hoşnutluğunu kazanamayacak, kendilerine hizmet götürdüğümüz insanların dualarını alıp, rıza dairesini genişletemeyeceksek ve Rabbimiz bizim hakkımızda, "Ben sizden razıyım, siz de Benden razı olun." demeyecekse, bütün bu mücadelelerin hiçbir mânâsı yoktur. Binaenaleyh konumumuz itibariyle biz, hep rıza istikametinde yürüyen kimseler olma yolunda sadece ve sadece Rabbin rızasını gözetmek ve şayet bir semere ve meyve bekliyorsak onları da ötede beklemek durumundayız. Aslında bu düşünce mü'min sisteminin de ruhu ve esasıdır.

İmam Buhârî'nin hadis kitabının başına koyduğu, إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ *"Ameller niyetlere göredir…"*[31] hadisi Şâfiî mezhebinde çok önemli bir yer işgal eder; o mezhebe göre her amelde niyet bir esastır. Hanefî mezhebinde, abdest gibi bizzat ibadet olmayan ameller niyetsiz de yapılabilir ama, namaz ve oruç gibi bizzat ibadet olan amellerde niyet şarttır.

Niyet öyle bir iksirdir ki o, hasenâtı seyyiâta, seyyiâtı da hasenâta çevirir. Binaenaleyh ihlâslı olunduğu nispette, Cenâb-ı Hak çok kötü, fena ve karanlık şeyleri aydınlatır ve onları iyi şeyler hâline getirir.

Ayrıca, İhlâs Risalesi okunmalı ki, adanmış ruhlar arasında münakaşa ve tartışmaya meydan verilmesin. Orada anlatılan düsturlara göre mü'minin asıl hedefi, hakkı bâtılın savletinden kurtarmaktır, ağlayan ümmet-i Muhammed'in iniltilerini dindirmek ve izzet-i İslâmiyeyi muhafaza etmektir. Hatta bir bakıma

bâtıl karşısında ne kadar ehl-i hak varsa, onların hepsine taraftar olma civanmertliğini sergilemektir. Onun için her on beş günde bir defa onun tekrar edilmesi İslâm'a hizmete adanmış ruhlar için çok önemlidir.

Uhuvvet Risalesi ise mü'minler arasında kardeşlik duygu ve düşüncesini canlandıran hususları ihtiva eden bir risaledir. O da kardeşler olarak bizleri birbirimize bağlar ve âyetin beyanına göre, bizi "bünyân-ı marsûs – *kurşunla perçinlenmiş bir duvar*"[32] hâline getirir. Burada en önemli husus da kardeşlerin meziyetleriyle yaşama, ittihattaki kuvvete inanma ruhudur. Evet, hakikî bir anlayışla kardeşler omuz omuza verdikleri zaman, 2'nin 11 olması gibi, toplamları 12 olan 3 tane 4 ittihat edip yan yana geldikleri zaman 444 derece güç elde ederler. Bundan dolayı Allah davasında mücadele eden insanlar olarak bizler, O'nun adına ittihat etme, birleşme ve kardeşliği aramızda hakkıyla yaşama mecburiyetindeyiz.

Uhuvvet Risalesi de işte bu bakımdan ehemmiyet arz eden bir risaledir. Keşke bizler, bu kitapları bilenler ve tanıyanlar olarak, onları on beş günde bir tekrar edip okuyabilsek! Okuyabilseydik de bir kısım kinlerimizden ve nefretlerimizden sıyrılarak ehl-i iman ve ehl-i kıble olan kimseleri küstürmeyerek, darıltmayarak ve onlarla sonuna kadar hemhâl olarak yaşayabilseydik..! Ama çoğumuz itibariyle biz, ihlâsın düsturlarını çiğnedik, uhuvvet esaslarına önem vermedik ve çok defa ehl-i imanla bozuştuk; ittihat ve ittifak edemedik. Bir vapurda, aynı vapurun hizmetçileri ve hademeleri bulunduğumuzu, bir fabrikada farklı işlerde çalışan değişik vazifeliler olduğumuz unuttuk. Çoğumuz kendisine düşen işi yapma yerine başkalarının işine karıştı, inhisar-ı fikre düştü ve "Her şeyi ben yapayım." dedi ve "Şayet bir muvaffakiyet olacaksa, sadece benim cephem adına olmalı."... gibi Allah'ın sevmediği şeylere gönül kaptırdı. Bütün bu şeyler, Rabbin rızası istikametinde olmadığı için İslâm toplumunun zaafa uğramasına, onun kuvvetinin ve gayretinin fiyasko ile neticelenmesine sebep oldu.

Evet, böyle kitapları çok okumamız lâzım. Ancak okuma bir iştir, okuyup anlama ve hazmetme ikinci bir iştir. Evvelâ birinci iş yapılmalı; her on beş günde bir okuma prensip hâline getirilmeli, hatta arkadaşlardan biri tembellik ederse, öbürü tenbih edip onun okumasını sağlamalı… sonra da anlama

üzerinde durulmalı. Kitabı yazan öyle dediği gibi talebeleri de onun 115 defanın üzerinde okuduğunu söylemektedirler.

Kur'ân'ı sık sık okuma, ondaki ulvî, ruhanî emirlerin bizi uyarması, gönlümüze girmesi ve bizde yeni bir fıtrat meydana getirmesi maksadına matuftur. İnsan, bahsedilen risaleleri de bu niyetle okumalıdır; yoksa okur, anlar ve mânâsını kafasına koyup "Artık okumaya gerek yok." diyebilir ki, bu büyük ölçüde bir yanılmadır. Aslında insan, okuduğu şeyleri her okuyuşta kendinde bir yenilenme hissedecektir ki bunun için tekrar ber tekrar okuma çok önemlidir.

---

30 Bkz.: Müslim, *imâret* 152; Tirmizî, *zühd* 48 ; Nesâî, *cihâd* 22.
31 Buhârî, *Bed'ü'l-vahy* 1.
32 Saf sûresi, 61/4.

HAYATIN GAYESİ VE ŞÜKÜR

Soru: Hayatın gayesi nedir ve şükrü nasıl eda edilir?

Üstad Hazretleri *Lem'alar*'da, kâinatın gayesinin hayat, hayatın gayesinin de şükür olduğunu ve bunun aksine, hayatın gayesini, "Rahatça yaşamak; gafletle lezzet peşinden koşmak ve heveskârâne nimetlenmektir." şeklinde tarif edenlerin hayat hakikatine karşı küfrân-ı nimette bulunduklarını ifade eder.[33] *Mektubat*'ta da, hilkatin en yüksek gâyesi ve fitratın en yüce neticesinin iman-ı billâh olduğunu belirtir. O, şöyle der: *"Kat'iyen bil ki, hilkatin en yüksek gayesi ve fıtratın en yüce neticesi, iman-ı billâhtır.. Ve insaniyetin en âli mertebesi ve beşeriyetin en büyük makamı, iman-ı billâh içindeki mârifetullah.. Cin ve insin en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, o mârifetullah içindeki muhabbetullahtır.. Ve ruh-u beşer için en hâlis sürur ve kalb-i insan için en sâfi sevinç, o muhabbetullah içindeki lezzet-i ruhaniyedir."*[34] Ayrıca burada, Üstad'ın daha farklı bir yaklaşımla, ruh meselesini anlatırken ifade buyurmuş olduğu şu formülü ifade etmenin de yerinde olacağını düşünüyorum: *"Varlığın süzülmüş hulâsası hayat, hayatın süzülmüş hulâsası ruh, onun (ruhun) süzülmüş hulâsası da şuurdur."*[35] Üstad Hazretleri daha sonra buradan hareketle ruh mekanizması içerisinde önemli bir latife-i Rabbâniye olan vicdan mekanizması üzerinde durur. Bunun yanında o, değişik yerlerde daha başka makamları da nazara verir. Mesela, bir yerde iman-ı billâh, mârifetullah ve muhabbetullah hâl ve keyfiyetlerini anlatır ve bize ait kulluğun aksâmı plânında çok önemli olan hususları, bir yandan mebde, diğer yandan da netice ve gâye itibariyle ele alır ve âdeta bir sistemin farklı parçalarını bir bir tahlil eder.[36]

Hayatın gayesi ile alâkalı şu hususun da bilinmesinde fayda mülâhaza ediyorum. Allah (celle celâluhu) bize hayatı bahşetmiş, bu hayatı şuurla derinleştirmiş ve buutlaştırmış olduğuna göre bu bizim, zîşuur bir kanun-u emrîye mazhariyetimizi gösterir. Bu da, Allah tarafından bizde, kavrayabilen, değerlendiren, hükme varan bir muhakeme ve mantığın varlığı demektir. Öyleyse meseleye şöyle-böyle aklî yaklaşsak da burada, meknî, müphem, mutlak bir ubûdiyet esası çıkarmak mümkündür. Bununla beraber vazife-i

ubûdiyetin Allah'a karşı şükür olduğu da bilinen bir gerçek ve o, bu şekliyle de hayatın gayesi sayılmaktadır.

Şükür, umumî mânâsı olan bir kelime. Klasik kitaplarda şükrün nevileri çerçevesinde kavlî, fiilî ve hâlî şekillerinin olduğu üzerinde durulmuştur. Vâkıa, bunlara fikrî şükürü eklemek de mümkündür. Evet, insanın kafasında sürekli olarak topyekûn varlık ve insanlığın mazhariyetlerini düşünmesi, bütün bunlar Cenâb-ı Hakk'ın nimetleri olması itibariyle fikrî birer şükürdür. Bunları, yer yer diline dolayıp tekrar etmesi kavlî şükür; diliyle söyleyip ibadet ü taatle mukabelede bulunması fiilî bir şükür ve bütün bu hususları sürekli vicdanında duyup yaşaması ve bu duyuşlarını tavırlarıyla ifade etmesi de hâlî bir şükürdür.

Ayrıca meseleye tasavvufî bir buud kazandırılarak şükür, hâl ve makam açısından ele alınıp daha değişik yorumlar da getirilebilir. Bu mânâda ele alınan bir şükür çok ihâtalı bir hususiyet arz eder ki, bu aynı zamanda *Risale-i Nur*'da üzerinde durulan dört önemli esastan biri olarak hakikî kulluğun gayesi demektir.[37] Bu esaslardan ikisi (acz ve fakr), bizi diğer önemli iki esas olan şevk ü şükre ulaştırmak için birer basamak nevindendir. Bu esaslarla kalbteki nokta-i istinadı kavrama söz konusudur. Yani insan, vicdanında aczini hissedince bir güce dayanma lüzumu hisseder ve bu hisle hemen Allah'a dayanır ve O'na sığınır. Üstad Hazretleri, *Mesnevî-i Nûriye*'de bunlardan birine nokta-i istinat, diğerine de nokta-i istimdat demiştir.[38] Bu yaklaşımı daha önce seslendiren bir başka âlimin olduğunu hatırlamıyorum. Üstad, bu meseleyi açıklarken bunların insanı imana götüren önemli iki dil olduğunu ifade eder.[39]

İşte bize bu istinat ve isdimdat noktalarını hatırlatan husus bizim aczimiz ve fakrımızdır. Evet, insan bir mânâda aczini idrak ettiği ölçüde her şeyden elini ve eteğini çeker, sadece O'na yönelir. Seyr u sülûklarına devam edenler, inayetin sadece O'ndan geldiğini duydukları her yerde sürekli bu noktaya yönelirler ki bu, şükrün envâını câmi bir noktaya yönelme demektir.

O Hazret'in beyanında, kulluğun esaslarını ifade eden bu dört husus sayılan "acz, fakr, şevk ve şükr" sıralamasında şükür en sona bırakılmıştır. Zira şükür, kendisi de ayrı bir şükrü gerektirmenin yanında bütün nimet ve mevâhibe karşı vazife, sorumluluk ve kadirşinaslığın bir ifadesidir. Yani bir insan, eli olmadığı

hâlde birilerini kündeye getiriyor veya ayağı olmadan mesafe alabiliyorsa, yani o, bütün kudret ve kuvvetin O'ndan olduğu iz'anı içinde ise, servet O'nun, o da O'nunla zengin olduğunun şuurunda ise, işte o zaman o insan asla ye'se düşmez. Zira böyle biri kendini hep O'nun servetiyle ganî görür ve sürekli şevkle şahlanır ve mazhariyetlerini şükürle taçlandırır. Evet, bizler her zaman Allah'a böyle şükretmeli ve "Aczimizi bizim için ayn-ı kuvvet, fakrımızı ayn-ı gınâ hâline getiren, bizi şükürle sürekli coşturan Allah'a binlerce hamd ve senâ olsun." demeliyiz.

Burada şükür ile hamdin farklılığına dikkat çekmenin de yararlı olacağını düşünüyorum. Şükür, mevcut bir nimet ve mevhibe karşılığında Allah'a mukabelede bulunma demektir. Hamd'de ise bir mukabele meselesi söz konusu değildir. Bu itibarladır ki bu dört esas arasında hamd değil de şükür tabiri kullanılmıştır. Aslında burada ciddi bir şekilde şuura parmak basma hususu da söz konusudur. Acz ve fakr, Allah'ın bize açık nimeti olduğu şuuru ile sinelerimizin şevkle coşması ve bunun Allah'ın bize bir lütfu, ihsanı olduğu kavranıldıktan sonra, geriye artık O'nun (celle celâluhu), üzerimizde mevcut olan nimetlerine karşı mukabelede bulunma kalıyor ki o da şükür ile eda edilmektedir.

Hamd kelimesi bundan farklıdır; zira o, hem "fedâil" hem de "fevâdıl"a bakar. Yani Allah Teâlâ, Mâbud-u Mutlak olması itibariyle O'ndan bize –farz-ı muhal– bir lütfu erişmese de O, kemal ve cemal-i mutlak sahibi olması itibariyle "Mâbud-u bi'l-Hak" ve "Maksud-u bi'l-İstihkak"tır. Şükre gelince o, nimet ve teveccühün vücuduna vâbestedir. Onun için musibetler karşısında hamd edilir de onlara karşı şükredilmez; evet, şükür, bir nimet mukabilinde olur.

Bu açıdan burada şuur ve idrak çok önemlidir. Acz ve fakrın doğru sezilmesi, insanı yönlendiren bu iki faktörle şevke yönelmek ve sürekli hizmet atmosferinde bir metafizik gerilim içinde bulunmak öyle ilâhî bir lütuftur ki bunu tatmayan bilmez. Ancak, bu metafizik gerilim bazen insanın bu mevzudaki gayretleriyle olur, bazen de mü'min-i âşıkın cezb ü incizâbı ölçüsünde kendini gösterir; gösterir de o, Allah tarafından çekilmeye başlar ve irade edilene fâik mazhariyet ve maiyyetlere erer, erer de göz açıp-kapayıncaya kadar olsun

nefsiyle baş başa bırakılmaz, bırakılmaz ve doğrudan doğruya Allah tarafından sevk ve idare edilme teveccühleriyle yaşar. Bu da Allah'ın insana lütfettiği derinlerden daha derin bir ihsandır. İşte bu lütufların derinliğini idrak eden bir insan artık hep şükreder ve bu şükrüyle bütün ubûdiyetin envâını câmi bir mukabelede bulunmuş olur.

Bunu bilmeyen insanlara gelince, onlar da –hafizanallah– aczini idrak edeceği yerde kendini güçlü görür ve: إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي *"Bana verilenler bilgimden ve irfanımdan ötürü verildi."*[40] derler. Böyleleri âdeta, "Bunları ben kendim plânladım, kendim düşündüm, sistemi kendim kurdum ve bu insanları etrafıma ben topladım…" iddialarının muzaaf bir şeklini sergilerler. Elli defa evirip çevirerek, ilim ve idraklerini daha bir cazip göstermeye çalışırlar. Bir zatın esprili bir şekilde ifade ettiği gibi onlar, haddizatında "Bana kendi ilmimden dolayı verildi." demek suretiyle Firavun ve Nemrudların soluklarıyla soluklanırlar. Bu insanlar, acz ü fakrı ciddi birer sâik bilerek şevke yürüyüp şükre sıçramaları gerekirken daha işin başlangıcında o sâik ve faktörleri görmezlikten gelme körlüğü yaşarlar. Bu öylesine bir körlüktür ki, böyleleri her mazhariyeti kendi imkânları, güçleri ve kuvvetleriyle çözdüklerini sanırlar. İşin başlangıcında bir kere körlük gayyâsına yuvarlandıklarından artık bir daha da şevke yürüyemezler.

Allah böylelerine nimet verdiğinde onlar nefsâniyetleri adına sevinir ve küstahlaşırlar. Buna mukabil, her bir olay ve hâdisede Allah'ın icraatını gören insanlar ise verilenlerin çehresinde O'nun inayetini okur ve şevk ü şükürle coşarlar. Bu coşma, onların içindeki inşirahtan öte bir zirveye ulaşır. Hatta bunlar arasında daha şuurlu olanlar, bu inşirah içinde uhrevî zevkler yudumlarlar. Onlar bu enginlikleriyle her an ayrı bir ubûdiyet buuduna geçer ve bununla ayrı bir zevk zemzemesine ererler. Buna mukabil, çıkış noktası yanlış olanlar, şevke ulaşmak şöyle dursun, kâbuslar yaşar, hatta –hafizanallah– bazen ye'se düşer, bazen de şımarıklığa girip firavunlaşırlar. Aksine, acz ü fakrı kuvvet ve gınâ kabul edenler "âcizim", "fakirim" dedikleri aynı anda sultanlara taç giydirirler. Buna mukabil her şeyi kendinden bilenler ise tabiî olarak her şeyin sahibi olan Allah'a şükretmez, sultan olsalar dahi zilletle hep iki büklüm yaşarlar.

Bu itibarladır ki, günümüzde iman ve Kur'ân'a hizmet edenler kendilerini şükrün bütün çeşitlerini içine alan ibadete salmalı, hayat dantelâlarını hamd ü şükür atkılarıyla zenginleştirmeli ve zaman ve mekânın sahibine karşı hep arz-ı ubûdiyette bulunmalıdırlar. Aksine böyle yapmadıkları takdirde nimetlerin artması ölçüsünde –hafizanallah– nankörlüğe girer ve iç içe hüsranlar yaşarlar. Buna binaen bu iki gruptan birine güruh, diğerine kafile demek uygun olacaktır zannediyorum. Önlerinde Peygamber, hak yolunun yolcuları olan kafile-i mümtaze, birbirlerine destek olmak için bir araya gelmiş basiret insanlarıdır. Diğerlerine gelince onlara şuursuz bir kitle olduklarından basiretsiz kalabalıklar demek yerinde olacaktır.

---

33 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.410 (Otuzuncu Lem'a, Beşinci Nükte)

34 Bediüzzaman, *Mektubat* s. 253 (Yirminci Mektup, Mukaddime)

35 Bediüzzaman, *Sözler* s.117 (Onuncu Söz, Onuncu Söz'ün Mühim Bir Zeyli ve Lâhikasının Birinci Parçası)

36 Bkz.: Bediüzzaman, *Hutbe-i Şâmiye,* s. 181.

37 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s. 17 (Dördüncü Mektup); s. 512 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Dokuzuncu Kısım, Sekizinci Telvîh).

38 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s. 167-168 (On Üçüncü Söz, İkinci Makam); *Mesnevî-i Nûriye* s. 236 (Nokta, Dördüncü Burhan).

39 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s. 747 (Otuz Üçüncü Söz, Otuz Birinci Pencere, İkinci Nokta).

40 Kasas sûresi, 28/78.

NEFSİN OYUNLARI KARŞISINDA HAVF-RECÂ DENGESİ

Soru: Nefsimize karşı mücadelemizde hep mağlup oluyoruz. Bizi, nefsimizin desiselerinden kurtaracak ciddi bir gayretin içinde nasıl olabiliriz?

İnsan, nefsine karşı hep ciddi bir iradeyle savaş vermeli ve ona kesinlikle teslim-i silah etmemelidir. Başka bir ifadeyle nefis, insanın boynuna bir gem vurup –bağışlayın– istediği yere götürebilecek derecede onu tesir altına almamalı ve insan böyle bir zaaf içinde bu denli tutarsız ve iktidarsız olmamalıdır. Aslında insan, hiçbir zaman iradesiz olamaz ve olmamalıdır. İnsan her zaman içindeki vesveselere, kalbinin ihmaline ve duygularının duyarsızlığına karşı isyan içinde olmalıdır.

Ama bunlarla beraber, bir insanın yer yer düşmesi ve sürçmesi de fıtrat-ı beşeriyenin gereğidir. Sahih bir hadiste Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir gün bu hakikate dair şöyle buyurmuşlardı: *“Hazreti Âdem yanıldı, evlatları da yanıldı.”*[41] Binaenaleyh yanılma, unutma ve hata etme, fıtrat-ı beşeriyede mündemiç bir hakikattir. Bu itibarla da insanın yanılması her zaman ihtimal dâhilindedir. Şu kadar vardır ki, kendisini umumiyetle iradeli ve dimdik ayakta tutabilenler daha az yanılırlar, kendini salıvermiş bir kimse ise pek çok defa yüzüstü düşebilir ve kendini şeytanın esiri ve zebunu hâline getirebilir. Bu itibarla da yer yer nefs-i emmârenin bize çelme takması kaçınılmazdır. –Allah, nefsin bu desiselerinden bizi muhafaza buyursun– ama inanan gönüller de her an bu tür çelmelere maruz kalabilir. Zira Efendimiz’in (aleyhissalâtü vesselâm), Ka’b İbn Malik’ten rivayet edilen sahih bir hadiste bildirdikleri gibi: *“Mü’min ekin gibidir. Rüzgâr onu eğiltir. Kimi zaman yıkar, kimi zaman doğrultur. Nihayet sonunda kalkar doğrulur. Kâfir ise kökü üzerinde dimdik duran ‘erze’ ağacı gibidir. Onu hiçbir şey eğiltemez. Nihayet devrilince de bir daha doğrulamaz.”*[42] Binaenaleyh mü’min, her zaman “Aman yâ Rabbi!” deyip Allah’a koşar, kâfir ise gürül gürül ses çıkarmasına ve çok heybetli görünmesine rağmen bir kere yıkıldı mı bir daha doğrulamaz. Bu mânâda mü’min, düşse dahi kalkacak, yürüyecek ve yine Allah’a doğru olan

yolculuğunu devam ettirecektir. Her mü'min, düşmeyi ve nefs-i emmâreye mağlubiyeti bu şekilde kabul etmelidir ki, meselenin bir yönü bundan ibarettir.

Meselenin diğer önemli bir yönü ise şudur: İnsan, nefsine karşı galebe çaldığını düşünürse –hafizanallah– işte o zaman aldanmış demektir. Evet, bir insan, "Artık ben nefsimi yendim, onun iğfâlât ve tesvîlâtından kurtuldum." diyorsa, o kimse aldanmıştır. Buna mukabil insan âhir ömrüne kadar, içinde sürekli bir düşmanın bulunduğunu düşünüyor, bundan dolayı da korkuyor ve titriyorsa, bu da onun, Allah'ın lütf u keremiyle, ilâhî bir emn ü eman içinde olduğunu gösterir. Çünkü Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kudsî bir hadiste Cenâb-ı Allah'ın iki emniyeti bir arada vermeyeceği gibi iki korkuyu da birden vermeyeceğini ifade buyurur.[43] Yani bu dünyada bir kimse, âdeta ödü kopuyor gibi, şeytanın kendisini her an baştan çıkaracağı ve baş aşağı Cehennem'e gidebileceği korkusuyla yaşıyorsa, Allah'ın izni, inayeti ve dilemesiyle, o insan ahirette herhangi bir korkuya maruz kalmayacaktır. Bunun aksine bir kimse, burada endişesiz ve korkusuz yaşıyor, arkasında şeytan bulunmuyormuş veya kendisini baştan çıkaracak, kundaklayacak bir nefsi yokmuş gibi rahat hareket ediyorsa –hafizanallah– o insan da ahirete ve kabre ait rahatını burada kullanıyor demektir. Binaenaleyh bu mânâda, her iki tarafta emniyette olacağını düşünenler, büyük bir aldanmışlığın içinde olmalarına mukabil, her iki cihanda korku içinde olacağını zannedenler de yanlış düşünüyorlar demektir.

Hasan Basrî ve Şâh-ı Geylânî gibi din büyüklerinin evrâd u ezkârına bakılabilse, bu zatların dünyada hep havf u haşyet içinde oldukları görülecektir. Bir keresinde Şâh-ı Geylânî'nin evrâdını okuyan ve oldukça takvâsı da yerinde bir hoca kardeşimiz bana şöyle demişti: "Büyük zatların evrâd u ezkârlarını okurken bunların, 'Ben mahvoldum, yandım, bittim. Susuz bir insan Cehennem'de nasıl yanar ve kavrulur, çölde yapayalnız kalan bir insan nasıl vahşet içindedir, işte ben ondan daha beterim.' şeklinde dualarında ifade ettikleri hususları biz kendimizde bulamıyoruz. Şâh-ı Geylânî neden böyle diyordu..?"

Aslına bakılacak olursa o mübarek kardeşimiz, "Çölde kalıp yanmamışız, vahşette hiç olmamışız, dolayısıyla biz bu duaları ne diye okuyalım?"a

getiriyordu konuyu. Ama o, bir noktada isabet etse de başka bir noktada hem o hem de biz yanılıyorduk. Aslında meseleye şöyle bakmalı ve şöyle düşünmeliyiz: "Şâh-ı Geylânî gibi bir zat bu mevzuda böyle derse, acaba bize ne demek düşer?" Zira nefs-i emmâre çok ayyârdır; insana bir tane üzüm yedirir, elli tokat vurur. Dudağına bir kere bal sürüverir, fakat onu elli defa yüzüstü bırakır ve ömür boyu sürüm sürüm süründürür. Bu itibarla nefsine karşı hep mağlup olacağını düşünen bir insan, düşmanını tanımış ve Rabbisine sığınacağından dolayı, nefsine karşı emniyet içinde yaşayan bir insandan daha emin demektir. Rabbimiz –inşâallah– nefsimiz gibi bir hasmımızı bizlere idrak ettirir…

Ayrıca selef-i sâlihîn, emniyeti ve ümitsizliği küfür saymışlar[44] ve bir insanın, "Nasıl olsa ben Cennet'e gideceğim." diye kendini salmasına küfür dedikleri gibi, Allah'ın rahmetinden ümidini kestiğini ifade eden ve "Ben Cehennem'e gideceğim, benim için kurtuluş yoktur." şeklindeki düşüncelerine de küfür nazarıyla bakmışlardır. Bu ikisi arasındaki ölçüyü yakalama adına Hazreti Ömer Efendimiz'e nispet edilen şöyle bir söz vardır: *"Eğer tek insan hariç bütün insanlar Cennet'e gidecek deseler, korkarım ki o ben olayım. Yine bir insan hariç bütün insanlar Cehennem'e gidecek deseler, rahmet-i ilâhiden ümit ederim ki o ben olayım."*[45]

Evet, insan Cennet'e gitmeyi mülâhaza ederken, Rabbisinin engin deryalardan daha geniş olan rahmetini düşünmeli, tezekkür etmeli ve Rabbisinin rahmetine mazhariyeti ümidiyle yaşamalıdır; bunun gibi, içine Cehennem korkusu damladığı zaman da, yüreği öyle kopmalıdır ki, –hafizanallah– hiç kimse gitmese bile kendisi Cehennem'e gidecek gibi korkmalı, ürpermeli ve titremelidir. İşte bu, dinimizin bizden istediği havf-recâ dengesidir.

Allah havf ve recâ dengesini koruyanlardan eylesin. Âmin!

---

41 Tirmizî, *tefsîru sûre* (7) 3; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 11/263-264, 12/8-9; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 14/41.
42 Buhârî, *merdâ* 1, *tevhid* 31; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 58-60.
43 İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/406; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/483.
44 et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd* 2/259.
45 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/165.

SÜNNET-İ SENİYYEYE İTTİBA

Soru: Hadiste "Ümmetimin fesada uğradığı zamanda sünnetime yapışana yüz şehit ecri verilir."[46] buyuruluyor. Sünnet-i seniyyeyi öğrenip, asrımıza tatbikini nasıl yapabiliriz?

Sünnet-i seniyyeye ittiba ve temessük mevzuu, elimizdeki pek çok kitapta özellikle de Nur Risalelerinde fevkalâde tergîbi yapılan bir husustur. Bu eserlerde Sünnet'in hem minhâcı, merdiveni ve mirkatı gösterilmiş hem de teşviki yapılmıştır.[47] Hatta sadece Bediüzzaman'ın beyanlarıyla da iktifa edilmemiş, İmam Rabbânî gibi Allah'ın çok önemli velî kullarından misaller vermek suretiyle, sünnet-i seniyyenin çok mühim olduğu vurgulanmıştır. Sünnet ile alâkalı bu kitaplarda bildirilen hususlardan biri de; bin tane velî dimağının bir araya gelmesiyle oluşacak ilâhî bir şehrâhta en mukaddes düstur ve prensiplerin, sünnet-i seniyyenin en küçük meselesi yanında çok sönük ve küçük kalacağı prensibidir.[48] Bu hakikat, şimdiye kadar bir kere değil pek çok kereler ve muhtelif şekillerde tekrar ber tekrar anlatılmış bir konudur.

Haddizatında sünnet-i seniyye, bir yönüyle, farzından âdâbına kadar bütünüyle din demektir. Evet, dinî hayatı bize talim eden Allah (celle celâluhu), davranışlarını doğrudan doğruya kontrol altına alıp rızasına tevcih buyurduğu Peygamberimiz Aleyhissalâtü vesselâm'ı, hayatı talim etmek üzere bize göndermiştir. Kul, farzlarla Allah'a yaklaşır, fakat farzların üstünde nafilelerle o hâle gelir ki, –kudsî hadiste ifade buyrulduğu üzere– Allah, onun gören gözü, işiten kulağı, konuşan ağzı, tutan eli olur ve onu hep doğruya yürütür.[49] Yani, Allah, gördüğü şeyleri ona hiç yanlış göstermez de yalnız razı olduğu şeyleri gösterir ve gördüğü her şey ileride isabetli değerlendirmesine yardımcı olur. Böyle bir mü'min gördüğü her şeyden hakikate ulaşmasını bilir. Hidayeti gördüğünde ruhen kanatlanıp pervaz etmesine mukabil, dalâlet gördüğünde ondan şeytanı görmüş gibi kaçar. Böyle bir mü'min iyi bir ses duyduğu zaman, onun ruhunda hemen yükselme başlar. Güzel sesleri kötülerinden çok iyi tefrik eder, kulağına gelen şeyleri çok isabetli değerlendirir. Aynı zamanda Allah böyle bir insanı konuştururken de hakkı söyletir. Allah ona eliyle iş yaptırırken –alâküllihâl– Hak adına işler yaptırtır, ayağıyla bir tarafa doğru giderken de

onu hakikat istikametine doğru yürütür.

Binaenaleyh hiçbir zaman onu kendi başına bırakmaz. Allah, o insanı doğrudan doğruya kontrolü altına alır ve marziyat-ı ilâhisi içinde hareket ettirir. Nitekim Asr-ı Saadet'te gördüğümüz üzere Cenâb-ı Hak, Efendimiz Aleyhissalâtü vesselâm'ı hep razı olacağı daire içinde hareket ettirmiştir. Ve daha sonraları da Allah bir kısım zatların hayatını Efendimiz'in yolu üzerinde kontrol altına alarak, onlara marziyatından başka bir yol görmeyip, hem asrımızda hem de daha evvelki asırlarda insanları aydınlatmak ve O'nu (sallallâhu aleyhi ve sellem) yeniden insanların nazarına vermek için bütün yolları tıkamış, mecburi tek bir istikamet göstererek bu zevatla sünnet-i seniyye yolunu âdeta şehrâh hâline getirmiştir.

Önemli bir husus daha vardır ki o da, ümmetin fesadı zamanında sünnet-i seniyyenin ihya edilmesi; ister farz, ister vacip olsun bütün erkân-ı imaniye ve İslâmiye ile Efendimiz'in yolunun yeniden işler hâle gelmesi demektir. Zira birileri, hususiyle de günümüzde, bu şehrâhı patika hâline getirmeye çalışmaktadırlar. Buna karşılık, onun çok geniş bir cadde hâlinde, kıyamete kadar devam etmesini temin etmeye çalışan Müslümanlar, sünnet-i seniyyenin çok mühim meselelerini ihya etmektedirler. Yine Efendimiz'den aldığımız ölçüler içinde, sünnet-i seniyyeden öyleleri vardır ki, bunlar bin kere şehit olmaktan daha kıymetlidir. Bu arada Efendimiz'in yolunda ihya edilecek farzlar, hususiyle bunların arasında erkân-ı imaniye ile ilgili herhangi bir hususun ihya edilmesi onu ihya eden mü'mine bin kere şehit olmaktan daha fazla sevap kazandırabilir.

Evet, sünnet-i seniyye içinde öyleleri vardır ki, onu yapan, bin şehit sevabı kazanabilir. Nasıl ki toplumu birbirine katıp karıştıran gıybet, sadece herhangi bir şahsın çekiştirilmesi gibi kabul edilmemektedir; zira böyle bir gıybet, adam öldürmekten veya zina etmekten daha şiddetlidir.[50] Aynen onun gibi günümüzde bilhassa ümmetin fesada gittiği, bütün İslâm çarkının bozulduğu ve tayfanın kaptana isyan ettiği bir devirde dine ait herhangi bir meseleyi ihya etmek için gayret eden kimseler, elbette ki yüz şehit sevabı, hatta belki bin şehit sevabı kazanacaklardır. Bu işi mübarek gün, an ve dakikalarda yapmalarıyla belki daha çok sevap elde edeceklerdir. Cenâb-ı Hak, Kur'ân'ın ifadesiyle,

dilediğine fazlından dilediği kadar ihsanda bulunur.[51] Rabbimizden duamız; evvelâ, bu yolda bizi kaim ve daim eylemesi, sonra da ihlâsla hizmete muvaffak kılması olmalıdır.

Ben buradan bir girizgâhla zamanımızda Allah için hizmet verenlerle alâkalı bir hususa da değinmek istiyorum. Üstad Hazretleri, Allah yolunda yapılan hizmetin ihsan-ı ilâhî olarak omzumuza yüklenmiş olduğunu söyler.[52] Evet, bütün bütün her şeyin şirazeden çıktığı bu dönemde, çok kıymetli bir vazife ile tavzif edilen Müslümanlar bu hizmetlerini canları pahasına mutlaka ihya etmelidirler. Bu vazife Allah'tan bize, dünyada eşi menendi olmayan bir mazhariyet ve lütuftur. Haddizatında şu çok zor zamandaki vazife, niyabeten Efendimiz'in vazifesini yüklenme mânâsına gelmektedir. Şâh-ı Geylânî'nin, kendi ifadesiyle, ehl-i hizmete zahîr olması,[53] Hazreti Ali'nin tâ on dört asır öncesinden Kur'ân'a hizmet edenlere arka çıkması, pek çok rüyada Hazreti Pîr-i Mugân'ın hizmet erlerini hiç yalnız bırakmamaları, günümüzde yapılan hizmetlerin çok önemli olduğunu göstermektedir.

Tabiî bu iltifatlar, sadece görüldüğü şekilde ele alınmamalı, bilakis bu zamanda iman ve Kur'ân hizmetine yeni bir şekil ve metot kazandıran mü'minlerin, bu gayretlerin içine daha akıllıca ve mantıklı olarak girmeleri gerektiği açısından ele alınmalıdır. Dahası, Anadolu insanına bir fikir vermesi, اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ *"Sebep olan yapan gibidir."*[54] fehvâsına mâsadak olması, bu mevzuda yapılacak bütün hayırlara delâlet etmesi açısından da ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır. Binaenaleyh hak yolunda hizmet veren kimseler bu iltifat ve ihsanlara her zaman mazhar olabilirler. Bu iltifatlar, dünyanın çeşitli yerlerinde hizmet eden mü'minlerin misyonlarının ne kadar şerefli olduğunu, bu zatların bu misyonu sahiplendiklerini ve bu mücadelede onların ve bizlerin arkasında olduklarını gösterir. Zaten biz, ruhanilerin bizden çok uzak olduğu kanaatini de taşımıyoruz. Nerede oturursak oturalım, oradan mânâ âleminin büyüklerinin ruhaniyetlerine birer pencere açıldığına/açılacağına ve bizim hâlimizi müşâhede ettiklerine/edeceklerine inancımız tamdır.

Bu bakımdan zamanımızda, O'nun yolunda olmanın neticesi, hizmet veren mü'minler, çok büyük ve önemli bir hizmetin altında bulunduklarının şuurunda olmalıdırlar. Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden niyaz ederiz ki yolunda koşturan

kardeşlerimizin iştiyakını –daha önceki yıllardaki gibi– coştursun, onları ve bizleri Efendimiz'in davasına, daire-i kudsiyesine yeni hizmetler etme imkânı ve şerefiyle bizleri şerefyâb kılsın. Zira O'nun yolunda olmanın aşk, şevk ve coşkusu kazanılıp belli bir seviyeye geldikten sonra, ihlâs ve samimiyet aynı coşku ve heyecan içinde korunamaz ve aynı tempoda hareket edilemezse, en azından mevcut muhafaza edilemediğinden bu emanet alınıp bir başkasına verilebilir. Bu, Allah'ın değişmez kanunudur. Evet, âdet-i ilâhî hep böyle cereyan etmiştir. O yüzden koşturmanın yanı başında refüze olmamak ve dışarıya itilmemek için her zaman O'nun dergâh-ı ulûhiyetine teveccüh edip dua dua yalvarmak gerekir.

Ben –ihtimal– kendi hesabıma biraz konuşacağım; fakir, cami kürsüsünde yaptığım mev'izelerde benden beklenen fonksiyonu eda edemediğimden, kürsünün elimden alındığı kanaatini taşıyorum. Bu hususta tek tesellim de, Cenâb-ı Hakk'ın bana daha küçük dairelerde, daha değişik şekillerde kardeşlerimle, belki daha hızlı, yeni hizmet imkânları verip beni bir kez daha imtihan etmiş olmasıdır. Bu imtihanı da, takdir, teklif ve ihsan buyurulan lütufları değerlendirdiğimiz nispette kazanabileceğimizi ümit ediyoruz. Ancak her zaman böyle olursa, Cenâb-ı Hakk'ın bizi refüze etmeyeceğini O'nun engin rahmetinden bekleyebiliriz...

Buradan, bana sorulmamış bir mesele içinde bir girizgâh bularak girmek istediğim bir başka mevzu daha var. Bu hizmete başlayan ilk kimseler arasında öyle bir uhuvvet vardı ki, dıştan gelip bu mü'min kardeşlerimizin arasındaki kardeşliği görenler hayretlerini saklayamaz ve şöyle derlerdi: "Aman Allahım! Bu ne uhuvvet, bu ne kardeşlik!"

Evet, kardeşlerimizin derin bir iştiyak ve tahassür içinde birbirlerine sarmaş dolaş olmaları, Allah'a giden yolda hizmet edip koşmaları, hemen her gün belki evine uğradığı kadar bu din kardeşlerinin yanına uğramaları onlarda çok ciddi bir cûşişin ve heyecanın ifadesiydi. Bu kardeşlerimize Cenâb-ı Hak bir hamlede çok büyük işler yaptırdı. O kadar ki bizden evvelki Kur'ân talebelerinin otuz seneye sığıştırmayacakları şeyleri, Rabbim bu hizmette koşturan mü'minlerin sa'yine –imtihan da olabilir– bir hamlede lütfetti. Ancak unutulmaması gereken bir husus var ki o da bu ihsan ve lütufların birer imtihan

ve armağan olduğudur. Ayrıca bu gayretler daha ciddi, daha çalımlı ve daha sistemli bir şekilde çoğaltılmalı ve belli bir hedefe ulaştırılmalıdır ki devam etsin. Aksi takdirde –tekrar ifade edeyim– refüze olma ihtimali vardır. Zira Cenâb-ı Hak, iştiyakla Kendi yolunda koşanları korursa da, bu mevzuda hizmet içinde hep aynı canlılığı taşımayan kimseleri koruyacağına dair bir teminatın olduğunu söylemek mümkün değildir.

Son sözümü de bir rica ile bitirmek istiyorum. Ben kendimi tecrit ederek diyorum ki, bütün bu söylediklerimi benden değil de sanki bu daire içinde size hakikati ifade eden başka bir şahıstan dinliyor gibi dinlemelisiniz.

---

46 el-Beyhakî, *ez-Zühd* s.118. Az lafız farkıyla bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 5/315. ed-Deylemî, *el-Müsned*, 4/198

47 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.23-33 (Dördüncü Lem'a).

48 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.511 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Sekizinci Telvîh).

49 Bkz.: Buhârî, *rikak* 38; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/256.

50 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/348; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/306.

51 Bkz.: Mâide sûresi, 5/54; Hadîd sûresi, 57/21; Cum'a sûresi, 62/4.

52 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.200 (Yirmi Birinci Lem'a).

53 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.203 (Yirmi Birinci Lem'a, Üçüncü Düstur).

54 Bkz.: Müslim, *imâret* 133; Tirmizî, *ilim* 14; Ebû Dâvûd, edeb 115.

FERT VE TOPLUM PLÂNINDA KULLUK PSİKOLOJİSİ

Soru: Hizmet eden bir topluluk içindeki bir kimse diğer kardeşlerine karşı mânen kendisini sukût etmiş ve onların nazarında düşük hissediyor. Bu suçluluk ve aşağılık psikolojisinin sebebi nedir? Bundan nasıl kurtulur? Hizmet etmeye mâni oluyor.

Bir insanın kendisini diğer mü'min kardeşlerinden aşağı görmesinin iki yönü vardır: Bu yönlerden biri çok faydalı ve Allah indinde çok makbul, diğeri de zararlıdır. Bir insanın aşağılık duygusuyla kendisini kötülemesi ve kusurlu görmesi zararlıdır. Ancak kişinin yarınlarda karşısına ne çıkacağını bilememe hissiyle bunun dertlisi olarak Allah'ın diğer kullarının yanında kendisini aşağı görmesi bir bakıma fazilet ve meziyettir.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine verilen fazla pâyeler karşısında, *"Ben bir beşerim ve Allah'ın abdiyim. Siz bana Allah'ın kulu ve Resûlü deyin."*[55] buyururlardı. Devr-i Risalet-penahide sahabeden herhangi birisine, "Sen şusun.. busun…" dendiğinde, *"Ben ancak Allah'ın kullarından herhangi bir kulum."* diye cevap verirdi.[56] Ehlullah dediğimiz Hak dostları da meseleyi böyle ele almışlardır. Mesela, Şâh-ı Geylânî Hazretleri, kendisini yere göğe sığdıramayan kimselere karşı, "Ben sadece Allah'ın ibâdından bir kulum." derdi.

İşte bu istikamette insanın kendisini dûn, hatta bir hiç görmesi mahzursuzdur, belki de faydalıdır. Bu arada, bir kimsenin, başkalarının vesâyası altında Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden istifade etmeye liyakati olabileceğini düşünmesinin tezkiye-i nefis açısından yararlı olduğu bile söylenebilir. Ben yirminci asırda insanlığı kurtarmaya namzet gördüğüm nesilde, bir bakıma bu duygu ve düşüncenin, ağırlığıyla kendisini hissettirmesini bekliyor, gözetliyor ve bu hasletin onlarda olmasını şiddetle arzu ediyorum. Hizmet ehlinden hiçbir fert kendisini diğer insanlardan daha üstün ve daha farklı görme hastalığına düşmemelidir. Ehl-i dünya, felsefeden aldığı dersle üstünlük hastalığına kapılabilir. Mü'min kardeşlerimiz bu türlü hastalıklara kapılmamalı, herhangi bir sun'îlikle, Batı'da olduğu gibi, insanları yükseltme adına abartılara

girmemelidirler.

Konuyu biraz daha açma adına bir üslûp değişikliği çerçevesinde "ben"den başlamak istiyorum. Başkaları da "ben" deyip konuyu kendi hesaplarına değerlendirebilirler. Ben, bir fert olarak imana ve Kur'ân'a hizmet yönüyle Allah'a hamd ederim ki, Cenâb-ı Hak önemli vazifelerle şerefyâb kıldı. Ben mahiyetim ve maddem itibariyle hiç ender hiçim. Fakat bu hiçlikte Allah farklı varlık cilvesi lütfetti. Allah bazen mücrim bir kuluna da vaaz u nasihat etme imkânını bahşedebilir... ve öyle yaptı; yaptı ve sizler gibi nadide bir cemaatin karşısına çıkardı. Çıkardı da geleceği nescedebilecek bir cemaatle hemhâl kıldı. Ben bu yönden kendimi dünyanın en bahtiyar insanlarından sayar ve "Allah, zavallı bir merkûbu tuttu, nezahetle yaşayan, hizmet etmeye namzet insanların yanına getirip koydu." derim. (Burası nefsime ait olduğu için siz kendinize hakaret saymayın.) Ben işte buna aşağılık duygusu demiyorum. Madde ve mahiyetim itibariyle Rabbimin nazarında kirli bir damla sudan ibaretim.[57] Buna rağmen halk şayet beni i'zam ve tebcilde bulunuyorsa, bu hususta yanılmış olabilirler. Ama kendi zaviyemden ve bakışım açısından ben hep böyle düşünürüm. Halk, düşüncesinde ve verdiği hükümlerde yanılmış olabilir. Bu noktada da çok korkarım ve korkmam da lâzım, sonra da, *"Rabbim, beni halkın nazarında büyük, Senin nazarında küçük eyleme."*[58] derim. Halk, bir insanı büyük görebilir. Ancak ben, nezd-i ulûhiyetinde boyum ne kadar ise o kadar ve onun da altında görünmek isterim. Bugün bâlâlardan bâlâ fakat yarın ayaklar altında merkûp bile olamayacak hâle düşmektense, كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ *"Doğrusu onlar davarlar gibidirler, hatta onlar yolca, yöntemce daha da sapıktırlar."*[59] sırrıyla mahkeme-i kübrâda o duruma düşmektense burada kat kat hatalarımın cezasını çekmek veya Senin nâmütenâhî affına sığınmak isterim. Vahşî'yi bağışlayan, onu sahabî şerefiyle serfiraz kılan o engin rahmetine iltica ederek ve Sana sığınarak, "Sen dilersen merkepten de insan yaparsın ama dilersen insanı da merkep kılarsın." derim.

Bizi insan olarak en güzel sûrette yarattın. Ancak biz, insanî sîretimizi irademizle bozduk, çamur ve bataklık içine girdik. Şimdi öyle bir çamur içinde bocalayıp duruyoruz. Ama bir yerde dendiği gibi Senden gayrısına secde etmemiş bir başımız var. Gönül bozulsa, iç âlemi pörsüse bile Senden

gayrısına secde etmedik ve kimseye bel kırmadık. İşte Sana vereceğimiz şey budur. مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ[60] kalkanıyla nezd-i ulûhiyetine iltica ediyor ve bizi bağışlamanı diliyoruz.

Bu bir anlamda muhasebe sayılır. Bu durumumda ben kendimi asrımızda kendinden ders aldığım kâmetin arkasında yürüyen ve yer yer havlayan bir mahlûk gibi görürüm. İnsanımıza sahabe-i kiramı anlatırım. Hani bir kıtmir vardır ki şahları ve onların bağını, bostanını korur. Bir kıtmir de vardır ki, o da sahabîden en küçüğünün arkasında hav hav eder ve yanında bulunmayı şeref sayar. İşte ben, onların adından bahsederim ve onları tanıtmaya çalışırım. Samimi olduğumu söyleyemem. Bütün bütün samimiyetsizim de diyemem. Bunlardan biri fahir olur, diğeri de nankörlük. Beceriksizliğimi ve kusurlarımı Rabbim şimdiye kadar setrettiği, beni olduğum gibi size göstermediği için ben de size şerh etmek istemem. Burada "Yâ Settâr" deyip yürürüm, öbür âlemde de "Yâ Settâr" deyip aman dilerim. O da belki gafletlerimi ketmeder de beni bağışlar. Daha fazla sizi tasdi' etmek istemiyorum. Onun için konuyu noktalamak istiyorum. Bu sözlerimde samimiyim ve ben kendime böyle bakıyorum. "Ah, şu cemaat, benim ne yavuz bir dilbaz olduğumu bilse, gelip beni dinlemez." diyorum. Bu dediklerimin kaçta kaçını bazı arkadaşlarım da diyebilir bilemiyor, bilme diye bir vazifemin olduğunu da sanmıyorum.

İşte böyle düşünmekle ben aşağılık duygusu içinde değilim. Rabbimin boynu tasmalı bir kölesiyim. Sahabînin ayakları arasında hav hav diye bu işi kendine şeref sayan birisiyim. Biri elimden tutar da kaldırır götürür, "Yâ Resûlallah, bizden bahsetmişti." derse, "Pekâlâ o da gelsin." diyebileceğini intizar eden kalbi kırık, boynu bükük, O'na karşı serfürû etmiş bir insanım.

Ancak bu işin ötesinde bir sakatlık vardır ki, öyle olmak da istemem. "Ben mücrimim, halka bir şey anlatamam. Kimseye hak namına dellallık yapamam. Namaz kıldırıp hutbe irad edemem." şeklindeki bir düşünceye gelince onu; aşağılık duygusu, eziklik ve şeytanın, insanın bazı zayıf taraflarından istifade edip hizmetten alıkoyması sayarım.

Zayıf ve çelimsiz olsak, güç ve kuvvet yönüyle pazularımız zayıf bulunsa dahi hakikî sahibini bulacağımız ana kadar bu işi taşıma azmi içindeyiz. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'a hizmet istikametinde Fahr-i Kâinat Efendimiz'in

atının zimamdarlığını yapmaya, yani onun dizginlerini omuzumuza alıp götürme istikametinde ve Rabbimizi hoşnut etme yolunda bu vazifeyi bırakmayacağız. Bu vazifeyi bize bıraktıracak şekilde kendimizi aşağı görmektir ki, işte aşağılık duygusu denen mel'un şey de odur.

Ne olursak olalım hep imanlı olduk ve hiç ümidimizi yitirmedik. Vefat edeceğimiz an, *"Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarımın içine, gir Cennetime!"*[61] hakikatini, bize sırf bir iltifat-ı ilâhî olarak meccâni bir teveccüh şeklinde bekleyip durduk.

Hususiyle asrımızda aşağılık duygusu içine girmeye hiç lüzum yok, zira biz ne kadar mücrim olursak olalım Cenâb-ı Hak, şu nazik, nezih ve nadide cemaat içinde bize yaşama imkânlarını bahşetti. Bu güzide insanlarla aynı çatı ve kubbe altında oturuyoruz. Her gün hakikat gamzeden bu simalarla karşı karşıya geliyoruz. Bunlardan benim duygularıma akseden çok şeyler oluyor. Yıkılmış, harap olmuş kalbimin tamiri istikametinde ben bu insanlardan çok istifade ediyorum. Bunların duygu ve heyecanları benim şu perişan cismime can ve dizime derman oluyor.

İşte bu yönüyle ferden ferdâ yıkık dökük olsak da biz, hep beraber Fahr-i Kâinat Efendimiz'i sevindirecek ve güldürecek bir konumda bulunuyoruz. Çubuğun ve sopanın dövene koyulduğu, boyunduruğun yere indiği, herkesin dini bırakıp kaçtığı ve dinsizliğe saptığı bir devirde bize ışık tutanları Allah, Makam-ı Mahmud'la sevindirsin. Çığır açanları mutlu ve bahtiyar kılsın. Rehberlerimizi Cennet-i Firdevsi ile mesut ve bahtiyar eylesin. Biz, Fahr-i Kâinat Efendimiz'in yolunda ve izinde hizmet-i imaniye ve Kur'âniye'de bulunurken, başımızda Fahr-i Kâinat Efendimiz'in vesâyasını ve siyanet kanatlarını hissediyoruz. İşte bu cihetle de bize paha biçilmez ve bu yönümüzle kıymetimiz takdirler üstü takdiri hâizdir. Biz, hizmete kilitli kaldığımız sürece işte böyleyiz. Öyleyse ferden ferdâ kıymetsiz olsak bile ümitlerimizi besleyecek, dualarıyla رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا *"Allah'ım, bizi ve kardeşlerimizi bağışla!"*[62] diyen kardeşlerimizin dualarına dâhil olacak, o mağfiretten istifade edecek bir şahs-ı mânevî itibariyle –şimdilerde tüzel kişilik diyorlar– öylesine âlâlardan âlâ, muallâlardan muallâ olmaya namzediz ki, sahabe, tâbiîn, tebe-i

tâbiîn asrı istisna edilecek olursa yeryüzünde böyle hizmet edenlerle ölçüşecek ikinci bir topluluk yoktur. Bu noktada da Allah'a hamd ve senâ ederim. Ferden ferdâ mücrimiz ama şahs-ı mânevî olarak âlâlardan âlâ olmaya namzetiz.

Meseleyi uzattığımın farkındayım. Ancak asrımızın meseleleriyle alâkadar bulunması itibariyle beni ilgilendirdi, onun için uzattım. Arada nefsanîliğim de işin içine girmiş olabilir. İnsan cürmünü söylerken bile aldanabilir. Cihanları keşfedebiliriz, Antartika kıtasını avucumuzun içi gibi tanıyabiliriz ama ben şimdiye kadarki hayatımda henüz kalbimi keşfedemedim. Bu, benim için bir muammadır. Ben böyle deyip düşünürken, hatta en tenha yerde dövünürken dahi nefsimin nasıl oyunlar oynadığını henüz keşfetmiş değilim. Belki de hep böyle kapalı gidip, kapalı kalacağız. Fakat söylediğim şeylerde –kalbimi bilebildiğim kadarıyla– samimi olmaya çalışıyorum. Değilsem, daima dualarımda dediğim şekilde Rabb-i Kerimime niyaz ederek sözlerimi noktalamak istiyorum: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُخْلِصِينَ الْمُخْلَصِينَ *Allah'ım, beni ihlâsa ermiş ve erdirilmiş kullarından eyle!"*

---

55 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/249; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/70; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 14/133.

56 Bkz.: en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 5/126; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/167.

57 Bkz.: Târık sûresi, 86/5-6.

58 Bkz.: Müslim, *zühd* 14; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/174.

59 Furkan sûresi, 25/44.

60 el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/410; Mer'î İbn Yûsuf, *Ekâvîlü's-sikât* s.45.

61 Fecr sûresi, 89/27-30.

62 Haşir sûresi, 59/10.

İLİMLERDE KALB-KAFA İZDİVACI

Soru: Günümüzde İslâm'a hizmet, öncelikle İslâmî ilimleri mi, yoksa tabiî ilimleri öğrenmekle mi daha iyi yapılır?

Her Müslümanın –derecesine göre– ilim öğrenmesinde zaruret vardır. Ancak bu ilimler arasında farz-ı ayn olan (tek tek her ferde düşenler) ilimler olduğu gibi, farz-ı kifâye olan (bazı kimselerin yapmasıyla diğer kimselerin üzerinden düşen) ilimler de vardır. Mesela kişinin, dinî hayatını, Resûl-i Ekrem'in getirdiği çerçeve içinde muhafaza edecek kadar dinî ilimleri öğrenmesi farz-ı ayndır. İman nasıl olur ve nasıl rüsuh bulur? İman edilmesi gereken esaslar nelerden ibarettir? Namaz, oruç, hac, zekât vs. gibi ibadetler nelerden ibarettir ve bunların eda şekilleri nasıldır? Dahası hikemiyatları nelerdir? Evet, her mü'minin bunları bilip hudû ve huşû içinde ibadet ü taatini yapması farzdır. Ancak bazı mü'minlerin tıp ilmi okumaları, bazılarının askerlik sanatına vâkıf bulunmaları, bazılarının hendese ve diğer fünûn-u müsbeteyi tahsil etmeleri, bu mevzuda hiçbir nas olmadığı iddia edilse bile maslahat-ı mürsele ve istihsan açısından zaruridir.

Müslümanların, onur ve izzetleriyle İslâm milleti ve devleti olarak pâyidâr olabilmeleri ve ayakta durabilmeleri için fünûn-u müsbete ile mücehhez olmaları şarttır. Öyleyse neslimiz ve devrimizin insanı, bir büyüğümüzün ifadesiyle, kafasını devrin fünûn-u müsbetesiyle, kalbini de ulûm-u imaniye ve Kur'âniye ile tenvir etmelidir.[63] Kalb ve kafa izdivacı yapıldığı takdirde nesebi sahih terkipler, komprimeler, devrini anlama, irşad, halka nüfuz etme ve insanların gönlüne taht kurup oturma imkânı doğacaktır. Bu sebeple bir mü'min, her iki alanla alâkalı hususları çok iyi bilmelidir. Bu aynı zamanda irşad, tebliğ ve kendi milletimiz için de, hayat-ı içtimaiyemizde olması gereken hayatî bir mevzudur.

Bu mevzuda belli kimselerin çok da ehemmiyete alınmayacak kadar küçük teşebbüs ve gayretleri olsa da, esasen insanımız ciddi bir sistem içinde yurtlar yapmalı, fen ve sosyal bilimlere dair okullar açmalı, İslâmî ilimlerin tahsil edildiği İmam-Hatipler kurmalı ve buralarda okuyan talebeleri ufuklu yetiştirmelidirler. Her mü'minin, bir sistem içinde kendi vatanında ve kendi

milleti namına mevcudiyetini gösterebilmesi, dahası huzursuzluklar karşısında muvazene unsuru olabilmesi için kendi devrini bilen biri olarak yetişmesi, hem fünûn-u müspete hem de ulûm-u diniye ile mücehhez olmasını gerektirir.

Belli bir dönemde medresemiz bunu ihmal ettiği, tekke ve zaviyeler sadece dervişlere tesbih verir hâle geldiği için geri kaldığımız söylenebilir. Geçmişte Ekberî tarikatının kurucusu Muhyiddin İbn Arabî, kendi devrindeki insanlara yedi asır evvel ilmin, fünûn-u müsbetenin en ince esrarından bahsetmişti. Elektrik akımlarını ampulün içine sokarak bu potansiyeli verimli hâle getiren azmin timsali büyük deha Edison, ampulle alâkalı yazdığı bir yazıda, "Üstadım Muhyiddin İbn Arabî'yi hayırla yâd ederim ve hayırla yâd edilmesini isterim." demişti. Çünkü Ekberî tarikatının şeyhi Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri, asırlar önce kendine has üslûbuyla elektrik enerjisinden bahsederek Edison'a ilham kaynağı olmuştu.[64] Ayrıca ben, *Fütuhât-ı Mekkiye*'nin dördüncü cildinde anlatılan ifadelerden paratoneri de çıkarıyorum. Orada, havada zâid-nâkıs yüklü bulutlar üst üste geldiği zaman bazı binaların yıkılacağı, İbn Arabî'nin bu işi bakır ve çinkoyla nasıl önlediğine işaret edilmektedir ki, bütün bunlar o hazretin, kendi devrine ait fünûnunun çok ötesini bildiğini göstermektedir.

Evet, tekke ve zaviyeler sadece tesbih verme ile yetinen kitap okumazların mahalli hâline gelince, medreseler Aristo mantığını tekrar edip duran mukallitler yuvası olunca İslâm da nazariyeler mecmuası şeklinde algılanmaya başlamıştı. Bunlar, işin bize ait yönüydü. İşin doğrusu böyle davranmakla biz, İslâm'a ihanet etmiştik. Gibb, İmam Gazzâlî'yi anlatırken, "Ben hayatımda kendi devrini aşarak, üç-dört asır sonrasına hükmünü kabul ettirecek böyle bir insan görmedim. Onun, devrinde bilmediği fünûn yoktu." demektedir. O İmam Gazzâlî ki, ahlâka dair en büyük kitabı *İhyâu ulûmiddin* eserini yazarak ümmet-i Muhammed'e hediye etmiştir. Aynı İmam Gazzâlî, devrinde zirveye çıkan felsefeyle ve onun temsilcisi filozoflarla boy ölçüşecek seviyede felsefeye de vâkıf bir insandı!

İmam Rabbânî Hazretleri, kendi devriyle ele alınacak olursa, o da yed-i tûla sahibi bir âlimdi. Ancak biz, daha ziyade menkıbe edalı yerlere dalarak yüce bir kâmet olan o hazreti, ceviz kabuğunun içine koyup öyle görmeye çalıştık. Aslında bugüne kadar biz, böylesi büyük önderleri parça parça ve tek

yanlarıyla mütalâa edegelmişizdir. Bu da bizim cehlimiz ve fakrımız demektir. Bizde bir dönemde buna karşı bir reaksiyon olmuştur. Hususiyle Avrupa'ya gidip okuyan Ali Suaviler, Namık Kemaller ve Ziya Paşalarla başlayan bu nesil, tekke ve zaviyenin fersûdeleşmesi karşısında reaksiyon göstermişlerdir ama bunlar da gidip taklit ettikleri dünyanın bozbulanık iklimine gömülüvermişlerdir. Bu durum –Cemil Meriç Hoca'nın ifadesiyle– zavallı entelijansiyamızın sergüzeşt-i hayatının bir hikâyesidir.

Ve maalesef bu hikâye henüz bitmemiştir ve günümüzde de devam etmektedir. İki tarafı eksik tek yanlı bir anlayışın ifadesidir. Bir dönemde topun plân ve hesabı medreselerde yazılıp çiziliyor, caminin içinde sinüs-kosinüs hesapları yapılıyor ve mâbed, bir mektep ve medrese gibi hizmet veriyor ve ulûm-u diniye, fünûn-u medeniye ile atbaşı gidiyordu. Evet, Selçukî devrinde mescitte gökyüzünde yıldızlar rasat ediliyor; Ay'ın menzilleri Manisa'daki Hatuniye Camii'nin deliklerinden görülüyor ve seyrediliyordu. Selçukî döneminde ve Osmanlı'nın bidayetinde biz, fen ve teknikte Avrupalıdan çok ilerdeydik. O gün bizim onlara hediye ettiğimiz bir saatin tik tak etmesi karşısında onlar, çıkan sesin cinler tarafından çıkarıldığını zannediyorlardı. Bu itibarla da biz bugün, çok müstahkem bir kale iken yıkılıp harâbezâr olmuş bir kalenin tamiriyle meşgul bir kısım adanmış fertler olarak hem Batı'nın fünûn-u müsbetesini, bir kısım fersûde fikirlerden sıyrılarak öğrenecek, hem ulûm-u İslâmiyeyi talim edecek, hem de lâf u güzafı bırakıp İslâm'ın ruhî hayatına dönerek kalbî ve ruhî hayat yörüngesindeki yolculuğumuza devam edeceğiz.

Hâsılı, işte bu türlü insanları yetiştirdiğimiz zaman devrimizin veçhesi değişecek ve bununla müteşeyyihîn gürûhu silinecek ve yerini devrini bilen gerçek mürşitler alacaktır. Bu sayede tesbih verenler değil ruh verenler, verdiği tesbih sayısıyla müridinden tesbih isteyenler değil, birini bin yapıp mamur gönülle mürşidin huzuruna gelen büyük insanlar yetişecektir. Vâkıa, o devre bugün bitip kapanmış görünse de bir kere daha gerçekleşmesine hiçbir mâni yoktur. Aslında bugün öyle bir gelecek bütün ihtişamıyla hak erlerinin simasında mevcelenmektedir. Bunun yarınını da siz göreceksiniz. Ben ancak bu kadarını hissediyorum.

63 Bediüzzaman, *Emirdağ Lâhikası* 2/ 168.
64 Bkz.: İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* 4/398.

HER MUSA'NIN BİR FİRAVUNU VARDIR

Soru: Ashab-ı Uhdûd kimlerdir? Bu hususta malumat verir misiniz?

Sorunun cevabına geçmeden önce bir iç mülâhazamı arz etmek istiyorum: İmam Malik'e, içinden çıkamadıkları kırk tane soru sormak üzere uzak diyarlardan bir adam gönderirler. Adam günlerce yol teperek Medine'de, İmam'ın meclisine gelir. Ders bitince adam durumunu İmam'a ileterek soruları sormak istediğini söyler. İmam müsaade eder ve adam sorularını bir bir Hazreti İmam'a sorar. İmam bu soruların büyük bir kısmına cevap vermeden susar ve sadece dört soruya cevap verir. Adam: "Yâ İmam! Sen ne yaptın? Ben sana soru sormak için onca meşakkate katlandım, sen ise "bilmiyorum" diye cevap veriyorsun. Şimdi ben memleketime dönüp ne diyeceğim?" der. İmam Malik'in cevabı oldukça ilginç ve ibretlidir: "'İmam Malik bu işin altından kalkamadı.' dersin."[65]

Evet, işte ben bu edebi koruyamadım. Gördüğünüz gibi sorulan her soruyu biliyormuşcasına cevap veriyorum. Allah taksiratımı affetsin!

***

Ashab-ı Uhdûd, Kur'ân-ı Kerim'de, قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ *"Kahrolası Ashab-ı Uhdûd!"*[66] âyetiyle anlatılmaktadır. Ashab-ı Uhdûd'un kimler olduğu, ne zaman ve nerede yaşadıkları hakkında değişik rivayetler vardır. Bu rivayetlerden herhangi birinin doğruluğu kesin değildir. Zaten Kur'ân-ı Kerim de bu olayı yer, zaman ve fâillerini belirtmeden mutlak olarak zikretmektedir.

Kur'ân ve sünnet-i sahiha'ya göre Ashab-ı Uhdûd, hendekler içine atılıp yakılmak suretiyle kendilerine eziyet edilen mü'minler cemaatidir. Bazı müfessirlerimiz bu hâdiseyi Hazreti Mesih'in ümmeti içinde, bazıları ise Hazreti Mesih'ten evvel cereyan etmiş gibi gösterirler. İster Hazreti Musa'nın, isterse Hazreti Mesih'in ümmeti içinde cereyan etsin, قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ âyet-i kerimesi münasebetiyle şerefsüdur olan esbab-ı nüzul şöyledir:

Krallardan birinin bir büyücüsü vardı. Yaşı epeyce ilerleyen büyücü, krala: *"Ömrüm sona yaklaştı. Bana bir çocuk ver de ona büyü öğreteyim."* der ve kralın kendisine verdiği çocuğa büyü öğretmeye başlar. Bu çocuğun eviyle

büyücü arasında bir rahip vardır. Bir gün çocuk o rahibin yanına uğrar. Rahibin anlattığı şeyler çocuğun daha çok hoşuna gider ve çocuk sık sık rahibi ziyaret ederek onun anlattığı hakikatleri kabul eder. Zamanla bu çocuktan harikulâde hâller zuhur etmeye başlar; derken etrafında bir cemaat teşekkül eder. Her devirde olduğu gibi o devirde de hak ve hakikatten ürken yarasa ruhlular vardır. Araplar, لِكُلِّ فِرْعَوْنَ مُوسَى derler. Yani her Firavun'un karşısında bir Musa vardır. Bunu değiştirerek لِكُلِّ مُوسَى فِرْعَوْنُ demek de mümkündür ki o zaman mânâ, "Her Musa için bir Firavun vardır." olur.

İşte o dönemin Firavun'u, Allah'a iman eden insanlara karşı amansız bir takip başlatır. Bu iş için derin hendek ve kanallar (uhdûd) kazdırır. Bu hendekler içine büyük ateşler yaktırır. İnanmış sineleri, genç-yaşlı, kadın-erkek, çoluk-çocuk demeden hendeğin başına getirtir ve Allah'a imanda ısrar edenleri ateşe attırır, küfre dönenlere de ilişmez. Bütün bu zor durumlarına rağmen mü'minler imanlarından dönmez ve seve seve ateşe atılırlar. Bu arada mü'minleri ateşe atan bu zalimler, hendeğin etrafına oturur, yaptıkları bu zulmü zevkle seyrederlermiş. Günlerden bir gün, kucağında çocuğuyla bir kadın hendeğe atılmak üzere getirilir. Kadın yanan alevleri görünce içinden bir tereddüt geçirir. Tam bu esnada kucağındaki çocuk dile gelir ve *"Atla anne, sen haklısın onlar haksızdır."* der.[67]

Başka bir rivayette Habbab İbn Eret, Allah Resûlü'nün Ashab-ı Uhdûd'dan şöyle bahsettiğini anlatır: *"Mekke'de eza ve cefa doruğa ulaşmıştı. Bütün ashab inim inim inliyordu. Bir gün Yâsir, dolu dolu gözlerle Allah Resûlü'nün yanına giderek çektiği eza ve cefaları anlattı. Bunun üzerine Allah Resûlü, 'Sabredin ey Yâsir ailesi!' buyurdu."*

"Her vadide yüz bin geda, eyler nida." Ancak bu nidalara henüz cevap gelmiyordu. Hazreti Ebû Bekir yediği yumruklar karşısında أَيْ رَبِّ ماَ أَحْلَمَكَ *"Ne kadar halîmsin ki yâ Rabbi, kâfirlere mehil üstüne mehil veriyorsun."* diyordu.[68] Habbab diyor ki; *"İşte böyle eza ve cefa tahammülfersâ bir hâl almıştı ki, Allah Resûlü'nün yanına gittim. O, Beytullah'ın gölgesinde bürdesine bürünmüş oturuyordu. 'Yâ Resûlallah, dua etmez misin, Allah bizi bu eza ve cefadan halas eylesin!' dedim. Bu dileğimden memnun olmadı. Kaşlarını çattı ve bana tenbih edalı bir tonla şöyle dedi: 'Siz de eza ve*

cefaya mı maruzsunuz? Sizden evvel fert, inandığından dolayı alınırdı, hendeğin içine atılırdı. Testere ile ortadan kesilirdi. Sonra da demir taraklarla eti kemiğinden ayrılırdı da dininden dönmezdi. Allah bu işi tamamlayacaktır ama siz acele ediyorsunuz. Gün gelecek herhangi bir kadın, San'a'dan Hadramut'a kadar tek başına seyahat edecektir de kat'iyen tecavüz görmeyecektir.'"[69]

Bu hadisle de Ashab-ı Uhdûd, her hangi bir devreye ait olmayıp bütün devirlerde kefere ve fecere tarafından zulme maruz kalmış, hendekler içine atılmış mazlum mü'minler ve onlara seyirci kalan kâfirler olarak anlatılmaktadır. Nitekim Roma'da Hıristiyanlara karşı akla hayale gelmedik zulüm, cevir ve cefa devri Bizans'ta Büyük Konstantin devrine kadar devam etmiş ve İslâm'ın gelmesiyle o günün kâfirleri tarafından yeniden başlatılmış ve seneler seneler boyu devam etmiştir. Daha sonra da Ebû Hanife gibi bir kısım mihnetkeş büyüklerimiz ve hapishanede sopa yiye yiye ömür geçiren Ahmed İbn Hanbel gibi pek çok büyük zat eza ve cefaya maruz kalmış ve rahat yüzü görmemişlerdir. Bu itibarla da Ashab-ı Uhdûd, mütegallip, mütekebbir ve mütecebbir bir güruhun, mazlum ve mağdur kimselere reva gördükleri şenaetleri ifade eden bir tablodur. Bu, günümüzde de olabilir. Memleket memleket sürgüne gönderilenler, hapishanelerde kendilerine yer hazırlananlar, memleket mahkemelerinde aylarca muhakemesi sürenler, aylarca ihtilattan men edilenler, buna rağmen milletine dua dua yalvarıp da tel'ine ve bedduaya âmin demeyenler binlercedir. Bu hep böyle devam edecektir. Bence Ashab-ı Uhdûd'un asıl anlatmak istediği de işte budur.

Sâniyen, müdakkik müfessirlerimiz, Ashab-ı Uhdûd hâdisesinden âlem-i İslâm'ı istibdat altına alacak zalim milletleri istinbat etmişlerdir. Belki bir dönemde bu işin en önemli vasıtası trendi. Zaten uhdûd da "had"den gelmektedir. Nitekim bu tefsir anlayışı, yirminci asırda tahakkuk etmiştir.

---

65 Salih İbn Fevzân, *İânetü'l-müstefîd bişerhi Kitabi't-Tevhîd* 1/43; *Şerhu Mesâili'l-Câhiliyye* s.286.

66 Bürûc sûresi, 85/4.

67 Ashab-ı Uhdûd kıssası için bkz.: Müslim, *zühd* 73; Tirmizî, *tefsîru sûre* (85); Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/17.

68 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/218; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/95.

69 Buhârî, *menâkıb* 25, *menâkıbü'l-ensâr* 29, *ikrâh* 1; Ebû Dâvûd, *cihâd* 97.

İRŞATTA ÖNEMLİ BİR ESAS

Soru: Kardeşime namaz kılması için nasihatte bulunuyorum. Ancak netice değişmiyor. Bundan dolayı çok rahatsız oluyorum. Ne yapmamı tavsiye edersiniz?

Yapılan nasihatlere karşı reaksiyon gösteriliyorsa o kişinin üzerine gitmemek ve mümkünse alternatif çareler aramak gerekir. Sizin uyguladığınız yöntem herkes için geçerli olmayabilir; ama ben, soruyu anladığım kadarıyla, buradaki kardeşlik münasebeti stilinden hareketle, meseleyi başka bir zaviyeden ele alıp arz etmek istiyorum.

Mesela, benim mürted ve mülhit değil ama namaza yanaşmayan, ihtimal, namaz teklifi benden geldiği için ona soğuk bakan bir kardeşim olsun. Hemen şunu ifade edeyim ki, küçükten gelen teklifi kabul etme, insanların çok azında bulunan bir fazilet tavrıdır. Onu herkesten beklemek de doğru değildir. Onun için Allah (celle celâluhu), Efendimiz'in büyük vazifesi karşısında baba ve annesini kendisine muhatap yapmamış, onları hanîf olarak vefat ettirmiş[70] ve öbür âlemde de –inşâallah– Cennetine koyacaktır.[71] Evet, Cenâb-ı Hak, Efendimiz'in anne ve babasını O'na ümmet olma durumunda bırakmamıştır. Çünkü bu durumda evlatlarından gelen teklifi reddetme ihtimali söz konusudur. Zira İki Cihan Güneşi'nin yanında neşet eden ve orada hayatının büyük bir kısmını geçiren ateş babası Ebû Leheb, ateş babası olmaya devam etmiş ve bu ilâhî meşaleden asla istifade edememiştir.[72] Bütün civanmertliğine rağmen Ebû Talip'e de bu ilâhî menba ve havuzdan istifade etmek nasip olmamıştır. Çünkü kendi yetiminin dinine girme ruh hâleti ona bir hâil ve perde olmuştu.[73] Ancak Efendimiz'in amcalarından mesela Hazreti Abbas,[74] Hazreti Hâris[75] ve Hazreti Hamza[76] Müslüman olmuşlardı ki bunlar, Efendimiz'le hemen hemen aynı yaşlardaydılar ve O'nun arkadaşı konumundaydılar. Bu itibarladır ki, küçükten gelen teklifin reddedilmesine biraz da tabiî nazarla bakmak gerekir.

Benim rahmetlik pederimin bir şeyhe intisabı vardı. Bu şeyh, kâmil bir mürşitti ki, ben onun tekkesinde neşet etmiştim. Çocukluğumun büyük kısmı orada geçmişti. Gerçekten huzuruna girdiğim zaman bir sahabî havasının burcu burcu estiğine şahit olurdum. Bu zat, vefat etmeden önce kendi yerine pederimi

imam olarak koydu. Aynı zamanda Arapça hocam olan babam bu konumda iken ben, on altı-on yedi yaşlarımda, daha fazla yümünlü ve bereketli olacağına inandığım bir kısım risalecikler ve kitapçıkları kendisine götürdüm ve okumasını istedim. Babam, evladından geliyor diye büyüklük havasına kapılıp reaksiyon göstermedi. İki gün sonra o kitaplar içinden bana benim bilmediğim parçaları okurken gözleri dolu doluydu:

"Mâverâdan bekliyorken bir haber,
Perde kalktı öyle gördüm ben beni."

duygu ve düşüncesiyle bana, "Meğer her mesele bunların içindeymiş. Biz boşuna eşik aşındırıp durmuş ve peyâbânı tepmişiz." demiş ve vermiş olduğum kitaplarla bir bakıma kendisine rehberlik yapmışım gibi beni rehber kabul etmişti. Ben bu meziyet ve fazileti başka bir babada daha görmemiştim.

Evet, kardeşime namaz kılması için nasihatte bulunduğum zaman bana reaksiyon gösteriyorsa o takdirde bana düşen, namaz ve niyazlı arkadaşlarımın onunla münasebet kurmasını temin etmektir. Mesela, düşünelim ki, benim hizmet-i imaniye ve Kur'âniye çizgisinde beraber olduğum bir grup arkadaşım var; onlar zaman zaman beni telefonla arıyorlar, onlarla bir araya gelip fikir teatisinde bulunuyoruz. Bu durumda namaz kılmayan kardeşimin –bir de benden büyükse– daima tâli derecede kalması, içten içe kardeşlik hisleriyle bana bağlı olsa bile ben elde avuçta bir gül gibi dolaşırken onun kapı arkasında kalması, kendisini bana karşı reaksiyona sevk edebilir. Bu, bir insan ruh hâletidir. Binaenaleyh onu bu türlü reaksiyona sevk etmemek için bana düşen vazife şudur: Kendi arkadaş muhitime demeliyim ki; "Bundan sonra beni aramak istediğiniz zaman kardeşim Ali'yi arayın. Bir yardım talebiniz olursa ona gidin. Telefonla sorarken onu da sorun. 'Sizin evinize çay içmeye gelelim.' yahut 'Biz falan yerde olacağız, sen de bize katıl.' deyin ve bu tür alternatif yollar deneyin."

Ben bazılarının derdi için derman olabilecek bu hususu, herkesin derdine derman olabilecek hüviyette objektif olarak arz edemedim. Ancak yine de arz edilen bu şeyler bazılarının derdine derman olabilir kanaatindeyim.

---

70 Bkz.: es-Suyûtî, *el-Leâli'l-masnûa* 1/245-246; el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 1/173; es-Süheylî, *er-Ravdu'l-ünf* 1/298-299; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/63; en-Nebhânî, *Huccetullâhi ale'l-âlemîn* s.412-

414.
71 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.435-436 (Yirmi Sekizinci Mektup, Sekizinci Mesele)
72 Bkz.: Tebbet sûresi, 111/1-5.
73 Bkz.: Buhârî, *menakıbü'l-ensâr* 40, *rikak* 51; Müslim, *îmân* 360.
74 el-Bezzâr, *el-Müsned* 3/363; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 1/308; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/363.
75 el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/284; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 4/49-50.
76 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 3/139; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/213; İbn İshak, *es-Sîre* 2/151-152.

TEBLİĞDE TOLERANS VE MÜSAMAHANIN SINIRLARI

Soru: Bir Müslümanın tolerans ve müsamaha hudutlarını izah eder misiniz?

Batı'dan dilimize giren tolerans kelimesi, hoşa gitmeyen hususları vicdan ve iman enginliği ve sine genişliği içinde tolere veya duyguların gücüyle hazmetme demektir ki, müsamaha ve hoşgörüyle aynı olmasa da birbirine yakın sayılırlar.

Burada hemen şunu ifade etmeliyim ki, başkalarına karşı tolerans gösterilecek diye kat'iyen dindeki usûlden fedakârlıkta bulunulamaz, dinin farzları, vacipleri terk edilemez ve sünnetlerine dokunulamaz. Müsamahamız daha ziyade muhatabımızın şahsî hayatına müteallıktir. Mesela biz, şahsî hayatımızda farz, vacip, sünnet ve müstehaplara riayetkâr olma durumundayız. Aslında şahsî hayatımızda bunlara riayetkâr olmazsak, sözlerimizin karşı tarafta tesir icra edeceği de düşünülemez. Çünkü tesir ettirecek Allah'tır. Evet, bizim hayat ve davranışlarımızda Vacibü'l-Vücud ve O'nun rızası olmayınca başkasına tesir etmemiz de düşünülemez. Biz şahsî hayatımızda –ifrata düşmeden– âdâbına varıncaya kadar dini yaşamalıyız ki inandırıcı olalım. Evet, şahsî hayatımızda yaptığımız her şeyi biteviye bir şahıstan isteyemez ve onu buna zorlayamayız. İşte bu bir müsamahadır ve bu tür durumlarda muhataba karşı müsamahalı olmak gerekir.

Meselenin ikinci yönüne gelince; bazı kimselerin şahsî kusurları olabilir. Biz bu kusurlarından dolayı onları ikaz edip uyarsak da her zaman onlara karşı müsamahalı olmalıyız. "Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah"la İslâm'a dehalet eden herkese kucak açmalı ve onları bağrımıza basmalıyız. Bir kimsenin, dinin bir emrinde veya içtimaîyata yahut siyasi intihaba dair bir kusuru olduysa, bu hususlardan dolayı o kimse kat'iyen gözden çıkarılmamalı, onun kalben Allah'a imanına bakılmalıdır. İmanı varsa bize düşen dilimizi tutup onun hakkında laf etmemektir. Böyle olunca hoşgörü, bizi bir araya getirecek ve bağlayacaktır. Hele meseleyi hizmette strateji ve hizmetin tekniği diyerek bağnazlığa ve müsamahasızlığa kapılırsak bu, hepten hayat-ı içtimaiye

için bir semm-i kâtil hâline gelir ve bizi parçalar, böler ve canavarlaştırır. Oysaki Ali, A remizli, Veli B remizli, Deli ise C remizli bir yoldan yürümekte ve netice itibariyle hepsi belli bir ufka doğru gitmektedir. Fakat burada bağnazlık kendisini gösterirse, mesela “Niçin A remizli yoldan yürümüyorsun?” diye o yolda yürüyenlere karşı cephe alınırsa, müsamahasızlığın bu şekilde olanı bizi zîr ü zeber eder ve ihtimal, pâyimâl olur gideriz. İşte burada bize düşen müsamahalı ve hoşgörülü olmaktır.

Hususiyle talim ve terbiyede neslimize karşı müsamahanın yeri çok büyüktür. Asrımızda irşada, ikaza ve hidayete erdirilmeye çok ihtiyacı olan bir nesil mevcuttur. Bu nesle karşı anlayışlı olmazsak, onları dinlemez ve onlara karşı tolerans gösteremezsek, kimseye bir şey anlatmamız mümkün olamaz. Mesela, bir şahıs düşünün ki fevkalâde bir istidat ve kabiliyeti var ve bir şey anlatıldığı zaman da dinleyecek gibi görünüyor; ama ilk davranışları –af buyurun– biraz terbiyesizce ve küstahça. Bütün bunlara rağmen ona bir şeyler anlattıktan sonra o da anlattıklarınızı mâkul kabul ediyor, elinizi sıkıyorsa, kısmen inadı kırılmış, tereddüde düşmüş ve bir başkasının bir şeyler anlatmasına hazır hâle gelmiş sayılır. Bu arada bazen o kimse size ve mukaddesatınıza karşı yabancı, acemi ve yabani davranışlarıyla sizi içten içe rencide de edebilir. Ben, şimdiye kadar bunun onlarcasına şahit olmuşumdur. Adam, bacak bacak üstüne atmış ve “Şu Tanrı denen şey nedir? Bana ondan bahset!” demiştir. Her ne kadar bu, insanı çileden çıkaran bir soru olsa da size düşen hoşgörülü ve müsamahalı olmaktır.

Asr-ı Saadet’te Mefhar-i Mevcudat Efendimiz’in yanına gelerek, şiddet ve hiddet gösterip O’ndan davasından vazgeçmesini istedikleri de olmuştu. Ama O, hep dengeli olmuştu. Evet, Allah Resûlü’nün “Lâ ilâhe illallah”ı ilanı gibi “Muhammedün Resûlullah” demesi ve peygamberlik vazifesi olarak kendisine tevdi edilen şeyleri yapması, Allah karşısında hem insanlığının, hem “Muhammedun Resûlullah”, hem de eşref-i mahlûkat olmasının gereğiydi. Binaenaleyh Efendimiz, bunların hiçbirisinden vazgeçemezdi. Nitekim vazgeçemeyeceğini Ebû Talip’e: *“Güneş’i bir omuzuma, Ay’ı bir omuzuma koysalar, ben yine de bu davadan vazgeçmem.”* ifadeleriyle hatırlatıvermişti.[77]

Evet, Allah Resûlü'ne çok defa bu tür tekliflerle geliyorlardı ve O, bu kimseleri engin bir sabırla dinliyor ve daha sonra da hak ve hakikati anlatmaya başlıyordu. Bu açıdan zannediyorum bize, asrımızın insanına da bu şekilde müsamaha göstermek düşüyor. Muhatabımızı öfkelenmeden, kızmadan dinlemek ve onun da bizi dinlemesi adına atmosferi yumuşatmak mecburiyetindeyiz. Aksine, karşımıza gelen insanları elimizin tersiyle itmek, onları ebedî düşman hâline getirmekten başka bir işe yaramaz. Evet, bizden göreceği müsamaha ve anlayış, onu dinlememiz, ona konuşma imkânını vermemiz, onun kalbini yumuşatacak ve hidayetine vesile olacaktır.

Bu meselenin, değişik zamanlarda farklı yönleriyle üzerinde durduğum için şimdilik bu kadarlıkla iktifa etmek istiyorum.

---

77 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/101; *et-Taberî*, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/545.

MAL EDİNME ARZUSU

Soru: İslâm'ın içinde bulunduğu durumu kendi çapımıza göre kavrayabildiğimiz hâlde, dünyada iken mal edinme arzusundan kendimizi kurtaramıyoruz. Bu konuda tavsiyeleriniz nelerdir?

Günümüzde İslâm'ın içinde bulunduğu durumun hakikat ölçülerine göre kavranması, bu yolda hizmet verme adına çok mühim bir hamle ve önemli bir adımdır. İnsanlara vazife yaptırmadan ve onlardan bir hizmet beklemeden önce, onların yapacakları işe iyice inandırılması çok mühimdir. Eğer yangının nasıl bir tehlike ifade ettiği, nasıl korkunç bir felâket olduğu idrak edilirse, işte o zaman insanlar el ele ve omuz omuza vererek o yangını söndürmeye koşarlar. Aksine insanlar yangını, normal bir manzarayı seyrediyor gibi seyrediyor ve onun arkasından doğacak tehlikeleri idrak edemiyorlarsa, onlara o korkunç yangın karşısında bir şey yaptırtmak mümkün değildir.

Burada istidradi olarak konuya farklı bir açıdan da temas etmek istiyorum. Haddizatında milletimiz için en büyük felâket, dine hizmet adına uzun bir dönem –konu bizim liyakatsizliğimiz– temsil kusurundan dolayı İslâm'ın bizim dünyamızda bir gurbet yaşaması olmuştur. Bu itibarla da –sık sık üzerinde durulması gerektiği gibi– bu milletin esasen en büyük derdi budur ve bu olmalıdır. Evet, bugün ne yazık ki insanımız, kalbî ve ruhî hayatını büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu milletin iktisadî hayatına elli bin defa düzen verilse, diğergâmlık olmadığı, millet ve vatan düşünülmediği, şahsî menfaatler her şeyin önünde tutulduğu için –inananlar ve bu vatanı sevenler müstesna– bu memlekette arzu edilen düzen ve nizam kat'iyen sağlanamayacaktır. Eğer düzen ve nizam sağlanacaksa, bu, hasbî ve başkaları için yaşayan insanlar sayesinde gerçekleşecektir.. ve inşâallah bir gün öyle de olacaktır.

Belli bir dönemde büyük ölçüde bu mânevî dinamikler kaybedildiği için Belgrad bozgunu gibi bozgunlar yaşamış ve bir daha da belimizi doğrultamamışızdır. Evet, artık yeniçerinin yüreğinde imanı, dizinde de dermanı kalmadığından bozgunlar da kaçınılmaz olmuştur. Ama şu da var ki, bu millet en felâketli günlerinde –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– çok az bir imkânla yine düşmanlarına galebe çalmasını bilmiş ve idbarını ikbale çevirmiştir. Mesela, Anadolu'nun işgali karşısında, biraz da İslâmî heyecanın uyarılmasıyla

milletimiz evinde barkında ne varsa hepsini satarak Çanakkale'ye koşmuş ve yeni bir kahramanlık destanı yazmıştır. Oradaki manzarayı Batılı müşahitler ve tarihçiler anlatırken derler ki: Çanakkale'de İngiliz birliklerini durduran asıl faktör, Türklerdeki fevkalâde askerî teknik ve taktik, savaş stratejisi ve hareket tarzı değildi; oradaki en güçlü unsur, Mehmetçik'in ölümü gülerek karşılaması, âdeta ölüme yürümesi ve o herc ü merc içinde ateşin içine atılmış cayır cayır yanan arkadaşlarını gören o imanlı ruhun, gözünü kırpmadan ateşin içine atılmasıydı. Öyle ki tümenlerin ardı arkası kesilmeden insanımızın üzerine yürüyor, o ise gözünü kırpmadan kendilerini o yakıcı ateşin içine atıyordu. Evet, yüreği böyle atan yüz binlerce askerimiz bugün orada medfûn bulunmaktadır. Bu coşkun iman ve heyecandır ki, bizim felâketli günlerimizin destan şairine en büyük destanı –Çanakkale Destanı'nı– yazdırmıştır. O kadar ki bu destan tarih sayfalarından asla silinmeyecek bir destandır. Bu destanda Mehmet Âkif, Kâbe'yi getirip Çanakkale'deki şehidin başına koymuştur. Haddizatında Kâbe yerinden oynamaz ve orası Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar meleklerin dahi metâfıdır. Ve Kâbe öyle bir yerdir ki oraya en uzak yerlerden ziyaret edilmek için gidilir. İşte şairimiz, hayalinde Kâbe'yi kucaklayıp getirmiş ve şehide âdeta bir mezar taşı gibi armağan etmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, haddizatında Çanakkale şehidimiz bu destansı ifadelerin daha ötesine lâyıktır. Keşke gücümüz yetseydi de Sidretü'l-Müntehâ'yı getirip o şehidimizin başına dikebilseydik..! Zira o, maddî gücümüzün çok ama çok sınırlı olduğu bir savaşta, göğsündeki imanı ile mücadele ediyordu ki, topa karşı sadece süngüyle mukabelede bulunma şeklinde bir karşı koyuşumuz söz konusuydu...

Binaenaleyh, bizim üst üste problemlerimizi ve müşkillerimizi halledebilecek en büyük kuvvet, iman gücüdür. İmanın bu gücü, Allah'ın tevfik ve inayetiyle, tam olarak kavrandığı ve idrak edildiği an, milletimize ait pek çok meselenin rahatlıkla halledilebileceği ümidini taşıyorum. Bu itibarla felâketin sezilip onun karşısında uyanık ve duyarlı olunduğu takdirde, meselenin büyük bir kısmı halledilmiş olacaktır. Yine öyle ümit ediyorum ki, dinine ve vatanına hizmet etmeye azmetmiş olanlar bu meseleyi çok iyi kavrasalar –inşâallah– aşamayacakları tepe ve içinden sıyrılamayacakları

girdap kalmayacaktır.

Şu ana kadar, soru ile alâkalı olarak, mezkûr mevzuda yeterince duyarlı olanlara karşı takdir hislerimi ifade etmeye çalıştım. Tabiî ki, soruda sözü edilen esas husus, milletimize ait felâketleri peyderpey sezdiğimiz, hatta yer yer bunların altında kalıp ezildiğimiz ve bütün bunları vicdanımızda duyduğumuz hâlde, dünya malına karşı hâlâ nasıl bu kadar hırslı olduğumuzdur.

Evvelâ, mal biriktirmenin, felâketi sezmeye ters olduğu kanaatini taşımadığımı belirtmek isterim. Bana göre yerinde mal biriktirme, felâketi derinden derine sezmeye karşı bir mukabeledir. Evet, yerine göre mal, o felâketlere karşı koymak için bir hazırlık mânâsı taşır. Fakat mal, bizatihi ve bizzat insanın maddî, dünyevî ve sûrî zevklerini hedef alarak biriktiriliyorsa işte böyle bir malın onun için zararlı olduğu ve onu kurtaramayacağı her zaman söylenebilir. Ve bir mânâda böyle biri, malın beraberinde getirdiği felâketi de sezememiş demektir. Hayatlarının hemen bütün karelerini Allah yolunda geçiren ve, Kur'ân'ın ifadesiyle, Allah'ın kendilerinden razı olduğu sahabe efendilerimiz[78] mal ile olan münasebetlerinde de kılı kırk yaran bir hassasiyet gösteriyorlardı. Sahabe-i kiram efendilerimiz hicret edip Medine'yi teşrif buyurduklarında çok kısa zamanda Kureyza ve Benî Nadîr çarşılarında söz sahibi olmuşlardı. Hâlbuki o güne kadar bu çarşılarda ticareti elinde tutanlar başkaları idi. Mü'minler, aralarındaki içten münasebetler sonucu onlara üstün gelerek çarşı-pazara hâkim olmuşlardı. Medine'de bulunan Müslümanlar, ticareti çok iyi bilmiyorlar ve daha çok ziraat ile iştigal ediyorlardı. Mekke'den Efendimiz'le beraber hicret edip Medine'yi teşrif eden muhacirler ise ticareti çok iyi anladıklarından hemen oradaki ticareti ellerine geçirivermişlerdi. Bunun neticesi olarak Hazreti Osman, Abdurrahman İbn Avf ve Hazreti Talha gibi sahabîler çok zengin olmuşlardı. Bunlar zengin olmuşlardı ama her an mallarını da canlarıyla beraber Allah yolunda feda etmeye hazır ve âmâde bulunuyorlardı.

Konuya bir misal vererek açıklık getirmek istiyorum. Bir gün Hazreti Osman'dan yardım istenmiş, o da, yüzlerce deveyi sırtındaki yüküyle beraber Allah yolunda verirken hiç tereddüt göstermemişti.[79] Abdurrahman İbn Avf da bir defasında kervanıyla ticaretten geldiğinde Hazreti Âişe Validemiz'den

Efendimiz Aleyhissalâtü vesselâm'ın şöyle buyurduğunu duymuşlardı: *"Ben, Abdurrahman İbn Avf'ı Cennet'e sürüne sürüne girerken gördüm."* Bunun hikmeti sorulunca da, *"Çok serveti var."* cevabı alınmıştı. İşte Abdurrahman İbn Avf, o gün kervanla Medine'ye kadar beraberinde getirdiği servetin hepsini hemen bir sözle Allah yolunda feda etmişti.[80] Hazreti Ömer de her şeyini Mekke'de bırakmış ve Medine'ye öyle göçmüştü. Hayber Gazvesi'nden kendisine bir arazi düşen Hazreti Ömer, *"Sevdiğiniz mallarınızı Allah yolunda harcamadıkça fazilet mertebesine ulaşamaz, iyiler sınıfı içine giremezsiniz. Bununla beraber her ne infak ederseniz, Allah mutlaka onu bilir."*[81] âyeti nâzil olunca, hemen gelmiş ve *"Yâ Rasûlallah! Ömer İbn Hattab, oradaki o sevdiği güzel bağını-bahçesini vakfetmek istiyor."* diyerek o araziyi Allah için vermişti.[82] Bu hareketin bir benzerini de Ebû Talha gerçekleştirmişti.[83]

Binaenaleyh, mü'minin Allah yolunda kullanma ve taparcasına ona bağlanmama kaydıyla mal biriktirmesi de Allah yolunda olma demektir. Nasıl ki abdest almaya gitme namaz yolunda çok önemli bir iştir. Aynen öyle de, Allah yolunda hizmet etmenin şartlarından ve rükünlerinden sayılabilecek servet tedariki ve mal biriktirme de Allah yolunda olma demektir. Malını bu gayeler doğrultusunda kazanan bir insanın çarşı-pazarda alış-veriş ve pazarlık yapması, ona âdeta evrâd u ezkâr yapıyor ve Allah'a dua ediyor gibi nafile sevap kazandırır. Mühim olan, mü'minin niyetidir. Onun için Söz Sultanı (sallallâhu aleyhi ve sellem), mü'minin niyetinin amelinden daha hayırlı olduğunu bildirmişlerdir.[84] Ama onun niyeti, yine Efendimiz'in beyanları içinde, malıyla fahirlenmek,–Allah korusun– ahiretini ve ukbâsını unutup tamamen dünyaya dalmak, başkalarını ezmek, başkalarının hukukuna tecavüz etmek ve çalım satmak ise, bu mal o insanın omuzlarında bir vebaldir.[85]

İşte ikinci şıkta anlatıldığı minvalde mal biriktirme ve bu istikamette gayret gösterme mezmûmdur. Onun, bizim ahiret inancımız ve Allah'la irtibatımızla telif edilmesi mümkün değildir. Aksi takdirde İslâm'ın içinde bulunduğu şu girdap içinde, insanları kurtarmaya çalışırken, yeni yeni girdapların içine dalma söz konusu olur. Yapılması gereken şey, etrafını kuşatan girdaplara mukabil, insanımızın biraz daha kazanarak –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– yeni yeni müesseseler kurması, bu müesseselerin başına ateş gibi civanmert

kimseleri getirip koyması ve bütün bu gayretleri, insanımıza ve neslimize hizmet etme istikametinde yapmasıdır. Bu yolda mal kazanmak mezmûm değil, bilakis bir ibadettir. Kimse bu mevzuda mal kazanmadan diriğ etmemelidir, zira mühim olan niyettir.

---

78 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/100; Fetih sûresi, 48/18; Mücadele sûresi, 58/22; Beyyine sûresi, 98/8.

79 Tirmizî, *menâkıb* 18; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr* 5/246; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.164.

80 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/115; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 1/129.

81 Âl-i İmrân sûresi, 3/92.

82 Buhârî, *şürût* 19, *vesâyâ* 28; Müslim, *vasıyyet* 15.

83 Buhârî, *zekât* 44, *vekâlet* 15, *tefsîru sûre (3)* 5; Müslim, *zekât* 42-43.

84 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/185-186; el-Beyhakî, *es-Sünenü's-suğrâ* s.20.

85 Bkz.: Müslim, *imâret* 152; Tirmizî, *zühd* 48 ; Nesâî, *cihâd* 22.

MÜ'MİNDE ZENGİNLİK

Soru: Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Âdemoğlunun şu hasletlerinden başkasında bir hakkı yoktur: Barınacağı ev, vücudunu örtecek elbise, katıksız ekmek ve su."*[86] *Zamanımızda bilhassa evlenmek isteyenler çok acayip şeyler aldırtıyorlar. "Dünya, kâfirin Cennet'i, mü'minin Cehennem'i"*[87] *olduğu hâlde bugün hem şehirlerde hem de köylerde lüks mobilyalar, koltuklar ve buna benzer önemli olmayan çok pahalı bazı şeyler alınıyor. Bu hususta ne dersiniz?

Bu husus, yirminci asra ait marazî bir ruh hâletidir ve bütün içtimaî yapımızı tesir altına almıştır. Bugün insanlık, *"Gerçek şu ki: Siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz. Onun için ahireti terk edip duruyorsunuz."*[88] ferman-ı sübhânisini tasdik etmiş, fiilî olarak dünya sevgisini, dünya zevklerini tercih etmiş ve ahireti kısmen unutmuş gibidir. Bunun sonucu olarak da, *"Bütün zevklerinizi dünya hayatınızda kullanıp tükettiniz, onlarla safâ sürdünüz. Artık bugün, dünyada haksız yere büyüklük taslamanız ve dinden çıkıp fâsıklık etmeniz sebebiyle sizi hor ve hakir kılacak bir azap ile cezalandırılacaksınız!"*[89] tokadını yemeye hazır olmak lâzımdır. Evet, bugünün insanı, bütün çalışma ve gayretlerinin neticesini dünya meyveleri hâlinde yemiş, âdeta ahirete bir şey bırakmamış gibidir.

Bu arada, görenek ve tiryakilik belâsı ile mü'minler de kimde ne görürlerse onu hemen alıyorlar. Bugünkü Batı medeniyeti –hususiyle bu işin iktisadî yönü– tüketim üzerine kurulmuştur. Bizler, her hâlükârda kayıtsız şartsız Batı'yı taklit ettiğimizden ötürü bu mevzuda da adım adım onu izlemekteyiz. Batı, tüketime dayanan bir iktisadî sisteme sahiptir; biz de kendi dünyamızda bunu tesis etmeye çalışıyoruz. Bunun için lüks mobilya, lüks eşya ve herkesin yirmi kat elbisesinin olması âdeta ahvâl-i âdiyeden şeyler. Arabalar değiştiriliyor, icabında ucuz arabaların yerini daha lüks arabalar alıyor ki, bunların hepsi Batı'dan gördüğümüz görenek ve tiryakiliklerdendir. Keşke, bütün bunların hesabını Allah'a vereceğimizi unutmasak..!

Mü'minler mutlaka para kazanıp zengin olmalı. Âyât-ı tekvîniyeden istifade

etmeli, ticarî ve iktisadî hayatta mutlaka işi önde götürmelidir; götürmelidirler, zira Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Medine-i Tâhire'yi ilk teşrif ettiklerinde Medine'nin bütün pazarlarında ticareti elinde tutanlar başkalarıydı. Kısa bir süre sonra Allah Resûlü, Yemen ve Şam arasında teşkil ettikleri kervanlarla ticaret kanunlarına hâkim olan Mekkeli muhacirleri Medine'de ticarete yönlendirdi. Kısa bir süre sonra da iktisadî ve ticarî dengeler Müslümanlar lehine değişti.

Şu an itibariyle Müslüman'ın giyiminden harp malzemesine kadar her şey büyük ölçüde başkalarının elinde bulunmaktadır. Müslüman, ihtiyaçlarını onlardan alıp gidermek zorundadır. Dolayısıyla mü'min çalışıp kazanmalı, ticarî ve iktisadî hayatta olmalıdır ama kenz yapmamalı ve tûl-i emellerle sarhoş olmamalıdır. O, tıpkı Resûl-i Ekrem, Sıddîk-ı Âzam ve Faruk-u Ekber gibi kazanmalı, ama bunu milletinin, vatanının ve dinî hayatının geleceği için sarf etmelidir. Resûl-i Ekrem'e mal ve servet yığın yığın akıyordu ama O, onları hiç hazinede tutmuyordu. –İslâm'ın para politikasını yazanların hep gaflet ettikleri bir husustur bu.– Para bir taraftan giriyor, dibi delik cüzdana giren para gibi öbür taraftan çıkıveriyordu.

Bir keresinde Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) selam verip ikindi namazını bitirdikten sonra aklına bir şey geliyor ve süratle yerinden kalkıp hanımlarının odalarından birine giriyor. Birkaç dakika sonra sevinçle geliyor ve meraklı gözlerle bekleyen cemaate; *"Namazda iken evimizde birazcık altın olduğunu hatırladım. Yanımızda gecelemesini hoş görmediğim için derhal dağıtılmasını emrettim."* buyuruyorlardı.[90] İşte Hazreti Osman ve Hazreti Ali dâhil Râşit Halifeler devrinde devletin para mevzuunda politikası bundan ibaretti. İslâm devletine yığın yığın mal geliyordu ama onunla devlet ve bütün bir toplum mamur ve güçlü oluyordu. Mevlâna Şiblî'nin tahkikine göre, Hazreti Ömer devrinde her ihtimale karşı sadece Medine-i Münevvere civarında yedek olarak binlerce at besleniyordu.[91] Bu atlar harbe gitmiyorlardı; bunlar, Hazreti Ömer'in nezareti altında harbe hazır bekletiliyorlardı. O günkü şartlar altında bu, takdir edilmesi gereken yüksek bir rakam sayılırdı.

Mü'min zengin olacak ama bunu devletine, milletine ve dinine-diyanetine sarf edecektir.. ve bu sayede o, –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– kendisini Allah

indinde mesuliyetten kurtaracaktır. Fakat bir kimse kendi nefsi için kenz yapar, "evladım, torunum" deyip mal biriktirmeye kalkışırsa –Allah muhafaza buyursun– çok defa bu lüks, sefahet ve israf göreneği ile tiryakiliğe bağlı iktisadî hayatın bizi baş aşağı götüreceğinden endişe duyulmalıdır. Ayrıca, şüpheli şeylerden kenz yapmak, başkalarına haram ve şüpheli şey yedirmenin haram olması bakımından da dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Hâsılı, nefsimiz için değil, gelecek nesiller ve bütün bir insanlık için daha iyi bir dünya kurma adına kazanalım ve harcayalım. Kurduğumuz dünyada onlar gelsin ve rahat etsinler.

---

86 Tirmizî, *zühd* 30; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/62; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* 1/46.
87 Müslim, *zühd* 1; Tirmizî, *zühd* 16; İbn Mâce, *zühd* 3.
88 Kıyâmet sûresi, 75/20-21.
89 Ahkaf sûresi, 46/20.
90 Buhârî, *amel fi's-salât* 18; Nesâî, *sehv* 104; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/7, 384.
91 Mevlâna Şiblî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* 2/144-146.

EVLAT-BABA İLİŞKİSİ

Soru: Babam beni birkaç defa kapı dışına attı. Şimdi geri çağırıyor. Ben de gitmek istemiyorum. Ne yapayım?

Bu, baba ile evladı arasında münasebet tekniği ile alâkalı bir mevzu. Bir babanın, soruda bahsedildiği şekilde, çocuğunu defalarca kapı dışarı atması, çocuğu isyana sevk eder ve ona günah işlettirebilir. Onun için bu durumda olan bir evladın, babasının gönlünü yaparak evden ayrılması herhâlde daha uygun olur.

Vâkıa, baba, evladını dövse, kovsa bile evlat yine de bu kadar geçimsiz olan babasının elini öpmeli ve onun duasını almaya çalışmalıdır. Ancak babadan, evladının tansiyonunun kabarmasına sevk edecek, onu isyana teşvik edecek, baş kaldırmaya götürecek davranışlar müselsel devam edip giderse o zaman çocuğa düşen şey aklı ve mantığıyla hareket etmektir. Bu durumda evladın, babasının elini öpüp, "Baba! Ben, her şeye rağmen seni ziyaret edeceğim, ihtiyaçlarını karşılayacağım. Ancak müsaade buyurursan ben başka bir yerde ev bulayım ve orada oturayım." demesi uygun olur zannediyorum. Aklın ve mantığın yolu budur. Nitekim bu kadar hoşnutsuzluktan sonra o evde geçim olması beklenemez.

İkinci Bölüm

DÜŞÜNCE BOYUTU

MÂNÂ MADDEDEN ÖNCEDİR

Soru: Materyalist felsefecilerin yöneltti̇kleri sorulardan birisi de: "Ruh mu, yoksa beden mi önce yaratılmıştır?" sorusudur. Bize göre ruh mu önce yaratılmıştır? Bunu aklen ve mantıken nasıl ispatlayabiliriz?

Esasen bu, bir ilim olmayıp belki bilinmesi gereken bir nazariye ve çok az bir yönüyle akideyi ilgilendiren bir husustur. Bu açıdan da, *"Ruh mu, yoksa beden mi önce yaratılmıştır?"* sorusuna sadece merakı def etmek için cevap verilir.

Yerine göre Allah, ruhla maddeyi beraber yaratmıştır denebilir. Ancak bununla maddenin dışındaki varlıklar kast ediliyorsa, şu bilinmelidir ki, kâinat ve eşya olmadan evvel, evvelden de evvel mânâ vardı. Evvelâ, elimizdeki naslardan her şeyin bir ilmî vücudunun olduğunu görüyoruz. Maddenin olmadığı, Arş-ı Rahmân'ın "amâ" üzerinde bulunduğu bir devrede veya onun verâsında –zamanla onu takyîd edemiyoruz– her şeyin ilmî vücudu olduğu ümmetçe ittifak konusudur. Daha sonra bir kısım naslardan Allah'ın (celle celâluhu) aklı yarattığını görüyoruz. Efendimiz, zayıf bir rivayette ilk yaratılan şeyin kendi nuru,[92] başka bir rivayette akıl,[93] kuvvetli bir rivayette ise kalem olduğunu ifade buyurmuştur.[94] Hadislerde zikredilen bu üç unsurdan akıl cephesini daha ziyade Neoplatonist felsefeciler almış, akl-ı evvel demiş ve bütün eşyayı akl-ı sâni, akl-ı sâlis, akl-ı râbi… ve sonra nefs-i evvel, nefs-i sâni, nefs-i sâlis, nefs-i râbi… şeklinde bir tertip içinde akl-ı evvele bağlamışlardır. Allahu a'lem, ukûl-ü aşere akidesi de bundan doğmuştur.

Şimdi ilk yaratılan akılsa, akıl madde değildir. İlk yaratılan ruhsa, ruh da madde değildir. İlk yaratılan nursa, nur mahlûk ise de, o da madde değildir. Mesele bu yönüyle ele alındığında, maddeden evvel antimaddenin yaratılmış olduğu görülmektedir. Evvelâ madde için kalıp olabilecek takdirî şeyler yaratılmış, sonra da madde o kalıp içinde yerini almıştır. Bu husus, kâinatlar çapında cereyan eden hâdiselerde de, normo âlem olan insanlıkta da, mikro âlem dediğimiz hücreler âleminde de böyledir.

Burada dikkatlerinizi bilhassa şu hususa çekmek istiyorum. Ruh-i küllî ve akl-ı küllî dediğimiz şey, topyekûn kevn ü mekânları içine alabilecek bir

mahfaza ve mazmunun adı ise, bütün sistem ve nebülozlar ve bütün hey’ât sistemleriyle o ruh ve kalıp içinde onlara bağlı demektir. Yani onun şeklini o vermekte, onun içine girince de câzibe (çekme) ve dâfia (itme) ona göre olmaktadır. Çünkü câzibe de, dâfia da itibarî şeylerdir. Bunu izah etmek de çok zordur. Bu mevzuda Newton bir şey demiş, Einstein gelmiş konuyu bütün bütün katıp karıştırmıştır. Ve hiçbir zaman meselenin hakikati anlatılamamıştır. Hâdiselerin oluşuna göre meseleye bir tarif getirilmeye çalışılmış ise de meselenin niçin ve nedenine hiçbir zaman inilememiştir. Zaten meselenin niçin ve nedenine inmekten ilim çok defa kaçmayı tercih etmektedir. Aslında bu, felsefenin mevzuudur ve bir nazariyeler mecmuasıdır. Binaenaleyh ne Newton ne de Einstein meselenin niçin ve nedenine bir çözüm ve tahlil getirmemiş, belki keyfiyet ve oluşla alâkalı bir ifade ortaya koymuşlardır. Biri yerçekimi demekte, diğeri ise meseleyi hayyize bağlamakta ve Öklid’in hendesesine sırtını dönmektedir. Ancak hiçbiri çekim mevzuunda ciddi bir çözüm ortaya koyamamıştır. Hele yeni yeni peyklerin fezaya gitmesi ve mekân hakkında daha ciddi malumatlara sahip olmamız karşısında bugün yerçekiminin pek de Newton’dan anladığımız gibi olmadığı açık seçik ortaya çıkmıştır. Yerçekimi mevzuu her yerde aynı şekilde geçerli bir ölçü ve kanun değildir.

Binaenaleyh câzibe ve dâfianın verâsında da bunlara hüküm ve kumanda eden küllî bir ruh vardır. Nitekim büyük bir zat, insanların küre-i arza câmid nazarıyla baktıklarını, ancak kendisinin küre-i arza canlı bir hayvan nazarıyla baktığını ifade etmiştir.[95] Zira tıpkı insanın cismi üzerinde hükmeden, kumanda eden bir ruhu olduğu gibi topyekûn küre-i arzın dalına-budağına hükmü geçecek, en azından onlardan müterakki elfâza ve kelimâta tercüman olacak, fiilî ibadetini alkışlayıp Allah’a takdim edecek, onun keyfiyetine uygun bir melek ve ruh vardır ki bütün eşyanın ibadetini temsil etmektedir. Küre-i arza, güneş sistemine, Samanyolu’na müekkel melek/melekler vardır.

İşte bütün bu sistemler, materyalist bir ölçüyle câzibe-dâfiaya verilse de, haddizatında meselenin niçin ve nedeninde küllî ruh diyebileceğimiz veya felsefecilerin ervâh-ı sâriye dedikleri –tabir hata olabilir– Cenâb-ı Hakk’ın icraatının alkışçıları olan meleklerin bulunduğu görülecektir ki, onlar, maddeye tekaddüm etmişlerdir ve maddeden evvel gelirler.

Bizim varlığımızda da ruh evvel gelir. Henüz sperm, yumurtayla buluşup canlı olma safhasına, yani ceninlik devresine girdiği andan itibaren ona –Allah'ın emriyle– ruh, hayat nefh edilir, ondan sonra canlanır. Orada dahi insanın maddesinde ölçüyü ve dengeyi tutan, temin eden yine ruhtur. Ruh çıkınca da ceset dağılır ve her şey dejenerasyona maruz kalır.

Bütün bu misallerden anlaşılmaktadır ki, maddeden evvel mânâ, antimadde, metafizik ve metapsişik vardır. Belki madde de gidip onlara dayanmakta ve ruhun ölçülerine göre bir biçime girmektedir. İnsan vücudunda da bu ölçüyü temin eden yine ruhtur. Ne var ki, ruhçular bu meselenin sadece bir yönünü ele alıp ifade etmektedirler. Ruh, şuurlu bir kanun-i emrîdir ve insanın dublesi mahiyetindedir. İnsanın bu dublesi, aynen insana benzemektedir ve bir kalıp gibidir. Buna onun perispirisi de diyebiliriz. Her ne kadar onun kendine göre bir ağırlığı olsa da bu, kat'iyen gramlarla tartılamaz. İnsana benzeyen bir ikinci varlığı insan kendi mahiyeti içinde taşımaktadır. Bu, ayrıldıktan sonra vücutta denge bozulmakta, hücreler birbirine elveda deyip ayrılmakta ve bütün bunları bir tefessüh takip etmektedir. Ruhun cesede nezareti, bir kısım şehitlerde olduğu gibi devam ederse, cesedin çürümemesi ve dağılmaması da bahis mevzuu olabilir. Bunu değişik yerlerde misalleriyle arz etmiştim. Tahnit edilmeden (mumyalanmaya tâbi tutulmadan) gömülen nice şühedâ vardır ki, bunların cesetleri yüz sene sonra çıkarıldığında hiçbir arızaya maruz kalmadıkları görülmüş ve sapasağlam oldukları müşâhede edilmiştir. Bu da Allah'ın koruması ve himaye etmesiyle bir bakıma ruhun nezareti altında cesetlerinin devam ettiğine delâlet eder ki, madde bütünüyle ruha dayanmakta ve mevcudiyetini sürdürmektedir.

Asrımızda bu mevzua dair de pek çok eser yazılmış, antimadde etrafında, maddenin sıfıra incirar ettiği mevzuunda çok söz söylenmiştir. Hele şimdi hepten maddede sabit kanunlar olarak tanıdığımız şeylerin altının üstüne geldiğini görüyoruz ki, mekânları yutacak bir kısım obur şeylerden bahsedilmektedir.. ve bunlar, her şeyi alt üst etmektedir. Einstein da izafiye nazariyesini anlattığı kitabında telehhüf ve teessüfünü anlatmakta, bilemediğimiz kanun ve nizamla bir yerde yeni âlemlerin nesc edildiğinden bahsetmektedir ki bu da fiziğin kanunları ile izah edilemez. Zira orada,

kitaplara koyduğumuz fiziğin sabit kanunları geçmemektedir. Yeni şeyler keşfetmek gerekmektedir.

"Gün doğmadan meşîme-i şeb'den neler doğar." deyip her şeyin ilmini Allah'a havale ediyoruz.

---

92 Bkz.: es-Suyûtî, *el-Hâvî* 1/325; el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 1/240.

93 ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/13; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 6/289.

94 Tirmizî, *kader* 17, *tefsîru sûre* (68) 1; Ebû Dâvûd, *sünnet* 16.

95 Bediüzzaman, *Sözler* s.795 (Lemeât).

ALLAH'IN ZÂT'INI DÜŞÜNMEK

Soru: İstemeden, biraz da kemmiyet ve keyfiyete bağlı, Allah'ın zâtını düşünüyoruz. Bundan kendimizi nasıl koruyabiliriz?

Vacibü'l-Vücud'un Zât'ını düşünmek daha ziyade insanın merakıdır ve bunun vesveseyle asla alâkası yoktur. Cenâb-ı Hak bize bazı kabiliyetler vermiştir. Bunları vermekle de bir kısım şeyleri yapmamızı ve bazı şeyleri de yapmamamızı istemektedir. Fakat bazen bunları suistimal edip kötüye kullandığımız da olabilir.

Mesela, Cenâb-ı Hak bize "sevme" hissini vermiştir. İnsanda sevme, âşık olma, meftun ve mecnun olma hissi çok âlî bir duygu ve yüce bir histir. İnsana bu his, meâliyâta yani gerçekten sevilmesi gereken yegâne Mahbûb, yegâne Mâbud ve yegâne Maksûd'a sarfedilmek için verilmiştir. İnsan, sevgiyi suistimal edip fâni bir surette mâlâyânî şeylere sarf ederse, bu yüzden ızdıraba maruz kalacağı gibi, suistimalinin cezasını da çeker. Aksine, insan bu muhabbet kabiliyetini Allah'a tevcih eder, O'ndan ötürü mahlukât-ı ilâhiyeyi de severse hiç azap çekmez, aksine mutlu olur. Yunus'un ifadesiyle, *"Yaratığı severim Yaratan'dan ötürü"* sevme duygu ve düşüncesi içinde olan insan asla ızdırap çekmez. Zira o, "Bütün mahlukât Allah'tandır, Allah'la var ve Allah'la kâimdir." ve "Allah ezelî-ebedî olduktan sonra, bunlar yok olsalar bile O, bunların binlerce misalini hem burada hem de ahirette yeniden yaratacaktır." der ve müteselli olur. Buna mukabil insan, mahlukât-ı ilâhiyeyi doğrudan doğruya kendi adlarına ve Allah'ı düşünmeden seviyorsa o hep ızdırap çeker.

"İnat" da insana verilmiş çok faydalı bir histir. Ama onun esas kullanılacağı yer, hangi sıkıntıyla karşı karşıya kalınırsa kalınsın hakta sebat etmek içindir. Evet, bu duygu sadece ve sadece hakta sebat etmede kullanılmalıdır. Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında akla hayale gelmedik bin türlü şüphe îrâs edilse de mü'min, bu mevzuda –hakta sebat mânâsına– inat ederek o konuda hep dik durmalıdır. Yine mü'min, hizmetten kendisini engellemek için yapılan bütün hilelere rağmen inat deyip Mâbud-u Mutlak'ına günde beş defa tecdîd-i biatta bulunarak hep O'na müteveccih olmalıdır. İnat hissi de bazen suistimal edilebilir. Mesela, iki insan bir meselede farklı düşünebilir; mesela, biri diğerinin dediğini kabul etmez ve tam aksi bir şeyi

savunur. İşte bu da inadın suistimal edilmesidir. Aslında, insanların farklı düşünmeleri normal bir durumken bunu münakaşaya götürme ve bu konuda inat etme, bu hissin suistimal edilmiş olmasındandır.

İnsana bir de "merak" hissi verilmiştir. Merak hissi, insanda meâliyâtı tahkik etmek için vardır. Bu his Efendimiz'de çok ulvî bir şekilde mevcut idi. Zira O (sallallâhu aleyhi ve sellem), zayıf bir hadise göre, *"Allah'ım, bana eşyanın hakikatini göster!"*[96] diye dua ediyor ki, eşyanın mülk ve melekûtunu görme isteğinin temelinde, müspet mânâda merak vardı. Bu şekilde, eşyanın hakikatine muttali olmak için kullanılan merak, yerinde kullanılıyor demektir. Bu merakla insan eşyayı didik didik etmeli, illetten ma'lûle (sebepten neticeye) intikal etmeli ve tabiat ötesine muttali olmaya çalışmalıdır. Bu sayededir ki insan, fizikten atom fiziğine intikal eder, "acaba acaba"larla eşyanın derinliğine nüfûza muvaffak olur. Ne var ki o, eşyadan aldığı mârifet hüzmeleri, pozitif sonuçlar yanında hiçbir zaman Cenâb-ı Hakk'ın eşyayı idare ettiğini de hatırdan çıkarmamalıdır. Esasen merak çok kıymetlidir. Kâinattaki her şeyin arkasında isim ve sıfatların cilvelerini gören insan çok defa hayretinden kendinden geçer. Bir de bu güzel isim ve bu mukaddes sıfatların asıl bağlı bulundukları şuûnat-ı zâtiye vardır ki, doyulmaz tetkik ve temaşasına…

Kâinatı, esmâ, sıfât ve Zât'ı ile izhar eden –Vacibü'l-Vücud olan– Allah'ın bir de Zât-ı Baht'ı vardır. "Acaba bu güzelliklerin asıl menbaı olan Zât-ı Bârî'yi görmek mümkün değil mi?" merakı ne hoştur! Ve aslında Allah, insana bu istidadı vermiştir. İnsan, Zât-ı Bârî'yi bî kemm u keyf tasavvur edecek, merak edecek ve görme iştiyakı ile yanıp tutuşacaksa bu biraz da merakla alâkalıdır. Ama görmenin yeri burası değildir. Ne var ki, burada görme merakı ve isteği olmalıdır ki ötede de gerçekleşsin. Burası, esbap perdelerinin hükümfermâ olduğu bir yerdir. İnsan burada ancak milyonda dört-beş nisbetinde görür, dört-beş nisbetinde işitir, dört-beş nisbetinde hisseder ve milyonda ancak dört-beş nisbetinde bir şeye muttali olabilir. Binaenaleyh insan, görmek, duymak, hissetmek ve bilmek için kendisine lütfedilen bu çok dar daire içinde Cenâb-ı Hakk'ı asla göremez. Onun göreceği şey esmâ-i ilâhiyenin celevâtı, hissedeceği şey ise, sıfât-ı ilâhiyenin tecellîleridir. İnsan, sıfât-ı ilâhiyeyi ihâta edemez. Edebilmesi için binde bin görmesi, binde bin

duyması, binde bin idrak edebilmesi lâzımdır..

Dolayısıyla mü'minler Cennet'te Cenâb-ı Hakk'ı görecek, duyacak ve bir şerefe mazhar olacaklardır. İşte oradaki görme hakikati bizim ruhlarımıza aksedince, burada da içimizde bir görme, Zât'ını tasavvur etme merakı beliriyor. Eğer ille de burada göreceğiz dersek totemciliğe, putperestliğe düşebiliriz. Mü'minler burada düşünce ve tasavvurlarında hep tecrit ve tecerrüt mülâhazasına bağlı yaşarlar/yaşamalıdırlar. Resûl-i Ekrem Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde bu hakikati ifade sadedinde, kıyamet günü insanlar haşrolunca onlara Allah'tan başka taptıkları şeylere tâbi olmalarının söyleneceğinden bahseder. Mü'min kullara gelince, onlara da böyle bir tecellî olacak ve Allah, *"Ben sizin Rabbinizim."* diyecek. Onlar da, dünyadaki bilgilerine göre Allah'ın görülüp ihâta ve idrak edilemeyeceğini düşündüklerinden bunu kabule yanaşmayacak ve *"Senden Allah'a sığınırız. Rabbimiz gelinceye kadar yerimiz burasıdır. Gelince biz O'nu tanırız."* diyecekler. Derken Rabbileri onların tanıyacakları bir surette tecellî eder. Onlar Cenâb-ı Hakk'ı tanıyıp *"Evet, Sen Rabbimizsin!"* derler.[97]

Evet, Rab, dünyada ihâta ve idrak edilmez. Fakat orada "Ben sizin Rabbinizim!" diye bunu bizzat Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücud ve Tekaddes Hazretleri beyan edecek ve herkes kendi ruh aynasına ve kabiliyetine göre "idraksiz ve ihâtasız olarak" O'nu mutlaka müşâhede edecektir. Bundan anlaşılan şudur: Mü'min, burada kendini çok iyi disipline etmiş, dinî prensipleri çok iyi sindirmişse bilir ki, Cenâb-ı Hak ne şekildir ne de cisim. O sınırlandırılamaz, zıddı ve niddi yoktur. Hiçbir şey O'na benzetilemez. Cennet'te görebileceği şekilde tecellî etmesine karşı mü'min, dünyadaki kanaatiyle "Hayır, Sen Rabbimiz değilsin." diyor. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın bildirmesinden sonra Rabb-i Kerimleri olduğunu anlayabiliyorlar.

Mü'minler, dünyada Cenâb-ı Hakk'ın esmâ ve sıfâtının tecellîlerini gördükleri gibi ahirette de O'nun Zât'ını müşâhede edeceklerdir. Allah'ın görülmesiyle alâkalı akidemiz, hadis-i şeriflerden çıkarılmıştır. Bunu, Sirâceddin Ali İbn Osman el-Ûşî şöyle dile getirir:

يَرَاهُ الْمُؤْمِنُونَ بِغَيْرِ كَيْفٍ....وَإِدْرَاكٍ وَضَرْبٍ مِنْ مِثَالِ

فَيَنْسَوْنَ النَّعِيمَ إِذَا رَأَوْهُ....فَيَا خُسْرَانَ أَهْلِ الْإِعْتِزَالِ

"Mü'minler O'nu keyfiyetsiz ve kemmiyetsiz olarak görürler / Buna bir

misal de getirilemez.

Ve O'nu gördükleri zaman da bütün Cennet nimetlerini unuturlar / 'Allah görülmez' diyen ehl-i i'tizâle hüsran olsun!"[98]

Allah'ım, bizleri Cennet ve rü'yet ü rıdvânınla sevindir.

---

96 Bkz.: Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 1/109, 2/184, 6/169, 13/37, 21/31, 22/35, 40, 24/128.

97 Buhârî, *rikâk* 52, tevhîd 4; Müslim, *îmân* 182,183.

98 el-Ûşî, *Bed'ü'l-emâlî* s.50-54.

BEDENDE RUH ÇIKTIKTAN SONRAKİ HAYATİYET

Soru: Amerika'da insanın öldükten sonra kulaklarının yetmiş iki saat duyduğunu ispatlamışlar. Böyle bir şey olabilir mi?

İnsan, belli parçacıklardan mürekkep, âdeta büyük bir hücre mahiyetinde çeşitli elementlerin meydana getirdiği bir varlıktır. Hücreler, devletler gibi çalışır ve birbirleriyle anlaşarak büyük bir organize teşkil ederler. Bu büyük organize üzerinde hükmeden ve meseleleri dikte eden ruhtur. Allahu a'lem, ruhun bedenden ayrılması durumunda bazı hücreler muvakkaten de olsa hayvanî hayatiyetlerini sürdürmektedirler.

Binaenaleyh bir insan öldükten sonra beyin hücreleri belli bir zaman değişmiyor ve ölmüyorsa bu müddet zarfında ondan, onun diline mahsus şekilde bazı sinyal, haber ve mesajlar alınabilir. Senelerden beri bu mevzuda, hususiyle cinayetleri tespit amacıyla, ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar muhtemelen şimdi semeresini vermeye başladı. Bu itibarla, insan ölür ölmez hususiyle beyindeki hücrelere müdahale edilebilirse, o hücrelerin diline has, onların şifresini çözebilecek aletler ve elektronik vasıtalarla bazı bilgilere ulaşılabilir.

Her şeyi olduğu gibi bilen yalnız Allah'tır (celle celâluhu).

YOKLUK BİR AZAPTIR

Soru: Bazı tefsirlerde yokluğun azap verici olduğu ifade ediliyor. İnsan olmayınca nasıl azap olur?

Evet, yokluk bir azaptır. Bu hususu uzun boylu araştırmaya gerek yok; zindanda doğru dürüst bir hayat yaşanmamasına rağmen yokluğun ne mânâya geldiğini zindandakilere sorsanız, “Ebedî yok olmaktansa, burada ebedî kalmayı tercih ederiz.” derler. Ayrıca, yokluğun ne demek olduğunu, idamlık birinin cezasının müebbet hapse çevrilmesi için bin yere başvurmasında ve o anki ruh hâletinde görmek de mümkündür. Zira bir idamlık, parmaklıkların arkasında hayatının sonuna kadar yaşamayı, bin defa yok olup gitmeye tercih eder.

Bu konuda hiç unutmadığım bir hâdiseyi bir kere daha ifade etmek istiyorum. Edirne’de, genç bir imam iken –askerlikten evvel– iki idamlıkta –kanun öyle dediği için ben de aynı tabirle dile getirmek istiyorum– ruhanî reis olarak bulunmuştum. Adlî ve idarî makamlarla çok sıkı münasebet ve yakınlığım olduğundan, kırk-elli senelik imamlar bulunmasına rağmen onları değil de beni çağırmışlardı. Ben de bu teklifi kabul etmiştim. İsmi Rasim olan bir idamlığa, idam edileceği duyurulunca aklını kaçırmıştı. İdam edileceği sırada boynuna gömleği takılırken ben onun yanında bulunuyordum. Boynuna yaftayı asarken âdeta kaçacak bir yer arıyordu. Onu o hâlde görenler davranışlarından aklî muvazenesinin yerinde olmadığını anlamışlardı. Boynunda yaftası ile idam edilmeyi beklerken sadece bir ismi sayıklayıp duruyordu. “O gelecek, beni kurtaracak.” diyordu. Ben de bir iki defa yüzüne: “Senin için tek bir yol var, sen artık gidiyorsun, gideceğin yer adına Âmentü’yü söylersen kurtulacaksın.” demiştim. Fakat o kadar şaşkın bir hâlde idi ki, beni hiç dinlemiyordu. Sürekli kaçacak bir delik arıyor gibi bir hâli vardı. İpi boynuna takarken de mecnun olmasına rağmen hâlâ kaçmak istiyordu.

İkinci bir idamlığın bu son vazifesi de bana verilmişti.. yanına oturdum. Hiç unutmam, gayet mert bir çocuktu. Âmentü’yü yarıya kadar okudu; sonra dili dönmedi. Daha sonra, “abdest alsan” deyince, elini ayağına götürmeye çalıştı ama ayaklarını yıkayamadı. Bu zatın, abdest alırken ayaklarını yıkayamadığını hiç unutmam. Ben kendisine Âmentü’yü tekrar ettirmeye çalışırken bir aralık

bazı şeyler mırıldandı. Onu dikkatle dinleyince: “Acaba beni bir kere daha Adlî Tıp’a gönderseniz, belki bana deli derler ve biraz daha yaşarım.” dediğini anladım. Ona artık yeniden Adlî Tıp’a gitmenin mümkün olmadığını, Meclis’in ve Reis-i Cumhur’un kararı imzaladığını söylediysem de idam olmamak ve yaşamak için çırpınıp, kurtulma yolunu arıyordu.

İşte bu hâdiseler, yokluğun nasıl bir felâket olduğunu bildirmesi açısından gayet mânidardır. Dirilmemek üzere yok olmayı düşünmek insan için bin ölümden beterdir. İhtimal, ehl-i dalâlet ve küfür bile öldükten sonra binde bir dahi olsa dirilmeye ihtimal veriyorlar ki, vicdanları bir nokta-i istinatbuluyor ve bütün bütün hezeyana girmiyorlar. Yoksa sadece dirilmemek üzere kabre girme düşüncesi bile insanı hayattayken bitirir ve bu meselenin ızdırabı onu daha ölmeden öldürür. Evet, bir insanın bu dünyada öldükten sonra dirilmeyeceğine ve yok olmaya inanması, Cehennem azabından daha korkunçtur. Bu inançtaki bir kimseye, öldükten sonra yaşayacağını ama her gün kendisinin sımsıcak hamama sokulup çıkarılacağını söyleseler, eminim o buna razı olacaktır.

Bu konuda bir itirazın vuku bulabileceğini zannettiğim bir husus daha var ki, o da insanın bazı ahvâlde, tek bir hissine mağlup olarak, düşünmeden, muhakeme etmeden, kalbini ve vicdanını dinlemeden, sırf o hissin tesiriyle hüküm verebileceği durumlar da olabilir: Mesela, arzu ettiği birini elde edemediğinden dolayı intihar etmiş olan bir insan düşünün. Böyle birinin, hissin fetvasıyla hareket ettiği açıktır. Yoksa muhakeme ederek canına kıyma çok nadirdir. Bir insan, bir anda kendini kızdıran bir olaydan dolayı, Japonlara özgü bir âdette olduğu gibi, bıçağı karnına saplamış ve harakiri yapmış olabilir. Böyle biri hislerinin mağlubu olmuştur. Yoksa muhakemesini ve vicdanını dinleyen insan bunları yapmaz/yapamaz. Zira yokluk dendiği an vicdanda hemen bir inilti ve ızdırap duyulur. Hatta bu hususta şunu da ifade etmekte fayda var: Cenâb-ı Hak, ehl-i Cehennem’i bile öbür âlemde yeniden var edecek, onlar da yok edilmeyip hâk ile yeksân olmadıklarından dolayı ihtimal, Cenâb-ı Hakk’a karşı şükredeceklerdir.

Netice itibariyle denebilir ki, insan fıtratı yok olmaktansa cehennemî bir hayata dahi rıza gösterecektir.

DEĞİŞİMİN ARDINDAKİ MESAJ

Soru: Kâinat, ilk yaratılışında böyle tagayyürlü, inkılâplı, mâil-i inhidam bir surette yaratılacağına, ebede elverişli olarak sabit bir şekilde yaratılsaydı; bu, tahripten sonra ebediyete kâbil, sağlam bir şekilde yapılmasından daha iyi olmaz mıydı? Kâinatın değişmelere açık yaratılmasının hikmetini açıklar mısınız?

İsterseniz önce soruyu biraz daha açalım. Biz, tagayyür ve tebeddül eden, eczası, efradı ve mürekkebâtıyla her an değişen, eskilerin "mütehavvil" dedikleri bir kâinatta, kâinatın bir parçası olan yerküre üzerinde yaşıyoruz. Yapısı gereği yeryüzünde her an çeşitli olmalar, solmalar, ölmeler ve yok olmalar birbirini takip edip durmaktadır. Bizler, kâinatı, devamlı bir surette yıkılan, yok olan bir sinema şeridi gibi seyretmekteyiz. Sonunda birgün dünya tamamen harap olacak, her şey değişecek, *"yer başka bir yere, gökler de başka türlü göklere çevrilecek. Ve bütün insanlar kabirlerinden kalkıp tek hâkim olan Allah'ın huzuruna çıkarılacaktır."*[99] Evet, yer değişecek, gökler de değişecek; bugünkünden başka bir hâl ve başka bir vaziyet alacaklardır. Kâinat, varabileceği noktaya vararak safileşip her şey huzur ve sükûnet kazandığı zaman da insanlar Allah'ın huzuruna çıkacaklardır.

Zannediyorum soruda, *"Cenâb-ı Hakk'ın kâinatı baştan böyle değişmelere göre yaratmasının hikmeti nedir?"* diye soruluyor. Esasen buna itiraz edilemez; sadece hikmeti sorulabilir. Zira O (celle celaluhu), İbrahim Hakkı'nın ifadeleriyle:

"Her işte hikmeti vardır,
Abes iş işlemez Allah.
O'na bir kimse cebrile
Bir iş işletemez asla.
Ne kim Kendi murad eder,
Vücuda ol gelir billah."

olan bir Zât'tır. Evet O, Hâkim-i Mutlak, فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ[100], يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ[101] *"Murad ettiğini, dilediğini yapar."* evsafi ile vasıflandırılan bir Zât-ı Ecell-i Âlâ'dır. Neyi diler, neyi murad ederse, o olur ve olanda ne derin hikmetler vardır.

Bu hususu tespit ettikten sonra diyebiliriz ki, kâinatın böyle değişime açık yaratılmasının pek çok hikmeti vardır. Bunlardan bazıları şunlar olabilir:

Muhtelif yerlerde ifade ettiğimiz gibi, Cenâb-ı Hak kevn ü fesad içinde olan bütün mekânı, şe'n-i rubûbiyetini başka başka aynalarda görmek ve göstermek için yaratmıştır. Esmâ-i ilâhiyesini ve sıfât-ı sübhaniyesini moleküllerin ve onlardan meydana gelen mürekkebâtın farklı aynalarında Zât'ını müşâhede etmek için yaratmıştır. Bu arada insan da, Sâni-i Âzam olan O muhteşem Yaratıcı'nın şe'n-i rubûbiyetini gösteren harika bir model ve aynadır. Zât-ı Bârî hakkında kullanmaktan çekindiğimiz, O'nun "şe'n" hakikatini, Türkçemizde tam olarak karşılamasa da, "istidat" ve "kabiliyet" kelimeleriyle ifade edecek olursak, O'ndaki "şe'n", bizde "kabiliyet" ve "istidat" hâlinde tecellî etmiştir. Tabir caizse, Sanatkâr-ı Âzam, münezzeh kabiliyet ve istidadını –doğru ifadesiyle– "şe'n-i rubûbiyet"ini göstermek için bu kâinatı yaratmıştır denebilir.

Ayrıca bu fizikî âlemin hilkati başladığı andan bugüne ve bugünden kıyamete kadar geçirdiği/geçireceği çeşitli safhalar vardır. Allah'ın bu kâinatı ilk yarattığı, güneşlerin kopup bugünkü şeklini aldığı zamandan, Allah'ın emri ve izniyle küre-i arzın şekillendirilmesi devresine, oradan karbon devrine ve bitkilerin göklere doğru boy atıp uzadıkları ve en son olarak da insanın yaratıldığı zamanı düşündüğümüzde, bütün bunların birbirini takip eden inkılâplar olduğunu görürüz. Mesela, tarlaya bir tohum atıyoruz. Bu tohum, toprağın altına giriyor ve tedricîlik içinde neşv ü nema buluyor. Evvelâ, tohum yerin altındaki sızıntılarla bir kontak kurduktan sonra havanın sıcaklığı, toprağın da nemi sırtını okşadığı zaman o da heyecana geliyor. Ve sonra ukde-i hayatiye olan çekirdekten bir filizcik başını dışarıya çıkarıyor. Çıkarırken de yaşamasına müsait bir hava ve Güneş'in baş okşayıcı ışınlarıyla karşı karşıya geliyor. Ve derken peşipeşine inkılâplar geçiriyor. Tohum çürüyüp gidiyor ama, yeni bir filiz çıkarıyor. Derken bir kök, bir dal meydana geliyor. Tahavvül ede ede başak verebilecek hâle geliyor.

İşte bu değişim ve dönüşümler en büyük âlemlerden en küçük âlemlere kadar her şeyde cereyan ediyor. Dahası, Kur'ân'ın ifadesiyle, anne karnındaki cenine kadar bu değişim her alanda cereyan ediyor. Küçük bir sperm anne karnında,

rahimde, daha evvel kendisi için hazırlanmış, çeşitli gıda maddelerini hâvî cidarlarından birisine yapışıyor ve dönüşüm ve değişimini devam ettiriyor. Ondan sonra da çeşitli değişmelere maruz kalıyor. Değişe değişe nihayet insan şeklini kazanıyor ki, biz bunları Kur'ân-ı Kerim'in açık ifadelerinde görüyoruz.[102] Evet, işte bütün bunlarda, Cenâb-ı Hakk'ın, şe'n-i rubûbiyetini görmeyi ve göstermeyi murad ettiği hissediliyor.

Allah'ın yaratmasının değişik dairelerde muhtelif mertebeleri söz konusudur. Yüce Yaratıcı'ya ait "Hâlık" isminin en küçük dairede tecellîsi, yumurtanın içindeki tohumla, buğdayın ve arpanın içindeki çekirdekle, insanoğlunda da sperm ve yumurta perdesi arkasında meydana gelir. Âzam derecede bu tecellîyi görebilmek için, Hâlık isminin tecellî ettiği bütün safahatı görmek lâzımdır ki, insan ciddi bir fikre sahip olabilsin.

"Allah nasıl bir yaratıcıdır?" sualine karşı deriz ki: O, öyle bir hâlıktır ki, hiç yoktan gazları yaratır, varlığı üzerinde münakaşa yapılıp yeni fikirler ortaya atılan esiri (eter) var eder. Atomu, atomun partiküllerini O yaratır. Bunları varettiği gibi O, daha büyük şeyleri ve farklı mürekkepleri de yaratır. O Yüce Yaratıcı yarattıklarını bir gaz çorbası hâline getirip katar, karıştırır ve en küçüğünden en büyüğüne kadar yaratmanın çeşitli safhalarında "Hâlık", "Bârî", "Musavvir" isimleriyle her şeyi şekillendirir. Biz kat'iyen biliyoruz ki, bir nergise şekil verme işi başka, bir yasemine şekil verme işi başka, bir buğdaya şekil verme işi daha başkadır. Hâlbuki bu farklı şekil vermelerin hepsi, Allah'ın emir ve iradesiyle "Musavvir" ismine aittir. "Musavvir" ismi sadece tek dairede değil, belki tasvîrin söz konusu olduğu bütün dairelerde tecellî edecek ki, Allah'ın nasıl bir "Musavvir" olduğu görülsün.

Kâinattaki çeşitli varlıkları müşâhede ettiğimizde "Musavvir" ismi hakkında kat'i bir kanaat elde ederiz. Evet, Allah, falan ressam gibi sadece belli resimlere inhisar-ı fikir eden, sadece onları yapıp enzâr-ı âleme arz eden biri değil, O, bilakis yeryüzünde her baharda rengârenk sanatlarını insanların temaşasına arz eden bir "Musavvir"dir. Allah, "Rahmân'dır"; dolayısıyla "Rezzâk'tır" ("Rahmân"ın bir mânâsı da "Rezzâk"tır). O, nasıl rızık verir? Ağaca verdiği rızık insana verdiği rızıktan farklıdır. Ona ağız ve mide vermemiştir. İnsanla bitkiler arasındaki rızıklanma mevzuu tamamen terstir.

Bitkiler, insanın attığı şeyi alır, onun muhtaç olduğu şeyi de dışarıya atarlar. Binaenaleyh ağaçta “Rezzâk” ismi, Allah’ın ona karbondioksit yudumlatmasıyla olur. Keza, “Rezzâk” isminin bir amipteki tecellîsiyle insandaki tecellîsi de tamamen birbirinden ayrıdır. Öyleyse bir mikroptan bir gergedana, yani en küçük varlıktan en büyüğüne kadar bütün mevcudatta “Rezzâk” isminin tecellî ettiğini görebilmek için hepsinin nasıl rızıklandırıldığını, rızkı nasıl hazmettiklerini, Cenâb-ı Hakk’ın Rahmâniyet’inden nasıl istifade ettiklerini görmek gerekir ki, Allah hakkında bir fikre sahip olabilelim.

İşte bunun gibi, tâ bidayet-i âlemden (kâinatın yaratılışı) bugüne ne kadar tebeddül ve tagayyür varsa bunların hepsi esmâ-i ilâhiyenin bir mertebe ve bir derecedeki tecellîsinden ibarettir. Cenâb-ı Hak, kâinatı şe’n-i rubûbiyetini izhar için yaratıp bir kitap hâlinde bizim nazarımıza arz etmiştir. Bu muhteşem kitabın bir fihristi olarak da insanı yaratmıştır. Bu fihristte ve bu kitapta, bütün şe’n-i rubûbiyetini göstermesi, O’nun ilâh olmasının lâzımıdır. Biz de O’nu, işte kâinata serpiştirdiği bu işaretlerle tanıyoruz.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için avamca bir misalle bir tahşiyede bulunmak istiyorum: İyi inşaatçı, fevkalâde ressam, müthiş bir hattat, aynı zamanda marangoz ve fevkalâde avize yapan, bunların yanında mükemmel elektrik malzemesi döşeyen bir zat düşünelim. Bu kişi, bütün maharetlerini göstermek için bir bina yapmayı düşünüyor ve yapmaya başlıyor. Bu zat, önceki safhalarla alâkalı bize bilgi vermeden sadece en son şekliyle getirdiği avizelere bakarak, onun elinden nelerin gelebileceğini tam olarak bilemeyiz. Bize bütün maharetleriyle kendisini tanıttırması için, bütün maharetlerini ayrı ayrı şeritlerle bir sinema perdesinde nazarımıza arz etmesi, bizim için konuyu anlama adına çok önemlidir. İşte Cenâb-ı Hak da kâinata bu işaretleri koyarak onları bizim nazarımıza arz etmiştir. Çünkü kâinattaki her şey Allah’ı tanıtmaya matuftur.

Aslında biz bu dünyada bir talim ve terbiyeye tâbiyiz ve burada tahsilimizi ikmâl etmekle mükellefiz. Bu talim ve terbiye ile istidat ve kabiliyetlerimizi inkişaf ettirip öbür âleme liyakat kazanacağız. Talim ve terbiyemiz de, mârifet-i ilâhî, muhabbet-i ilâhî ve şevk u cezbedir. Bunu kazanacağımız ana kadar Mevlâ gösterdiği her şeyi bu değişimler dünyasında bize gösterecektir. Öbür

âlemde ise mârifet tamamlanmış, muhabbet doruk noktasına ulaşmış, insanlar aşk u vecd içinde kendilerinden geçmiş, Mevlâ-i Müteâl'in müşâhedesi ile mest ve sermest olacaklardır. Allahu a'lem.

---

99 İbrahim sûresi, 14/48.
100 Hûd sûresi, 11/107; Bürûc sûresi, 85/16.
101 Âl-i İmrân sûresi, 3/40; Hac sûresi, 22/18.
102 Bkz.: Hac sûresi, 22/5; Mü'minûn sûresi, 23/14.

ALLAH ZAMANLA KAYITLI DEĞİLDİR

Soru: Allah, kâinatı ve insanları yaratmadan önce ne ile meşgul oluyordu?

Bu, şeytanın tesiriyle her insanın aklına gelebilecek bir sorudur. Bu, Allah'ın da insanlar gibi zaman ve mekânla sınırlı olduğunu düşünenlerin bir düşünce virüsüdür. Oysaki Allah, zamandan ve mekândan münezzehtir. *"O, ne cisim, ne araz, ne cevher, ne de mütehayyizdir. Yemez-içmez, üzerinden zaman geçmez; tebeddülden, tagayyürden, elvân u eşkâlden münezzeh ve müberrâdır."* (İbrahim Hakkı). O'nu böyle düşünürsek, üzerinden zaman geçmediği bilinir ve sorunun da cevabı ortaya çıkar.

İnsanlar, Cenâb-ı Hakk'ın icraatları içinde belli bir yer tutarlar. Allah'ın icraatları sadece insandan ibaret değildir. İnsan ve insanın dünyası, kâinata nispetle mikroskobik bir varlık gibi kalır. Evet, eğer insan, nebulalar üstüne yükselip de yeryüzüne bakma imkânı bulsaydı, kendisinin ne kadar küçük bir varlık olduğunu görecek ve yaratıcı karşısında iki büklüm olacaktı.

İnsan, Cenâb-ı Hakk'ın sıfât ve esmâsına bir çeşit aynadır. Ancak ondan evvel de icraât-ı ilâhîye ve şe'n-i rubûbiyete aynalık yapan mahiyeti, yapı taşları farklı varlıklar vardı. Cinler ve şeytanlar vardı; Allah da onlarda azamet ve icraatını seyrediyordu. Bunların yanında ruha benzeyen, kâinatta sistemlere hükmeden ve varlıkların ruhu mahiyetinde, câzibelerin-dâfialaların, nümüv (gelişme) kanunlarının, tohumdaki ukde-i hayatiyenin temsilcisi bir kısım kanunlar vardı ki bunlar şe'n-i rubûbiyete ve Cenâb-ı Hakk'ın icraatına ayna mahiyetindedirler. Allah onlarda da Kendi icraatını müşâhede ediyordur ve etmiştir. Ve bütün bunlar yalnız hâricî âlem itibariyle Allah'ın icraatıdır.

"Allah daha önce ne yapıyordu?" sorusu, Allah'a "önce" ve "sonra" isnat etme noktasından hareket edildiği için ortaya çıkıyor. Evveli olanın sonu, sonu olanın da bir başlangıcı vardır. Bir varlığın başlangıcı yoksa, onun için son da bahis mevzuu değildir. Bir şey ebedî ise onun evveli de yoktur. Trilyon defa evvellerin evveline, âhirlerin âhirine gidilse, bunlar Allah'a nispeten deryada katre kalır. Evvel ve âhir, Allah'ın sıfatları karşısında iç içe girmiştir; O'nun bidayeti ve nihayeti yoktur. Mazi ve müstakbel sadece varlıklar için geçerlidir.

Meselenin bir diğer yönüne gelince, Zât-ı Ulûhiyet'in azameti, büyüklüğü, Kendini bilmesi, Kudret ve İrade sıfatı ve bunların taalluk sahaları hakkında biz kat'iyen rahatlıkla söz söyleyemeyiz. Zira bunlar, Zât-ı Ulûhiyet'le alâkalı olduğundan bu noktada her zaman bize edepli olmak düşer. İnsan fânilerden olan bir mahbubundan söz ederken bile sözünde çok edepli hareket eder. Bizi yaratan, her şeyimize nigehbân olan, muhabbetiyle kalbimize taht kuran Hazreti Allah'tan bahsederken çok daha dikkatli olmalıyız. Binaenaleyh, "O, kudretiyle şunu, ilmiyle bunu yapıyordu." derken bu dairenin nezahetini ihlâl edici sözler söylemekten kaçınmalıyız. Hem bütün kâinatlar, O'nun azamet ve ulûhiyetine nispeten bir ağacın yaprağı kadar bile değildir. Bir yaprak var olduğu andan itibaren, Allah (celle celâluhu) onda ayrı tasarruflarını, ayrı şe'nlerini müşâhede eder. Her bir varlık küçük bir aynadır. Cenâb-ı Allah, her şeyden evvel Kendi muhît ilmi, basarı ve sem'iyle Kendi şuunât-ı Zâtiyesini, sıfât ve esmâsını müşâhede eder.

Şayet, Allah'ın hâricî âlemde görünmesi bir ise, hâricî âleme intikal etmeden ilim âleminde, lâhut âleminde görülmesi belki milyon milyon… dur. Allah bizi yaratmadan evvel de Kendisini biliyordu; yani ilmi Kendisine taalluk ediyordu. kudretinin o saha içinde belli bir şe'ni vardı. Ve ona göre Allah biliniyor ve O, Kendi Kendini biliyordu. Ama başka bir kitapta daha bilinmek için, Allah maddeden de bir kitap yarattı. Kudret ve iradesiyle atom parçalarını bir araya getirip terkipler yaptı. İşte insan, Cenâb-ı Hakk'ın görünmesine vesile olan aynalardan sadece böyle biridir. Bu daire-i imkânın hâricinde başka aynalarda Allah yine biliniyordu. O'nun, كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ *"O, her gün (bî kem u keyf) ayrı bir şe'n ve hâldedir."*[103] vasfı için her hangi bir zaman söz konusu değildir. Şimdi biz, kalkmış, varlıkların sıraya dizilmesi sonucunda tuttuğumuz küçük yerimizle kendimizi tek ayna zannediyor ve "Biz olmadan önce Allah ne yapıyordu?" diyoruz.

Allah bu kâinatı, zamana ve mekâna bağlı şeyleri bizim anlayacağımız tarzda, zamanın içinde, daha doğrusu mekâna hareket vermek suretiyle izafi bir zamanda yarattığı andan itibaren kavrıyoruz. Varlık, bizim kavrama sahamıza zamanla giriyor; "ezeliyet"i ise tam ihata edemiyoruz. Edemiyoruz ama, sonradan meydana gelen her şeyle O'nun ezeliyetine intikal ediyoruz. Bütün

bunlar Cenâb-ı Hakk'ın şuûnâtı ve icraatı karşısında çok cüz'i şeylerdir. Allah (celle celâluhu)'ın Zât'ına, şuûnâtına, esmâsına ve sıfâtlarına ait –tabiri caizse– meşgalesi ezeliyetiyle beraber devam etmektedir.

Esasen Allah, zaman ve mekânın ötesindedir. Biz zaman ve mekânla kayıtlı olduğumuzdan dolayı Allah'ın kâinatı yaratmadan önce ne yaptığı sorusu bazılarımızın aklına gelebiliyor...

---

103 Rahman sûresi, 55/29.

İNANÇTA DEĞİŞİK FAKTÖRLER

Soru: Müslümanlığın yaşanmadığı yerlerde doğan ve yetişen kimseler daha ziyade gayrimüslim olarak yaşıyor ve öylece ölüyorlar. İslâmiyet'in anlatıldığı ve yaşandığı yerlerde doğan ve yetişen kimseler çoğunlukla mü'min olarak yaşıyor, mü'min olarak ölüyor ve Cennet'e hak kazanıyorlar. İnsanların doğduğu yer kendi iradesi dışında olduğuna göre bu büyük mükâfat ve cezayla karşılaşılması zâhiren adaletsizlik gibi görünüyor. Bunu izah eder misiniz?

Benzer bir soruyu daha evvel izah etmeye çalışmıştım.[104] Şimdi kısaca tekrar onu hatırlatmaya çalışayım: Sorunun iki yönü var. Birincisi, diyâr-ı küfürde doğan çocuklar yetiştikleri muhitin tesirinde kalarak ekseriyet itibarıyla kâfir; İslâmî muhitte doğan çocukların da ekseriyet itibarıyla mü'min olmaları. İkincisi, Cenâb-ı Hakk'ın bu icraatında bir adaletsizlik varmış gibi görülmesi. Esasen bu husus şimdiye kadar çok sorulan ve çoğu kimsenin aklına gelen bir vesvesedir. Meselenin pek çok şekilde izahı olmakla beraber biz şimdilik bunlardan bazılarıyla alâkalı düşüncelerimizi arz etmeye çalışalım.

Birincisi, "Hiç kimse Cenâb-ı Hakk'a karşı adaletsizlik ve haksızlık isnadında bulunamaz." ifadesini bir kanun olarak kabullenmemiz lâzımdır. Bu arada adalet konusunun doğru anlaşılması da çok önemlidir. İsterseniz konuyu şöyle açabiliriz. Mesela, bir işçi, patronunun yanında çalışır ve dolayısıyla da belli bir hakka sahip olur. Patron, işçinin elde ettiği o hakkı ona vermezse adaletsizlik etmiş olur. Ama bir kişi hiç çalıştırmadığı kimselere bahşiş olarak bir şeyler takdir buyursa; bazılarına az, bazılarına da biraz daha fazla verse, kimsenin bu kişiye "Adaletsizlik yaptın!" demeye hakkı yoktur. Çünkü kendilerine bahşiş verilenler bunlara istihkak kazanmamışlardır. O zat bunu lütuf, merhamet ve ihsan olarak yapıyor demektir. Binaenaleyh Allah'a adaletsizlik isnat eden kimseler evvelâ Cenâb-ı Hakk'a ne verdiklerini ve hangi amelle Allah'ın lütuflarına mukabele ettiklerini düşünmelidirler. Zannediyorum bunun sonucunda kendilerine bir kısım az takdirlerden ötürü "Bana az verildi." iddiasıyla, Allah'a adaletsizlik isnat etmekten utanacaklardır.

Adalet, "adl" kökünden gelir. Adl ise terazinin iki kefesinin birbirine denk olması veya atın üzerine konan yükün iki tarafının birbirine eşit olması

demektir. Adaletin sözünün edildiği her zaman zannediyorum insanın gözünün önünde hemen bir terazi tecessüm eder. Onun için adliyede de terazi bir simge olarak kullanılagelmiştir.Terazide bir kefe değil, iki kefe vardır. Bir kefeye kilo, diğerine de mal konulur. O kilonun karşılığında para verilir ve malın bulunduğu kefenin içindeki şeyler satın alınır. Bu verip-alma bir muvazene ve muadeleden ibarettir ki işte adalet de budur.

Şimdi bu adalet tarifinden hareketle düşünelim: İnsanlar karşılık olarak Cenâb-ı Hakk'a ne vermişlerdir ki, kalkmış adaletsizlikten bahsedebiliyorlar. Allah, insanı mutlak yokluktan varlığa çıkarmıştır ki o, yokluktan çıkarılıp bir taş olsaydı bile bu yine büyük bir lütuftu. Allah onu cansız da bırakmamış, cemâdât mertebesinden canlılar mertebesine yükseltmiştir ki o, insan olmayıp bir ağaç da olabilirdi. Ama Allah lütfetti, onu hayatla şereflendirdi. Canlılar arasından seçip, akıl, şuur, iz'an ve idrak vererek insanlıkla taçlandırdı. Zira o, herhangi bir hayvan seviyesinde de kalabilirdi. Bunların her birisi birbirinden üstün nimetlerdir. Ne var ki, insan bu mertebeleri geçerken bunların karşılığı olarak Allah'a hiç de bir şey vermemiştir. Allah insanı âdeta her basamağında ayrı bir lütuf ve ihsanda bulunduğu bir minarenin başına çıkarmış gibi onu lütuflandırmış, yokluktan varlık âlemine, ondan canlı seviyesine ve daha ötesine yükseltmiştir. Şimdi bu suretle minarenin en yüksek basamağına çıkan bir insan kalkıp da Allah'a karşı "Niçin beni daha yukarıya çıkarmadı? Çıkarmadığı için adaletsizlik etti." diyebilir mi.? Derse, büyük bir yanlışlık yapmış olmaz mı..? Binaenaleyh, hiçbir zaman "Allah adaletsizlik yaptı." denmemelidir. Zira O, "Mâlikü'l-mülk"tür. Mülk sahibi ise mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunur ve O'na kimse karışamaz. Çünkü insanda, insanın kendine ait hiçbir şeyi yoktur. Her şey Allah'tandır. O da mâliki bulunduğu şeylerde istediği gibi tasarrufta bulunabilir.

İkincisi, *"Gayrimüslim bir ülkede doğan çocuk, gayrimüslim, Müslümanların yaşadığı coğrafyada doğanlar ise Müslüman oluyor."* deniliyor ki, esasen bu tamamen doğru değildir. Mesela, şimdi yabancı ülkelerde doğup Müslüman olan çok kimse olduğu gibi yabancı ülkelerde de bir hayli Müslüman olan vardır. Bir dönemde Arap yarımadasında doğanların İslâm'ın beşiği olmasından dolayı Müslüman olduğu aynı dönemde, İslâm'ın o

zamana kadar hiç ulaşmadığı Orta Asya'da, atalarımız birdenbire büyük topluluklar hâlinde Müslüman olmuşlardı. Evet, bir dönemde göçebe Türkler Müslüman oluyor ve bir medeniyet kurmaya namzet hâle geliyorlardı. Bundan anlaşılıyor ki, neşet edilen yerin Müslüman olma veya olmamadaki tesiri mutlak ve kat'i değildir.

Bugün camileri, minareleri ve mektepleri ile Müslüman ülkelerde Müslümanların yanında yığın yığın kâfirin yaşadığı da bir gerçektir. Bu ülkelerde her gün temerrüt ederek din, diyanet ve mukaddesata saygısızlıkta bulunan, minaredeki ezana ve onu okuyan müezzine, babası bile olsa, küfreden bir sürü gözü dönmüş mülhit vardır. Demek ki, bir dini yaşama ve seçmede en önemli nokta insanın doğduğu yer değildir. Bugün İslâm ülkelerinde doğup sonra kâfir olan çok sayıda insan vardır. Yüzde doksan dokuzu Müslüman denilse bile İslâm ülkelerinde "Ben din kabul etmiyorum." diyen bir sürü mülhit göstermek mümkündür. İnsanın inanç ve tavırlarında çevrenin bir tesiri olduğu doğrudur ama bu, sınırsız bir tesir demek değildir. Evet, biz biliyoruz ki, kişinin dinî durumu üzerinde çevrenin tesiri olsa bile bunun diğer müessirler arasında yeri küçüktür, tesiri de azdır.

Üçüncüsü, mesele değerlendirilirken Allah'ın ilminin de hesaba katılması lâzımdır. Allah, olmadan evvel her şeyin nasıl olacağını bilir. Allah, Alîm-i Mutlak'tır ve bütün eşyayı ilmiyle ihâta etmiştir; O, olmuş ve olacak her şeyi bilir. Binaenaleyh, O'nun ezelî bir ilmi vardır. Buna göre dinsiz olacak bir kişiyi Allah öyle bir muhitte yaratır. Başka birisi iradesini kullanarak Yahudi veya Hıristiyan olacaksa onu da bu dinlerin sâliklerinin yaşadığı bir muhitte var eder. Başka birisi, irade ve istidadını kullanarak Müslüman olacaksa, onu da İslâm'ın intişar edebileceği bir muhitte vücutla şereflendirir. Bu insan, nerede olursa olsun, irade ve istidadını kullanarak Allah'ı ve İslâm dinini bulabilir. Ancak, böyle büyük bir istidadın inkişaf etmesi için bir kısım materyale sahip olması gerekir. Allah da onu o şekilde yaratır. Onun için Allah'ın muhît olan ilmini hesaba katmadan yapılan hesaplarda her zaman yanılmalar olabilir. Ama meseleyi bütün eşyayı, manzar-ı âlâdan müşâhede eden Allah'ın ilmi açısından ele alacak olursanız, dünyanın neresinde olursa olsun bir insan henüz dünyaya gelmeden milyonlarca sene evvel Allah onu ve irade alanını bildiği için bunları yerli yerine yerleştirir. Ara sıra, aldanmayalım

ve iradesinin tam şâmil ve hâkim olduğunu görelim diye de bazen o muhitlere zıt nesiller de var edebilir...

Her şeyi en iyi bilen O'dur.

---

104 M. F. Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler* 2/72.

UYKUNUN MAHİYETİ

Soru: Uykuda ruh bedenden ayrılıyor mu? Uykunun mahiyeti nedir? Zümer Sûresi 42. âyette "Allah, insanların ruhlarını ölümleri sırasında, ölmeyenlerin ruhlarını ise uykuları sırasında alır. Hakkında ölüm hükmü verdiği ruhu tutar, vermediği ruhu ise belirli bir süreye kadar salıverir." buyuruluyor. İnsan uykuda değişik bir hayat mı yaşıyor?

Başka âyet-i kerimelerde de Cenâb-ı Hak, insan uyurken onun cismânî ruhunu kabzettiğini ve uyandıktan sonra da salıverdiğini ifade etmektedir.[105] Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), ruhun salıverilirse hayırla salıverilmesine, tutulursa âlî makamlara îlâ edilmesi ve serfiraz kılınmasına dair yatmadan önce dualar ettiği görülmektedir.[106] Bütün bunlardan anladığımız şey, ölümün küçük kardeşi olan uykunun nim (yarı) bir ölüm olduğudur. Çünkü ölüm, bir adem-i merkeziyet meselesidir. Yani vücudunun bütününe kumanda eden ruh-i hayvanînin zâil olup gitmesiyle uzviyât-ı insaniye, her biri teker teker kendi başlarına kalmakta ve artık adem-i merkeziyet gibi bir durum söz konusu olmaktadır. Evet, reis olan ruh gidince, bir adem-i merkeziyet kaçınılmazdır. Aslında, Kur'ân-ı Kerim de uykuyu, *"Uykunuzu dinlenme yaptık."*[107] sözüyle bir adem-i merkeziyet keyfiyeti şeklinde ele alıp anlatmaktadır.

Uykuda insanın bazı sistemleri ta'til-i eşgâl ile birbirine elveda diyerek ayrılmaktadır. Öyle ki artık onlar, omuz omuza veremez ve birbirinin yardımına koşamazlar. Bunun böyle cereyan etmesi ise bir dağılma ve çözülme demektir. Bütün bunlara rağmen uykuda insanın kalbi ve bir kısım beyin fakülteleri çalıştığından o esnada tam bir ta'til-i eşgâl ve adem-i merkeziyet de yoktur. Mesela, böbrekler hâlâ aldıkları dikte ile vazifelerini yaparlar. Kan dolaşımı ve teneffüs devam eder. Fakat insanın zehirlenme neticesinde istirahat edip yeniden hava dengesini bulabilmesi için, daha az karbondioksit alacağı ve daha az oksijen vereceği bir devreye girmesi için de uyku çok önemlidir.

Buna göre meseleyi şöyle de izah edebiliriz: Beynimizde beş yüz tane çalışan fakültenin olduğunu farz edelim. Bunlardan bir kısmı kulaklarımıza ve gözlerimize emir ve fermanlar göndermekte ve bunlar, tam bir merkezi sistem

içinde çalıştıkları zaman cismaniyetimiz ruhla kontak olmaktadır. Fişini santrale sokarak göz mükemmel bir şekilde bulandırmadan görmekte, kulak her şeyi arızasız duymakta, ağız lezzetleri tatmakta ve burun da koku almaktadır. Bir an olur ki bu fakülteler, vücuttaki umumî zehirlenmeler ve vücudun yaktığı şeyler neticesinde gaz dengelerinin bozulması karşısında merkezi sistemi tutamamakta, tabiri caizse elleri gevşemektedir. Binaenaleyh göze kumanda edeceği yerde edememekte, göz bulanık görmeye başlamakta ve yavaş yavaş kapanmaktadır. Aynı şekilde kulak ve buruna kumanda edemeyip kulak duymaz hâle gelmekte, burun ise koku alamaz duruma düşmektedir. Vâkıa, insan uyurken kokuyu da duymamaktadır. Yani nim bir adem-i merkeziyet söz konusudur.

Hâsılı, uyku esnasında bu organlardan, mesela, iki yüz tanesi ta'til-i eşgâl yaparken üç yüz tanesi faaliyetini sürdürmektedir. Öyleyse bu da bir yarı ölüm demektir. Binaenaleyh Allah, zinde bir şekilde gerine gerine uyandığımız ve hava dengesi faydalı hâle geldiği an ruhu salıvermekte ve biz de yeniden hayata dönmekteyiz. Bu dengeyi bulamaz da zehirlenir ölürsek –Allah muhafaza buyursun– o zaman tam adem-i merkeziyet tahakkuk etmiş demektir.

Ayrıca son söz olarak şunu ifade edeyim ki, burada, vücudun uykuyu mücbir kılıcı zehirlenmesinde, belli bir safhaya kadar bir zehirlenme, uyumayı sağladığı gibi bunun daha fazlası da tamamen uyutabilir meselesine de dikkat çekilmiş olunabilir.

---

105 Bkz.: En'âm sûresi, 6/60..
106 Buhârî, *daavât* 2; Müslim, *zikr* 64.
107 Nebe sûresi, 78/9.

İNSANLAR UYKUDADIR ÖLDÜKLERİ ZAMAN UYANIRLAR

Soru: "İnsanlar, uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar."*[108] *sözünü açıklar mısınız?

Bu söz, Hazreti Ali'ye isnat edilse de her zaman ona ait olup olmadığının tenkidi yapılabilir. Kime ait olursa olsun bu söz, mânâsından doğru şeyler istinbat imkânı olan, oldukça güzel ve mübarek bir hakikati ifade etmektedir. Eğer bu ifadeyi, Hazreti Ali söylemişse üzerinde durmaya değer bir sözdür.

"İnsanlar, uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar." sözünün ifade ettiği mânâya gelince, evvelâ şöyle izah edilebilir: Dünyada insanlar, hakikat adına, hatta hakâikü'l-hakâik adına ne kadar şey bilirlerse bilsinler, ilm-i muhit ve mutlak kudret mezâhir ve mecâlisi olan hakiki âleme intikal edecekleri ana kadar daima hakikati perde arkasından müşâhede edecek ve mutlak hakikatle aralarında daima tenteneli bir perde göreceklerdir. Hakikatin kendi aydınlığı ve bütün ihtişamı ile onlar tarafından sezilip hissedilmesi ancak o âleme göçtükten sonra olacaktır. Binaenaleyh bu âlemde insanların gerçek hakikati bilme adına kafalarında kurdukları her şey hayalden ibaret demektir.

Bu meselenin bir diğer yönü de şudur: Başta ehl-i hakikat ve ehl-i tasavvuf, sonra hakikat aşkıyla serfiraz ruhların bu türlü sözlere ve bu sözlerin ihtiva ettikleri hakikatlere daha değişik bir bakışları vardır. Onlara göre insanların hakikati görebilmeleri için nefis ve enaniyetleri cihetiyle ölmeleri lâzımdır ki, onu ayan beyan gerebilsinler. İnsanlar sırtlarında nefis baskısını taşıdıkları, benlik ve gururları altında ezildikleri sürece kat'iyen hakikati göremezler. Öyleyse kalbin ve ruhun hayatına yükselmenin yolu, nefis ve enaniyet cihetiyle yok olmaktır. Evet, insan yok olmalıdır ki var olsun! Zât-ı Ulûhiyet hakkında bir kısım hakikatlerin kalb ve vicdan yoluyla müşâhede edilmesi ve insanın bunu vicdanında sezdikten sonra iradesiyle kendisini yönlendirmesi, nefsin ve enaniyetin baskısından kurtulmasına bağlıdır. Bu ise ancak derin bir tefekkür, Cenâb-ı Hakk'ın kâinattaki âyet, kelime, harf ve satırlarında O'na ait hakâiki müşâhede edip daima uyanık ve gözleri açık yaşama… gibi yollarla temin edilebilir.

Bir diğer husus da zikr ü fikr ile kalbi temizleme, vicdanı uyarma ve مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا *"Ölmeden önce ölünüz!"*[109] sırrına mazhariyet ufkudur. Yani siz, hepiniz uykudasınız. Nefis ve enâniyet cihetiyle öldüğünüz zaman gözleriniz açılacak ve hakikati, mahiyet-i nefsü'l-emriyesine uygun müşâhede edeceksiniz. Aksine nefsin arzularının esiri olduğunuz ve cismaniyetinizi yaşadığınız sürece hakikate de gözleriniz hep kapalı kalacaktır. Hâsılı, dünyada, nefis ve enaniyet cihetiyle insanlar uykudadırlar. Nefis ve enaniyetlerini öldürüp kalbin ve ruhun derece-i hayatına yükseldikleri, kalbi söylettirdikleri, ruhu işlettirdikleri an gözleri açılacak ve her şey onlara ayan beyan görülecektir.

Ayrıca pek çok insan, Allah'a iman edip namaz kılsa bile gaflet içinde olabilir. Bu tür insanlar, büyük ölçüde hep cismaniyete ait duyguları yaşarlar ve hep onların baskısı altındadırlar. Namaz ve oruç çok defa dünyaya ait duygular gölgesinde renksiz kalır. Böyleleri bile olsa mâlâyâniyat sayılan bu türlü şeyleri kalblerinden attıkları ölçüde, bir yönüyle, dünya cihetiyle ölmüş, uhrevî âlem itibariyle de dirilmiş sayılabilirler.

Buraya kadar arz edilen hususların hepsi yapılabilir türden şeylerdir. Ancak öbür âleme gidildiği zaman hakikatin ayan beyan görüldüğü o yer itibariyle aynı şeyleri söylemek zordur. Bazı ehlullah, ruh ve kalb hayatına yükselmeleri sayesinde henüz dünyada iken öbür âleme ait hakikatleri görmüşler, bir kısım enbiya ve asfiya ise mirac yapmak suretiyle bunları müşâhede etmişlerdir. Bunlardan kimisi yeryüzünde bulundukları hâlde kalbî mirac yapmış, kimisi Hazreti Musa gibi Tur Dağı'nda bir kısım tecellîlerle, Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti ve kelâmıyla –tabiri caizse– ulûhiyete ait atmosferle münasebete geçerek miracını yapmış; Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Cehennem'in hışırtılarını, Cennet'teki rahmet esintilerini, kader kaleminin cızırtılarını, meleklerin tesbih u temcidini duyma ufku sayılan Mirac'a yükseltilmiş ve orada her şeyin hakikatini hakka'l-yakîn mertebesinde müşâhede etmiş ve öteler ötesindeki âlemde görülebilecek her şeyi bu dünyada iken görmüştür.[110]

Tekrar soruya dönecek olursak, bir mü'min, *"İnsanlar, uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar."* hakikatini kendisine rehber edinerek, ölmeden evvel ölmeye, sırtındaki cismaniyete ait yükleri bir tarafa bırakmaya ve öbür âleme intikal ettiğinde gözünden Allah'ın perdeyi kaldırması ve orada

iliklerine kadar zevk-i ruhanî ile coşabilmesi için şimdiden hazırlanmaya bakmalıdır. Evet, burada insan, ruhunu ne kadar inkişaf ettirirse, orada da hakikati o derecede görecektir. Aksine burada gaflet içinde yaşayan da orada ulûhiyet dairesine ait zevklerden çok fazla istifade edemeyecektir. Zira ulûhiyet dairesine ait zevkler, devamlı surette ruhu işlettirmeye, Allah'a vuslat aşkıyla yanıp tutuşmaya ve ölmeden evvel ölüm duygusuna dilbeste olmaya vâbestedir.

Her şeyin doğrusunu Allah (celle celâluhu) bilir.

---

108 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 7/52; Aliyyülkârî, *el-Masnû'* s.199.
109 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/384.
110 Buhârî, *salât* 1, *enbiyâ* 5; Müslim, *îmân* 263.

DİN HAKKINDA

Soru: Dine ezelî ve ebedî denilebilir mi?

Din, Allah'ın insanlara talim buyurduğu bir yol ve yöntemdir. İlm-i ilâhiye bakan yönüyle ezelî ve ebedîdir. Hâricî âlem yönüyle ezelî ve ebedî değil, mahlûktur. Çünkü din, ilâhî kanunların insanlar tarafından yaşanmasıdır. Bu ise, dünyaya insanların veya cinlerin gelmesiyle başlamıştır. Bu yönüyle de din, ezelî değildir.

Binaenaleyh din, menşei itibariyle sıfât-ı ilâhiyeye bakar. Sıfât-ı ilâhiye, sıfât-ı ilâhiye olması yönüyle ezelî ve ebedî, o sıfât-ı ilâhiye, taalluk alanları itibariyle hâdistir. Binaenaleyh, din de bu yönüyle ezelî ve ebedî değildir.

Menşei, ilm-i ilâhî, irade-i ilâhî ve kelâm-ı sübhanî olması itibariyle ebedî; muhatapları, mezâhiri ve diyanet ünvanıyla yaşanması açısından hâdis ve mahlûktur.

İSLÂM'IN FİKİR VE HAYATA VERDİKLERİ

Soru: İslâm, fikir ve hayata ne vermiştir?

Fikir de, hayat da ancak İslâm sayesinde gerçek anlamını kazanabilmiştir.

İnsan bazı hakikatlere kalb yoluyla muttali olur; evet, gözün göremeyeceği şeyler kalb yoluyla görülür. Bazen de hiçbir kitabın yazmadığı, anlatmadığı meselelere yine kalb ve his yoluyla âşina olur insan. Fakat her insanın hissi farklı olduğundan ve içinde bulunduğu âlemin rengini alıp değerlendireceğinden ötürü herkes isabetli bir hüküm veremeyebilir ve körlerin fil tarifi gibi hakikati sadece bir yönüyle değerlendirme durumunda kalabilir. Hiç fil görmemiş körlerin, filin bir yerini tutarak fili tarif etmeleri gibi insanlar da verdikleri hükümlerde bir kısım isabetsizlikler izhar etme durumuna düşebilirler.

İnsanda her ne kadar asıl mesele kalb ise de her fert kalben müşâhedesiyle verdiği hükümlerde bazen değişik hava ve tesirler sebebiyle, bazen de insanın serâdan süreyyâya kadar alçalma ve yükselme arasında, alçalıp hayvanlaşma veya yukarıya çıkıp melekleşme arasında seyriyle bu mertebelerin hükmüne tâbi olarak vereceği hükümler isabetsiz olabilir. Onun için İslâm, doğrudan doğruya insanın içi, kalbi, letâifi ve selim fıtratı olan bir kaynaktan doğan hakikatlere bir akıntı vermiş, bunları bir mecrâya çevirmiş ve insanın sinesinden doğan kulluk ihtiyacını; namaz, oruç, zekât şeklinde formüle etmiştir.

Hıristiyanlık hak bir din idi ve elinde Allah'tan gelme hak bir kitap vardı. Fakat zamanla bir anlamda muvazene bozuldu. "Yaratıcı Allah'tır." dedikleri hâlde, Hazreti Mesih'e de ulûhiyet isnat etmeye durdular. Allah "Göklerin ve yerin yaratıcısı, ezelî ve ebedî Hâlık'tır." dedikleri hâlde Hazreti Meryem'i –hâşâ– Allah'ın hanımı gibi gösterdiler ve Hazreti Mesih'e Allah'ın oğlu deyiverdiler. Bütün bunlar tevhidde muvazeneyi bozma mânâsına geliyordu. Çünkü bir varlık ya müstağni-i ale'l-ıtlâktır ya da muhtâc-ı mutlaktır. Allah, müstağni-i ale'l-ıtlâktır. O'nun, Hazreti Mesih ve Meryem olmadan evvel kimseye ihtiyacı olmadığı gibi onlardan sonra da ihtiyacı yoktur. Allah, muhtâc-ı mutlak olmadığına göre bunun ortası da yoktur. Hazreti Mesih ve Meryem, tarihin belli döneminde arz-ı dîdâr etmiş müstesna simalardır. O devreye kadar

Allah'ın (celle celâluhu) –hâşâ ve kellâ– Hıristiyan'ın zihnindeki bu mevhum ihtiyacı ne ile giderdiği sorusunun cevabı yoktur. Keza Yahudilik de Hazreti Üzeyr'i aynı şekilde ele almıştır. İslâm'a göre bu düşünce tarzı tevhiddeki muvazeneye ters ve fikrî bir inhiraftır. Allah, Allah'tır, ezelî ve ebedîdir, hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Hazreti Mesih ve Meryem ise Allah'ın kullarıdır.

İşte Kur'ân bu şekilde Hıristiyan ve Yahudi'nin itikadını da tadil etmiş ve aynı zamanda düşünceye ayrı bir istikamet kazandırmıştır. Bazı tarihçilere göre Yahudilik maddiyeci; Hıristiyanlık da tamamen spritüalist bir zihniyetin temsilcisidir. İslâm bir taraftan bu maddeciliğe net bir tavır alarak tadil etmiş, her şeyi maddeye irca edenlere "dur" demiş, diğer taraftan da "Ruh da vardır, madde de; ikisi de ayrı tecellîlerdir; biri kudret, irade ve meşîetten ise öbürü de âlem-i emirdendir." demiş ve dayanaksız faraziyelerin önünü alarak tefekküre bir istikamet kazandırmıştır.

Hıristiyanlık metafiziğe daha fazla ağırlık veriyor ve insanlara onu salıklıyordu. Tesirli de olabiliyordu. Hazreti Ömer'in amcası Hazreti Zeyd hanîflerden bir zattı. O, arkadaşı Varaka İbn Nevfel gibi Hıristiyan olmamıştı. Zira kendi içinde hissettiklerine göre onu tatmin edici bulmuyordu.[111] Bu mülâhaza ile idi ki, ciddi bir inkisar içinde ruhunu Allah'a teslim edeceği an, içlerinde oğlu Hazreti Said ve Hazreti Ömer'in de bulunduğu aile fertlerini yanına çağırdı, büyük bir hakikatin yakında zuhur edeceğini onlara müjdeledi. Tabiî kendisi o zamana yetişemeden vefat etti.[112] İşte hanîf olan bu Zeyd, Kâbe'nin önüne geliyor, ve âdeta *"Ey büyük yaratıcı! Sana nasıl kulluk yapılacağını bilmiyorum. Bilsem öyle ibadet ederdim."* diyor ve secde ederek kulluğunu yerine getirmeye çalışıyordu.[113] Bu, tertemiz bir vicdanın garazsız, ivazsız hakikate âşina olmasının ifadesiydi. Ama öyle anlaşılıyor ki o, Mâbud-u Mutlak'ın adını dahi bilemiyordu. O'nun adını bilemediği gibi nasıl kulluk yapacağını da bilemiyordu.

Kendisine Cenâb-ı Hak kulluğun erkân ve âdâbını öğreteceği ana kadar Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de nasıl kulluk yapılacağını belirleyemiyordu. Ama yine de kulluk yapmaya çalışıyordu. Hazreti Âişe'den rivayet edilen bir hadiste –ki, bunu başkalarından duymuş olması lâzım– Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hira dağında bir mağaraya çekilip

orada uzun zaman ibadet ettiği anlatılır.[114] Bu ibadetin nasıl olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Biz bundan, Hazreti İbrahim'den, perdeler altında, o güne kadar devam ede gelen kulluk şekli nasılsa öyle ibadet ettiğini anlıyoruz. Ama Efendimiz kulluk yapardı. Kur'ân gelince kulluğu formüle etti ve hayat-ı içtimaiyeye ayrı bir istikamet verdi.

Efendimiz çok afifti. İçinde putların dolu olduğu Kâbe yıkıldığında O, Kâbe'nin inşasında çalışıyor,[115] Cahiliye'de, fiilen olmasa da, Ficar harplerine iştirak ederek Kâbe halkının yanında yerini alıyor[116] ve Hılfu'l-Füdûl'da bizzat bulunuyordu.[117] İslâm geldikten sonra Allah, nerede, ne zaman ve nasıl harp edildiğini öğretti: *"Kim, savaşı Allah yolunda ve Allah düşüncesi ile yapıyorsa o, Allah yolundadır; gayrisi Allah yolunda değildir. Allah'ın yüce ve yüksek adının âfâk-ı âlemde bayraklaşmasına mâtuf yapılan savaş Allah yolundadır."*[118] beyanlarıyla İslâm, savaş sistemine de böyle bir istikamet kazandırıyordu.

Bütün bunlarla İslâm'ın topyekûn bir hayata istikamet kazandırdığı söylenebilir. Aslında beşer bünyesinde, kalbinde, ruhunda ve dimağında mündemiç olarak bulunan hakikatler İslâm sayesinde neşv ü nema bulma imkânına kavuştu, beşerdeki büyük potansiyel inkişaf etti. Medenî milletlere, medeniyet muallimi olma hâlini ve ufkunu kazandıran İslâm'la insanda canavarlığa sarf edilebilecek güç, cesaret, şecaat... gibi vasıflar hakperestlik istikametinde kullanılma istikametini elde etti.

İslâm tarihi ve İslâm medeniyet tarihi üzerine Voltaire'in insafsız bakış açısını bertaraf eden Arnold, Gibb ve Renan gibi insaflı kalemler İslâm hakkında hiç olmazsa tarafsız bir kısım şeyler söylemişlerdir. Bu konuda söylenilen sözlerden biri şudur: Beşer, Hazreti Âdem'den Hazreti Muhammed devrine kadar elde edebileceği terakkinin ancak yüzde yirmi beşini kazanmıştır. Hazreti Muhammed, getirdiği esaslarla fikre ve hayata kazandırdığı istikamet sayesinde yüzde yirmi beş daha terakki etmiş ve yüzde elliye ulaşmıştır. O günden bu güne, o formülleri kullana kullana biz ancak yüzde yirmi beşlik bir mesafe kat edebilmişizdir. Ve beşerin terakkisi için tanıdığımız en son noktaya –ümit ediyoruz ki– bundan sonra ulaşacağız.

Bununla Batılı müsteşrik, Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve

sellem), kendi devrinde hem hayata hem de fikre önemli bir istikamet kazandırdığını söylemek istiyor. İslâm'da fikir, başkalarını aldatmak, iğfal etmek, şahsî hâkimiyetler kurmak ve bir baronluğa vesile olmak için kullanılmamış; bilakis topyekûn beşerin huzur ve saadetini temin edebilecek müesseselerin kurulmasına mâtuf kullanılmıştır. Mesela, İslâm'dan sonra gelen sistemler eskimiş fakat İslâm, üzerinden on dört asır geçmesine rağmen, İhvân-ı Safâ'dan Fârâbîlere kadar hiçbir düşünce sistemi, hiçbir fikrî akım, bunu rafa kaldırıp da onun yerine başkasını getirelim deme lüzumunu duymamıştır. Çünkü fikir artık tam istikamet kazanmıştır. Bugünkü ilmî ve fikrî tıkanıklık, inşâallah, erbabının elinde, demirin Hazreti Davud'un elinde balmumu yumuşaklığına gelip istenilen kalıba girmesi gibi kâmet-i kıymetine uygun şekilde açılacak ve inkişaf edecektir.

---

111 Buhârî, *menâkıb* 24; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 5/54; el-Bezzâr, *el-Müsned* 4/165.
112 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/162; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/529.
113 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/54; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* 1/91.
114 Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 3; Müslim, *îmân* 252.
115 Buhârî, *hac* 42, *menâkıbü'l-ensâr* 25; Müslim, *hayz* 77.
116 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 1/326; et-Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr* 1/22.
117 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/190, 193; el-Bezzâr, *el-Müsned* 3/235; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/129.
118 Buhârî, *ilim* 45; *cihâd* 15; Müslim, *imâret* 149-151.

ASRIN PROBLEMLERİNE İSLÂM'IN CEVABI

Soru: İslâm, hâl-i hazırdaki sıkıntı, problem ve zorlukları nasıl tedavi eder?

Hâl-i hazırda dünyanın değişik yerlerinde ciddi bir huzursuzluk söz konusu. Farklı içtimaî sınıfların birbirinden uzaklaşması, belli kesimlerin belli çevreleri istismar etmesi ahvâl-i adiyeden şeyler. Devleti bir kısım vergilerden mahrum bırakan ve işçiyi de istismar eden spekülasyonlara girilmekte ve işçi patronun aleyhine çalışabilmekte, patron işçiyi, işçi de patronu ezmektedir. Bütün bunlar insanı gerçekten hüzne boğacak çok ciddi problemlerdir.

İnsanoğlu bu problemleri çözebilmek için çeşitli iktisadî sistemler çerçevesinde çareler aramaktadır. Esasen bu meselenin temel kaynağı iki çeşit istismardır. İstismarcı yukarıdan olursa bu, *"Sen çalış, ben yiyeyim."* şeklinde ortaya çıkıyor ve zengin, çeşitli spekülasyonlarla; faiz, ihtikâr gibi gayri meşru yollarla sürekli aşağı tabakayı eziyor. Faiz ve emsali müesseseleri kuruyor, yürütüyor, yaşatıyor ve bu korkunç cendere içinde orta sınıf eriyor, öğütülüyor, tükeniyor ve bitiyor. Amûd-i fikârî dediğimiz orta sınıf eriyince iki uçta birbirine düşman korkunç iki kütle meydana geliyor. Şayet güçlü bir orta sınıf olsaydı bu, içtimaî hayatımızda muvazeneyi kuracaktı. Durum böyle olunca da, bir fabrikanın veya bir müessesenin çarklarının durması insanları çok etkilememeye ve insanlar da bunu normal görmeye başladılar. Hâlbuki bütün bunlardan ülke zarar görüyordu. Evet, sadece kendi refah ve saadetini temin etmek için bütün vesileleri meşru sayan bir anlayış, memleketin ilerlemesi adına büyük bir engeldir.

İstismarların ikincisi de, herkesin zekât, sadaka, cizye, öşür ve vergi gibi yükümlülüklerini yerine getirmemesidir. Dolayısıyla da bugün insanlar cömertlik fikrinden mahrum hâle getirilmişlerdir.

Bu iki maraz, içtimaî hayatımızda korkunç çalkalanmalara sebebiyet vermiştir. Bu iki hastalıktan kurtulmak için her şeyden önce, mâşerî vicdanın rehabilite edilmesi lâzımdır. Binaenaleyh, İslâm bir kısım çareler sunarken evvelâ ferdi bu işe hazır hâle getirir. Aksine, mâşeri vicdana umumî bir uyum ve intibak temin ve tesis edilememişse; fert vicdanı da istenilen şeyler üzerinde

umumî âhenge uymayacaktır.

İktisatçılar kitaplarında bir memleketin iktisadî hayatı adına yeni formüller oluşturmaktadırlar. Mesela, bir vergi kanununa dair, mükellefi sımsıkı bağlayan, vergi vermeden kurtulmanın mümkün olmayacağı şekilde yeni maddeler koyarlar. Bunun ardından da şeytânî bir fikirle bu vergiyi vermekten kurtulma yolları araştırılır. Binaenaleyh birbirini takip eden çözüm teklifleri ve aynı zamanda bunlardan kurtulma yollarının gösterilmesi, içinden çıkılmaz bir fâsit daire oluşturur. Bu fâsit dairede ne devlet umduğunu bulabilir ne de mükelleften beklenen şey elde edilir. Öyle ise evvelâ mâşerî vicdanın tamir edilmesi lâzım ve elzemdir. Onun için İslâm başta bunu nazara verir. Yani millet, Allah'a inanmalı. Allah'a inanma sayesindedir ki, fert, bir meziyet ve fazilet âbidesi hâline gelebilir. Bu itibarla, yapılacak birinci ve öncelikli iş, saf ve dupduru vicdanlı fertlerin yetiştirilmesi olmalıdır.

Vicdanın her şeyi çözmede birinci anahtar olduğunu gösteren, Asr-ı Saadet'e ait bir hâdiseyi arz etmek istiyorum: Bir gayr-i menkulün ihtilaflı durumu, Allah Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakemlik yapması için getirilir. Efendimiz henüz şikâyet bildirilip dertler anlatılmadan, *"Ben de sizin gibi bir insanım. Siz davalarınızın halli için bana geliyorsunuz. Bazınız hüccet yönüyle, diğer bazınızdan daha ikna edici olması, böylece benim, işittiğime dayanarak onun lehine hükmetmem mümkündür. Kimin lehine, kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem (bilsin ki), onun için Cehennem'den bir ateş parçası kesmiş oluyorum."* diyerek bir hakikati dile getirir. –Bundan dolayı mahkemede hâkimin her şeyden önce bir muhasebe dersi vermesi sünnettir.– Bunu duyan iki sahabî de kendi haklarından vazgeçiverirler. Ama mesele Efendimiz'e getirilmiştir bir kere ve Allah Resûlü onlara iki tarafı da memnun edecek bir çözüm sunmuştur: *"Gidin, o malı eşit olarak taksim edin. Ve sonra kura çekin. Kime ne düşerse ona sahip olsun. Sonra da birbirinize hakkınızı helâl edin. Allah'ın huzuruna hesabını veremeyeceğiniz bir şeyle gitmeyin."*[119]

Görüldüğü gibi vicdanlar dupduru ve inançla mamur olunca çözüm kolaylaşıyor. Evet, her fert, kendi iç yapısıyla içtimaî bünye içinde yaşamaya ehil hâle gelmişse, böyle fertlerin teşkil ettiği içtimaîde huzursuzluk ve

âhenksizlik tasavvur edilemez. Bu itibarla da her şeyden evvel vicdanın tamir edilmesi lâzımdır. İnsanlar Allah huzurunda hesap vermeye inanmalılar ki, bilerek yanlışlık yapmasınlar. Bir arpadan dahi Allah'a hesap vereceğini hesaba katan mü'min bundan sonra zekâtını vermemezlik edemez ve faize girme gibi meselelerden fersah fersah uzak kalmaya bakar. Binaenaleyh bu konuda şart-ı evvel; vicdanların saf, dupduru ve temiz olmasıdır.

Bu şart yerine getirildikten sonra İslâm'ın hâlihazırdaki problemlere çaresi, faizin yasaklanması ve zekâtın bir farzı eda etme şuuruyla yerine getirilmesidir. Âyet-i kerimede Cenâb-ı Hak, *"Allah faizin bereketini keser ve eksiltir. Zekât ve sadakaları ise nemalandırır, geliştirir (yani asıl geliştirme keyfiyeti zekât ve sadakalardadır.)"*[120] ve *"Faiz yiyenler mahkeme-i kübrâda, Allah'ın huzurunda tıpkı şeytanın çarptığı kimsenin uykudan kalkışı gibi kalkarlar."*[121] buyurmakta ve değişik vesilelerle bu işin vehametini bildirmektedir.

Kur'ân-ı Kerim bu prensiplerle menfinin önünü kestikten sonra, *"Namazı dosdoğru, tastamam kılın, zekâtı verin."*[122] diye müspeti yerleştiriyor. İnsan günde beş defa Allah'a olan ahd ü peymânını yenileyince sair vazifelerini yapması da ona zor gelmeyecektir. Kur'ân-ı Kerim'de namazdan sonra zekâtın anlatıldığı pek çok âyet vardır. Ve bunun etrafında o, ciddi tahşidat yapmaktadır. Kim ne derse desin biz çok defa İslâm tarihinde beşerin hiçbir dönemde yaşamadığı/yaşayamayacağı harikalarla karşılaşıyoruz. Mesela, Ömer İbn Abdülaziz devrinde beşerin refah ve saadetinin arttığını ve iki uçtaki sınıfların erimesi ve bir orta sınıfın meydana gelmesi mevzuunda doruk noktaya ulaşıldığını müşâhede ediyoruz. O gün öyle müreffeh bir dönem yaşanıyordu ki, insanlar zekâtlarını verebilmek için sokak sokak, kapı kapı dolaşmalarına rağmen çok defa zekâtları ellerinde kalıyordu. Evet, o devirde bu mesele rahatlıkla halledilmişti. Çünkü veren her fert, Kur'ân'ın, *"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi sürgün verip her birinde yüz dâne bulunan bir başağın hâline benzer. Allah dilediğine kat kat fazlasını da verir. Allah'ın lütfu geniştir ve ilmi her şeyi kaplar."*[123] âyetine inanarak veriyordu. Böyle bir karşılığı düşünen her fert seve seve bu cömertliği yapıyor, devletin ve milletin imdadına koşuyordu. Dolayısıyla da uç sınıflar teşekkül etmiyordu.

Herkes yanında çalıştırdığından memnun, o da kendisi için çalıştığı kimseden memnundu. Azatlı kölesi Yerfa', Hazreti Ömer'den; Nâfî, İbn Ömer'den; Sâlim de Huzeyfe'den ayrılmıyordu. Misaller sadece bunlarla sınırlı değil; hürriyetine kavuşturuldukları hâlde efendisinden ayrılmayan insanların sayısı pek çoktu. Onlar bulundukları evde bir köle ve hizmetçiden ziyade bir evlat gibi bulunuyorlardı ve kat'iyen istismar yoktu. Ebû Zerr'in elbisesinin yarısı yeni, yarısı da eskiydi. Zira kumaşın yarısını kölesine elbise yaptırmıştı.[124] Bu hizmetçinin, böyle bir efendiye karşı asi ve rahatsız olması mümkün değildir. Muhbir-i Sâdık, insanlara yanlarında çalışanların kardeşleri olduğunu; yediklerinden yedirmelerini, giydiklerinden giydirmelerini emretmişti. Onlara güçlerinin üzerinde iş vermemeyi, şayet böyle bir iş söz konusu olursa onlara yardım edilmesini de söylemişti.[125]

İşte böyle bir toplumda asla karışıklık ve problem olmaz ve olamaz. Günümüzde ortaya çıkan ve çıkması muhtemel problemlerin izale edilebilmesi için İslâm'ın getirdiği esasların dikkate alınması elzemdir. Özetleyecek olursak; evvelâ, mâşerî vicdanın selâmeti, sâniyen, ribanın yasaklanması, sâlisen, zekâtın bir vacip olarak hayata taşınmasını sayabiliriz ve günümüzün problemlerinin aşılmasında bunlar çok önemli.. ve aynı zamanda bunlar, hâlihazırdaki sıkıntılar ve kıyamete kadar zuhuru muhtemel bütün beşerî problemleri bertaraf edebilecek güçtedir. Bunların tafsilatını şimdilik mevzuyla alâkalı kitaplara bırakıp geçiyoruz.

Bugün bir de ihtilâf-ı beşer var. Evet, insanların maddî yönden farklılıklar göstermesi ve bunun değişik kesimler tarafından kullanılması günümüzün önemli meselelerindendir. Bu konuda İslâm bir yönüyle sa'yi esas alır. Marks'ı ve başkalarını baştan çıkaran da zaten bu emek konusudur. İşçinin istismar edilmesi onu çok etkilemiştir. Zira işçi ancak emeğinin yüzde otuzunu alırken, patron daha fazlasına sahip olmaktadır. Marks, emekten yola çıkmış ama ifrata gitmiştir. Yapılan eleştiride para, yani kapital hesaba katılmamıştır. Ancak bu sistemin içinde de bir dâne-i hakikat vardır. Kur'ân, *"İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez. Onun bu gayretinin semeresi ileride ortaya çıkacaktır. Emeğinin karşılığı kendisine yakın ve uzak istikbalde tam tamına ödenecektir."*[126] buyurmaktadır. Yani çalıştıran,

çalışana minnettarlık duyacak, onu ta'ziz edecektir. Dolayısıyla da onun tuğyan ve feveranına meydan vermeyecektir.

İslâm, malın tek elde toplanmasını önleyecek hükümler de ortaya koymuştur. Malı, zekât ve diğer vecibelerini yerine getirmeden biriktirenler Kur'ân'da şiddetle kınanmıştır. Cenâb-ı Hak bu konuda, *"Mallarını ihtikâr veya başka sebeplerle stok yapanlar ve bu paralarını Allah yolunda infak etmeyenlerin altın ve gümüşleri Cehennem ateşinde kızdırılarak, bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara: 'İşte!'* denilecek, *'Sizin nefisleriniz için biriktirip hazineye tıktıklarınız! Haydi, tadın bakalım o tıktığınız şeyleri!'"*[127] buyurur.

Bu kimseler icabında emtiayı, yerinde de parayı piyasadan çekerler. Fiyatların dalgalanması karşısında piyasayla oynarlar ve altın-gümüş biriktirir, stok yaparlar. Bunların ikinci cürmü, Allah yolunda infak etmemeleridir. Kazandıklarından nafaka ölçüsünde bir miktar malı, o nafakaya muhtaç fakire ulaştırmazlar. Dolayısıyla kendilerini belâya maruz bırakırlar. Bu belâ, dünyada sınıflar arasının açılması, içtimaî muvazenenin bozulması, proletarya ile kapitalistin birbirine düşmesi, ahirette de hakkını yedikleri kimselerin onların yakalarına yapışması şeklindedir. Evet, onlar bugün biriktirdikleriyle orada azaba uğrayacaklardır. İslâm stokçuluğu yasaklıyor ve bununla temerküzü sınırlandırıyor, çalışanın emeğini tam veriyor. Böylece sınıfların birbiriyle kavgasının önünü alıyor.

Eğer beşer arasında korkunç ihtilaf ve ihtilaller birbirini takip ediyorsa, sulh-u umumi ve huzur-u umumiyi getirecek şey, mâşerî vicdanın inkişafından sonra sınıflar arasındaki râbıtanın İslâmî ölçüler içinde yeniden teessüs etmesidir. Mesele derin ve önemlidir, ancak bir soru-cevap sınırları içinde bu kadarını ele almak bile –zannediyorum– bir fikir verebilir.

---

119 Müslim, *akdiye* 5; Ebû Dâvûd, *akdiye* 7.
120 Bakara sûresi, 2/276.
121 Bakara sûresi, 2/275.
122 Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Hac sûresi, 22/78; Nûr sûresi, 24/56; Ahzâb sûresi, 33/ 33; Mücadele sûresi, 58/15; Müzzemmil sûresi, 73/20.
123 Bakara sûresi, 2/261.
124 Abdurrezzak, *el-Musannef* 9/448.
125 Buhârî, *îmân* 22; Müslim, *eymân* 38, 40.

126 Necm sûresi, 53/39-41.
127 Tevbe sûresi, 9/35.

OSMANLILAR ve MÜSLÜMANLIK

Soru: "Osmanlılar hiçbir zaman Müslümanlığı gâye edinmemişlerdir. Onu yalnızca devletin genişlemesi için âlet etmişlerdir." deniyor. Bu konuda ne diyebiliriz? Bir de "Türkler Müslümanlığı niçin kabul etmişlerdir?" diye soruluyor.

Osmanlılar için bundan daha kötüsü, hatta akla hayale gelmedik iddialar ortaya atılmıştır. Son Osmanlı şeyhülislâmlarından ilmiyle çok güçlü bir zat vardır: Mustafa Sabri Bey. O, *Mevkıfü'l-akl ve'l-ilm ve'l-âlem min Rabbilâlemîn* adlı kitabında, "Beşer tarihinde bizim şu milletimiz kadar kendi âbâ u ecdâdına düşman ikinci bir millet gösteremezsiniz. Her milletin sonradan gelenleri, önce gelmiş geçmiş seleflerini, ister ilim adamı, ister içtimâiyatçı, isterse bir velî olsun alkışlamış ve tebrik etmiştir." der. Ona göre bu bizim milletimizin şimdilerdeki hastalığıdır. Mesela, Batlamyus'un kozmoğrafyaya dair yazdıklarını yanlış kabul etmekle beraber Kopernik onu alkışlamış ve onun, kendi devrinde ancak bu kadar bilebileceğini söylemiştir. Kopernik'ten sonra da Galile gelmiş, o da Kopernik'in eksiklerini ortaya koymuş, koymuştur ama, onu alkışlamaktan da geri durmamıştır. Daha sonra gelen Einstein ise her ikisinin gayretlerini alkışlamış fakat kendisi daha başka fâikiyetler sergilemiştir.

Menşei Hindistan olan sıfır (0), sekiz asır evvel Anadolu'daki Müslümanların elinden geçerek Batı'ya ulaşmıştı. Aslında Avrupa'nın kullandığı rakamlarla matematikte ilerlemek mümkün değildi. Evet, Anadolu Müslümanı çok hususta Batı'ya ışık tutmuştu. Ama bunu kendi geçmişini inkâr edenler bilmezler ki!

Birçok noktada nankörlük yapan Avrupalılar sıfırı kullanma meselesinde hakkı teslim edip onu ilk kullananlara minnettarlıklarını ifade etmişlerdir. Aslında sıfır olmasaydı hiçbir mesele halledilemez ve fezaya da gidilemezdi. Bizim müstağripler böyle düşünmeseler de bu böyledir.

Kendi devrine göre çok ileri şeyler söyleyen İmam Gazzâlî Hazretleri 1058'de dünyaya teşrif etmişti. Bin sene önce kendi devrinin kültürüne göre astronomi, tıp, hendese... gibi ilimlere ait hususlarda söz söylemişti. Vâkıa, söylediklerinin içinde günümüzün anlayışına göre yanlış olan hususlar da eksik

değildi. Ama bu kat'iyen bir eksiklik sayılmazdı. Zira o, kendi çağının insanıydı. Gibb, insanlık âleminde kendi devrinin kültürünü böylesine iyi bilen ve kendisinden sonrakilere intikal ettiren Gazzâlî gibi ikinci bir adam tanımadığını söyler. Bunun gibi Fahreddin Râzî de devrine göre çok ileride ilim adamlarımızdandır. Yazdığı kitaplar üst üste yığılsa insan hayret etmekten kendini alamaz ve "Bunların yazılmasına imkân yok." der. Hesap edilince, çocukluk dâhil, hayatının her gününe on beş-yirmi sayfa yazı düşmektedir. Bu kati'yen basit bir şey değildir. Ayrıca, onun yazdıkları birer araştırma ve tenkit eseridir. Bunlar ve daha niceleri kendi devirlerinin kültür seviyesini çok aşmış insanlardır.

Bizdeki bu geçmişe düşmanlık hususunu tam gösterebilmek için daha pek çok örnek vermek mümkündür ama, biz biraz da Osmanlı düşmanlığı üzerinde durmak istiyoruz. Mesela, Osmanlıların fabrika bacası yapmak yerine niçin minare yaptıkları gibi gülünç bir iddia var ki, kat'iyen mâkul bir mahmil bulmak mümkün değildir. Bu iddia sahiplerine Kanunî devrinde nerede ve hangi ülkede fabrika bacası olduğunu sormak lâzım. Aslında konu insafla ele alınınca, Osmanlının kendi devrinin beyi, paşası ve ağası olduğunu onlar da anlayacaklardır. Osmanlı, devrinde dünyanın ekonomisine tam hâkimdi. Sözü o söylüyor, iktisadî dengeyi o elinde tutuyordu. Bizim kökünü inkâr edenlerimiz kabul etmese de işin mütehassısı insaflı Batılılar bunun böyle olduğunu itiraf ediyorlar.

Avrupa'da bazı gazetelerin yazdığı şeyler, bizde, atalarımıza karşı olduğu gibi kabul edilmiştir. Mesela, Fransızlar Sultan Abdülhamit için, Kızıl Sultan (Le sultan rouge) demiş ve bizim gazeteler de hemen bunu büyük başlıklarla neşretmişlerdi. Bizde bugün âbâ u ecdâdımıza sövmelerin hemen hepsi Avrupa'dan ithal edilmiş gibidir. Keşke bu millet de en azından Avrupalının kendi ecdâdına saygılı olduğu kadar kendi ecdâdına saygılı olabilseydi...

Müslümanlığı istismar mevzuuna gelince, Osmanlı Osmanlıyken Müslüman olmamıştı ki, Müslümanlığı istismar etsin. O, Anadolu'ya Müslüman olarak gelmiştir ve geldiğinde de Müslüman'dır. Bu itibarla da Osmanlıların Müslümanlığı istismar ettiği asla düşünelemez. Çünkü onlar kuvvetli iken de, zayıf iken de Müslümanlığa sımsıkı sarılmışlardır. Bunu gösteren binlerce

tarihî vesika vardır.

Tuğrul Bey, Abbasi Devleti'nin başındaki halife el-Kâim, hilâfetin şahs-ı mânevîsini muhafaza ve müdafaa edemeyecek hâle gelince onu korumaya aldığında bunun kat'iyen Müslümanlığı istismarla alâkası yoktur. O, bir senede bin çadır birden Müslüman olmuş ve Müslümanların idaresine girmiş bir altın neslin başında bulunuyordu. İsmail Hami Danişmend, Türklerin nasıl ve neden Müslüman olduklarını genişçe anlatır.[128]

Tuğrul Bey, halife el-Kâim'in huzuruna edeple girmişti ki; o, İslâm'ın izzetini koruyan bir kumandan olarak buna hiç de mecbur değildi. Ama o kendine yaraşır bir ciddiyet içinde bu vazifeyi deruhte etmişti; etmişti çünkü karşısındaki zatta Efendimiz'in cübbesi ve sarığı vardı. Bundan dolayı da Halifeyi makamında ziyaret ederken belini kırarak, boynunu bükerek onun huzuruna girmişti; girmiş ve Efendimiz'e ait bir emanetin müdafaası hususunda kendisine düşen vazife varsa onları yerine getirmeye hazır olduğunu söylemişti. Halife şahsen yine el-Kâim'di ama, hilâfeti muhafaza eden, onun bayraktarı ve kumandanı Tuğrul Bey'di. Osmanlı'nın baş tacı ettiği husus da aynı husustu.

Evet, Osman Gazi de bir baştan bir başa Anadolu'yu katedip Söğüt civarında bir yere yerleştiğinde yine İslâm'ın bayraktarıydı. Onun Müslümanlara karşı olumsuz hiçbir tavrı ve vaziyeti olmamıştı. Anadolu'da beyler vardı, bu beyler arasında bozulma ve çözülmeler vardı. Oraya yönelmek mümkünken o, nazarını Bizans üzerine dikmişti.. ve aslında bunda öylesine müthiş jeopolitik bir felsefe vardı ki, daha sonra gelecek cihan imparatorları ve hükümdarlarının akılları buna yetmese de bu çok önemli bir tavırdı. Osman Bey, babasından aldığı vasiyet, kayınpederi ve şeyhi Edebâlî'den aldığı ders ve kendi müthiş dirayet, kiyaset ve cesaretiyle her zaman çok itinalı ve temkinli hareket ediyordu. O, karşısında zâlim ve mütecavizler olursa Müslümanların kendisiyle birleşeceğini ve böylece dış dünya karşısında güçlü olunacağını düşünüyordu. Bunun için de hedef olarak köhneleşmiş Bizans'ı seçmişti. Evet o, mü'minlere sataşmıyor, onlar arasında sürtüşme ve vuruşmaya girmiyordu.

İşte bu kadar karakterli bir insanın Müslümanlığını dünyevî mülâhazalara bağlı görmek basit bir anlayışın ifadesi olsa gerek. Daha açık söylemek gerekirse, böyle düşünmek bir kin ve garaz ifadesinden başka bir şey değildir.

Osmanlı bütün coşkunluğuyla hiçbir aileye nasip olmayacak şekilde altı asır dünyanın en uzun imparatorluğu olarak yaşamıştır.. ve bu onların hakkıydı. Zira onlar, Kur'ân'ın bayraktarlığını yapıyorlardı. Eğer içimizdeki hainler ona darbe vurmasalardı, belki cihanın çok yeri bugün huzur içinde olacaktı.

Osmanlı'ya "hasta adam" dedikleri bir dönemde Avrupa'da Allah Resûlü'nü hafife alan bir piyes oynatılmak istenmiş ve Fransa'da sahnelendirilmek istenen piyes, Osmanlı hâriciyesinin gayretleriyle oynatılmamıştı. Bazılarının "Kızıl Sultan" dedikleri Abdülhamit Cennetmekân, Fransız ve İngilizlere ültimatom vermiş, bu hasta arslanın kükreyişi Avrupa'da büyük bir sarsıntı meydana getirmiş ve bu sarsıntıyla piyes ne İngiltere'de ne de Fransa'da oynanma şansı bulamamıştır.[129]

İşte bu, Osmanlı'nın hassasiyetidir. Onlar sahabeden sonra en muallâ mevkii işgal etmiş, altı asır Allah Resûlü'nün adını bayraklaştırmışlardı. Milletler atalarıyla, âbâ u ecdâdıyla ve kökleriyle vardırlar. Yahya Kemal: *"Ben kökü mazide bir âtîyim."* der ki buna göre kökü olmayanın âtîsi de yoktur.

---

128 Bkz.: İsmail Hami Danişmend, *Türk Irkı Neden Müslüman Oldu,* s. 60-128.

129 Bkz.: Ziyad Ebuzziya, "Sultan II. Abdülhamid'in Dini ve Milli Konulardaki Hassasiyeti: Fransa, İngiltere ve İtalya'da Oynanmasını Yasaklattığı Piyesler" *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi: Tebliğler (22/28 Eylül 1985), 2*/327-368.

OSMANLI DEVLETİ'NİN YIKILIŞI

Soru: Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde Osmanlı Devleti'nin yıkılışıyla ilgili âyet veya hadisler var mıdır?

Bu mevzuda, umumî hükümlerden başka sarih, kat'i ve açık bir âyet veya hadis var mı bilmiyorum. Ancak Allah'ın umumî hükümleri vardır. Dine sahip çıkılmadığı takdirde Allah, hâkimiyet emanetini yüklenecek başka bir millet getirir ki, böyle bir cemaatin altı vasfı vardır ve onlar şunlardır: Onlar, Allah'ı severler, Allah da onları sever. Allah yolunda mücadele ederler. Mü'minlere karşı yüzleri yerde, mülhitlere karşı da aziz ve çetindirler. Kınayanın kınamasını kâle almaz ve sadakat içinde hep Allah yolunda hizmet ederler.[130] İşte bu hususlar onların umumî vasıflarıdır.

Devr-i Saadet'i müteakip bu vasfa bir kısmı itibariyle bihakkın Emeviler liyakat göstermişlerdir. Liyakatları azalınca Abbasiler bu ağır yükün altına girmişlerdir. Abbasiler de götüremeyecek hâle gelince Allah, Selçukluları mütecavizlere karşı çıkarmıştır. Selçuklular götüremeyince de bu ağır yükü Osmanlıların omzuna yüklemiştir. Zannediyorum Osmanlılar da bu altı vasfı birkaç asır tam temsil etmişlerdir.. gerisi belli.!

Ancak ehl-i istihraç, Osmanlı Devleti'nin kurulacağı, bir kısım padişahların isimleri, onların yapacakları fetihler ve sonundaki keşmekeşlik ve herc ü merce dair bir kısım şeyler söylemişlerdir. Bu cümleden Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri, Edirne Kütüphanesi'nde mahtut (el yazması) bir kitapta –kendisi çok daha evvel yaşamasına rağmen– Osmanlı Devleti'nin kurulacağını, Dördüncü Murad'ın ismini vererek, Revan'ı bir kaç ay gibi kısa bir zamanda fethedeceğini, Abdülaziz Cennetmekân'ın elleri kesilmek suretiyle intihar süsü verilerek öldürüleceğini anlatmaktadır.

Evet, ehl-i ilim, ehl-i müşâhede ve keşfin bu mevzuda istihraçları çoktur. Bu cümleden olarak Müştak Dede'nin yüz elli sene evvel Ankara'nın pâyitaht olacağına dair manzum ifadeleri vardır.[131] Onların hangi âyet ve hadise dayanarak bu hükümleri verdiğini bilemiyorum. Ancak öyle anlaşılıyor ki onlar, mişkât-ı nübüvvetle münasebet kurmak suretiyle, bu haberleri doğrudan doğruya Resûlullah'tan alıp söylemektedirler.

130 Bkz.: Mâide sûresi, 5/54.

131

“ Me’vâ-yı Nâzenîn”e kim “elf” olursa efser,
Lâbüd, olur o “me’vâ”, İslâmbol ile hemser.

“ Nûn ve’l-kalem” başından alınsa “Nûn-u Yûnus”,
Aldıkta harf-i dîger, olur bu remz azhar.

Miftâh-ı sûre-i “Kâf”, serhadd-i Kâf ta Kâf,
Munzam olunmak ister “Râ-yi Resûl” Peygamber.

“ Hâ-yi Hû” ile âhir, maksûd oldu zâhir;
Beyt-i Veliyy-i Ekrem; Elhâc İyd-ı Ekber.

Ey Pâdişâh-ı Fahhâm: Sultan Hacı Bayram!
Rûhanî ister ikram “Müştak” abd-i çâker.

Birinci beytin mânâsı şudur: (Bir zaman gelecektir ki, isminin başında “elif” harfi bulunan bir şehir, İstanbul ile arkadaş, yani onun gibi hükümet merkezi olacaktır.) Bu beyitte, aynı zamanda, o şehrin ne zaman hükümet merkezi olacağı da “Ebced” hesabıyla bildirilmiştir: “Elf” kelimesi, Arapça’da “1000” rakamını ifade etmektedir. Buna birinci mısranın sonundaki “efser” kelimesinin eski harflerle yazılışının Ebced hesabıyla tutarı olan 341 de ilâve edilirse 1341 eder. Hicrî 1341 yılı, milâdî 1923 yılına rastladığına göre bu tarih, Cumhuriyet’in ilânını ve dolayısıyla de Ankara’nın başşehir oluş yılını gösterir.

Eski harflerle Ankara kelimesinin harflerinin mecmuu beştir; “Müştak Baba”nın gazeli de beş beyittir. Gazelde, o şehrin ilk harfinin “elif = a”; ikinci harfinin “Nûn ve’l-kalem” âyetinin başından alınan “nûn = n”; üçüncü harfinin (Kâf) sûresinin anahtarı, yani ilk harfi olan “kâf = k”; dördüncü harfinin , “Resûl” kelimesinin ilk harfı olan “ra = r”; beşinci harfinin ise, “Hû” kelimesindeki “hâ = a” harfi olduğu bildirilmektedir ki, bu harfler sırasıyla toplanırsa (Ankara) kelimesi meydana çıkmış olur. Sondan bir evvelki beyitte, bu şehirde Hacı Bayram Velî’nin türbesi bulunduğuna dair işaret de vardır.

İKİ FARKLI MEVLÂNA

Soru: Mevlâna'yı hem Müslümanlar hem de kâfirler seviyor. Bunun sebebi nedir?

Hazreti Mevlâna gibi büyük bir insanı, eğer idraki varsa, kâfir de, mü'min de, cin de, şeytan da sever. Ne var ki benim, kâfirlerden, münafıklardan, din ve diyanet düşmanlarından onu sevenlerin bu sevgilerinde samimi olduklarında şüphem var.

Mevlâna, İslâm'ın ruhundaki mücerret hakikatleri çok mâkul misalleri ve ikna edici üslubuyla herkesin rahatlıkla anlayabileceği bir vuzuh içinde ortaya koyar. Evet o, bu sahada müstesna kimselerden biridir. Mevlâna gibi kimseler Türklüğü, Acemliği, Araplığı... aşkın evrensel bir üslûp kullanmışlardır.

Mevlâna'nın Türkçeyi iyi bilip bilmediği konusunda net bir bilgimiz yok ama o, bütün eserlerini Farsça yazmıştır. Bu dile çok âşinâ ve edebiyatına da fevkalâde vâkıf olduğunu dilciler söylüyorlar. Hatta Goethe, İran'da çeşitli devirlerde büyük edipler yetiştiğini ama İran'ın bunlardan bir kaçını edip saydıklarını ve diğerlerini attıklarını söyler ki, tutulanlar arasında Firdevsî, Nizâmî, Sa'dî, Hâfız Şirâzî… gibi şahıslar ve tabiî bunların başında da Mevlâna vardır Goethe'ye göre. O, bu şairlerin edebiyattaki büyüklüklerini ifade ederken de, "Onların attıkları arasında öyleleri vardır ki, ben onların yanında kendime şair demeye utanırım." der.

Mevlâna hem edebî yönü, hem tasavvufî cephesi, hem de tefekkür ufku itibariyle fevkalâde bir zattır. Onun, bu derinliği sayesinde tesir sahası da çok geniş olmuştur. Mevlâna nazarını çok ilerilere tevcih etmiş ve baktığı ufka sözünü ulaştırabilmiştir. O, ayağıyla nazarı (görüşü) bir araya gelmiş nadide büyüklerden birisidir. Hindistan'a, on dokuzuncu asrın sonunda mânevî bir hayat üfleyen Muhammed İkbal, onun tesirinde bir insandır. Muhammed İkbal'e Pakistan'ın mânevî kurucusu derler. O, Mevlâna'nın *Mesnevî*, *Fîhi Mâ Fîh* ve *Dîvân-ı Kebîr* gibi eserlerini okumuş ve *Zebur-u Acem*, *Esrâr-ı Hodî*, *Rumûz-u Bi-hodî*, *Câvidnâme* gibi eserlerini tamamen onun ilhamlarına bağlı ortaya koymuştur.

Ama ne acıdır ki günümüzde her şeyin tahrip edilmesi ve her sözün değişik

bir istikamete çekilmesi gibi Hazreti Mevlâna'nın bazı sözleri ve kitapları da onun düşünce ve anlayışının aksine kullanılmak istenmiştir ve istenmektedir. Dolayısıyla da bugün iki çeşit Mevlâna var gibidir: Biri, Allah'ın makbul kulu, velîlerin sevdiği, fukahanın kendisine saygı duyduğu, kendi sahasında devrine göre bir tecdit yapmış Mevlâna; diğeri ise müsteşriklerin yorumları içindeki Mevlâna. Bu ikincilerin yorumlarındaki mistik ve yogi tipindeki Mevlâna'yı, bizim bildiğimiz ve yer yer kendisinden yararlandığımız Mevlâna'yla karıştırmamak lâzımdır.

Onların yorumundaki Mevlâna, kendi kendine bir prototip; Nebi ile irtibatı olmayan ve metafizik derinlikleri bulunan bir filozof, bir mistik ve uzak doğu dinlerinde olduğu gibi ruha kendi gücünü kazandırma peşinde koşan bir vücûdî veya mevcûdî idi. Bu müsteşrikler, Allah'ı hiç kabul etmeyen Nietzsche ile Mevlâna'yı, Kant ile İslâm feylosofu İmam Gazzâlî'yi bir tuttukları gibi Aristoteles'i de birçok İslâm velîsinin üstünde kabul ediyorlardı ve Neoplatonizm'i Müslümanlıkla aynı tutuyor, hatta daha da fâik buluyorlardı.

Biz Hazreti Mevlâna'yı bir ibadet adamı, bir muhabbet ve gönül insanı, Allah aşkının mecnûnu, meczûbu ve meftûnu olarak görüyoruz; onlarsa o hazreti, yukarıda resmedildiği şekilde görüp göstermek istiyorlar. Tabiî müsteşriklerin bu farklı yorumlarına bakarak bazı kimseler de Mevlâna hakkında ileri geri konuşuyorlar ki, böyleleri de ayrı bir gafletin kurbanıdırlar.

Bütün bunları da dikkate alarak, "Mevlâna, herkes tarafından sevilmeli; kâfir de, mü'min de sevmeli onu." diyebiliriz. Ancak karşımıza iki Mevlâna anlayışı çıkıyor ki bu durumda hangi Mevlâna'dan yana olduğumuzu, olacağımızı çok iyi belirlememiz lâzım.

AY'DA YAŞAMAK

Soru: Kur'ân-ı Kerim'de Ay'da yaşanacağına veya yaşanmayacağına dair bir hüküm var mıdır?

Bu mevzuda Kur'ân-ı Kerim'de sarih olarak bir âyet yoktur. Ancak, Kur'ân-ı Mübin'de Allah (celle celâluhu) Ay, Güneş, yerküre ve bütün gök cisimlerini bizim menfaatimiz için yarattığını mükerreren anlatır. Mesela, bir âyette, *"Görmüyor musunuz ki Allah göklerde ve yerde olan şeyleri sizin hizmetinize vermiş, sizi görünen-görünmeyen bunca nimete gark etmiş? Yine de, öyle insanlar var ki hiçbir bilgi ve yol gösterici bir rehbere veya aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında tartışıp durur."*[132] buyurmak suretiyle göklerde ve yerdeki her şeyi bizim emrimize ve hizmetimize verdiğini, yani bize faydası olsun diye yarattığını anlatmaktadır. Ne var ki, bu faydayı yeryüzü gibi Ay'ın üzerinde binalar yapacak, tarlalar ekecek, bağlar tımar edecek ve içinde yaşayacağız şeklinde anlamak da doğru değildir. Belki bunu, Ay'ın Dünyamız üzerindeki tesiri şeklinde, insanlara takvimcilik yapması, denizlerimizde gel-gitlere neden olması şeklinde anlamak daha doğru olacaktır. Öyle ki o, birgün yeryüzünden kopup giderse Dünya üzerinde hayat şartları değişir, yerkürenin âhengi bozulur ve çok şey altüst olur. Zira Ay bir bakıma yeryüzü üzerinde fren vazifesi görmekte ve daha nice fonksiyonlarıyla canlı varlıklara faydalar sağlamaktadır. Ay'ın da bizim hizmetimize verilmesini gidip orada medeniyet kurma şeklinde anlarsak, âyeti doğru anlamamış oluruz. Zaten bu konuda Kur'ân'da net bir şey yoktur.

Bundan başka Kur'ân-ı Kerim'de Ay'da yaşanacağına dair bir âyet olmadığı gibi yaşanmaz diye kesin bir hüküm de yoktur. Kur'ân'da mutlak ve küllî hükümler vardır. Bunlar da Ay, Güneş ve diğer gök cisimlerinin bizim faydalanmamız için yaratıldığı husudur. Binaenaleyh bir gün gidilir, orada da bir ümran kurulursa, bu, Kur'ân-ı Kerim'e ters düşmez. Zira Ay da bizim faydamız için yaratılmıştır. Ama bu hususta çok da hayale kapılmamalıyız. Zaten Ay'da yaşamak dünyada yaşamaktan çok zordur. Biz Ay'dan, başka şekilde faydalanıyoruz, faydalanmalıyız. Cenâb-ı Hak şükrünü edaya muvaffak kılsın.

132 Lokman sûresi, 31/20.

SEVK-İ İLÂHÎ

Soru: İçgüdü ne demektir?

Biz, içgüdü yerine “sevk-i ilâhî” demeyi tercih ediyoruz. Bizler, hayvanlarda bulunan o iç dinamiğe “sevk-i ilâhî”, insandakine de “sâika” derken, ehl-i gaflet buna, “sevk-i tabiî” yani “içgüdü” der. Mesela, çiftleşme zamanında hayvanların bu işi bilmesi bir sevk-i ilâhîdir. Aynı şey izafî çerçevede bitkilerde de söz konusudur. Arı, bir çiçeğin üzerine konduktan sonra kalkar başka bir çiçeğin üzerine konar. Bu şekilde konup kalkmakla çiçekler mâbeyninde döllenme vazifesine yardım eder; yani bir çiçekten erkek tohumu alıp dişiye götürür.

Tabiatta hiçbir şey körü körüne değildir. Aksine kâinatta ilâhî bir kanun hükümfermâdır. Hayvanlarda içgüdü derken bitkilere gelince bunu aynıyla söylemek mümkün değildir. Hatta bu faaliyeti bir anlamda hücre ve atomların hareketinde de görürüz. DNA öyle işler yapmaktadır ki, insan onun müthiş bir akla sahip olduğunu sanır. RNA bir kimyager gibi çalışır ve mühendislik harikaları sergiler. Demek ki hücrenin içindeki aminoasitlerde dahi böyle bir sevki görebiliriz. İnanç zaafı yaşayan bir kısım insanlar buna içgüdü diyebilirler. Biz Müslümanlar olarak bu meseleyi, tamamen insanı yaratan Allah’ın, insan hayatı ile alâkalı, onun bir kısım hayâtî vazifeleri görebilmesi için âdeta bir malzeme şeklinde onun mahiyetine yerleştirdiği “sevk-i ilâhî” şeklinde görüyoruz. Sevk-i ilâhî öyle bir mekanizmadır ki, varlık âleminde Allah’ın sevk etmesinin bir düğmesi mesabesindedir.

Öyle balıklar vardır ki, yumurtalarını kilometrelerce yol katederek belli yerlere bırakır ve başka bir yere de gitmezler. Eşek arıları yavrularını belli bir deliğe bırakmadan evvel, oraya minnacık yarı ölü bir çekirge koyarlar ki, yavruları meydana gelince bunları yesin. Bütün hayvanlarda böyle bir ilâhî sevk vardır. Keza İngiltere’de on beş sene yerin altında duran çekirgeler Mayıs ayının on beşinde dışarıya çıkarlar. İşte bütün bunları “sevk-i ilâhî” dışında bir şeyle açıklamanın mümkün olmadığı bedîhîdir. Evet, o böcek, karanlıkta Mayıs’ın on beşi geldiğini nasıl biliyor. Tabiî ki, Allah’ın sevk-i sübhânîsi ile. Günümüzde bu konuyu onlarca örneğiyle ortaya koymak mümkündür. Değişik canlılarla alâkalı belgesellere bakılabilir…

SAYILARDA HİKMET ARAMAK

Soru: Mevsimlerin, meleklerin, kitapların, halifelerin ve mezhep imamlarının dört olmasının hikmeti nedir?

Esasen bu meseleler üzerinde durulursa belki dörtlerin bir hikmeti bulunabilir. Mevsimler, Râşit Halifeler –gerçi onlara beş tane diyenler de vardır– ve meleklerin imamları dört tanedir. Başka sayıda olan başka şeyler de vardır. Mesela İslâm'ın şartları, imanın esasları, insan elinin ve ayaklarının parmakları... gibi beş, altı, yedi ve sekiz adet olanlar da vardır.

Aslında dikkatli bir araştırmayla dört sayısının tekabül ettiği daha başka hususlar da görülebilir. Bunun gibi üç, beş ve diğer sayıların tevafuk ettiği başka varlıkları da görmek mümkündür. Dolayısıyla bu türlü şeylerin tevafukunda hikmet aramak çoğu defa fuzuli olabilir, hatta hiçbir hikmeti de olmayabilir.

Konuyla alâkalı bu temel prensipleri belirttikten sonra olabilecek hikmetlere geçebiliriz. Fakat unutulmaması gereken husus bunların da mutlak olmadığıdır. Her ne kadar bazıları Hamele-i Arş'ı da ekleyerek sayıyı beş yapmış olsa da, bir bakıma melâike-i mukarrebîn dörttür. Bu dörtte belki nübüvvetin bazı mânâlarını ifade eden bir inceliğe de işaret olabilir.

Râşit Halifeler'in ve kitapların da dört olmasının nübüvvetin mânâsını ifade etme bakımından bir ehemmiyeti vardır. Mesela mezhepler, nübüvvetin zâhirî tarafını, yani peygamberlik cephesini temsil etmektedirler; bu yönüyle de dört rakamında bir tevafuk görülebilir. Yine melekler Allah'la kâinat arasında elçi durumunda ve bir elçilik mânâsını mümessil bulunmaktadırlar. Melekler, nübüvvet mânâsını hâmil bulundukları gibi halifeler de hilâfetleriyle nübüvveti temsil etmektedirler. Belki böyle bir münasebet olabilir ama bütün bunlara kim olursa olsun diyeceği şey sadece "olabilir" sözü olacaktır. Dahasını kimse söyleyemez. Allah bazılarının kalblerine duyurur, onlar da bir şeyler söyleyebilirler ama, bu da kat'iyen "olabilir" çerçevesini aşmamalıdır.

Bu konuda melekler ve mevsimler arasında bir irtibat kurulup her bir meleğin bir mevsime delâlet edebileceği de söylenebilir. Mesela, Mikâil bahar mevsimine yani işin baharına delâlet edebilir. O, Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzü

deposunda gıda olarak bize gönderdiği şeylerin paketlenmesi, depolara yerleştirilmesi durumuna nezaret eder. İsrâfil sûra nefh edecektir ki, bu da hayata, canlanmaya ve dirilmeye işaret eder… Evet, bu tür münasebetler olabilir. Keza Hazreti Ebû Bekir, İslâm adına tertemiz bir bahar havası ifade etmiştir. Hazreti Ömer devrinde bu işin yaz mevsimine geçilmiş, Hazreti Osman devrinde bir kısım fırtınalar baş göstermiş, Hazreti Ali devri bir yarı kış veya tam kış gibi olmuştur ki bu tür şeyler akla gelse de Cenâb-ı Hakk'ın bu hikmetten ötürü hem mevsimleri, hem halifeleri, hem de gökteki melekleri dört yaratmış olduğu söylenemez.

Bir meseleyi tekrar arz edeyim. Meleklerin, halifelerin, mevsimlerin… belli sayıda olmasıyla meseleleri izah etme işi, konuyu üstûreye götürme, hakikatinden çıkarma demek olacağından dolayı bunlarda –bir hikmet görünüyor olsa da– çok itimat etmemeli. وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللهِ Her işin aslını, esasını yalnız Allah bilir.

Üçüncü Bölüm

DİN EKSENİ ETRAFINDA

TEVHİD MERTEBELERİ

Soru: Tevhid mertebeleri nasıl elde edilir?

Tevhid, yani Allah'ın varlığı ve birliği hakikatine, ilimlerin aydınlatıcı tayfları altında görme, okuma, düşünme ve terkib u tahlilde bulunma yoluyla nazarî bilgilerden geçerek ulaşma yoludur ki buna "ilme'l-yakîn" bilme, inanma denilir. Bunun yanında bir de Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kâinat kitabındaki tecellîlerini doğrudan doğruya görme veya Allah'ın yarattığı bir kısım harikulâde şeylere şahit olma ile kazanılan iman vardır ki, buna da "ayne'l-yakîn" bilme ve iman etme denilir. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek ve harikalar saçan hayat ve huzurunu paylaşmak, hatta Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yolunda vilâyete ermiş kimselerin simalarına bakmak insana harika mânâlar ifade ederdi. Evet, bir insan sadece onların simasını müşâhede etmekle ayne'l-yakîn diyeceğimiz mazhariyete erebilirdi.

Bütün bu yollarla hakikatleri elde edip, içinde hallaç ederek o hakikatlerin özüne ulaştıktan ve tam bir mârifete erdikten sonra insanın bizzat kendi vicdanında duyduğu ve hissettiği bazı şeyler vardır ki, bu noktaya ulaşan bir insan artık imanın her meselesine, hem de aksine ihtimal vermeyecek şekilde inanmış demektir. Bin şeytan gelip içine bin vesvese soksa da –Allah'ın (celle celâluhu) izniyle– o öyle inanmıştır ki, inancı sayesinde o dürtülerin hepsine sadece güler geçer. Zira o, imanı bütün derinliği ile içinde hissetmektedir. Böyle birine Cenâb-ı Hak, esmâsının tecellîleriyle öyle ihsaslarda bulunur ve öyle şeyler eder ki, hiçbir kitap onu anlatamaz. İşte bu mertebe de hakka'l-yakîn ufkuna mazhar olmanın ifadesidir.

Burada, tevhidin mertebeleri derken, yukarıda kısaca tarif ettiğimiz ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn mertebeleri kastedilmektedir. Evet, yakîn'in veya yakînî bilginin mertebeleri de diyebileceğimiz bu mertebelerin işte böyle kendi içlerinde ayrı ayrı dereceleri vardır.

İlme'l-yakîn noktasında herkesin kâinat kitabından alacağı dersler farklı farklıdır. Bir çobanın kâinat kitabından ilmen alacağı bir ders vardır ama, bu oldukça basittir. Kâinat kitabını okumada çok derinleşmiş, hem ehl-i kalb hem

de ehl-i ilim bir insanın bu kitaptan alacağı mânâ ise çok buudlu ve çok derindir. Bu mevzuda, saffetiyle ilerlemiş asfiyadan bazı kimselerin kâinat kitabından aldıkları ilme'l-yakîn seviyesindeki mârifetin buudları ise çok daha engindir...

Ayne'l-yakîn hususunda da insanlar arasında seviye farklılıklar söz konusudur. Gözleri küsuf tutmuş kimseler ile, keskin bakışlı basiret ehlinin bakışları ve gördükleri şeylerden anladıkları mânâlar farklı farklıdır. Mesela, bazı ehl-i kitap, Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) gördüler, ancak peygamberliği hakkında bakış farklılığına yenik düştüler.. evet, gördüler ama anlayamadılar. Mesela, Huyey İbn Ahtab, Efendimiz'in huzuruna geldiği zaman, onun da anladığı bir mânâ oldu; onun için de bir şey ifade etti Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) görmek.[133] Ama aynı durum Abdullah İbn Selâm için daha farklı olmuştu. O, Efendimiz'in huzuruna gelince, sadece baktı ve başka bir şey arama lüzumu hissetmeden: *"Bu simada yalan yok."* dedi ve kelime-i şehâdet getirerek iman etti.[134] Zira o, Tevrat ve İncil'i çok iyi biliyordu. "Nebi nasıl olur? Tavır ve davranışları nasıldır?..." bu sorularının cevabına vâkıftı.

Bir başka defa Necran Hıristiyanları, Allah Resûlü'nü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ziyarete gelmiş ve Efendimiz'e inançları konusunda tereddüt yaşamışlardı. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara: *"Şayet doğru söylüyorsanız yeminleşelim ve bu yeminimizde Allah'ın lânetinin yalan söyleyen grubun üzerine olmasını dileyelim."*[135] demişti de onlar bundan çekinmişlerdi; çekinmiş ve şöyle demişlerdi: *"Aman! Bu adam gerçekten peygamberse başımıza belâ gelir."*[136] Evet, sırf Allah Resûlü'nü (sallallâhu aleyhi ve sellem) görmek Necranlılar için de bir mânâ ifade etmişti. Ancak onların bu görmeleri yine de iman etmelerine yetmemişti.

Her şeyden evvel, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bakınca Allah hatırlanıyordu; O, secde ederken, kıvrım kıvrım hâliyle "Allah" diyordu. Vâkıa, O da bizim gibi bir insandı, sathî bir nazarla bakınca veya bakış önyargılı olunca insan belki O'nu anlayamayabilirdi. Fakat az da olsa içinde insaf, iz'an ve vicdanında musaddık bulunan her insan Efendimiz'e bakıp değerlendirdiği zaman, bu durum o insana "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullâh"

dedirtiyordu. Hazreti Ömer'in bir bakışı vardı ki kimse öyle bakamazdı. Bir de Hazreti Ebû Bekir seviyesinde bir bakış vardı ki, Hazreti Ömer dâhil hiç kimse o seviyeye ulaşamazdı. Binaenaleyh ayne'l-yakînin de işte böyle mertebeleri vardır.

Hazreti Âdem bir zelle işlemişti. Tevbe etmesine ve Allah'ın, tevbesini kabul etmesine rağmen o yine de kendisine vahiy gönderen Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes ve münezzeh semt-i lâhûtuna yüzünü çevirip bakmaktan hicab ediyordu. Hazreti Ebû Bekir, mârifeti derinleşip genişledikçe öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, başını kaldırıp Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüzüne bakmaktan hep hicap duyardı. Eğer bir hak dostu, "Hazreti Ebû Bekir, bu kanaati üzerine başını kaldırıp Efendimiz'in yüzüne baksa; Efendimiz'den gelen sübuhât-ı vech onu yakar kül ederdi." dese doğrudur. Evet, işte o kadar hicab ediyordu. Zira Hazreti Ebû Bekir Efendimiz ayne'l-yakînin öyle bir mertebesine varmıştır ki, başkası için oraya varmak mümkün değildi. Daha niceleri vardı ki o seviyede olmasa da buna yakın bir şekilde müşâhede enginliğine sahipti. Ama öyleleri de vardı ki, ancak bir çoban kadar istifade edebiliyorlardı O'ndan.. evet, O'nun mârifet deryasına onlar da bir kova salıyor ve bir şeyler alıyorlardı; ama, onlar ne Ebû Bekir'di, ne Ömer'di, ne Osman'dı, ne de Ali (radıyallâhu anhüm ecmaîn).

Günümüzde de bu türlü insanları görebiliriz çevremizde. Âdeta umman gibi ayne'l-yakîn, ilme'l-yakîn adına mârifete sahip olan insanların yanında, Rabbim, bizler gibi o mârifetten bir katreye sahip olanları da keremiyle o ummanlara ulaştırsın!

Hakka'l-yakîne gelince onun da kendi içinde diğerleri gibi mertebeleri mevcuttur. Hiç şüphesiz bu mertebelerin sultan-ı zîşânı, Efendimiz'dir (sallallâhu aleyhi ve sellem). O, bütün önceki mertebeleri bir bir geçmiş ve hakka'l-yakînin zirvesine ulaşmış biricik sultandır. Çünkü birçok ehl-i tahkikin beyanına göre, Mirac'ta Efendimiz, bizzat, –Nizâmî'nin de dediği gibi– başındaki gözleriyle Cenâb-ı Hakk'ı görmüştü.[137] Ayrıca O (sallallâhu aleyhi ve sellem), kader kalemlerinin işleyişine şahit olmuş,[138] melâike-i kiramla hasbihâl etmiş,[139] Cibril'i asıl hüviyetiyle gökler ve yerin arasını doldurmuş olarak müşâhedede bulunmuş,[140] Cennet'i ve Cehennem'i değişik boyutlarıyla

temaşa etmiş[141] ve sonunda hakka'l-yakînin en son mertebesine ulaşmıştı.[142] Kâdı İyâz'ın belirttiği gibi Efendimiz öyle bir ufka ermişti ki, orada ayak basacak bir zemin yoktu ve O, ayağını nereye basacağını bilememişti de O'na, *"Bir ayağını diğerinin üzerine koy."* denilmişti. Artık mekân da, mekânda bulunan da, mekânsızlığa ulaşan da O olmuştu. Süleyman Çelebi de bunu çok hoş dillendirir:

"Ne mekân var anda,
Ne arz u sema."

Yani yer-gök ve her şey o zaman silinip gitmişti. Nesîmî de bu durumu şöyle ifade eder:

Mekânım lâ-mekân oldu,
Bu cismim cümle cân oldu;
Nazar-ı Hak ayân oldu,
Özüm mest-i likâ gördüm.

Bediüzzaman Hazretleri, Kur'ân-ı Kerim'de "Kâbe Kavseyn" ifadesiyle zikredilen Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu durumunu "vücub ve imkân arası" şeklinde yorumlar.[143] Bu yolculukta Efendimiz, beşerî olan her şeyden öyle sıyrılmıştı ki, o anda O'na beşer deseniz hata etmiş olurdunuz. Ancak bir mahlûkun ulûhiyet makamına ulaşması da asla bahis mevzuu olamazdı. O'nun bu mazhariyetleri Hakk'ın kayyûmiyetiyle kâimdir. Evet, Efendimiz, vücub ve imkân arası bir noktaya ulaşmış ve daire-i sıfâtın ötesine varıp doğrudan doğruya Zât-ı Baht'la münasebet-i münezzeheye ermişti. Bu da hakka'l-yakînin en son mertebesiydi. Rabbim, o sonsuz deryadan bizim defterimize de katreler lütfeylesin!

---

133 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 3/82; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr* 2/208; İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr* 1/33.
134 Tirmizî, *kıyâmet* 42; İbn Mâce, *ikâme* 174; Dârimî, *salât* 156.
135 Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/61.
136 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/128
137 Bkz.: Kadı Iyaz, *eş-Şifa* 1/202; Aliyyülkârî, *Şerhu'ş-Şifâ* 1/379-430.
138 Buhârî, *salât* 1, *enbiyâ* 5; Müslim, *îmân* 263.
139 Buhârî, *salât* 1, *enbiyâ* 5; Müslim, *îmân* 263.
140 Buhârî, *tefsîru sûre* (53) 1; Müslim, *îmân* 287.
141 Buhârî, *salât* 1, *enbiyâ* 5; Müslim, *îmân* 263.

142 Bkz.: Necm sûresi, 53/8-10; Buhârî, *tevhid* 37; Müslim, *îmân* 263.
143 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.617 (Otuz Birinci Söz, İkinci Esas).

DİN BİR BÜTÜNDÜR

Soru: İbadet eden bir kimse ailesini ve komşularını rahatsız ve huzursuz ederse böyle bir kimsenin ibadetleri kabul olur mu? Açıklar mısınız?

Bir kimsenin ailesini ve komşusunu rahatsız etmesi günahtır. Dolayısıyla komşusunu rahatsız eden insan günah işlemiş olur. Nitekim hadisin ifadesiyle, *"Mü'min, elinden ve dilinden insanların emin olduğu kimsedir."*[144] sözü bu hakikati vurgulamaktadır.

İbadet ü taatin kabulüne gelince; ibadet her mü'min için bir vazifedir. Namaz kendi şartları içinde kılınırsa Allah kabul buyurur. Ancak hemen şunu da ifade etmeliyim ki, din bir bütündür. Mesela, bir camiyi düşünecek olursak cami, duvarları, kubbeleri, direkleri, sütunları ve tavanıyla bir bütündür. İşte din de böyle bir bütündür. Şayet namaz, bu organizmanın parçalarından birisi ise, ki öyledir, zekât da onun ayrı bir parçasıdır. Nitekim Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaz için *"dinin direğidir"* buyurur.[145] O zaman dini bir bina olarak düşünecek olursak namaz o binanın direği hükmündedir. (Vâkıa, bu hadis tenkit edilebilir. Ancak hadisin hasen derecede olduğunu söyleyenler de vardır.) Şimdi, dinin rükünlerinden herhangi birisini yapan bir kimse, din binasının bir rüknünü ikâme etmiş olur. Mesela, namaz kılan direği dikmiş, oruç tutan ise duvarları yapmış demektir. Şayet konu-komşuyu rahatsız etmeme, din binasının zemini ise böyle yapılmadığı takdirde bir esas muallâkta kalmış sayılır. Yahut bir kimsenin çevresini rahatsız etmemesi din binasının tavanı hükmünde ise çevre rahatsız edildiği zaman da kişi binanın içindeki şeyleri çürümeye terk etmiş demektir. Binaenaleyh insan ibadet ü taat yaparsa sevap, menhiyat irtikâp ederse günah kazanır. Menhiyat irtikâp etmeyip ibadet ü taat yaparsa tamamiyetle her şeyi çürümeden korumuş olur. Buraya kadar söylenenler konunun bir yanını teşkil etmektedir.

Meselenin diğer yönüne gelince, ibadet ü taatin ayrı güzelliği, menhiyatı terk etmenin de ayrı bir güzelliği vardır. Bu iki husus kendilerine has bir kısım güzellikler taşır. Ancak ikisi bir araya gelince dört güzellik meydana gelir. Binaenaleyh menhiyatı irtikâbın yanında ibadet ü taati yapan sadece bir güzelliğe sahiptir. Buna mukabil menhiyatı terk eden dört güzelliğe sahip olur.

Yani rahmetle rezonans olma imkânını bulur ve Allah'ın rahmetinden bol bol istifade eder. Öyle ise böyle bir kimseye "Namazın gitti!" denilemez ama "Namazdan tam istifade edeceğin yerde istifade edemedin." denebilir.

---

144 Buhârî, *îmân* 4, 5; Müslim, *îmân* 64-65.
145 el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/135, 136; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 3/39.

CENNET VE CEHENNEM'E İNANMANIN İNSAN HAYATINA YANSIMALARI

Soru: Cennet ve Cehennem'e inanmanın insan hayatına yansıması nasıl olmaktadır?

Allah'ın kitabı Kur'ân ve onun izah ve şerhi olan Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) nurlu beyanları, insanlara bir kısım teklif ve emirlerde bulunurken, aynı zamanda dengeyi koruyagelmişlerdir. Evet, Allah'ın (celle celâluhu) emirlerinde her zaman bir muvazene ve denge mevcuttur. Bazı kimselerin zannettikleri gibi dinin emirleri ve yasakları, sadece Cennet arzusuyla insanları coşturmak için değil, aynı zamanda nefisleri altında kalıp ezilen insanlara, bütün dehşet ve ürperticiliğiyle Cehennem'i göstermek içindir de. Kur'ân, emirlerinde, hem dünyevî hem de uhrevî mükâfat ve mücazat vaat eder.

Evet, doğru yolda çalışanlara dünyada mükâfat verildiği gibi ahirette de verilecektir. Dünyadaki mükâfat, mükâfatların en büyüğü ve uhrevî bütün saadetlerin kaynağı olan imandır. Şöyle ki, insan, iman yolunda azmeder, dişini sıkar ve araştırırsa, Cenâb-ı Hak da onun içinde sönmeyen bir çıra yakar ve ilelebet bu ışık kaynağı yanar durur da, insan artık karanlık nedir bilmez; bilmez de hep aydınlıkta yürür ve hep aydınlıklara doğru yol alır. İşte bu husus, Allah'ın insana dünyada en büyük ihsanıdır.

O'nun dünyada bir başka büyük ihsanı da insanın günde beş defa Allah ile olan ahd ü peymânını yenileme vazifesi sayılan namazı eda etmesidir. Eğer bir insan, imanını beş vakit namazla takviye ediyorsa, Cenâb-ı Hak böyle birine en büyük ihsanda bulunmuş demektir. Cenâb-ı Hakk'ın insana büyük ihsanlarından biri de, imanın zevk-i ruhanisinin insan vicdanında kendisini hissettirmesi, Cennet'e gitmeden Cennet'i yaşıyor gibi yaşaması ve bir mânevî tûba-i Cennet çekirdeği olan imanı vicdanında duyup yaşamasıdır. İşte böyle biri öldüğü zaman bir çekirdek gibi toprağa düşer, ötede bin bir tûbâ-i Cennet şeklinde ortaya çıkar. Bu, Allah'ın insana ahirette büyük ihsanlarından biridir.

Cenâb-ı Hakk'ın, insanlara karşı gazabının ifadesi olan cezaları da böyledir. Cezaların da nüveleri dünyevîdir. –Hafizanallah– bir insan, gözünü yummuş

körler gibi yaşıyorsa, Allah'ın açık seçik âyetlerini görmüyor, onlara hep arka çevirip gidiyor ve hidayet yoluna karşı gözünü-kulağını kapatıyorsa; dahası dalâlet yolunu gördüğü zaman da süzülüp içine giriyorsa, bu insan kendisine bahşedilen ilâhî imkân ve atâyâyı hep suistimal ediyor demektir.

Böyle birinin küfre düşmesi de kaçınılmazdır. Küfre düşünce de bütün âfâk onun nazarında zavallıdır. Bu insan kendini hep karadelikler ağında görür. Yer yer kabir bütün dehşetiyle onun karşısına dikilir, berzah ürperticiliği ile onu sarsar ve tatlı hayat onun nazarında zindan olur. Ona göre ahiret zaten yoktur. Bu itibarla da hep vicdan azabı çeker ve vicdanında şeytanın tutuşturup üflediği ümit kırıcı şeyleri, ye'si unutmak ve görmemek için çoğu zaman kendisini eğlencelere, süflî zevklere verir; verir de deniz suyuyla susuzluğunu gidermeye çalışan biri gibi içtikçe yanar ve yandıkça içer, şehvete ve öfkeye daldıkça dalmak ister, karanlığa girdikçe girmek ister. Bunun sonunda da ürperten bir fâsit daire teşekkül eder ve –hafizanallah– bir daha da kurtulamaz o insan.

İşte bu, iman yolunda herhangi bir cehdi olmayan insana dünyada Allah'ın en büyük cezasıdır. Sonuçta, önce uhrevî zakkum-u Cehennem, daha sonra alev alev Cehennem hep buna dayalı olarak meydana gelir. Bu yüzden Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) sabah-akşam: اَللّٰهُمَّ أَجِرْنِي مِنَ النَّارِ *"Allahım! Beni Cehennem azabından koru!"*[146] diye yakarmış, kendisinden dua talebinde bulunan sahabîye de: وَأَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ وَنَجِّنَا مِنَ النَّارِ *"...Allahım! Bizi Cennetine al ve Cehennem azabından koru!"*[147] diye dua etmişlerdir. Biz de devamlı bu şekilde Cenâb-ı Hakk'a teveccüh eder ve O'nun nezd-i ehadiyetinde kabul ümidi yaşarız.

Bu; Cennet arzusunun yanında Cehennem korkusu, Cenâb-ı Hakk'ın lütuflarıyla beraber gazabını da görmenin ifadesidir. Bunların ikisi de bizi ibadet ü taate sevkedici, orada sâbit tutucu ve bir bakıma müspetin câzibesi yanında menfinin de gözümüze sû-i âkıbeti göstermesiyle, müspete karşı biraz daha şevk ve iştiyak veriyor olma mahiyetindedir. Bu durum şöyle bir temsille gösterilebilir: Şöyle ki biz, bir tepenin zirvesine doğru tırmanıyoruz ve tırmanırken de yer yer başımızı kaldırıp, tepenin yamaçlarını, bağların, bahçelerin, meyveliklerin ve çimenlerin sardığını görüyoruz; görüyor ve ciddi bir arzu ve iştiyakla, bir an önce oraya çıkmayı düşünüyoruz. Bu, bizim için bir

itici ve çekici husus oluyor; zirveleri gözümüzde tüttürüyor ve içimize bir kıvılcım atarak bizi hep kamçılıyor. Âdeta bize: "Buyurun.. tırmanın.. aşın bu yamaçları" diyor..!

Diğer taraftan da yer yer aşağıya bakıyor ve korkunç bir bataklık görüyoruz; öyle ki içine düşenler bir daha çıkamıyorlar.. çırpındıkça batıyor, battıkça çırpınıyorlar. İşte bu manzara karşısında biz, o yamaçları daha hızlı aşmak için biraz daha gayrete geliyor ve daha bir hızlanıyoruz. Evet, bir tarafta güzelin şevki, diğer tarafta da o fenanın içimize saldığı dehşet ve korku ile ne pahasına olursa olsun hep bir küheylan gibi çatlayıncaya kadar koşma gayreti içine giriyoruz.. giriyor da: "Nerede ölürsek, orada kalırız." diyoruz. O bakımdan Cennet'in bir tergîb (teşvik) mânâsı taşımasının yanında, Cehennem'in de bir terhîb (sakındırma) keyfiyetiyle bizim ibadet ü taatteki devamımızı ve kulluğumuzu tam eda etmemizi sağlama yolunda müspet bir katkısı oluyor.

İşte böyle bir durumdaki insan her zaman, "Aman yâ Rabbi! Sen bizi muhafaza buyur!" diye hep duaya koşar ve mahrumiyet korkusuyla tir tir titrer. İşte Hazreti Muhbir-i Sâdık'ın sabah-akşam bu duaları tekrar edip durmasındaki espri…

Günümüzde maalesef Cennet ve Cehennem düşüncesini hafife alan öyle gafiller var ki, bunların hepsi şeytanları sevindirseler de vicdanlara Cehennem azabı yaşatıyorlar. Böyleleri değişik ifade ve beyanlarıyla, Cennet ve Cehennem çok önemli değil demekle, Allah (celle celâluhu), Cennet ve Cehennem'in mevcudiyetine karşı tavır almalarıyla insanlığa çok büyük bir kötülük yapıyorlar.

Bir de davranışlarıyla Cennet ve Cehennem'e gerektiği gibi inanmayanlar vardır ki, bunlar her zaman âkıbetlerinden emin bir hayat sürerler. Böyleleri, endişesiz geçirdikleri ömürlerinde zâhirî hiçbir sıkıntılarının olmaması yanında, selef-i sâlihînde olduğu gibi, "Aman kalkayım da geceyi şöyle bir ihya edeyim, berzah azabından kurtulayım." diye bir düşünceleri de yoktur. Bu da fiil ve davranışlarıyla, Cennet ve Cehennem'in mevcudiyetine karşı bir zaaf ifadesidir. Bir mânâda böyle bir tavır, inkâr kadar tehlikelidir. Sadece sözle olan inkâr düşüncesini ıslah edebilirsiniz ve onu bu düşüncesinden vaz geçirebilirsiniz, ama bu ifadelerin, düşünce ve davranışlarına aksettiği sefil

ruhlar, sefaletleri içinde bütün bir ömür boyu çırpınır dururlar da kat'iyen ne Cennet ne de Cehennem düşüncesine asla yanaşmazlar. Oysaki eğer Cehennem'e gitmeyecek birisi varsa, o da Peygamberimiz'dir (sallallâhu aleyhi ve sellem). O bile sabah-akşam Cehennem'den korkuyor, tir tir titriyorsa, herhâlde bizim bu mevzuda durup biraz düşünmemiz gerekir.

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) yaşadığı hayat tarzını kendisine hayat düsturu kılan büyük sahabî Hazreti Ebû Bekir'e birgün soğuk bir su ikram edilir. Suyu geri iten Sıddıkler Sıddıkı o zat hıçkıra hıçkıra ağlar ve sebebini de şu şekilde açıklar: *"Resûlullah'ı bir gün sanki eliyle bir şeyi itiyormuş gibi gördüm. Sordum: 'Ya Resûlallah! Elinle ittiğin benim göremediğim şey nedir?' Buyurdular ki: 'Dünya bana temessül edip kendini kabul ettirmek istedi. Ben de onu uzaklaştırmak istedim.'"* Bu hâdiseyi anlattıktan sonra da hıçkırıklara boğulmuştu o derin muhasebe insanı.[148]

Eğer nebilerden sonra birisi sorgusuz sualsiz Cennet'e girecekse o mutlaka Hazreti Ebû Bekir'dir. Şayet onun da bu mevzuda kendisini sarsan daimi bir endişesi varsa, bizim nasıl bir endişe içinde bulunmamız gerektiğini izah etmeye gerek yok sanırım. Allah yardımcımız olsun; zira, çoklarımız itibarıyla bu hakikatlerden çok uzakta bulunuyoruz.

---

146 Ebû Dâvûd, *edeb* 100; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 5/367.
147 İbn Mâce, *duâ* 2; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 6/469.
148 el-Bezzâr, *el-Müsned* 1/106, 196; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/344; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/343, 345.

NEFS-İ LEVVÂME NEDİR?

Soru: Nefs-i levvâme nedir? İnsanın devamlı kendisine kötü birisi olduğunu telkin etmesi doğru mudur?

Her şeyden evvel insanın kendi nefsini sorgulaması, nefs-i levvâme sırrının zuhurudur. Ehlullah, Kur'ân'ın bazı âyetlerinden istinbat ederek nefse bir kısım mertebeler takdir etmişler. Bu mertebeler Kur'ân-ı Kerim'de mücmel olarak zikredilmektedir. Şimdi kısa bir bilgi verme açısından bu mertebeleri izah etmeye çalışalım:

Nefs-i emmâre: Nefis mertebelerinin ilki nefs-i emmâredir. Buna nefs-i hayvanî de denilmektedir. Nefs-i emmâre, devamlı surette fenalığı isteyen ve insanı kötülüğe sevk eden nefistir. Bu nefis mertebesindeki insan, sadece hayvanî ve cismânî arzularını tatmin peşinde koşar ve günahlara karşı açık yaşar.

Nefs-i levvâme: Levvâme, levm eden, kınayan nefis demektir. Bu mertebedeki insan ise, işlediği günahlar karşısında, iç dünyası itibariyle devamlı kendini sorgulama içindedir. Bu itibarla da, düşer-kalkar ama yerinde tevbe eder ve nefsine karşı metafizik gerilime geçmeye çalışır.

Nefs-i mülhime: İlham veren, ilham vesilesi olan demektir ki, bu seviyeye ulaşan bir insan, günahlara karşı net bir tavır alır ve yüzünü devamlı surette Cenâb-ı Hakk'a çevirir. Cenâb-ı Hak da kulunun bu samimiyetine ve safvetine binaen ona bazı mazhariyetler ve ilhamlar lütfeder.

Nefs-i mutmainne: Oturaklaşmış ve itminana ermiş nefis demek olan bu yüksek pâyeyi ihraz eden biri, Rabbi ile münasebeti açısından vicdanı tam olarak oturaklaşmış sayılır. Nefs-i mutmainne mertebesinde insan, meseleyi sadece O'nunla münasebet çerçevesinde ele alır ve böyle biri, ihlâs-ı etemm ve ubûdiyet-i kâmileye ulaştığı için belâ da gelse, lütuf da gelse hepsini hoş karşılar.

Nefs-i râziye: "Rabbimden razıyım." deme mertebesidir ki, bu mertebede insan, Rabbinden hoşnut olmayı tabiî derinliği şeklinde duyar ve artık o, kendi murâdâtından vazgeçip Hakk'ın muradının itirazsız mümessili hâline gelir.

Nefs-i marziye: Hak rızasına mazhariyet zirvesidir ki bu mertebede insan,

Cenâb-ı Hakk'ın hoşnutluğunu kendine has emâreleriyle duyup hisseder de âdeta mest ü mahmur yaşamaya durur.

Bunların ötesinde, bir de "nefs-i kâmile" veya "nefs-i sâfiye" denilen tabakalardan söz edilmektedir ki, bu nefis, enbiya-i izâma has, doğrudan doğruya Hakk'ı aksettiren, Hakk'ı gösteren ve Hakk'a götüren nefistir. Bu seviyedeki nefsi Kur'ân-ı Kerim'de açık bir şekilde görmesek de, zannediyorum Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu ifadelerle bize bu nefsi anlatmaktadır: *"Herkesin bir nefsi vardır. Benim de bir nefsim var; ancak benim nefsim bana inkıyad etmiştir."* veya *"Benim nefsim bana teslim olmuştur."*[149]

Şimdi bu mertebelerden her birerlerinin tahlilini salahiyetli kimselerin izahına havale ederek, biraz da soruda bahis mevzuu edilen insanın kendi kendini kınaması, levmetmesi mertebesiyle alâkalı nefs-i levvâme üzerinde duralım.

Nefs-i levvâmeden önceki nefis tabakası olan nefs-i emmâre, insanın boynuna taktığı gemle onu hep haram olan yerlerde gezdirir, varılması caiz olmayan eğri-büğrü yollara sevk eder, söylenmemesi gerekli olan şeyleri söylettirir, dinlenmemesi gerekli olan şeyleri dinlettirir, uzanmaması gerekli olan hususlara el uzattırır, düşünülmesi memnu olan, en azından hayalin fıskına vesile olabilecek noktalarda insanı olumsuz düşüncelere sevk edip onun hayalini fıskla kirletir. Sonra devamla hayalin fıskı, ruhun fıskına inklâp eder ve sonuç itibariyle de insan bir fâsık olup çıkar.

Bu nefisten bir derece üstte, soruda da bahsi edilen nefis tabakası, yani nefs-i levvâme vardır. Bu nefis mertebesinde insan, en küçük fenalıklardan dahi tedirgin ve rahatsız olabiliyorsa ki bunun en aşağı mertebesi, insanın, işlediği günahlar karşısında rahatsızlık duymasıdır. Nefs-i levvâmeye gelince, bu mertebede insan, harama nazar ettiği zaman akrep sokmuş gibi hemen serumun yanına koşar, namazında bir kusur yaptığı zaman, "Miracımı berbat ettim!" diyerek kendiyle yüzleşir. O, öncelikle böyle büyük şeylerden başlayarak daha sonra kendi içinden geçen hususlardan dolayı dahi kendini levmetmeye başlar. Bu makamın beyanını şu hadisin içinde bulmak mümkündür: *"Mü'min, tıpkı ekin gibidir. Yatar fakat yine doğrulur ve kalkar."*[150]

Bu tabakadaki insan, bütün bir hayat boyu kendi iç kavgasıyla hayatını devam ettirir. Devam ettirirken de Allah'ın inayetiyle ye'se ve ümitsizliğe düşüp boğulmaz. Her defasında kendisini yenilemesini bilir. Olabildiğine bir canlılık ve neşat içinde, düştüğü gibi doğrulur, Allah (celle celâluhu) korkusuyla tir tir titrer ve hep Allah'ın rahmetini umar. Bu ise nefs-i levvâmenin en âli mertebesidir. Aynı zamanda nefs-i râziyeye geçmenin de ilk basamağıdır.

Pek çok mü'minin, hayatının belli dönemlerinde, küçüğünden büyüğüne işlemiş olduğu günahlardan ciddi şekilde rahatsız olduğu söylenebilir. İşte bu nefs-i levvâme mertebesine ait bir hususiyettir. Ve bunu hissetmeyen bir nefis de, hâlâ emmâreededir. Aslında işlemiş olduğu kötülüklerden dolayı rahatsız olmayan bir insanın geleceğinden endişe edilir. İç dünyasında veya davranışlarında Allah'ın hoşuna gitmeyecek hareketleri yapan bir insan, edip eylediği kötülüklerden rahatsızlık duymuyorsa, o insan, her an yıkılabilecek şekilde tehlikeli bir durumda bulunuyor demektir. Bu itibarla, günah işleyen bir mü'min, vakit fevt etmeden hemen tevbe edip dergâh-ı nezd-i ulûhiyet ve ehadiyette kemerbeste-i ubûdiyet içinde âh u vâh edip inlemelidir. Dahası bu günahının keffareti için etrafına sadaka dağıtmalıdır. Nitekim Efendimiz (sallâllahu aleyhi vesellem) de bir beyanlarında bu hakikati ifade etmektedir.[151]

Yukarıda da ifade edildiği gibi nefs-i levvâme sırrına ulaşamayan bir insan, nefs-i emmâre dairesi içinde geziyor demektir ve o her zaman tehlikededir. Vâkıa, bazı ehlullah, hatta Hazreti Yusuf gibi bazı peygamberler bile nefs-i emmâreden şikâyet etmişlerdir.[152] Ama bu farklı bir mülâhazadır. Bediüzzaman Hazretleri bu hususu şöyle izah eder:

"Bir zaman, evliya-i azîmeden, hem de nefs-i emmâreden kurtulanlardan bazı zevâtın, şiddetli mücahede-i nefsiye ve nefs-i emmâreden şekvâlarını gördüm. Çok hayret ettim. Hayli zaman sonra, nefs-i emmârenin kendi desâisinden başka, daha şiddetli ve daha ziyade söz dinlemez ve daha ziyade ahlâk-ı seyyieyi idame eden/ettiren heves, damar, âsab, tabiat ve hissiyat halitasından çıkan ve nefs-i emmârenin son tahassungâhı bulunan, bulunup nefs-i emmâreyi tezkiyeden sonra onun eski vazife-i seyyiesini gören ve mücahedeyi âhir ömre kadar devam ettiren bir mânevî nefs-i emmâreyi

gördüm. Ve anladım ki, o mübarek zatlar, hakiki nefs-i emmâreden değil, belki mecazi bir nefs-i emmâreden şekvâ etmişler. Sonra gördüm ki, İmam-ı Rabbânî dahi bu mecazi nefs-i emmâreden haber veriyor."[153]

Evet, her mü'min, bir yılan veya çıyan karşısında duruyor gibi nefsine karşı devamlı surette gerilim içinde olmalı ve nefsini kınamalıdır. Bu kınama işinin herkes için yapılmasının doğru olup olmayacağının münakaşası yapılabilir. Bu, tamamen her insanın vicdanına kalmış sübjektif bir meseledir. Ancak münakaşası yapılamayacak bir mesele vardır ki, o da insanın, hangi mertebede olursa olsun daima günahlarını hatırında tutmasıdır. İnsanın hâlihazırdaki ömrüne kadar geçmişini düşünüp, bugünden sonra, yarınla başlayan bütün ömrüyle ahirete çok iyi hazırlanması için sık sık geçmişin defterini okuması şarttır. Büyük muhasebe insanı Hasan Basrî Hazretleri, –ihtimal tahayyülâtıyla alâkalı– seyyiatını madde madde sayarak âdeta kendine şunlarla seslenmektedir: "Hani sen bir gün, falan çarşıdan geçerken, orada bir nâmahremin olduğunu gördüğün hâlde gözlerini kontrol etmedin. Biliyordun ki, gözüne bir nâmahrem ilişecek, yine de dikkatli olmadın. Sen bu hâlinle hâlâ velîlik mi iddia ediyorsun? Yine sen bir gün şurada duruyordun. Orada nefsini gemlemen mümkün iken, nefsini olabildiğine salıverdin. Serkeş bir at gibi nefsinin arkasından sürüklenip gittin!" … vs.. vs..

Hasan Basrî Hazretleri bunları Rabbisine hâl arzı esnasında söyler, O'nun huzurunda tahayyülat mülâhazalarını seslendirir. Maksadı nedir bilemiyoruz; ancak aklımıza ilk gelen şudur: İhtimal hazret, kendisinde zuhur eden hârikulade hâlleri kendine mâl etmemek için böyle bir nefis muhasebesine girmiş olabilir. Evet insan, bazı muvaffakiyetleri neticesinde; "Demek ki benim bu konuda bir liyakatim varmış." diyerek yanlış ve fâsit bir düşünceye girebilir ki bu öldürücü bir husustur. Hasan Basrî Hazretleri işte bu hususları dile getirerek ruhunu nefsine karşı teminat altına almış bulunmaktadır.

Bu sebeple insan, yer yer nefsini kınamalı, kendini yeniden ayarlamalı, sık sık vaziyet değerlendirmesi yapmalı ve ileriye matuf bütün iş ve davranışlarını, geçmiş hayatını da nazara alarak ayarlamalıdır. Ayrıca bir kul, kendisine verilen lütuflar karşısında devamlı surette, Alvar İmamı'nın ifadesiyle; *"Değildir bu bana lâyık bu bende / Bana bu lütf ile ihsan nedendir?"* duygu

ve düşüncesi içinde olmalıdır.

Evet insan, nefsini kınamalıdır; ancak bununla birlikte şu hususları da unutulmamalıdır:

1. Kınama, insanı ümitsizliğe götürecek, Allah'ın rahmetinden ümidini kestirecek ve muvazene bozukluğuna sevk edecek şekilde olmamalıdır.

2. İnsan, ellerini kaldırıp Rabbinden bir şey istediği zaman mümkün mertebe bu muhakemeyi (kendini levm edip kınamayı) yapmamalı, sadece O'nun rahmetine teveccüh edip rahmetini düşünerek istekte bulunmalıdır.

3. Bir hizmet kervanı içinde bulunan bir insan, kervandaki diğer yolcuların hareketlerini hüsnüzanna hamletmeli ve "Rabbim! Bu kadar insanın hepsi fâsık u fâcir olamaz. Nefsim hakkında ben böyle düşünsem de onların davranışlarını fena yöne hamledemem." duygu ve düşüncesi içinde hareket etmelidir.

Hâsılı, nefsini kınama, tenkit etme ve daima onun kötülüğünü telkin etme hususu mutlaka böyle ayrı ayrı mülâhazalarla ele alınarak bir değerlendirmeye tâbi tutulmalıdır.

Her şeyin en doğrusunu Allah (celle celâluhu) bilir.

---

149 Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 70; Tirmizî, *radâ* 17; Nesâî, *işretü'n-nisâ* 4.
150 Buhârî, *merdâ* 1, *tevhid* 31; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 58-60.
151 Müslim, *imân* 132; İbn Mâce, *fiten* 19.
152 Yûsuf sûresi, 12/53.
153 Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası,* s. 199.

FETRET DEVRİNDE İŞLENEN GÜNAHLAR

Soru: Cahiliye devrinde zina suçu işleyen bir kişi İslâmiyet'e girdikten sonra zina suçunun cezasını çekmek istiyor ve rahatsız olduğunu söylüyor. Ne dersiniz?

Soruyu, mütekellim vahdeleri silerek okudum. Cahiliye devri, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) nur-u nübüvvetle şûlefeşân olduğu ana kadar geçen zamandır. Efendimiz, nur-u nübüvvetini neşredip etrafında inanmış insanlarla nuranî bir hâle teşekkül ettikten sonra artık Cahiliye devri de sona ermiştir. Haddizatında selef ve halef uleması, Efendimiz'in aştığı cahiliye devrinden başka bir cahiliye devri kabul etmemişlerdir. Ancak ben belli kaynaklara dayanarak kendi nokta-i nazarımı arz etmeye çalışacağım.

Biz kısmen bir fetret devrinde neş'et ettik. Şöyle-böyle bir İslâmî muhit içinde olmakla beraber Din-i Mübin-i İslâm'ı kâmet-i kıymetine uygun anlatan fazla kimse görmedik. Bizim devrimizde de âdeta Cahiliye devri gibi bir devir hükümfermâ idi. Hususiyle bir takım insafsız kimseler neslimizi, Allah'ı bile inkâr etmeye zorluyorlardı. Bu tür inkârcıların bazıları ceplerine şeker doldurduktan sonra öğrencilerine "Çocuklar! Eğer Allah varsa isteyin bakalım size şeker verecek mi? Ben var olduğum için size şeker verebilirim." diyerek, genç nesillerin kafalarını bulandırıyor ve küfürlerini neşrediyorlardı. Binaenaleyh âcizane ben, bu kadar badire ve sıkı cendere içinde neşet eden bir neslin, Allah'ın merhameti karşısında –inşâallah– fetret devri nesli olduğu/olacağı ümidini besliyorum.

İşte bu şekilde, dinden ve diyanetten uzak yetiştirilmiş nesiller, İslâm'ın haram saydığı bazı büyük günahları işlemiş olabilirler ki, soruyu soran kardeşimiz de bu dertten muzdarip olmuş birine benziyor. Hemen şunu ifade edeyim ki, Saadet Asrı'na tekaddüm eden devrede işlenen haramlar hakkında beyan buyurulan bazı âyet ve hadis-i şeriflerin ışığında rahatlıkla denebilir ki, –inşâallah– o dönemde işlenen hataların da hepsi affolabilir…[154]

Amr İbn Âs, Halid İbn Velid Müslüman olmak için Medine'ye gidip Huzur-u Risalet-penahiye çıkarlar. İkisi de hicaplarından tir tir titremektedirler. Çünkü o güne kadar Efendimiz'e çok kötülük yapmışlardı. Ancak Allah Resûlü

yapılan hiçbir kötülüğü deftere yazmamıştı ve onları çoktan unutup kafasından silmişti. Kaldı ki O, Cibril'in beşaretiyle Halid ve Amr İbn Âs'ın geldiğini duyunca kalkıp kendilerini istikbal etmiş ve onları güler yüzle karşılamıştı. Musafaha yaparken Amr İbn Âs kendisinden geçmiş âdeta bir cezbe hâliyle Efendimiz'in elini sıktıkça sıkmış, bunun üzerine de Allah Resûlü, *"Ne yapmak istiyorsun yâ Amr?"* diye sormuştu. Amr, *"Kusurumu bağışlayasın yâ Resûlallah."* mukabelesinde bulununca, Allah Resûlü de ona: *"Bilmiyor musun yâ Amr, 'Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah' geçmiş bütün günahları siler, süpürür ve temizler."* fermanında bulunmuştu.[155]

Buradan da anlaşılmaktadır ki, sağlam iman ve tevbe ettikten sonra cahiliyeye ait zina, içki, ahlâksızlık gibi günahların tamamını Allah affetmekte ve onların kötülükleri yerine iyilikler yazmaktadır. Nitekim Kur'ân, *"Şu var ki dönüş yapıp iman edenler, güzel ve makbul işler işleyenler bundan müstesnadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını da sevaplara çevirir. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur)."*[156] ferman eder.

Devrimiz için böyle bir hükmü rahatlıkla vermemekle beraber eline düştüğümüz insafsız kimseler ve terbiyegerdelerimiz böyle olduğu için bizler de çok boşta ve kopuk bir nesil olarak yetiştik. Dinimizi gereği gibi öğrenme imkânına sahip olamadık. İşte bu türlü kimseler –inşâallah– Allah'ın geniş rahmeti karşısında Saadet Asrı'na tekaddüm eden devrede yaşayan insanlar gibi muaheze edilmezler.

Ancak böyle bir devrede günah işlemiş kardeşlerimizin, Hasan Basrî Hazretleri'nin her akşam yatmadan evvel günah defterini kendi kendine okuması gibi, hayallerinden o günahlar zincirini geçirmelerinde, nefis muhasebesi adına fayda mülâhaza ediyorum. Belki onlar, öyle bir günah ile hayatlarını sürdürdükleri müddetçe gurura, kibire ve kendini beğenmeye de kapılmayacaklardır. Bir vech-i rahmet olarak Cahiliye devrinde işledikleri günahları her hatırladıkça içlerinde burkuntu ve bulantı hissedecek, kendi kendilerine nefrinlerde bulunacak ve sonra yaptıkları hasenatlarla da asla gurura düşmeyeceklerdir.

Hâsılı Yunus'un ifadesiyle:

"Benden kemter kula benzer,
Günahı pek çoğa benzer
Her biri bir dağa benzer."

büyüklüğünde hepimizin pek çok seyyiat ve günahı vardır. Ben şahsen Cenâb-ı Hakk'ın o engin rahmetinden çok ümitliyim. Siz de her zaman ümitvar olun. Bu konuda bir büyüğün bu dönemin "fetret devri olabilir"[157] mülâhazası benim için büyük bir nokta-i istinattır. Sizler için de öyle olmalı…

وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللهِ …

---

154 Bkz. Bakara sûresi, 2/275; En'am sûresi, 6/54; Nahl sûresi, 16/19.
155 Müslim, *îmân* 192; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/204.
156 Furkan sûresi, 25/70.
157 Bkz.: Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.290 (Kastamonu Hayatı).

BÜYÜK GÜNAHLAR

Soru: Büyük günahlar nelerdir? Büyük günahları işleyenlere af yolu kapalı mıdır?

Sahih hadislerde büyük günahlar (kebâir) beş,[158] yedi,[159] dokuz,[160] hatta yetmiş[161] olarak zikredilmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Allah'a şirk koşmak, adam öldürmek, anne-babaya isyan etmek, zina iftirasında bulunmak, muharebe anında cepheyi bırakıp kaçmak, yalan söylemek ve zina etmek.

Burada bir hadis-i şerife dayanarak günah mevzuunda bilmemiz gereken bir prensibe dikkatlerinizi çekmek istiyorum: *"Israrla işlenen küçük günah küçük olarak kalmaz. İstiğfarla da büyük günah yerinde durmaz."*[162] Bir insan büyük bir günah işler de ardından Hazreti Âdem (aleyhisselâm) ve Havva Validemiz gibi قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا *"Ey bizim Rabbimiz, kendimize yazık ettik."*[163] derse öyle büyük bir günah eriyip gider. Titreyen bir kalbe ve ürperen bir dimağa sahip olup, her günah arkasından içinde fırtınalar kopan bir insanın –inşâallah– büyük günahı olmaz/olamaz. Devamlı küçük günah işleyen, mesela sokaklarda fuzuli gezen ve bunu ehemmiyetsiz zanneden bir insan, bu vaziyette o kadar günah işler ki, ihtimal hakikî mânâda haramlara girse bu kadar günah olmaz. Aslında en büyük tehlike, tehlike olduğu bilinmeyen tehlikedir. En büyük günah, günah olduğu bilinmeden yapılan, bilinmeden yapılıp da arkasından nedamet hissi ve vicdan ızdırabı duyulmayan günahtır. En küçük günah ise hemen onun arkasından ciddi bir nedamet hissiyle Mevlâ'nın huzuruna gidilerek ciddi nedamet duyulan günahtır.

Hazreti Âdem, وَلاَ تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ *"Şu ağaca yaklaşmayın!"*[164] sınırını aşarak memnu meyveye el uzatmıştı. Bu, haddizatında bir zelleydi. Şeytan da اُسْجُدُوا *"Secde edin!"*[165] emrine itaat etmeyerek secde etmemişti. Vâkıa, bu da büyük bir günahtı. Bununla beraber şeytanın günahı şeytanın küfrünü netice vermiş, Hazreti Âdem'in zellesi ise peygamberlik pâyesine dahi halel getirmemişti. Çünkü Hazreti Âdem, cürmünü itiraf ederek huzur-u Rabbi'l-âlemine yönelmiş ve tam bir teveccühte bulunmuştu; şeytan ise, *"Çamurdan yarattığın kimseye secde mi ederim! (Benden üstün kıldığın adam bu mu?)"*[166] diyerek tekebbür ve gurura kapılmıştı.

Hâsılı, en büyük günah, günah olduğu bilinmeden yapılan günah, günah işlerken ızdırap duyulmayan günah ve onu nedamet ve pişmanlıkla eritemediğimiz günahtır. En küçük günah ise, istiğfar ve tevbe potasında eriyip yok olan günahtır.

Cenâb-ı Hak günah işlettirmesin. Şayet sürçer ve düşersek, o zaman da tevbeye irşad ve hidayet buyursun.

---

158 Müslim, *îmân* 144.
159 Buhârî, *vasâya* 24, *hudûd* 30; Müslim, *îmân* 145.
160 Ebû Dâvûd, *sayd* 10, el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 3/408.
161 Abdurrezzak, *el-Musannef* 10/460; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/273.
162 Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 5/199; el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 2/44.
163 A'râf sûresi, 7/23.
164 Bakara sûresi, 2/35.
165 Bakara sûresi, 2/34; A'râf sûresi, 7/11; İsrâ sûresi, 17/61; Kehf sûresi, 18/50; Tâhâ sûresi, 20/116.
166 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/61.

METEORLAR VE RECM-İ ŞEYÂTÎN

Soru: Semada yıldızlar parçalanıyor. Yıldız parçaları dünyamıza geliyor. Meteor dediğimiz bu parçaların recm-i şeyâtîn ile alâkası var mıdır?

Bu hususun, esbap perdesi altında cereyanı mahfuz, şeytanı recmetmeye hiçbir mânisi yoktur. Allah, bir şeyle her şey yapar. Cenâb-ı Hak, ağacın başında üzüm salkımı meydana getirir. Bu üzüm salkımı evvelâ bir nimet olarak meydana geliş keyfiyetiyle insanı tefekküre sevk eder, kalbini besler, vicdanında bir nur hüzmesi bırakır ve Allah'a ait ruhundaki irfan peteğine yeni bir şeyler ilave eder. Meteorlar konusunda da insan, bu muhteşem tabloya bakar ve Allah'ın fevkalâde sanatı karşısında hayranlıkla kendinden geçer. Allah, bu şekilde insanın kalbini Zât'ına karşı olan irfanla beslediği gibi aynı zamanda şekeri, glikozu ve vitaminiyle midesini de besler. Bu tür semereleri çoğaltmak mümkündür. Aynen bunun gibi Cenâb-ı Hak, bir iş yaparken böyle bir işten bin türlü netice ortaya kor. Toprağa yağmuru, yağmurla beraber azotu indirir. Bununla toprağı ve insanın içeceği su membalarını, deniz ve gölleri besler.

İşte fezada çarpışıp patlayan veya merkezkaç kuvvetiyle infilâk eden ve böylece taş parçaları hâlinde atmosferimize gelen meteorlar da bir maksada matuf parçalanırken, aynı zamanda şeytanlar da bunlarla recmedilir. Çünkü şeytanlar gibi latif cisimlerin recmedilmesi için meteorlar çapında toplar ve gülleler gerekir ki, böyle büyük bir meseleye uygun tam bir tard etme ve recmetme hususu tahakkuk etmiş olsun.

NAZARIN TESİR SAHASI

Soru: Helâl kazançta başkasının gözü olursa bereketi gider mi?

Pek çok sahih hadis-i şerifte nazarın hak olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan birinde Allah Resûlü, *"Nazardan Allah'a sığının. Çünkü nazar gerçektir."*[167] buyurmaktadır. Günümüzde hususiyle ruhla ve ruhçulukla meşgul olanlar, cinlerle temas temin edenler nazarın, fizik alanında da izahını yapmaya çalışmaktadırlar. Onlara göre insan vücudunun neşrettiği bir kısım şualar, karşı tarafla rezonans olduğu zaman bir çeşit tesir etmekte ve insanı yere serebilmektedir. Halk arasında nazar, "Falan köyde filan adam kocaman bir kayaya baksa onu parçalar." şeklinde iştihar etmiş ve ulûm-u mütearife hâline gelmiştir. Binaenaleyh nazarı tekzip ve inkâra ne medar ne de mesağ vardır.

Nazar, insanın kazandığı şeyin bereketine de tesir edebilir. Mesela, kendisine nazar edilen insanın kazancının başına bazen bir gâile ve belâ gelebilir. Bu nazar, kazancı haram etmez ancak kazanılan şeyin yümnünü, bereketini azaltabilir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) nazar değmesine karşı, Âyetü'l-Kürsî'yi,[168] İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini[169] okumuş, ashabına da bunları okumalarını tavsiye buyurmuştur. Ayrıca meşâyih ve ehl-i keşf, nazarın etkisinden korunmak veya nazar isabet etmiş ise kurtulmak için Kalem Sûresi'nin 51. ve 52. âyetlerinin okunmasını tavsiye etmişlerdir. Kalem Sûresi'nde adı geçen âyetlerin metni ve anlamı şöyledir: *"O kâfirler Zikr'i (Kur'ân'ı) işittikleri zaman, hırslarından neredeyse bakışlarıyla seni kaydıracak, âdeta gözleriyle yiyecekler! Ve o 'delinin teki!' derler. (Delilik nerede, o nerede! Kur'ân'ın hiç delilikle ilgisi mi olur?) Kur'ân olsa olsa, sadece bütün insanlara bir derstir."*[170] Hatta bazen bu âyetin arkasından halka hâlinde Ashab-ı Kehf'in isimleri de yazıla gelmiştir. Bu âyetin ve Ashab-ı Kehf'in isimlerinin okunması hadis-i şeriflerle sabit değilse de ehl-i keşfin bulmasıyla sabittir ve inkâr edilmeyecek kadar kuvvetlidir. Binaenaleyh kötü nazarların nazarından korunabilmek için bu dualar yapılabilir, sonra da ciddi bir tevekkül ile –inşâallah– nazar bertaraf edilmiş olur.

İnsanın her an Allah ile münasebeti güçlü olmadığından ervah-ı habîse, cinler ve şerirler onun boşluklarından girip ona tesir edebilirler. Burada bir

kanundan bahsetmek istiyorum. Cin taifesinin, insanlarla alâkalarının olduğu bir gerçektir. Ancak bunların zararlı olmaları, insanın zarara müsait bir hâl içinde bulunmasına bağlıdır. Bu şerli taife, insanın isyan, laubalilik ve gaflet gibi hâllerinden istifade ederek bu açık deliklerden içeriye girebilir ve hükümlerini icra edebilirler. Ama onlar, teslimiyeti güçlü, kalbi her an ilâhî âlemle donanımlı kimselere asla tesir edemezler.

Hâsılı, kazanca da nazar tesir edebilir. Bundan korunmak için evvelâ, helâlinden kazanılmalı; ikincisi, malın zekâtı verilerek Allah yolunda sigorta edilmek suretiyle teminat altına alınmalı; üçüncü olarak, o malı iyi yolda sarf etme kanaat ve niyetinde bulunulmalı ve son olarak da, yukarıda ifade edilen dualar yapılmalıdır. İşin doğrusunu "Allâmu'l-guyûb" olan Allah bilir.

---

167 İbn Mâce, *tıp* 32; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/239.
168 Buhârî, *vekâlet* 10, *bed'ü'l-halk* 11, *fedâilü'l-Kur'ân* 10; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/238.
169 Ebû Dâvûd, *edeb* 100, 101.
170 Kalem sûresi, 68/51–52.

AVAM-HAVAS

Soru: “Avam” denince akla kimler gelir?

Avam, dinî hayatta talimi, terbiyesi, görgüsü az olan ve derecesine göre, nisbî olarak İslâmî ilimlerde bilgisi olmayan insan demektir. Başka bir ifadeyle, eline kitap alamayan, ahkâma vâkıf olamayan, taklit içinde hareket eden ve hayatını tanzim mevzuunda dinin ruhuna nüfuz edemeyen kimseye de avam denir. Bunun karşısında bir de havas vardır ki, onlar da dinî hayatın tanziminde kitaba/kitaplara müracaat eden, kurallı yaşayan, dinî kanunlar ve kıstaslara vâkıf olan, bu kıstaslarla kendi hayatlarını tenvir eden ve başkalarının hayatlarına da ışık tutan kimse demektir.

Diğer bir zaviyeden havas, derecesine göre, müçtehitler, fakihler, müceddidler ve ilmiyle amel eden kimselere denilirken, avam da daha ziyade dininde, diyanetinde doğrudan doğruya hükümlere vâkıf olmayan/olamayan ve başkalarını taklit eden insanlara denilir.

Fıkıh usûlünde tarif edildiği gibi bazı kimseler hükümlere kendi başlarına ulaşamayabilir, kendisi ulaşamayınca da bu konuda o, ilim sahibi müçtehit fakihleri taklit eder. Onlar ne yapar, kitaplara ne yazarlarsa o da onu yapar. Esasen bunda biraz da zaruret vardır.

Ayrıca, herkes bir ilmin müçtehidiyken başka bir ilmin mukallidi olabilir. Bu, fen ilimlerinde de böyledir. Mesela, atom fiziği üzerinde ihtisas yapan bir insan bu mevzuda yeni şeyler geliştirebilir. Bugün atom fiziğiyle alâkalı çalışma yapanlar, konunun öncülerini takip ve taklit ediyorlar. Atomun ilk kâşifi denilen Demokrit’ten günümüze, öncekileri taklitle başlayıp yeni teoriler ortaya koyan yüzlerce bilim adamı vardır ki, bunlar da bir mânâda mukallit sayılırlar. Bugün liseler ve üniversitelerde pek çok mukallit hocalarımız vardır. Yine, yazdığı kitap Avrupa’da sekiz asır boyunca tıp derslerinde okutulan İbn Sina’nın ortaya koyduğu kanunlar vardır. Fakat bu kanunların çoğu günümüzde demode olmuş ve rafa kaldırılmıştır, ama kendinden sonra gelen tıpçılar için o bir müçtehittir ve hep taklit edile gelmiştir. Bu bilgisiyle İbn Sina bu devirde olsaydı, başkalarının mukallidi olacaktı. Bunun gibi, fıkha ve kelâma ait meselelerde bir kısım kimseler müçtehit, bunlardan bir kısmı da o

müçtehitlerin mukallidi demektir. İşte bu tür meselelerde avam mukallit, havas da o meseleyi bizzat kaynağından çıkaran insan demektir.

“EMROLUNDUĞUN GİBİ DOSDOĞRU OL!”

Soru: “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.” âyetini nasıl anlamalıyız?

Cenâb-ı Hak (celle celâluhu), azamet ve celâliyle Habîb-i Edîbi’ne emrettiği *“Habîb-i Zîşânım! Emrolunduğun çerçeve ve daire içinde hep istikamette ol!”*[171] beyanı bizim için de söz konusudur. Fakir, bundan hareketle, Efendimiz’in (aleyhissalâtü vesselâm) bir lahza olsun istikametten ayrıldığı şeklindeki bir düşüncenin kalbimi ne kadar dâğidâr ettiğini/edeceğini söylemeden edemeyeceğim ve bunu O’nun o pâk şahsiyetine karşı terbiyemin gereği görmekteyim. Evet, O (sallallâhu aleyhi ve sellem) doğduğu günden itibaren daima istikamet içindeydi. O’na (sallallâhu aleyhi ve sellem) çocukken ve çocuklarla beraber oynarken bakanlar bile, O’nun başka çocuklara benzemediğini ve istikbalde büyük bir adam olacağını anlarlardı. O (sallallâhu aleyhi ve sellem), çocukken bile her zaman çok ciddi meselelerle meşgul idi. O, nazarıyla yer yer semâyı tarar, oradan kalbine doğan hakikatlerle tekrar yere dönerdi. Yer yer de nazarını zeminde gezdirir, yeni yeni düşünce hüzmeleriyle kalbine döner ve kalbinde ileride öreceği dantelâ çevresinde dolaşırdı. Bütün hayatı böyle nezih ve istikamet içinde geçmiş bir insana, فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ *“Sana nasıl emredilmişse öyle dosdoğru hareket et.”* denilirken aslında bu, Rehber-i Küll’ün şahsında, ümmetine bir hitaptı ve فَاسْتَقِيمُوا كَمَا أُمِرْتُمْ *“Size nasıl emredilmişse öyle dosdoğru olunuz ve dosdoğru hareket ediniz.”* mânâsını mutazammındı.

Bu emirden sonra O’nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatına bakıldığında, o istikamet O’nda kemaliyle müşâhede edildiği gibi O’nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek sakalında ve şakaklarında bir kısım beyaz tüyler belirecekti. Cehennem gibi bin bir hâdise köpürüp sabrın, tevekkülün, Allah’a dayanmanın kahraman ve âbidesi o Zât’ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) üzerine gelip çullansaydı, bunların hepsi erir giderdi de O, bu türden olan her hâdiseyi gülerek karşılardı. Zaten o yüce evsâfın biricik kahramanı Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), evinin basılacağı gece bile kat’iyen endişeye kapılmamıştı,[172] ama O, bu âyetle alâkalı şöyle buyurmuştur: شَيَّبَتْنِي سُورَةُ هُودٍ *“Hûd Sûresi’ndeki ‘Emrolunduğun gibi istikamette ol!’ âyeti benim iflâhımı kesti ve beni ihtiyarlattı.”*[173] Allah (celle celâluhu), bu âyetle Efendimiz’e

(sallallâhu aleyhi ve sellem) doğru bir yol gösteriyor ve âdeta, "Bu doğru yolun âdâbı, erkânı, şerâiti, vecibeleri nelerse, bunları harfiyen yerine getirmek suretiyle, Allah karşısında O'nun seni görmek istediği şekli muhafaza et!" diyordu…

Tabiî bütün bunlar âyet-i kerimeyi kendine nâzil olmuş gibi anlamaya, onu engin şekilde duymaya ve idrak etmeye bağlıdır. O temiz dimağ ve ısmarlama fetânet, Rabbimiz'in kendisinden istediği hususu o engin şuuruyla olağanüstü idrak etmişti. Kur'ân aynı şeyleri bizim için de ifade etmektedir. Bundan dolayı âyetin ifade ettiği mânâyı –mevzûun leh'in umumî olması itibariyle– sanki bize diyormuş gibi anlamalı ve bu anlamda onu vâhid-i kıyasî kabul etmeliyiz. Etsek bile acaba bu mesele saçlarımızda bir ak tüy meydana getirir mi? Bir geceliğine olsun uykularımızı kaçırır mı? Bir kerecik olsun yemekten iştahımızı keser mi? Selef-i sâlihîn arasında olduğu gibi bir defaya mahsus olsun, ahiret endişesi ile ayaklarımızı titretir mi..?

Bir keresinde Huzur-u Risalet-penahide bir âyet okunmuş ve Ensar'dan bir genç yere yıkılmıştı. Genç yere yığıldıktan biraz sonra vefat etmiş, sonra da Aleyhissalâtü vesselâm şöyle buyurmuştu: *"Arkadaşınızı teçhiz edin. Allah korkusu onun yüreğini çatlattı."*[174] Aslına bakılırsa bizler de aynı hususlarla memur bulunuyoruz ve zannediyorum o zaman hayatımızı, kalbimizi ve letâifimizi yokladığımızda istikamet içinde olup olmadığımızı anlayacağız.

İstikametin kahramanları başta Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve sonra da O'nun sâdık yârânları olan ashabıdır. Çünkü Efendimiz bir yerde insanların bazısının ehl-i hidayet ve saadet, diğer bazısının da ehl-i dalâlet olduğunu beyan buyurduktan sonra ashabın, hidayet zümresinin kim olduğunu sorması üzerine, doğru yolu tarif adına şöyle buyurmuşlardır: مَا اَنَا عَلَيْهِ وَ اَصْحَابِي *"Ben ve ashabımın üzerinde olduğu yolda yürüyenlerdir."*[175]

Efendimiz, bu sözleriyle kurtulacak olan zümreyi belirlemiş oluyordu. Yani istikamet, Efendimiz ve sahabe-i kiramın hayat tarzını bilmekten ve yaşamaktan geçer. Binaenaleyh günümüzde meseleyi sokakta halletmeyi düşünen bir kısım cahiller, gökteki meleklerin dahi hâllerine imrendiği bir cemaat hakkında, "Nereden çıkardılar bu ashabı?" demek suretiyle, istihfafkâr ifadelerle âkıbetlerini tehlikeye attıkları gibi baş aşağı Cehennem'e doğru gittiklerinin de

farkında değiller. Allah Resûlü'nün takdir ettiği bir cemaat hakkında nâsezâ, nâbecâ sözler sarf eden bu zavallı gafil ve nâdânlar, gökteki meleklere küfretmekten daha büyük bir günah işlediklerini derkedemiyorlar. Bedir Ashabı, o kadar âl-i şân idiler ki, bu her türlü takdirin üstündeydi. Hatta bir gün de Cebrail (aleyhisselâm) inip Ona şöyle demişti: *"Yâ Muhammed! Nasıl siz Bedir'e iştirak edenleri aziz tutuyorsunuz, bugün biz de Bedir Ashabı'nın durumunu alkışlamak için yere inen melekler olarak Ashab-ı Bedir'i gökte aziz tutuyoruz."*[176] Melek dahi sırf o vak'aya iştirak ettiğinden, yani Seyyidinâ Hazreti Hamza'nın, Hazreti Ali'nin ve Hazreti Mus'ab İbn Umeyr'in (radıyallâhu anhüm ecmaîn) arkasında bulunduğundan dolayı, gökte Ashab-ı Bedir diye iltifata mazhar oluyorlardı.

Netice olarak diyebiliriz ki, istikametin ölçüsü Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) ve ashabının yoludur. Kim hayatıyla Devr-i Risalet-penahi'ye yaklaşıyor ve yanaşıyorsa o, o nisbette Allah'a ve Resûlullah'a yakın demektir. Kim de Aleyhissalâtü vesselâm'ın ve ashabının hayatından uzaklaşıyorsa o da o nisbette Allah'tan ve Resûlullah'tan uzak demektir. Âhir zamanda bu ümmete can getirecek, dizine derman olacak, kalbine kuvvet verecek insanlar, Efendimiz'e ve ashabına benzeyen insanlar olacaktır. Onlar, yeri geldiğinde yurt ve yuvalarını Allah için terk edecek, –*Sefiller*'de olduğu gibi– adım adım takip edildikleri hâlde hak ve hakikate bağlılıklarından ve hak nâmına kadirşinaslıklarından ötürü –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– hizmette fütûr göstermeyecek, evlerini terk edip hizmet için diyar diyar dolaşacak, hakikate susamış aç sinelere ilhamlarını boşaltmak için hakaretler görecek ve sû-i edeplere maruz kalacaklardır. Fakat yoldan, İslâm davasından ve bu davanın erkânından asla vazgeçmeyeceklerdir. Yâr u ağyâr bunu istese de istemese de, Allah'ın tevfikiyle, bunun emareleri çoktan zuhûr etmiştir. Başında Fahr-i Kâinat Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğu bu işin tohumları çoktan ihlâslı ellerle atılmıştır. Elverir ki, hem fert hem de topluluk olarak herkes emrolunduğu gibi dosdoğru olsun. Hatta bazen, bazı doğru hareketlerinden dahi yer yer kuşkuya kapılsın ve "Acaba Rabbimi hoşnut edebildim mi?" mülâhazasıyla tir tir titresin…

İstikamet erbabından Allah (celle celâluhu) ebediyen razı olsun…

171 Hûd sûresi, 11/112.
172 Bkz.: İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/177.
173 Tirmizî, *tefsir* (56) 6; Münâvî, *Feyzü'l-kadir* 4/169.
174 Hâkim, *el-Müstedrek* 2/536; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 2-253,298.
175 Tirmizî, *îmân* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 1; İbn Mâce, *fiten* 17.
176 Buhârî, *meğâzî* 11.

PEYGAMBER EFENDİMİZ'E SORULAN SORULAR

Soru: Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine sorulan bazı sorular karşısında "bilmiyorum" derlerdi. Bunun hikmetini izah eder misiniz?

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), sorulan sorulara karşı "bilmiyorum" şeklinde cevapları olmuştur ama vahiy menfî-müsbet her şeyi cevaplamıştır. Nebiler Serveri, sorulan sorulara cevap verirken bazen sorunun tam mukabili olarak, bazen de açıklayıcı başka kelimelerle cevap vermiştir. Mesela Cibril'in sorduğu kıyamet ile alâkalı bir soruya: مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ *"Kendisine soru sorulan, soru sorandan daha fazla bir şey bilmiyor."* şeklinde cevap vermiştir.[177] Kur'ân, bir keresinde Efendimiz'e kıyametin sorulduğunu, O'nun da *"Onu ancak Rabbim bilir."* dediğini kaydeder.[178] Mevzu ile alâkalı bir hadis-i şerifte de *"Beş şey vardır ki onları Allah'tan başkası bilemez."* buyrulduktan sonra Lokman Sûresi'nin son âyetindeki malum beş bilinmeyen husus[179] ifade edilmişti.[180] Hadis şârihlerinin ifadesiyle, bu beş hususu Allah'tan başkası bütün özellik ve incelikleriyle bilemez.

Bir yerde de, Efendimiz'e, *"Nebi ise her şeyi bilmeli, her şeyi göz önünde görüyor gibi konuşmalı."* demeleri üzerine O da: *"Ben kendim için dahi Allah dilemedikçe hiçbir şeye kadir değilim: Ne fayda sağlayabilirim, ne de gelecek bir zararı uzaklaştırabilirim. Şayet gaybı bilseydim elbette çok mal mülk elde ederdim ve bana hiç fenalık da dokunmazdı. Ama ben iman edecek kimseler için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeleyiciyim."* buyurmuştu.[181] Binaenaleyh Efendimiz, doğrudan doğruya "bilmiyorum" demekten daha çok bu tür cevaplarla konuyu Allah'a (celle celâluhu) havale etmiştir. Binaenaleyh bu tür cevaplar, Aleyhissalâtü vesselâm'ın, *"Gaybı sadece Allah bilir."*[182] hakikatine karşı o engin edebinin ifadesiydi.

Diğer taraftan Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), peygamber olduğu için bizim gibi ulu orta konuşmayacağının bilinmesi gerekir. Çünkü O'nun her sözü, hayatı düzenleyici, hayata nizam getirici ve insanlara emniyet telkin edici, kendi sıdk ve emanetini aksettirici mahiyetteydi. O, en küçük bir sözü söylerken

dahi, o kadar hassasiyet ve titizlikle söylerdi ki, belki melekler bile çok defa O'nun sözlerine hayranlık ifade ederlerdi. Yerde cinler ve insanlar O'nun sözüne göre hizaya girerken bütün küfür dünyası da O'nun bir kısım sözleriyle ne diyeceklerini bilemez hâle geliyorlardı. Binaenaleyh, Allah bu ısmarlama Zât'ın her söz ve davranışını mevârid-i sübhâniyesiyle belirliyor ve kontrol altına alıyordu. O'nun ifade ve hareketlerinde herhangi bir aşırılık ve yanlışlık olmamakla beraber O'ndan, kendisini mahçup edebilecek herhangi bir kelime asla sâdır olmamıştı. Bu bakımdan O, sorulan sorulara ulu orta cevap vermezdi/verdirilmezdi. Hatta bu tabiri, O'nun hakkında medhederken dahi kullanmak doğru değildir. Evet, O tamamen bir sıdk ve ciddiyet âbidesiydi. Davranışlarında, oturuşunda, kalkışında öyle örnek bir insandı ki, Kur'ân O'nu örnek olarak ele almayı, O'na uymayı emir ve tavsiye buyurmaktadır.[183]

"Ziyarete gücü yeten herkese Beytullah'ı ziyaret etmek, Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır."[184] âyeti indiğinde, ashabtan birisi: *"Yâ Resûlallah! Her yıl mı hacca gideceğiz?"* şeklinde bir soru sormuştu. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), hac ömürde bir kere farz olsa da, gücü yeten herkesin nafile olarak hacca gitmesini, orada diğer mü'min kardeşleriyle beraber kaynaşmasını istiyordu. Bu sebeple Allah Resûlü susmayı tercih etmişti. Fakat *"Her yıl mı?"* şeklindeki ısrarlı sorulara mukabil hoşnutsuz bir şekilde: *"Hac, ömürde bir keredir."* cevabını vermişti. Bu olay üzerine de şu âyet inmişti: *"Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde hoşunuza gitmeyecek şeyleri O'na sormayın!"*[185] Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine sorulan bu soru karşısında ihtimal, hac ömürde bir kere farz olmakla beraber, isteyen ve gücü yetenin daha fazla hac yapması şeklinde bir mülâhazası vardı. Israrlı sorular karşısında da, *"Eğer ben 'evet' deseydim her yıl hacca gitmeniz zorunlu olurdu ve siz, bunun altından kalkamazdınız."* buyurmuşlardı. Bunların ardından da, lüzumsuz soru sormanın mahzurlarına dikkat çekerek şunları söylemişlerdi: *"Ben sizi kendi hâlinize bıraktıkça siz de beni bırakınız. Zira sizden öncekileri, suallerinin çokluğu ve peygamberleri üzerindeki ihtilafları helâk etmiştir. Öyle ise sizi bir şeyden nehiy mi ettim, (niçin ve neden diye sormaya kalkmadan) ondan kaçının. Bir şey emrettiğimde de onu elinizden geldiğince yapmaya çalışın, (neticede sizi*

zora koşan sorular sormayın).”[186]

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir keresinde de minberde ashaba vaaz u nasihat ederken bir ara: *“Bugün bana her istediğinizi sorun!”* buyurdu. Herkes soruyor, O da cevap veriyordu. O esnada bir genç ayağa kalkarak: *“Benim babam kimdir yâ Resûlallah?”* diye bir soru sordu. Herhâlde, az da olsa babası hakkında dedikodu vardı ki, bu tür bir soru sormuştu. Böyle bir yaygara ise genci tedirgin ediyordu. O gün bir fırsat bulmuş ve gayba gözleri her zaman açık Allah Resûlü'ne babasının kim olduğunu sormuştu. Efendimiz, *“Senin baban Hüzâfe'dir.”* deyince de genç, artık rahatlamıştı; zira aldığı cevap onu memnun etmişti. Artık bundan sonra o da bir babaya nispet edilecek ve kendisine Abdullah İbn Huzâfetü's-Sehmî denilecekti.

İşte böyle herkesin bir şeyler sorduğu esnada Allah Resûlü'nün o anki ruh hâletini çok iyi kavrayan Hazreti Ömer (radıyallahu anh) birden ayağa fırlayarak, *“Biz, Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan ve peygamber olarak da Hazreti Muhammed'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) razıyız.”* demiş, Efendimiz'i soru yağmurundan kurtarmıştı.[187]

İşte bazen Efendimiz'in kendisine sorulan sorulara böyle cevap verdiği de olurdu. Diyebiliriz ki, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) değişik zamanlarda pek çok soru sorulmuştu. Ashab tarafından da, yeni Müslüman olmuş kimseler tarafından da O'na bu kabîl sorular hep soruluyordu. Daha sonraları edebi de yine Efendimiz'den ve Kur'ân'dan öğrenmeleri sayesinde kendilerinden asla edep dışı bir davranış sâdır olmamıştı.

Ashabın içinde istifham meydana getiren pek çok mevzu oluyordu ve Kur'ân, peyderpey nâzil olan âyetleriyle o istifhamların hepsine cevap veriyordu. Mesela, iman hakikatlerinin perçinleştirildiği Mekke dönemini müteakip, Müslümanların mücadele ruhunun geliştirilmesinin esas alındığı Medine'nin ilk dönemlerinde, ileride tesis edilecek site İslâm devletine ve aileye müteallik veya bizim bugün merak ettiğimiz hakâik-i kâinata dair bir kısım meseleler adına öğrenmek için pek çok hususun sorulduğu da oluyordu. Daha sonra kısa kısa dahi olsa, çapına göre ve mevsimi gelince bu hususların hepsine cevap veriliyordu. Kur'ân'da bir düzineden fazla يَسْأَلُونَكَ *“Sen'den soruyorlar ey Nebi!”* ifadeleri vardır ki bunlar hep Efendimiz'e sorulan hususları

anlatmaktadır. Kur'ân'da on üç âyette, on beş defa[188] يَسْأَلُونَكَ iki âyette de[189] يَسْأَلُكَ şeklinde Efendimiz'e sorulan sorular bildirilmiştir. Mesela bunlardan bazıları: *"Yetimleri sana soruyorlar."*,[190] *"Sana enfâlden (harplerde alınan ganimetler) soruyorlar.",*[191] *"Sana kıyameti soruyorlar",*[192] *"Allah yolunda neyi infak edeceklerini sana soruyorlar."*,[193] *"Sana Zülkarneyn'i soruyorlar."*[194] Bütün bu soruların çoğuna cevap verilmiştir. Ama kıyametin ne zaman kopacağı sorulduğunda, onunla alâkalı malumatın sadece Allah'a ait olduğu vurgulanmıştı.[195]

Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) sorulan suallerin bir kısmı da Yahudilerin, Nebiler Serveri'ni ilzam etmeye matuf sordukları sorulardan oluşuyordu. Kur'ân, sorulan bu çeşit sorularda maslahat olanlarının bir kısmına cevap veriyordu ama bir kısım sorular da vardı ki sadece ilzam maksadıyla sorulmuşlardı ve bir mârifet ifade etmiyorlardı/etmekten de uzaktı. Kur'ân onların sordukları sorulara cevap olarak kendileri için öğrenilmesi gerekli olan şeyleri söylüyordu. Mesela, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) hilâllerin niye önce küçük olduğunu, sonra büyüyüp kalınlaştığını, sonra tekrar hilâl olup yeniden büyümeye başladığını sorduklarında Kur'ân, bu hususun onları alâkadar eden bir mesele olmadığını bildiren bir cevap veriyordu. Evet, Kur'ân bu soruya cevap olarak Ay'ın menzillerinden, dünyanın etrafında dönmesinden değil de hilâlin insanlara vakitleri bildirmesinden bahsederek hakîm bir cevap veriyordu.[196]

Cevap böyle değil de Allah'ın birliğine delil olarak anlatılan bir şekilde verilseydi, delil müddeâdan daha karanlık bir hâl kesbedecekti. Biz zaten bu meseleyi astronominin adesesiyle görebilmekteyiz. Onun için Kur'ân onların sualine onların istedikleri gibi cevap vermedi. "O, insanlara vakitlerini bildirmek içindir, Ramazan'ı, bayramı, zekât ve hac mevsimini, kadınlar için özel olan hâlleri tespit etmek, bir nev'i takvimcilik içindir." diyerek cevap veriyordu. Hâlbuki, bu soruyu soranların maksadı bu değildi, onlar, hilâlin teşekkül ve erime keyfiyetini soruyorlardı. Ama Kur'ân-ı Kerim, o gün onu onlara anlatsa da onların onu anlayacak hâlleri yoktu. Sonradan ilme dair verdiği malumatlar o devrin insanının istifade edeceği hususlar olduğu gibi günümüzün insanının ve belki gelecekteki insanın da istifade edeceği esneklik

içinde mütalâa edilmişti.

---

177 Buhârî, *iman* 37; Müslim, *iman* 1.
178 A'râf sûresi, 7/187.
179 Bkz.: Lokman sûresi, 31/34.
180 Buhârî, *tefsiru sûre* (31), *tevhîd* 4; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.
181 A'râf sûresi, 7/188.
182 En'âm sûresi, 6/59; Cin sûresi, 72/26.
183 Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/21.
184 Âl-i İmrân sûresi, 3/97.
185 Mâide sûresi, 5/101.
186 Müslim, *hac* 412; Nesâî, *menâsik* 1.
187 Buhârî, *ilim* 28, 29; *mevâkît* 11; *tefsir* 5,12; *fiten* 15; *i'tisam* 3; Müslim, *fezâil* 134-138.
188 Bakara sûresi, 2/189, 215, 217, 219, 220; Mâide sûresi, 5/4; A'râf sûresi, 7/187; Enfâl sûresi, 8/1; İsrâ sûresi, 17/85; Kehf sûresi, 18/83, Tâhâ sûresi, 20/105; Nâziât sûresi, 79/42.
189 Nisâ sûresi, 4/153; Ahzâb sûresi, 33/63.
190 Bakara sûresi, 2/220.
191 Enfâl sûresi, 8/1.
192 A'râf sûresi, 7/187; Nâziât sûresi, 79/42.
193 Bakara sûresi, 2/215.
194 Kehf sûresi, 18/83.
195 Bkz.: A'râf sûresi, 7/187.
196 Bakara sûresi, 2/189.

MÂSİYETLE VASİYET OLMAZ

Soru: Bir anne, çocuklarına, öldüğünde teyzelerinin mezarlarına yaklaştırılmamalarını vasiyet etse o insanın hâli nasıldır? Ne yapmalıdır?

Vasiyet meşru olan hususlarda her vasiyet tutulur. Mâsiyetle vasiyet olmaz. Birisi, "Vasiyetimdir. Gidin meyhanede dem çekin." derse bu vasiyet tutulmaz. Aynen öyle de sıla, bir vecibe ve vazifedir; anne, annedir, annenin olmadığı yerde de annenin tahtına teyze oturur. Baba, babadır. Babanın bulunmadığı yerde onun yerine amca oturur. Binaenaleyh bir kimse, anne ve babasına karşı saygılı olduğu kadar belli nispette teyze ve amcasına karşı da saygılı olmak zorundadır.

Kişinin annesi ile teyzesi bozuşmuş olabilir. Bu durumda kişiye düşen şey, dirayet ve kiyasetiyle bu iki âbidenin arasını bulmak ve onlara yakınlıklarını hatırlatmak olmalıdır. Nitekim Allah Resûlü, bir hadis-i şeriflerinde anne için, *"Cennet, annelerin ayakları altındadır."*[197], teyze için ise, *"Teyze de tıpkı anne gibidir."*[198] buyururlar. Binaenaleyh çocuklara düşen onları idare etme ve uzlaştırma olmalıdır.

Bir anne vefat ederken çocuklarına, "Teyzeniz benim mezarıma gelmesin." diye vasiyet ederse, zaten kadın mezara gitmeyecektir. Yahut "Vefatımdan sonra teyzeniz evime gelmesin. Siz onu görmeyin." şeklinde vasiyette bulunursa, bu da dinin tecviz etmediği vasiyetler kabîlinden olduğu için böyle bir vasiyeti yerine getirmek gerekmediği gibi doğru da değildir. Bu itibarla da çocuklar, teyzeleriyle görüşmeli ve onunla irtibatlarını koparmamalıdırlar.

Böyle bir durumda olan evlada hiçbir şey lâzım gelmez. Aksine, annesinin ruhu öbür âlemde hakikatleri görüp anladığı için belki memnun bile olacaktır. Şayet, bir kimse saflık yapıp annesinin dediğini yaparsa öbür âlemde annesinin ruhu muazzep olur. Çünkü annesi hislerine kapılıp yanlış bir fetva vermiştir. Oysaki fetvayı yalnız Allah verir.[199] Evlat, Allah'ın fetvasına göre hareket eder ve annesi de imanla gitmişse ruhu bundan hoşnut olur.

---

197 el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/102. Aynı manadaki hadis için bkz.: Nesâî, *cihâd* 6; İbn Mâce, *cihâd* 12.

198 Buhârî, *sulh* 6, *megâzî* 43; Tirmizî, *birr* 6; Ebû Dâvûd, *talâk* 35.
199 Nisâ sûresi, 4/127, 176.

KÖLE VE CARİYE HUKUKU ÜZERİNE

Soru: Köle ve cariye hukuku bugün de geçerliliğini muhafaza eder mi?

Öncelikle sorudaki bir hususu düzeltmek istiyorum. Hukuk, sabit bir kısım kanunlar mecmuasından ibarettir. Hususiyle dinin sahibi tarafından vaz' edilen hukuku değiştirmeye kimsenin gücü yetmez. Binaenaleyh zaman ve mekân üstü âlemlerden gelmiş olan bir hukukun geçerliliğini korumaması asla söz konusu değildir. Bu hukukun öyle bir özelliği vardır ki onu, zaman bile asla aşındıramaz. Eğer hukuk dediğimiz kanunlar mecmuası, bütün zaman ve mekânlara hükmeden bir Zât'ın emriyse, o her zaman geçerliliğini korur ve muhafaza eder. Bu hukuk, tatbikî olarak olmasa da bir yönüyle hikmetli bir mânâ, ayrı bir güzellik ve pörsümez bir hakikat olarak geçerliliğini yine de devam ettirir.

Günümüzde köle ve cariye hukukunun geçerliliğini muhafaza edip etmemesi bahis mevzuu edilince evvelâ şunu söylemek icap eder ki, bu iki müesseseye ait hukuk vaz' edilirken İslâm bu mevzuda tek başına değildi. Bu konu daha önceleri soru ve cevaplarda başka vesilelerle arz edildiğinden[200] ben meselenin o tarafına girmeyeceğim. Fakat şu kadarını belirtmekte de fayda mülâhaza ediyorum: Dünyanın çeşitli yörelerinde devam ede gelen muharebelerde savaşın taraflarının esir ettiği kimseleri o harbe iştirak eden gânimîn ve mücahidler arasında kendilerine göre (geliştirdikleri sistemlerle) taksim ediyorlardı. Böylece kölelik ve cariyelik de devam ediyordu. Yani İslâm tek başına bu müesseseyi kaldırsaydı, o zaman Çin'de, İran'da ve Roma İmparatorluğu içinde bu tür uygulamalar yine devam edecekti ve İslâm'ın bu mevzudaki hükmü âlemşümul tatbik bulmayacaktı. Kaldı ki İslâm bu kapıyı açıp diyeceğini dedikten sonra mutlak hakikate ulaşma hususunu beşerin bu mevzudaki anlaşmasına bırakmıştır. Zaman, bu meselenin tefsirini yaptıktan sonra insanlar bir gün artık tamamen köle almayı-vermeyi ve satmayı bıraktığını ifade ederlerse o zaman müşterek bir anlaşma olabilir ve bu müessese de bütün bütün ortadan kalkabilir ve nitekim bir yönüyle kalkmıştır da.

Günümüzde bir kısım harp esirleri zulüm görse ve zincirlere vurulsalar da

başka bir memleket veya milletten olan insanları kölelik sistemi içinde çalıştırma gibi bir durum söz konusu değildir. Evet, bugün böyle bir kölelik müessesesi söz konusu değildir. Bu itibarla da bugün pratikte kölelik müessesesinin olmadığını söylemek mümkündür. Eğer bu durumu "geçerlilik" ile ifade etmek gerekirse pratikte bu meselenin geçerli olmadığını söyleyebiliriz.

Bütün bunlarla beraber günümüz dünyasında olan bazı hâdiselere bakıldığında ne yazık ki kölelik müessesesinin bin beteri olayların yaşandığı da bir gerçektir. Bugün bazı kimseler esir kamplarındaki insan ve kölelerden çok daha fazla zulüm görmekte, onlardan daha çok gadre uğramakta ve haksızlığa maruz kalmaktadır. Yine pek çok insan düşüncelerinden ötürü zincirlere vurulmakta, aylarca, hatta yıllarca ihtilattan men edilmekte, tecrid-i mutlaklar yaşamakta ve âdeta bir esirden daha çok eza ve cefaya maruz bırakılmaktadır.

Bu hususta şunu söylemek de mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümfermâ olduğu bütün zamanlarda, bir şekilde eza ve cefa gördüğü iddia edilen ne kadar köle varsa –hiç mübalağa yapmadan söylüyorum– şu yirminci asırda, sadece bir senesi içinde, dünyanın çeşitli yerlerinde on kat insan on kat daha fazla mezellete maruz kalarak o eza ve cefayı görmektedir. Günümüzde küçük, muhalif bir düşüncesinden ötürü bütün hayat hakkından mahrum edilen öyle insanlar vardır ki, hiçbir köle o ölçüde hayat hakkından mahrum edilmemiştir. Aynı zamanda İslâm'da bir köle, köle olurken, efendisinin gözüne girerse daima ona hürriyete giden bir kapının açılması muhakkak ve mukadderdi ki, tarih bunun binlerce misaline şahitlik etmektedir. Hatta bir cariyenin, gözde olunca hemen kadınefendi oluverme ve hürriyetine kavuşma durumu söz konusuydu. Kendisi bu işte muvaffak olamamışsa, çok defa çocuğuyla kadınefendi olarak hürriyetine kavuşurdu. Fakat bunun yanında düşüncelerinden ötürü hayatının elli senesini zindanlarda geçiren kimseler vardır ki, bu asırdan başka bir çağda görmek mümkün değildir. Evet, (kölelik müessesesinin yaygınlığı ve sayısı açısından bakıldığında) yirminci asrın her senesinde, Emevi, Abbasi ve Osmanlı'nın hâkimiyet dönemlerinde olan esirlere denk gelecek bir kölelik ve mezellet söz konusudur. Ne acıdır ki, bunların çoğu da düşüncelerinden ötürü esir edilmiş insanlardır.

Bu meseleyi biraz daha ileri götürerek şunu ifade etmekte yarar var. Bazı memleketlerde bir sene içinde hayat hakkını ve hürriyetini kaybeden insanların sayısı, geçmiş bin senelik bir devredeki esirlerden daha çoktur. Bu insanlar bin senelik esirlerin gördüğü gadir ve zulümden çok daha fazla gadre uğramaktadırlar. Çağın firavunlarının yönettiği bu memleketlerin birinde, geçen senelerde yetmiş bin tane çiçeği burnunda civanmert delikanlı, sokaklarda kan-irin deryası içinde boğuldu ve –hâşâ onları tenzîh ederim– âdeta leş hâline getirildi. Evet, günümüzde, geçmiş bütün devirlerde işlenen zulmün ve gadrin hepsi çok kısa bir sürede icra edilmiştir/edilmektedir. Kölelik ve cariyelik müesseselerine bu açıdan da bakmak gerekmektedir.

Bir de meseleye bütün bu mülâhazaların daha ötesinde enfüsî bir mânâda bakmak gerekir ki, insanın bir şahsa esir olması, haddizatında hevâ-i nefsine esir olmasından, pek çok günah işlemesinden, her gün şeytanın bir arzusuna uyup bin mezellete maruz kalmasından çok daha hafiftir. İnsanın bir adama kul olması, bin şeytana kul olmasından daha iyidir. Çünkü kölenin esir olduğu şahıs onun kulluk yapmasına mâni olmamaktadır. O, izzeti ile çalışmakta ve geçinmektedir. Korku, tama, şehvet, rüşvet ve riba gibi bin tane şeye esir olanlar, o kölelerden bin defa acınacak bir haledir. Keşke bu insanlar eski devirlerde yaşayıp boyunlarında pranga köle olsaydılar da ribanın, rüşvetin, makamın, tamânın, hırsın, hubb-u câhın ve şöhretin esiri olmasalardı… Zira bunlar daha utandırıcı bir esaret içindedirler.

Hâsılı, günümüze bakıldığında hep bu tür esaretlerin devam ettiğini görmekteyiz. Bu esaretler de insanın insanlığını idrak etmesi, kendi ruhuyla bütünleşmesi ve ruhunun kanatlanması ile ortadan kalkacaktır. Başka bir deyişle, gerçek imanın, imanda idrakin ve idrakte iradenin ortaya çıkacağı ana kadar bu esaret devam edecektir.

---

200 M. F. Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler* 1/105.

EVLENMENİN KOLAYLAŞTIRILMASI

Soru: "Otuz iki farzı bilmeyen kimselerin nikâhı olmaz." diyorlar. Kimlerle evlenilemeyeceğini kısaca açıklar mısınız? Hayat pahalılığından dolayı pek çok fakir kimse evlenemiyor. Hâlbuki Peygamber Efendimiz, "Nikâhın hayırlısı masrafı en az olanıdır."[201] buyurmuşlar. Mü'min kardeşlerimiz bu hadise neden uymuyorlar ve bu ağır mesuliyetten nasıl kurtulacaklardır?

Farzları bilmeyen bir kişinin nikâhı olmayacağı hükmü bir yönüyle doğru, diğer bir yönüyle ise doğru değildir. Bilmesi gereken farzlara inanmayan kimsenin nikâhı olmaz. Mesela, bir insanın, imanın altı esasına inanması lâzımdır. Bunlardan bir tanesine inanmayan, birinde tereddüt ve şüphesi olan bir insan din dairesi içinde bulunmadığından dolayı onun nikâhı da olmaz. Çünkü nikâh, mü'minler için dinî bir kayıttan ibarettir. Kadınla erkek bu dinî kayıt ve Allah tarafından vaz' edilen prensiplerle bir araya gelmektedirler/gelmelidirler.

Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) naklen fıkıh kitapları evlilik için "icab-kabul" ve "şahit" şartlarını ortaya koyarlar. Biz, mü'minlerin bu şartlara uyarak aralarında izdivaçla bir bağ kurmalarına "nikâh" diyoruz. İmanı olmayan bir insan için bu mânevî kayıt geçerli değildir. Binaenaleyh mü'min olmayan bir kimseyle yapılan nikâh muamelesi geçerli olmaz.

Sorudaki otuz iki farz meselesine gelince; kitaplarımızda böyle bir şart yoktur. Dahası, farzlar da otuz iki ile sınırlı değildir; hatta bazılarının zannettiği gibi elli dört farzdan ibaret de değildir İslâm. Haddizatında farzlar ne otuz iki, ne elli küsur, ne de yüz küsurdur. Belki beş yüz, belki daha fazla farz veya vacip vardır.

Kimlerle evlenilemeyeceğini, yani evlenilmesi haram olanları Nisâ Sûresi'nde Kur'ân-ı Kerim saymış, Efendimiz de bunlarla alâkalı tafsilî bilgiler vermiştir. Kur'ân'da bununla ilgili âyet şöyledir: *"Ey mü'min erkekler! Şunlarla nikâhlanmanız haram kılınmıştır: Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, kayınvalideleriniz, kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey*

kızlarınız. Fakat zifafa girmediğiniz eşlerinizin kızlarını nikâhlamanızda beis yoktur. Keza öz oğullarınızın eşleri ile evlenmeniz ve iki kız kardeşi nikâhınız altında birleştirmeniz de haram kılınmıştır. Ancak daha önce geçen geçmiştir. Çünkü Allah gafûr ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur).”[202] Kur’ân-ı Kerim’in saydığı bu kimselere “muharremât” (kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar) deniliyor.

Nikâhın zorlaştırılmasından dert yanan bir ifade de var soruda. Evet, Efendimiz: *“Nikâhın en hayırlısı en kolay olanıdır.”* buyurmuşlardır. Esasen bu ifadede, sorudan çok bir temenni var. Bence de mü’minler keşke bu hadise uysalar ve teamülleri, yanlış gelenek ve görenekleri aşıp bu hadisin ifade ettiği hakikati tam yaşayabilseler..!

Evliliği çok ucuz, çok rahat, çok fitrî ve herkesin rahat yapabileceği bir mevzu hâline getirmek gerçekten hayatî bir konudur. Zira evlenmek isteyen kimseler zaten birçok haramı aşıyorlar. Sonra bir de kız tarafının bu işte ortaya döktüğü ağır yükler var ki, bundan dolayı çok kimse ya korkuyor veya evlilikten vazgeçiyor. Hususiyle asrımızda, nefsini oruç, riyâzet ve zühd ü takva ile gemleyemeyen kimseler için evlilik, haramlar karşısında farz hâline gelmiştir. Mü’minler böyle bir mevzuda mutlaka kolaylık göstermeli ve günaha girmemede birbirlerine yardımcı olmalılar. Ben bunu söylüyorum ama kim uyar onu bilmem...

---

201 Ebû Dâvûd, *nikâh* 30,31; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 9/381.
202 Nisâ sûresi, 4/23.

MİRAC GECESİ DÜĞÜN YAPMAK

Soru: Mirac gecesi düğün yapmanın bir zararı var mıdır?

Böyle bir hâl, kısmen gaflet getirebilir. Vâkıa, insanlık içinden müstesna ve âbide bir şahsiyetin ubûdiyet kanatlarıyla pervaz edip âlâ-yı illiyyîne ulaştığı, hatta imkân ve vücub arası bir noktaya yükseldiği bir zaman diliminde, O'nun hatırasıyla meşbu bulunarak, "bize de.. bize de.." demek gerektiği düşünülerek o gecenin saygısını korumak önemlidir.

Ne var ki, tarafların iradeleri bu mâverâî şeyden gafil olmayacak kadar sağlamsa düğün de yapılabilir. Hatta müteyakkız olmak kaydıyla öyle bir gece, belki dünyaya gelecek nesiller için faydalı bile olabilir. Her şeyin doğrusunu Allah bilir.

ÖLÜMÜ İSTEMEK

Soru: Bir kimsenin "Allahım! Sana kulluk yapmazsam canımı al!" demesi âsilik olur mu?

Bu oldukça esnek bir sözdür. Bu söz, bir yönüyle Sa'd İbn Muaz'ın, *"Allah'ım! Senin yolunda cihad etme imkânı vereceksen beni yaşat. Cihad etmeyeceksem beni yaşatma!"*[203] sözü ki, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) talimi içinde, *"Hayatım hayırlı ise yaşat, ölümüm hayırlı ise canımı al!"*[204] sözüne benzemektedir.

Şayet insan, bir tedirginlik veya hayattan bezmenin ifadesi olarak böyle bir söz söylerse, kalbindeki ne ise ona göre muamele görür. Ağız böyle söyler ama önemli olan, kalbin hangi istikamette çarptığıdır. Onun için hayattan tedirginliğin ve bezmiş olmanın ifadesi olarak ölümü isteyen bir kimse Allah'a karşı âsi olmuş olur. Ancak Allah'ın kendisine emanet ettiği hayatı suistimal edebilme endişesi ile, "Allah'ım! Senin yüklediğin yükü götüremiyorum. Eğer emanete hiyanet edeceksem Sen emanetini al. Alacağın ana kadar da beni emanette emin kıl!" şeklinde bir tazarru ve niyazda bulunmak hatarsız ve mahzursuz olsa gerek.

---

203 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/141; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/6.
204 Buhârî, *merdâ* 19; Müslim, *zikir* 10.

İBADET ŞEKİLLERİNDEKİ FARKLILIK

Soru: Hazreti Âdem'den bu yana hak olarak gönderilen dinlerdeki ibadet şekliyle bugün bizim yaptığımız ibadet şekli arasında fark var mıdır?

Esasen ibadet şekli insanların fikir, ruh ve kalbî yapılarının terakkisine bağlı bir husustur. İbtidâî toplumlarda sıfat ve esma anlayışı daha basit seviyede olduğundan onların, Allah'ın büyüklüğünü bizim kavradığımız seviyede kavramaları düşünülemez. ("Biz" derken, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetini kastediyorum.) Mesela, sizin elinizden tutup sizi bütün sistemleri görebileceğiniz bir noktaya çıkarsalar ve yine elinizden tutarak atomlar âleminin içinde gezdirseler; keza sizi kanınızın alyuvarlarına, akyuvarlarına bindirip kalbinizin çalışmasını gösterseler –ki, biz bunların hepsini günümüzün âlât ü edavatıyla görebiliyoruz. Mesela, teleskopla büyük âlemleri, mikroskopla da küçük âlemleri temaşa edebiliyoruz. Kısaca en büyük ve en küçük âlemlerde dolaşabiliyoruz– neticede de şüphesiz ki biz, Allah'ın bu icraatları karşısında O'nun büyüklüğünü her hâlde de daha şuurlu ve köklü bir irfan ve iz'âna bağlı daha engince düşünebiliyoruz.

Evet, yüksek makamları ihraz etmiş bir insanla bu tür meseleleri basit plânda ele alan bir çoban arasında büyük farklar olması kaçınılmazdır. İsrailiyat olarak nakledilen bir kıssa vardır. Bu kıssada bir çoban anlatılır. Hazreti Musa, bu çobanı şu şekilde münacat ederken görür. Çoban: *"Ey kerem sahibi Allah'ım, neredesin ki sana kul olayım; çarığını dikeyim, elbiseni yıkayayım… Yüce Rabbim sana süt ikram edeyim. Bütün keçilerim sana kurban olsun."* gibi Zât-ı Ulûhiyet'e isnadı caiz olmayan sözler söyler.[205]

Böyle bir çobanın ilâh telâkkisini ele aldığımızda, onun ulûhiyet mevzuunda çok ileri gidip derin düşünemeyeceği açıktır. Asrımızda ise bütün meseleler o kadar vuzuhla ortaya konmuştur ki, bu asrın insanının ilmi, irfanı ve iz'ânı karşısında ulûhiyet anlayışını düşündüğümüzde böyle bir anlayış kendine göre kulluk ister. İşte ümmet-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu irfana göre geniş çapta ve geniş dairede bir kullukla vazifelendirilmiştir.

Hazreti Âdem'den Efendimiz'e kadar kademe kademe değişse de, onlara

kendi anlayış, kendi irfan ve iz'ânlarına göre vazifeler verilmiştir. Bizimki daha köklü, daha derin, fakat –şayet ubûdiyetten namaz kılmayı, el açıp yalvarmayı anlıyorsak– ubûdiyetin aslında bir değişme olmadığı kanaatindeyim. Çünkü Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberlikle serfirâz kılınmadan önce de şu anda bizim yaptığımız ibadetlere benzer ibadetler yapıyorlardı. Mesela, Kâbe'yi tavaf ediyor, namaz kılıyor ve Allah'ı anıyorlardı. İbadet için halktan uzak bir yere çekiliyor ve "tehannüs" yapıyorlardı. Gâr-ı Hira ufkundaki hazırlık dönemiyle alâkalı hadis-i şeriflere bakılabilir.[206]

---

205 Mevlâna, *Mesnevî* 2/396-399.

206 Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 3; Müslim, *îmân* 252.

“BİZ KUR’ÂN’I KADİR GECESİNDE İNDİRDİK”

Soru: Kadir Sûresi’nde Kur’ân’ın Kadir gecesinde nâzil olduğu buyuruluyor. Fakat biz, Kur’ân’ın âyet âyet nâzil olduğunu biliyoruz. Bu konuyu izah eder misiniz?

Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerim’de Kadir gecesinin yüceliğini şu ifadelerle bildirir: *“Biz Kur’ân’ı indirdik Kadir gecesi. Bilir misin nedir o Kadir gecesi? Bin aydan daha hayırlıdır Kadir gecesi! O gece Rabbilerinin izniyle Rûh ve melekler, hususî misyonlarıyla fevç fevç inerler... Artık o gece bir esenliktir ki süregider... Tâ tan yeri ağarıncaya kadar...”*[207]

Kadir gecesi, atâyâ-i şâhâneden insanlara bol bol bahşişlerin verildiği bir gecedir. Tabir-i diğerle bu gece, Sultan-ı Ezel ve Ebed’in kendine inanan askerlerine ulûfe dağıttığı mübarek bir zaman dilimidir. Bu gecede, inanan insanların liyakatlerine bakılmadan o atmosfer içine giren hemen herkese Cenâb-ı Hak, idraki ve kâmet-i kıymeti nisbetinde bir şeyler lütfeder. Keza o gece Cenâb-ı Hak, mü’minlere Sultan-ı Kâinat olarak muamelede bulunur, mücrimlerin, gedâların, dilencilerin, muhtaçların ruh perişaniyetine ve mâhiyet bozukluklarına bakmaz, Kendi yüceliğine göre atâyâda bulunur.

Müfessirler bu gecede Cenâb-ı Hakk’ın lütuflarının ayrı bir coşkunluk içinde olması hakkında değişik esbap üzerinde durmuşlardır. Bunlardan biri şu şekildedir: Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), ümmetinin ömrünün az olduğundan müteessir olmuş. Eski devirlerde insanlar, uzun yıllar yaşıyor ve o uzun ömürlerini ibadet ü taatle mamur kılıyorlardı. Hâlbuki ümmet-i Muhammed’in ömrü ortalama altmış-yetmiş sene civarındaydı ve dolayısıyla onların yapmış oldukları ibadetleri yapacak ölçüde bir ömür yaşayamıyorlardı. Peki öyleyse ümmet-i Muhammed, eskilerin sevapla doldurup mamur ettikleri o ibadet seviyesini nasıl yakalayacaklardı..?

İşte Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu teessürünü izale sadedinde Cibril-i Emîn gelmiş ve müjde mahiyetinde bu sûreyi getirmişti.[208] Bu, şu demekti; bir mü’min, bin aya bedel olan bu geceyi, hayatında bir kaç defa yaşarsa, geçmiş ümmetlerin ihraz ettiği o seviyeyi yakalamış olacaktı.

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: “Niçin ümmet-i Muhammed’e has

olarak böyle bir lütuf bahşedilmiştir?" Öyledir; zira ümmet-i Muhammed, hakâiki kavrama bakımından en müstesna mevkidedir. Nitekim bu ümmetin Peygamberi de en müstesna bir zirvededir. O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir eli semada, diğer eli yerdedir. Gözünün biri Cenâb-ı Hakk'ı müşâhedede, diğeri ise ümmetini oraya çıkarma yolları araştırmaktadır. O, kâinat ağacının çekirdeği hem de meyvesi mahiyetinde olduğundan[209] bütün ağacın özünü, hulâsasını, mânâ ve mahiyetini, hikmet-i hilkatini mündemiç bulunduğundan, ümmet-i Muhammed de O'na lâyık olarak yaratılmıştır. *"İmam nasılsa, cemaat de ona göredir."* fehvasınca Allah, cemaatine göre imam, imamına göre de cemaat yaratmıştır. Kadir gecesi bu ümmete, bu ümmetin peygamberiyle beraber tahsis edilmiştir ve bu, Allah'ın büyük bir fazl u ihsanıdır. Dolayısıyla Cenâb-ı Hak fazlından birine bir nimet bağışlarsa, kimsenin ona itiraz etmeye hakkı yoktur.

Bir diğer sebep de şu olabilir: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, Kadir gecesinde nâzil olmuştur. Kur'ân, İsm-i Âzam'dan, yani Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin âzam mertebesinden, en kâmil bir cemaate gelmiş ve İsm-i Âzam'ın mazharı olan Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) vasıtasıyla tebliğ edilmiştir. Ayrıca Kur'ân, Cibril-i Emîn gibi ilâhî beyanın takdir ettiği büyük bir melek vasıtasıyla gelmiştir ki, o melek Cibril'dir ve o bir anlamda, meleklerin peygamberidir. Bu itibarla Kur'ân'ın dünya semasına nâzil olduğu veya Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) nâzil olmaya başladığı gece, ümmet-i Muhammed'in hayatında çok mühim bir gecedir. O bakımdan bu geceyi Cenâb-ı Hak, diğer gecelerin üstünde tutmuş ve bin aya denk saymıştır.

Soruda, *"Kadir Sûresi'nde Kur'ân'ın Kadir gecesinde nâzil olduğu buyuruluyor. Fakat biz, Kur'ân'ın âyet âyet nâzil olduğunu biliyoruz."* deniliyor. Şimdi de isterseniz biraz bu sorunun cevabını heceleyelim: Tefsirciler, bu konudaki mütalâalarını beyan ederken, *"Kur'ân, evvelâ sema-i dünyaya, daha sonra ise peyderpey Efendimiz'e indirildi."*[210] demektedirler. Bizim bu hakikate kanaat edip keyfiyeti araştırma tekellüfüne girmememiz icap eder. Ancak, bazı yorumcuların beyanı da kulak ardı edilmemelidir. Bu cümleden olarak, Allah, Kur'ân'ı evvelâ birden ve def'aten insanlarla çok alâkalı olan dünya semasına indirmiş, daha sonra da ihtiyaca göre Efendimiz'e

(sallallâhu aleyhi ve sellem) ceste ceste yirmi üç senede inzâl buyurmuştur. Bunun keyfiyetini araştırmamak ve bu kadarlık bir bilgiyle iktifa etmek bizim için yeterlidir zannediyorum.

Bununla beraber, belli ölçüde bu meselenin izahı da mümkündür. Kur'ân-ı Kerim, evvelâ Levh-i Mahfuz'da idi ki, Levh-i Mahfuz, bazılarına göre "taayyün-ü sâni", bazılarına göre de "imam-ı mübîn" ünvanıyla ifade edilmiştir. Allah'ın ilmi, olmuşa, olacağa, mümkine, mümteniye, Zât'ına ve her şeye taalluk eder. Allah, gelecek zamanı son noktasına kadar –O'nun son noktası yoktur–, ebedlere kadar; geçmiş zamanı da son noktasına kadar, ezele kadar bilir. Her şey, Allah'ın ilminde bir nokta gibidir. Hiç kimse, Allah'ın geçmiş ve geleceğe ait şeyleri bildiği gibi, hâl-i hazırda olan bir şeyi bilemez. Nitekim, *"Yarattığı mahlûkların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahlûklar ise O'nun dilediğinden başka, ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar."*[211] âyet-i kerimesi bu hakikati ifade etmektedir. Binaenaleyh, –doğrusunu Allah (celle celâluhu) bilir– Levh-i Mahfuz, ilm-i ilâhide her şeyin değişmez şekliyle sabit aynlar hâlinde tesbit buyurulduğu bir yerdir. Kur'ân-ı Kerim'de, *"O Levh-i Mahfuz'da idi."*[212] ve *"Allah'ın müsaade etmediği hiç kimse oraya muttali olamaz."*[213] meâlleriyle hatırlatılır bu konu.

Ayrıca ikinci derecede her şey Levh-i Mahv u İsbat'a istinsahla intikal eder. Oraya ancak nazarı yükselen, kalb ve ruhun hayatına çıkan bir kısım kimseler muttali olabilirler. Levh-i Mahv u İsbat'ta, bir insanın veya bir milletin kaderiyle alâkalı bir kısım yazılan kitaplar vardır ki; bunlar, yazılır, silinir ve arkadan gelenler onların yerini alır. Bu, bir sinema şeridi gibi hep böyle döner durur.

İşte Kur'ân-ı Kerim, Levh-i Mahfuz'dan böyle bir yazılmayla intikal etmiştir. Bu yazılmada, ancak Allah'ın müsaade ettiği melek/melekler Kur'ân'a muttali olmuştur. Ayrıca, yukarıda da ifade edildiği gibi böyle yerlere ancak vicdanen ve kalben yükselebilenler muttali olabilir. Mesela, Varaka İbn Nevfel gibi, Hak'tan gelen bir esinti ile bir kısım hakikatleri ifade eden insanlar vardı ki bunlar, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) dünyaya şerefkudûm buyurunca, O'nun esintilerini hissetmiş, semanın yerdeki insanlarla yeniden münasebete geçeceğini vicdanlarında sezmeye başlamışlardır. Siyer ve tarih kitapları, o

devirde Varaka İbn Nevfel gibi… kimseleri hanîf olarak kaydetmektedir.[214] Yine bu tür esintileri gönül dünyasında hissedenlerden birisi de Zeyd İbn Amr idi. Aşere-i mübeşşereden meşhur sahabî Saîd İbn Zeyd'in babası ve Hazreti Ömer'in de amcası olan bu zat da hanîflerdendi. Bu zat, putlardan yüz çevirmiş ve onların hiçbir fayda ve zarara muktedir olamayacaklarını haykırmış tâli'lilerden biriydi. Hatta o, etrafındakilere ölüm yatağında iken şu sözlerle seslenmişti: *"Ben bir din biliyorum ki onun gelmesi çok yakındır; gölgesi başınızın üzerindedir. Fakat bilemiyorum ki ben o günlere yetişebilecek miyim? Ancak siz o din geldiği zaman, vakit fevt etmeden ona iman edin."* Sonra da derin bir inkisar içinde, *"Ah Yüce Yaratıcı! Keşke Senin adını bir bilebilseydim, Seni tanıyabilseydim ve yüzümü yere koyup Sana karşı kulluk yapabilseydim!"* deyivermişti.[215] Zeyd, bir esintiden müteessir olmuş ve vicdanı Hakk'a karşı tamamen uyanmış biriydi. O, bu sözleriyle bir olan Allah'a (celle celâluhu) inanıyor ve O'na teslimiyetini arz ediyordu.

Evet, örneklerde de görüldüğü gibi Allah'ın rahmetiyle uyanan temiz bir vicdan, Kur'ân'ın Levh-i Mahfuz'dan beşer âlemine intikal etmesini (öncesiyle-sonrasıyla) ruhunda duyabiliyordu. Çokları ondan sonra, hakikat adına keşfedecekleri her şeyi, Kur'ân'ın esintilerinden ilham olarak alıyor ve söylüyorlardı. Ne var ki, bu sözler beşerî kalıplar içine girdiğinde bazen bir kısım hatalara sebebiyet verebiliyordu. Ancak normal insanların düşünce, beyan ve ilhamlarından çok farklı ilâhilik gamzeden ve yine ilâhî bir esintinin ifadesi olan bütün ilhamlar, Kur'ân-ı Kerim'in sema-i dünyaya nâzil olmasından gelmektedir. Semadan insanlara gelen ilhamlar, bir çiçek bahçesine uğrayıp da, sonra esip insanın burnuna kadar gelen bir râiha gibidir. İnsan, o çiçek bahçesini görmez. Fakat esen rüzgârlarla, bilhassa bâd-ı sabâ ile, seherlerde esen tecellîlerle onun vicdanına, vicdanının burnuna bir kısım ilâhî kokuların geldiğini hissedebilir. Evet, her ne kadar gülü, çiçeği görmese de onu hisseder. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) geleceği âna yakın, o devrede bir kısım kimselerin, *"Lât'ı, Uzzâ'yı, Menât'ı hatta her şeyi terk ettim. Aklı başında olan herkes de benim gibi yapar."*[216] sözü, o âlemden gelen esintilerle mülhem olmanın ifadesidir.

Onun için, *"Biz, Kur'ân'ı Kadir gecesi indirdik."* âyetinden de bu mânâyı

anlamak gerekir. Ruh-i revân-ı Muhammedî Aleyhisselam'a ilk mesajın gönderilmesi ve Kur'ân-ı Kerim'in nâzil olacağına dair ilk haberin Efendimiz'e o gecede intikal etmesi, *"Biz, Kur'ân'ı Kadir gecesi indirdik."* âyetiyle anlatılmaktadır. Sonra da Kur'ân, beşerî ihtiyaçlara göre hazmedilsin, insanlar onu iyi anlasın diye ceste ceste yirmi üç senede indirilmiş ve insanlık, hazmedilmiş bir Kur'ân'la yeni bir ba'sü ba'de'l-mevt yaşamıştır.

Konunun hakikatini ancak Allah (celle celâluhu) bilir.

---

207 Kadir sûresi, 97/1-5.
208 Muvatta, *sıyâm* 28; İbn Abdilberr, *et-Temhîd* 24/373; es-Suyûtî, *Tenvîru'l-havâlik* 1/236
209 Bediüzzaman, *Sözler* s. 325 (Yirmi İkinci Söz, İkinci Makam, On Birinci Lem'a).
210 el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/578; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 4/306.
211 Bakara sûresi, 2/255.
212 Bürûc sûresi, 85/21-22.
213 Cin sûresi, 72/26.
214 Buhârî, *menâkıb* 24; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 5/54; el-Bezzâr, *el-Müsned* 4/165.
215 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/162; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/529.
216 Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* 4/116.

HAZRETİ NUH'UN GEMİSİ

Soru: Peygamberlerin, Hazreti İsa'nın (aleyhisselâm) ölüleri diriltmesi, Hazreti Musa'nın (aleyhisselâm) asâsı gibi Kur'ân'da anlatılan mucizeleri, insanları, ulaşılabilecek en münteha noktaya teşvik etmektedir. Acaba Hazreti Nuh'un (aleyhisselâm) gemisi de bugünkü yapılan gemilerin daha fevkinde midir? İzah edebilir misiniz?

Peygamberân-i izâm, maddî-mânevî beşer hayatında birer rehber ve birer rehnümâdırlar. Biz yürüdüğümüz bu yolda ellerinde meşaleler hep onları görmüş ve onların arkasında yürümüşüzdür. Mesela, tıp noktasında Seyyidina Hazreti İsa sancağı eline almış, gitmiş, belli bir noktaya dikmiş ve sonra dönüp bütün hekimlere âdeta şöyle seslenmiştir: "Ey beşer! Yeryüzünde Allah'ın vaz ettiği her derdin dermanı vardır." Bu sözü Efendimiz de şöyle anlatır*: "Ey insanlar! Tedavi olun, tedavi yollarını araştırın. Allah bir hastalık vermemiştir ki, karşılığında ilacını da yaratmış olmasın."*[217]

Allah, yeryüzünde ihzârettiği eczahâne-i kübrâsında her türlü hastalığın ilacını hazırlamıştır. Bu itibarla da araştırıldığı takdirde her hastalığa derman bulunacaktır. Bu araştırmalar bir gün gelecek ölüme derman bulma meselesine kadar dayanacaktır. Vâkıa, dünya ölümlü dünya olduğu için alâküllihâl insanlar ölecek ve kimse burada ebedî kalmayacaktır. Fakat büyük bir zatın ifadesi içinde, Hazreti Mesih ölüleri ihya etme mucizesini gösterdiği için bir bakıma onun mucizesine benzer şekilde ölüme bir nevi hayat rengi verilecektir.[218] Bunun nasıl olacağını şimdilik bilemeyebiliriz. İleride daha değişik şeyler olabilmekle beraber bir misal vererek meseleye biraz daha vuzuh kazandırmaya çalışalım.

Şimdilerde onulmaz zannedilen kanser hastalığından dolayı ölen bazı kimseler özel bir sistemle dondurulup muhafaza altına alınmaktadır. Bazı bilim adamları, ileride bu hastalığın tedavisi bulunduğu zaman onlara hayatlarını iade edip tedavi etmeyi düşünmektedirler. Tabiî mümkünse bu durumda o hastaların bir bakıma nebâtî bir hayat durumuna getirilmesi plânlanmaktadır. Bu suretle ölüme bir nevi hayat rengi verilmesi gerçekleşebilir. Allah'ın inayeti ve kuvvetiyle esbab-ı âdiyeye tevessül edilerek, böyle onulmaz zannedilen bir kısım şeyler ileriye matuf daha değişik bir hâl de alabilir. Daha sonra ilacı

bulununca tedavi yoluna gidilebilir. Allah, onu ömrü olduğu kadar yaşatır ve sonra da öldürür. Ancak bütünüyle ölüme çare bulmaya gelince bütün hekimlerin de kabul ettiği gibi hayat öyle veya böyle bir noktada er-geç sona erecektir…

Hazreti Nuh'un (aleyhisselâm) yaptığı geminin bugünkü gemilerden daha üstün olup olmaması meselesine gelince; onun gemisi bugünkü gemilerin çok ötesinde bir fâikiyete mazhardır. Âyet-i kerimede geçen وَفَارَ التَّنُّورُ[219] ifadesi tefsirlerde farklı yorumlarla ele alınmıştır. التَّنُّورُ kelimesiyle alâkalı Hazreti Havva'dan kalan ve Hazreti Nuh'a intikal eden taştan bir ocak, gemide suyun toplanıp biriktiği yer, yeryüzünün fışkıran sular sebebiyle kaynaması, tan yerinin ağarması gibi birbirinden uzak mânâlar düşünülmüştür. Elmalılı Hamdi Yazır ise, التَّنُّورُ kelimesinin, bu geminin kazanla çalışan buharlı bir gemi ve vapur olduğunu düşündürdüğünü ifade etmiştir.[220] Buhar tam formuna girince vapur da yürüyordu. Ancak âyet-i kerimede böyle bir sarahat yoktur.

Hazreti Nuh'un gemisi, بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا *"Geminin hareket etmesi de, durması da Allah'ın adıyladır."*[221] beyanı çerçevesinde ilâhî inayetle yürüyordu. Nasıl ki, Hazreti Mesih, ilaç sürmeden elini gezdirdiğinde onulmaz dertler iyi oluyor, ölüye قُمْ بِإِذْنِ اللّٰهِ diyerek seslendiğinde ölü ayağa kalkıp hayata mazhar oluyordu;[222] aynen öyle de vapur bir doruğa yükseldiğinde Hazreti Nuh, "Allah'ın izniyle dur!" dediği zaman duruyor, "Hareket et!" dediği zaman da yoluna devam ediyordu.

İşte bu nokta, bu konuda bir sondur. Bu seviyeye yaklaşma olabilir. Belki atom enerjisiyle çalışan denizaltının ötesinde, güneş şualarından istifade etmenin fevkinde manyetik alandan istifade etmek suretiyle havada ve atmosferin dışında yüzdürüyor gibi vapurlar icat edilip Hazreti Nuh'un Allah'ın adıyla yürüyen, Allah'ın adıyla duran mucizevî vapuruna yakın bir duruma ulaşılabilir, ama denizde بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا ile vapur yürütülmesi Allah'ın (celle celâluhu) bilebileceği bir şeydir.

---

217 Tirmizî, *tıp* 2; Ebû Dâvûd, tıp 1; İbn Mâce, *tıp* 1

218 Bediüzzaman, *Sözler* s. 271 (Yirminci Söz, İkinci Makam).

219 Bkz.: Hûd sûresi, 11/40.

220 Bkz.: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* 4/2781.

221 Hûd sûresi, 11//41.
222 Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/49.

HAZRETİ YUNUS ALEYHİSSELÂM'IN MÜNÂCÂTI

Soru: لَّا إِلَٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ[223] ***âyetindeki sırrı açıklar mısınız?***

Hazreti Yunus İbn-i Metta (alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm), Musul yakınlarında bulunan Ninova ahalisine gönderilmiş bir peygamberdi. O, putlara tapan Ninova halkını senelerce Allah'a imana ve ibadete davet etti. Kavmi ise ona iman etmedikleri gibi pek çok ezâ ve cefâda bulundular. Yıllar ve yıllar yılmadan, ümitsizliğe kapılmadan onları hak dine davet edip iman etmedikleri takdirde üzerlerine Allah'ın azabının gelebileceğini hatırlattı. O halk, bu uyarıya da kulak asmadı. Belânın gelebileceği işaretine binaen, ayrılmasıyla alâkalı açık bir emir gelmeden, üzüntüyle oradan ayrıldı. Aradan birkaç gün geçtikten sonra gökyüzü kararır, şehri simsiyah bir duman kaplar, Ninovalılar telaşlanır ve herkes bir korkuyla sarsılır. Allah'ın azabının üzerlerine geldiğini anlarlar ve pişmanlık duyarak tevbe ile Allah'a yönelirler. Cenâb-ı Erhamu'r-Râhimîn de onların tövbelerini kabul eder ve o azabı üzerlerinden kaldırır.

Bu arada şehirden ayrılan Hazreti Yunus (alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm) ise Dicle nehri kenarındayken yolcularla dolu bir gemiye biner ve gemi hareket edip kıyıdan uzaklaşır. Bir müddet gittikten sonra gemide bazı problemler belirir. Bunun üzerine kaptan veya başka biri: *"Aramızda bulunan bir suçlu yüzünden başımıza bunlar geldi."* der ve bu suçlunun tesbiti için kur'a çekilir. Çekilen kur'alar her defasında Hazreti Yunus'u gösterir. Bunun üzerine onu denize atarlar. Denize atılan Yunus aleyhisselâm'ı Cenâb-ı Hakk'ın emriyle bir balık yutar. Balığın karnında Hazreti Yunus, لَّا إِلَٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ifadeleriyle Allah'ı (celle celâluhu) tesbih u takdisde bulunur. Bu dua ve tesbih, onun kurtuluşuna vesile olur.

Esasen bir insanın ülkesinden ayrılıp bir yere gitmesi günah değildir. Ancak Hazreti Yunus, bir peygamberdir ve mukarrabîndendir. Allah'a yakın olan insanlar, yakınlığın gereği –tabir-i caizse– başlarını kaşımak isterken bile bunu izinle yapmalıdırlar. Aslında bu, yakınlığın bir gereğidir. Uzakta bulunanlar için böyle bir şey bahis mevzuu olmasa da merkezi teşkil edenlerin her mevzuda bu kadar hassas olmaları icab eder. Bu sebeple Hazreti Yunus'un bu

hareketi, "hasenâtu'l-ebrâr seyyiâtü'l-mukarrabîn" düsturundan hareketle, mukarrabîn zellesi sayılır.

İşte bu zelleden dolayıdır ki Cenâb-ı Hak onu tebcil edalı tedip etmiştir. Onun yaşadığı yerden ayrılıp deniz kenarına gelmesi, orada bir gemiye binmesi, gemiye binmesiyle orada olağanüstü şeylerin olması, kur'a çekilmesi, kur'anın her defasında ona çıkması, bunun neticesinde denize atılması, denizde bir balık tarafından yutulması ve bununla birlikte balığın karnında yaşaması… bütün bunlar asla bir tesadüf değildir. İşte bütün bunların farkında olan Hazreti Yunus (aleyhisselâm) balığın karnında لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ demiştir ki, bu ifade bir mânâda şu anlama gelmektedir: Ey Mâbud-u Mutlak ve Maksud-u bi'l-İstihkak! Sen'den başka ilâh, hâkim, hükmü nâfiz ve hâmi yoktur. Seni tesbih u takdis ediyorum. Sen, noksan sıfatlardan münezzeh ve müberrasın. Şu an içinde bulunduğum durumda bana tabiatın ve esbabın herhangi bir tesiri ve yardımı olamaz. Bu denizin dalgalarına kimse hükmedemez; balığa kimse sözünü geçiremez; şu karanlıktan kimse beni kurtaramaz. Bütün bu esbaba hükmedecek yalnız Sensin. Bu itibarla esbaba tesir-i hakikî vermeyerek yalnız Seni tenzîh edip Sana sığınıyorum. Müsebbibü'l-Esbap Sensin; ben nefsime ve kendi kendime zulmettim…

Esasen *"Ben nefsime zulmettim."* cümlesi, her büyük mü'minin duasını noktaladığı bir ifadedir. Hazreti Âdem, kâkülünün dağıldığı ve Rabbisinin yüzüne bakamaz hâle geldiği zaman رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا *"Rabbimiz nefsimize zulmettik.",*[224] Hazreti Musa (alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm) kıptinin ağzına yumruğu vurup onu yere serdiğinde رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي *"Rabbim kendime zulmettim, beni mağfiret et."*[225] demişti. Evet, hemen her büyük kâmet-i bâlânın böyle bir sürçme karşısında "nefsime zulmettim, haksızlık yaptım, yanlış adım attım" anlamındaki ifadelerle Allah'a yalvardıklarını görürüz.

Şimdi isterseniz, لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ifadesini biraz daha açalım. Üstad'ın da dediği gibi لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ cümlesiyle istikbale bakılmaktadır.[226] Bu ifade, "Senden başka Mâbud-u bi'l-Hak, Maksud-u bi'l-İstihkak yoktur. Geleceği hakkımızda aydınlatacak Sensin yalnız. Nur, Münevviru'n-nur ve Musavviru'n-nur.! Ben halkımın kalbine Senin envâr-ı mârifetini koymaya çalıştım. Ancak onlar bunu almamak için direndiler. Aslında bu hakikati onların kafalarına

yerleştirecek olan Sendin ve beni yalnız bir sebep kılmıştın.” Bu dua öyle tesirli olmuştu ki Hazreti Yunus, memleketi Ninova’ya döndükten sonra yüz bin insan birden ona iman etmişti ki bunu da yine Kur’ân ifade etmektedir.[227]

Evet, “Kalbleri tenvir edecek, aydınlatacak olan O’dur. Her şeyin zimamı ve anahtarı O’nun elindedir. O isterse her şey rahatlıkla olur. İstemezse, en rahat şeyler dahi çok çetinleşir.” Binaenaleyh bu ifade, Hazreti Yunus’un şahsında bizlere de bir şeyler söylemektedir. Günümüzde iç içe düşmanlar mü’minlerin etrafını çepeçevre sarmış; buna mukabil esbap bütün bütün sukût etmiş, inananlar ise âdeta eli kolu bağlı, mefluç durumda gibi bir hâlleri var. Bu açıdan onların dünya çapındaki düşmanları arasında kuvvet dengesi kat’iyen söz konusu değil.

İşte bütün bunlardan ötürü لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ ifadesi günümüzün mü’minine, “Allah’ım! Bu kadar ağır şartlar altında bütün zararlıları defetmek, bütün menfaatli şeyleri celbetmek Sana mahsustur. Aklı yukarılarda gezen, gözü istikbal ve ikbal hırsıyla dönen kimselere akıl vermek, Sana ait bir şeydir. Bu mevzuda bize de sabr-ı cemil ver.. إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ *‘Sıkıntımı, keder ve hüznümü sadece Allah’a arz ediyorum.’*[228] sözü ve soluğuna ‘lebbeyk’ diyen Sensin.” beyanı bizlere bu duygu ve düşünceyi ilham etmektedir. Mü’min, لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ derken hem bu mânâyı hem de bu sözün Hazreti Yunus’un hayatında nasıl o müthiş harikalara vesile olduğunu düşünmeli ve kendi hayatında da -inşâallah- pek büyük hayırlara vesile olacağına inanmalıdır.

سُبْحَانَكَ kelimesi ise şu mânâya gelmektedir: Hazreti Yunus (aleyhisselâm) denize atıldığı anda deniz, balık, gecenin karanlığı, çeşit çeşit zulumât ve düşmanları âdeta onun aleyhinde ittifak etmiş gibi bir husus söz konusuydu. Bu durumda Hazreti Yunus’un öyle bir zâta teveccüh etmesi lâzımdı ki, o zâtın hem denize, hem balığa, hem de gecenin karanlığına hükmü geçsin. Bu da bi’l-külliye esbabı nefyedip ıztırar hâliyle Cenâb-ı Hakk’a teveccüh etmekle olacaktı. İşte tam da bu noktada Hazreti Yunus سُبْحَانَكَ demişti ki, bu söz, “Ben bütün esbabı, tesirden azlettim. Her şeyden sıyrılarak sadece ve sadece Sana döndüm. Sen tutarsan kurtulurum, Sen bırakırsan batarım.” anlamına gelmektedir.

Bir Hak dostu, konumuzla alâkalı başından geçen şöyle bir hâdise

anlatmaktadır: Bu zat bir gün çarşıya indiğinde, orada kurulu panayırda bir ip cambazının ipin üzerinde yürüdüğünü ve ipin alt tarafında da bir palyaçonun etrafta toplanan halkı eğlendirdiğini görür. Tam bu sırada ip cambazının yapmış olduğu ters bir hareketten dolayı ayağı kayar ve düşmeye başlar. Bu noktada cambaz için esbap bi'l-külliye sukût etmiştir ve onun öyle birisine teveccüh etmesi lâzımdır ki orada onu muhafaza etsin. Ve öyle de olur. Yere düşmekte olan cambaz, bu sırada içinden gele gele ve dolu dolu öyle bir "Allah!" der ki, Cenâb-ı Hak yerdeki palyaçoyu vesile kılar ve cambaz, palyaçonun iri göbeğinin üzerine düşer. Bu arada palyaço ölür ve cambazsa kurtulur. Bu manzarayı Hak dostu şöyle değerlendirir: "Hayatımda bir kere böyle Allah deseydim, ben de kurtulurdum."

Evet, esbap bi'l-külliye sukût edince O'na teveccüh edenlere Müsebbibü'l-Esbap bütün kudretiyle mütecellî olur. Mü'min, سُبْحَانَكَ sözüyle karaya, denize, havaya ve her şeye hükmü geçen, bütün kuvvetlere kuvveti yeten, bütün mücadelelerinde ona zahîr olan, onu bu yola sevk edip vazifelendiren, tavzif ettiği şeyi de yapmak Kendisine ait bulunan, kulluk yalnız Kendisine yapılan ve bu ağır mükellefiyet altında ezilmeden kurtulması da yine O'na ait olan Cenâb-ı Hakk'a, "Allah'ım! Seni tesbih u takdis ederim. Sen bütün noksanlıklardan münezzeh ve müberrasın." demektedir.

إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ'e gelince; bu ifadeyle mü'min, Cenâb-ı Hakk'ın, kendi nefislerine nazar-ı merhametini celb etme adına şöyle demektedir: "Yâ Rabbi! Biz, hemen çoğumuzu aldatan ve şaşırtan duygularla donatılmış varlıklarız. Yer yer şehvetimiz ve öfkemiz galebe çalabilir.. sabırsızlık bize hükmedebilir ve biz bütün bununla nefsimize zulmetmiş olabiliriz. Bu perişaniyetimizi Senin huzurunda dillendiriyor, takatsizliğimizi ve güçsüzlüğümüzü seslendiriyor, elimizden bir şey gelmedigini ifade ile Senin sonsuz kuvvetine sığınıyoruz. Nazar-ı merhametini bizlerden esirgeme! Senin gibi merhametli bir Zât, bizim gibi defalarca düşmüş-kalkmış kimselere imdat etmezse onları kimse kurtaramaz. İşte bizim bu hâlimizi, Senin de o mübarek, mukaddes, müberra, muallâ ve münezzeh hususiyetini Sana arz ediyor, hakkımızda nazar-ı merhametini diliyor ve dileniyoruz." Evet, işte bu şekilde düşündüğümüz takdirde Cenâb-ı Hakk'ın nazar-ı merhametini celbetmiş oluruz.

Evet, Yunus İbn Metta üç tane mübarek kelime içinde, ancak her birerleri dünya ve ukba kapılarını açacak kelimelerle hissiyatını, bir nebiye yakışır şekilde, Rabbine takdim etmiş ve bu duayı okur okumaz sırlı bir elektrik düğmesine dokunur gibi balığın karnı onun için bir tahte'l-bahr (deniz altı) olmuş.. ve bu tahte'l-bahr onu sahil-i selâmete çıkarmış.. o sahilde şecere-i yaktîn, onu koruyan ve gölge edici bir ağaç hâline gelmiş.. daha sonra da Hazreti Yunus, ümitle dopdolu bir şekilde cemaatinin içine dönmüş ve onların irşadına vesile olmuştur. Bazı mânâ büyükleri لَّا إِلَٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ifadesini akşam ile yatsı arasında otuz üç kere okumayı tavsiye edegelmişlerdir.[229]

Her şeyin en doğrusunu ancak Hazreti Allah (celle celalühü) bilir.

---

223 Enbiyâ sûresi, 21/87.
224 A'râf sûresi, 7/23.
225 Kasas sûresi, 28/16.
226 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.6 (Birinci Lem'a).
227 Bkz.: Sâffât sûresi, 37/147-148.
228 Yûsuf sûresi, 12/86.
229 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 3.

KUR'ÂN KISSALARI VE YUSUF SÛRESİ

Soru: Kur'ân-ı Kerim'de Yusuf Sûresi niçin "ahsenü'l-kasas – en güzel kıssa"[230] tabiriyle zikredilmiştir?

Kur'ân'da her kıssanın belli hedefleri vardır. Her şeyden önce bu kıssaların muhatabı Efendimiz'dir (sallallâhu aleyhi ve sellem). Aynı zamanda bunlar, farklı ifadelerle Tevrat ve İncil'de de dile getirilmektedir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), o dönemde Yahudiler, Hıristiyanlar ve müşrikler tarafından ümmî olduğu bilinen bir Zât'tır ki O, ne Tevrat ne de İncil okumuştur.[231] Buna göre Nebiler Serveri'nin Hazreti Yusuf kıssasını bilmesi mümkün değildir; onu olduğu gibi anlatması peygamberliğine delildir.

Ne var ki, Efendimiz'e bu türlü vak'alar anlatılırken, tashih edilerek anlatılır. Bir kısım mevcut kitapların dilden dile intikalleri veya daha başka sâiklerle farklılaşmalarına karşılık Kur'ân, işin hakikatini anlatır. İhtimal, böyle bir şeye maruz kalmayanlar da li-hikmetin ve li-maslahatin (bir hikmet ve maslahata dayalı olarak) gizlenmiştir. Zannediyorum Barnaba İncili bu cümleden bir incildir. Kur'ân-ı Kerim, geçmiş kitaplardaki bu türlü hakikatleri anlatınca onlar, "Allah'tan vahiy gelmese, bir insanın bunları bilmesi mümkün değildir." diyerek ya tasdik etmiş veya hayrete düşmüşlerdi. Herhâlde de Kur'ân bu kıssaları, onları ilzam için anlatıyordu. Bu durum karşısında Yahudi ve Hıristiyanların bazıları dillerini tutuyor ve nübüvvet-i Ahmediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) itiraz edemiyorlardı.

İkinci yönü; Efendimiz'in başına gelen hâdiseler, maruz kaldığı musibet ve belâlar, kendinden evvel gelmiş geçmiş peygamberlerin başlarına gelen aynı musibet ve belâlardı. Binaenaleyh Cenâb-ı Hak, Efendimiz'e geçmiş peygamberlere ait bu belâ ve devâhîyi (musibetleri) anlatırken şöyle demek istiyordu: Senden evvelki peygamberler, kendilerine inanan cemaatle beraber her türlü belâ ve devâhîye maruz kaldılar; öyle ki hem onlar hem de arkalarındaki cemaatler, *"Allah'ın yardımı ne zaman?"*[232] dediler. Bu itibarla, Ey Habîb-i Zîşânım! Bunlar sadece Senin başına gelmiyor. Bu tür belâ ve musibetler, bu yola giren herkesin başına gelmesi mukadder hâdiselerdir. Bu böyle bilinmeli ve başa gelenlere katlanılmalıdır.

Bir diğer mesele, biz, hak ve hakikati ne kadar parlak ve kâmet ü kıymetine uygun anlatırsak anlatalım, hidayeti veren Allah'tır. Allah vermedikten sonra halk hüsn-ü kabul göstermeyecektir. Hâlbuki Efendimiz, insanların imana girmesi hususunda çok istekli, heyecan ve helecan içindeydi.[233] Öyle ki O, insanlar inanmadıklarından ötürü kendisini helâk edecek bir ruh hâline sahipti.[234] Esasen bütün bunlar, Efendimiz'in üzüntüsünün, teessür ve telehhüfünün doruk noktaya ulaşmasının ifadesiydi. Böyle bir durumda Kur'ân, Allah Resûlü'nün elinden tutup, *"Sen dilediğin kimseyi doğru yola eriştiremezsin! Lâkin ancak Allah dilediğini doğruya hidâyet eder."*[235] buyurarak rehberlik yapıyordu. Vâkıa, Efendimiz'in bir hidayet edici yönü de vardı.[236] Ancak O'nun hidayeti iş'ardı, işaretti, irşaddı, tenvirdi ve aydınlatmaktı. Asıl hidayet, bir fiildi ki onu ancak Allah yaratırdı.

Evet, hidayet noktasında Allah Resûlü çok ısrarlıydı. İstiyordu ki, herkes kendisini dinlesin, erdiği o nura ersin, Mirac'ta müşâhede ettiği hakikatleri görsün ve ahiretini teminat altına alsın. İşte Allah (celle celâluhu), Efendimiz'e bu kıssaların menfezleriyle âdeta şöyle demekteydi: Habîb-i Zîşânım! Bu yol peygamberler yoludur ve değişmemiştir. Bu yol hep böyle süregelmiştir.

Hazreti Nuh, gece ve gündüz durmadan dokuz yüz küsur sene halkı davet etmiş olmasına rağmen,[237] sefine-i selâmet ve saadete eren insanların sayısı yüze varmamıştır.

Hazreti Lût da halkını irşada çalışmıştır. Onun karşısında da, *"Ah benim bir kuvvetim olsaydı veya sağlam bir rükne istinad etseydim de hak adına size karşı mukabelede bulunabilseydim."*[238] dediği sapık ve ahlâksız bir cemaat vardı. O, bu konuda çok uğraşmıştı, ancak halkı sırat-ı müstakime girmemişti.

Hazreti İbrahim (aleyhisselâm) ebu'l-enbiyadır (peygamberlerin babası). Onun arkasındaki insanların sayısı da bir kaç elin parmakları kadardı. Hazreti Musa doğrudan doğruya Allah'ın azamet-i hitabına uygun şekilde, ona yakın hitaba mazhar olan bir peygamberdi. Bununla beraber kendisi Tur'da Cenâb-ı Hak ile mîkâtta bulunurken arkada bıraktığı cemaati, Sâmirî'nin buzağısına tapmaya başlamış ve irtidat etmişti.[239]

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, insanoğlu tabiatindeki kuvve-i akliye, kuvve-i şeheviye ve kuvve-i gadabiyesini suistimal etmek suretiyle inhirafları

hep devam edegelmiştir. Bu durum, Sen'in döneminde de devam edecektir Ey Habibim; bundan dolayı da müteessir olma..!

Her hâlde de Cenâb-ı Hak, bu vak'anın menfezi, kapısı ve penceresiyle Efendimiz'e bunu göstermiştir. Makam-ı cem'in sahibi olan Allah Resûlü, bütün kıssaların özünü ruhunda toplamış ve o kıssalarda her peygambere ait bir yön anlatılırken, Efendimiz'e her peygamberin başına gelen hâdiselerden birer ders sunulmuştur. Kopuk kopuk, parça parça, müteferrik vak'a ve kıssalar içinde her biri, kendi mazhariyetlerine göre bir vak'anın kahramanı o büyükler anlatılırken Efendimiz'de pek farklı hakikatler anlatılmıştır.

Hazreti Yusuf'la Efendimiz'in güçlü bir bağı vardır. Evvelâ, Cemal ismine mazhariyet itibariyle Cenâb-ı Hakk'ın her ikisine sîret ve sûret noktasından verdiği câzibe, parlaklık ve maddî hâkimiyetin yanında mânevî hâkimiyet bahşetmesi; bu arada her ikisini de belli bir cendereden geçirmesi bakımından Efendimiz'le Hazreti Yusuf'un pek çok benzerliği vardır. Bir noktada kadınlar tarafından ibtilâsına da telmih yapılmaktadır. Allah Resûlü, vefat ederken, *"Siz tıpkı Yusuf'un sâhibeleri gibisiniz."*[240] deyişiyle de belki bu hakikatin kapısı aralanmaktadır. Binaenaleyh Peygamberimiz, zevceleri arasında Hazreti Yusuf'un maruz kaldığı kadınlardan aynı şeye parmak basıldığı söylenmese de, şöyle böyle bir maruziyet söz konusu olabilir.

Bunun dışında Yusuf Sûresi'nin ihtiva ettiği pek çok hakikat vardır. Mesela, bu sûrede sosyolojiye dair bir kısım hakikatlerden bahsedilmektedir. Beşerin tabiatında bulunan kin, haset ve nefret, kardeşler hakkında dahi bazı kimseleri bir kısım olumsuzluklara zorlayacak kadar müessir faktörler olması hususunda tabiî ve fıtrî bir hakikate ve bunun uhuvveti zedelediğine, aynı zamanda kâmil ve kümmelînden bir insanın da bu tür kötü davranışlara karşı nasıl davrandığına işaret edilmektedir. Binaenaleyh Efendimiz de bu ilhamla, ahali, Mekke Fethi'ni müteakip kendisine gelip de kardeşlerinin Hazreti Yusuf'a, *"Vallahi de, tallahi de Allah seni bizden üstün kılmıştır (Doğrusu bizler suçlu idik)."*[241] diyerek pişmanlıklarını ortaya koyduklarında, O zât-ı mümtaz da aynen Hazreti Yusuf'un dediği gibi, *"Bugün sizi kınayacak, serzenişte bulunacak değilim! (Ben hakkımı helâl ettim, Allah da sizi affetsin)."*[242] demiştir.[243] Bu şekilde kardeşleri Yusuf'tan özür dilediği anda onun takındığı

tavır ne ise Efendimiz de, Mekke Fethi'ne kadar kendisine karşı yapılan kötülükleri müteakip özür dileyen Mekkeli müşriklere karşı aynı tavrı takınmak sureti ile kıssa-i Yusuf ile çok güçlü bir bağının bulunduğunu ifade etmiş oluyordu ki, en yakınlarından bile olsa beşerin haset, kin ve nefreti karşısında kâmil ve mükemmel bir insanın takınacağı tavrı sergiliyordu...

Aynı zamanda bu sûre, iktisâdî bir ders verip israfın zarar ve tehlikelerini anlatmakta.. rüyalar üzerinde durmakta.. ve kıyamete kadar gelecek mürşit ve mübelliğlerin bir bakıma uğrayıp geçebilecekleri bir Medrese-i Yusufiye'den de bahsetmektedir. Şayet Hazreti Yusuf, hakikatleri anlamada tabir ve tevil doruğuna ulaştıysa bu, onun kuyuya girmesinden ve hapishaneye duhûl etmesinden sonra olmuştur.

Evet, Hazreti Yusuf'un sağına soluna takılan madalyalar, kuyudaki ve hapishanedeki zaferinden dolayı takılan madalyalardı. Bununla Cenâb-ı Hak, Efendimiz'e âdeta işareten şöyle diyordu: "Kuyuya girmeden Arş-ı Âzam'da pervaz edip dönmek, hapishaneye girmeden mürşit ve mübelliğ olmak, en azından hiç olmazsa onu göze almadan gerçek bir irşat eri olmak mümkün değildir." (Beşer tarihinde emsali gösterilememiş bir rehavet içinde yatanlara, hayatın zevk ve sefasını sürenlere veyl olsun!) Bu sûre-i celile-i şerife, irşat ve tebliğde bu önemli hususu da hatırlatmaktadır.

Ayrıca Yusuf Sûresi, Kur'ân-ı Kerim'in edebî veçhesini anlatan sûrelerden birisidir. Bunun birkaç yönü vardır. Kur'ân'ı uyanık bir gönülle, hüşyar hislerle ve işleyen kafayla okuyan bir insan, vak'aları karakteristik durumlarıyla karşısında temessül ediyor gibi görür. Yusuf Sûresi, bir hayatın teneffüsünden ibarettir. Bu sûreye girildiğinde bir tarafta değişik pâyelerle serfiraz olan bir nebinin adım adım terakkisi, öbür tarafta da onu engellemek veya bertaraf etmek isteyen kardeşlerinin kin ve nefreti duyulur ama bunu anlatmak çok defa mümkün olmayabilir. Keza, yine orada, dünyada içtimâî ve iktisâdî bir başıbozukluğun hükmettiği; beşere, bir açlık ve sefaletin hâkim olduğu, belâ bulutlarının insanlığın başının üstünde dolaştığı görülür. Zira o zaman beşer, israf ve sefahete dalmış, lüks beşeri mahvetmiş, israf ekonomisi insanların hayatını zîr ü zeber eylemiştir. Görenek ve tiryakilikle israfa girildikçe en aşağı tabakadan en yukarı tabakaya kadar herkes müreffeh bir

hayat yaşamaya başlamış, bunun sonucunda da Cenâb-ı Hakk'ın ihsanlarının yümnü ve bereketi kalkmıştır. Bu sûrede beşerin bu denli başıbozukluğuna, içtimâî ve iktisâdî tezelzülüne ve baş aşağı gitmesine karşılık, Hazreti Yusuf'un kollarını makas gibi açarak o günün insanlarının önüne geçtiği, onlara iktisadî tedbirler getirdiği müşâhede edilebilir.

Bir başka yönüyle orada, Hazreti Yakub'un da engin şefkatinin mevcelendiğine şahit olunur. Burada herhangi bir insanın herhangi bir insana olan alâkasından daha öte doğrudan doğruya fıtrat-ı beşere dercedilen ve mahiyet-i insaniyede mündemiç bulunan, her anne ve babanın realite olarak mahiyetindeki o önüne geçilemez meveddet ve muhabbetin, alâka ve irtibatın mevcelendiği de müşâhede edilir.

Kur'ân'ın bütün sûrelerinde olduğu gibi Yusuf Sûresi'nde de topyekün realiteye yakın bir hayat mevcelenir. Hâlbuki Sürrealizm, Romantizm gibi edebî dallar ele alındığında çok defa bunların eşya ve tabiat-ı eşyadan uzak olduğu görülür. Onlar, evvelâ anlatmak istedikleri dünyayı kafalarında kurgular, canlandırır ve bildiğiniz dünyadan ayrı bir dünya yaşatırlar size…

Kur'ân'ın sûrelerinde vak'alar takip edildiğinde, insanın başına gelen hâdiselerin, kendi hayatının içinden alınmış vak'alar olduğu, sahnelerin içten ve dıştan çepeçevre okuyanı kuşattığı görülür. Ne var ki, bu hususlar biraz da Kur'ân-ı Kerim'in Arap dili ile inceliğini kavramaya bağlıdır. Onu kavramadan, hususiyle bu asırda, cildi soyulan, ciğerleri içinden alınan ve içinde mânâ adına hiçbir şey bırakılmayan meâllerle Kur'ân-ı Kerim'in Arş-ı Âzam'a bağlı bu hüviyetini kavramak mümkün değildir. Zannediyorum bizde Kur'ân'ın bu yönüne indirilen darbe, belki darbelerin en büyüğü olmuştur. İnşâallah, şimdilerde bir yeni nesil, Kur'ân'ın bu ledünniyatına doğru dalgıçlar gibi dalmaya başlamış görülmektedir. Kur'ân'a sahip çıkmış gibi görünen bu neslin çok şey vaat ettiği ümidini besliyoruz.

Bütün bunların ötesinde Kur'ân'daki sûrelerin fesahat ve belâğat yönü de başlı başına tahlil isteyen bir konudur. Burada değişik kanunlar ve prensipler söz konusudur. Az çok Arapça bilen herkes bunu anlayabilir. "Meânî"nin, "Beyan"ın, "Bedî"in kaideleri içinde, cinas, teşbih, kinaye ve mecazları ayrı bir güzellikler meşheri mahiyetindedir. Onun, mücerred hakikatleri temsiller

yoluyla anlatmasında kâbına (topuğuna) ulaşılamayacağına şahit olur ve kendimizden geçeriz. Cenâb-ı Vacibü'l-Vücud gibi Mevcud-u Meçhul olan bir varlığı anlatırken, ra'ye'l-ayn (gözle görme derecesinde) nazarlara öyle arz eder ki dahası olamaz. Bunların böyle olması gayet normaldir. Çünkü bu Kur'ân, Allah kelâmıdır.

Her şeyin en doğrusunu ilm-i muhit sahibi o Zât-ı Zîşân bilir.

---

230 Yûsuf sûresi, 12/3.
231 Bkz.: Ankebût sûresi, 29/48.
232 Bakara sûresi, 2/214.
233 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/128.
234 Bkz.: Kehf sûresi, 18/6.
235 Kasas sûresi, 28/56.
236 Bkz.: Şûrâ sûresi, 42/52.
237 Bkz.: Nûh sûresi, 71/5.
238 Hûd sûresi, 11/80.
239 Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/85-98.
240 Buhârî, *cemaa* 11, 18, 38, 39, 41, *enbiyâ* 21, *i'tisâm* 5; Müslim, *salât* 94,95, 101.
241 Yûsuf sûresi, 12/91.
242 Yûsuf sûresi, 12/92.
243 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 5/74; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 9/118.

YUSUF SÛRESİ-AHSENÜ'L-KASAS

Soru: Yusuf Sûresi'ne "ahsenü'l-kasas - en güzel kıssa" denmesinin hikmeti nedir?

Kur'ân'ın her tarafı, her mesajı güzeldir. Ancak bazı meseleler vardır ki, –bu kıssa da olabilir– muhtevası itibariyle daha güzeldir.

Yusuf Sûresi, câmi (kapsamlı) bir kıssa olarak baştan başa âdeta bir insanî serencamedir. Bir nebinin sergüzeşt-i hayatını anlatması, bu sergüzeşt-i hayat içinde peygambere ait çizgilerin bulunması, hususiyle onun iffetine ait bir kısım hususların anlatılmış olması, sonunda meselenin gidip bir devlet yapısına dayanması, insanda cibillî olarak haset ve kıskançlığın bulunması, onun bir nebi evladı olması, nebi evinde nebi evladı olarak yetişse bile başına değişik şeyler gelebileceği gibi insan hayatıyla çok alâkalı, yerinde bizi sevindirip keyiflendirecek, yerinde de ciddi bir dram sayabileceğimiz ağlattıracak mevzuları ihtiva eden çok şümullü bir kıssa olması itibariyle "kıssaların en güzeli" denmiştir. Bir de, bu kıssada, pek çok sûrede ancak görülebilecek meselelerin bütünü birden nazarlara sunulmaktadır ki, bu yönüyle de o, kıssa mevzuunda bir örnek mahiyetindedir.

Kur'ân-ı Kerim, Yusuf Sûresi'yle anlatılan kıssaya bu ve daha bilemediğimiz sebeplerden dolayı ahsenü'l-kasas demektedir.[244] Bu konuda hikmet adına ilk etapta akla şu mülâhazalar gelmektedir:

Evvelâ, Yusuf Sûresi'nin öncesi ve sonrasında olan sûrelerde çeşitli nebilerden gayet mücmel olarak bahsedilmektedir. Yusuf Sûresi ise tamamen Hazreti Yusuf'a (aleyhisselâm) tahsis edilmiş gibi bir hususiyeti hâizdir. Bu sûrede Hazreti Yakub, Hazreti Yakub'un oğulları, Hazreti Yusuf ve onun sergüzeşt-i hayatı anlatıldıktan sonra Efendimiz'in nübüvveti de bir fezleke ile bu vak'aya bağlanır. İşte bu yönleriyle Yusuf Sûresi, diğer sûrelerden ayrılmış olur.

İkincisi, Sûre-i Yusuf bir içtimaî yapıya veya bir içtimaî yapının te'sisine namzet bir sûre-i celîle olduğu gibi aynı zamanda bu sûrenin bir de ledünnî yönü vardır. Yusuf Sûresi'nde kardeşler arasındaki kıskançlık, nebideki sabr-ı cemil, bir nebinin hem dünya hem de ukbâ işlerine ciddi olarak vâkıf olduğu

hususu dile getirilir ki, bunların hepsi başlı başına birer önem arz eder. Aynı zamanda bu sûrede bir devletin iktisadî yapısının düzene konmasına, devletler arasında bir yardım fonunun iktisadî yapının gereği olarak teessüsüne dikkat çekilir ve Efendimiz'e bütün bu konularda âdeta dersler verilir. İşte bu sûre, bu tür meseleleri tam ve kâmil şekilde anlattığından, –tabir caizse– hayatlaştırıp realize yollarını gösterdiğinden sûreye ahsenü'l-kasas denmiştir.

Üçüncü olarak, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi kavmi içinde daima rahatsız ve tedirgin edilmiş, en yakınları tarafından dahi çeşitli eza ve cefaya maruz bırakılmıştı. Allah, Yusuf Sûresi'nde baştan sona böyle bir hayatı destanlaştırarak âdeta Efendimiz'e şöyle buyurmuştur: "Hazreti Yakub ve Yusuf da birer nebidir, ama Yahudi kabilelerinin başı olacak Hazreti Yakub'un oğulları, ne Hazreti Yakub'tan ne de Hazreti Yusuf'tan gerektiği gibi istifade edememişerdir. Bu sebeple Sen sakın mahzun olma, bu yol hep böyle devam edegelmiştir." İşte bu meseleyi arîz ve amîk dile getirdiğinden dolayı sûreye ahsenü'l-kasas denilmiştir.

Dördüncü olarak, bu sûrede aynı zamanda tamamen tasavvufî bir neşve içinde bize pek çok şey anlatılmaktadır. Sûrede, Hazreti Yakub, Hazreti Yusuf, kardeşleri, kuyuya atılması, satılması gibi esaslar sembolleştirilerek sırlı ve gizli ilâhî hikmetlere bağlanmaktadır.

Aslı var-yok, bir menkıbeye göre bir gün Hazreti Yusuf aynaya baktığı zaman boy, pos, eda ve endamı karşısında kendini çok beğenir ve *"Köle olsaydım çok para ederdim."* der.[245] Allah karşısında bir nebi, nazar ve kadem vahdetine sahipken, yani ileride olacak şeyleri gözünün önünde cereyan ediyor gibi görme mevkiinde iken, *"Köle olsaydım çok para ederdim."* gibi cismaniyeti itibariyle mukarrabîne uygun düşmeyen durumundan dolayı Allah onu şefkat tokadıyla kendine döndürmüştür. Bu hakikati âyet şöyle dile getirir: *"Nihayet Mısır'a varınca, onu düşük bir fiyata, birkaç kuruşa sattılar. Zaten ona pek kıymet biçmiyorlardı."*[246] Yani adamlar, alışverişte gözleri tok, ihtiyaçları yok gibi davranmışlar ve böyle boyu, posu, endamı güzel birisini üç-beş kuruşa satıvermişlerdi.

Hazreti Yakub ailesinde daha evvel de böyle bir sirkat olmuş, Hazreti Yusuf'un beline bir şey sarılmış ve el konmuştu. Hazreti Yusuf'un doğrudan

doğruya kuyuya atılması da ayrı bir ibtilâydı. Bu da bir mağaraya gidip nübüvvet için hazırlanma şeklinde düşünülebilir. Zira onun, Hazreti Yakub'un evinde bu mesele için hazırlanmasına imkân yoktu. Bu durumda Cenâb-ı Hak, mağara hayatını Hazreti Yusuf'a önce kuyunun dibinde yaşattı. Hılleti (yüce dostluğu) ikmal için de hapishane ile seyr u sülûk-i ruhanîye tâbi tuttu. Bundan dolayıdır ki, hapishaneye Medrese-i Yusufiye denilmiştir. Hapishanede insan, teslimiyeti, tevekkülü ve orada dahi semere vermeyi öğrenir. Hazreti Yusuf'un vak'asında bunu da görmek mümkündür.

Binaenaleyh tasavvufî bir espri içinde *Ruhu'l-Beyan* ve *Hâzin* gibi tefsirlerde bu mesele genişçe ve bütün yönleriyle anlatılır. Böyle bir tasavvufî seyr u sülûkta çeşitli işaret taşları insanın karşısına çıkar ki, bunlar bu sûre-i celîlede mevcuttur. Kur'ân sûreleri içinde bu imtiyaza sahip Yusuf Sûresi olduğundan ona "ahsenü'l-kasas" denmiştir.

وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللهِ

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ اِلَّا اللهُ

---

244 Yûsuf sûresi, 12/3.
245 Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan* 4/225.
246 Yûsuf sûresi, 12/20.

Dördüncü Bölüm

BÜYÜTEÇ

AMELDE RIZA-İ İLÂHÎ OLMALI

Soru: "Amelde rıza-i ilâhî olmalı."[247] deniliyor. Biz yaptığımız işleri Allah için yaptığımızı zannediyoruz. Fakat hizmet ederken bazen elimizde olmayarak nefsin hoşuna giden lezzetler ve başkalarının da bizi beğenmesi ve sevmesi gibi durumlar oluyor. Bu gibi hâllerde ölçüyü nasıl ayarlayabiliriz?

İhlâs ve amel, ruh ve ceset gibi biri diğerini tamamlayan iki özdür. Amelsiz ihlâs olamayacağından ameli olmayan bir insanın "ben ihlâslıyım" demesi de mümkün değildir. Zira ihlâs, cesetteki ruh gibidir. Diğer taraftan, insan bir şeyler yapsa ve yaptıklarında da ihlâslı olmasa, onun amelleri cansız bir ceset gibi olur. Bu itibarla ihlâssız bir amel bütün mânevî kapıları aşıp geçse de, rıza kapısına varınca orada takılır ve daha ileriye gidemez. Böyle birinin ameli o önemli basamakta bir paçavra gibi insanın suratına çarpılır. Allah muhafaza buyursun!

Allah nezdinde ameller tamamen ihlâsa bağlıdır. Bediüzzaman Hazretleri'nin dediği gibi, ihlâslı bir dirhem amel, ihlâssız batmanlarla hâlis olmayan amele müreccahtır.[248] İnsan her hususta, oturmada, kalkmada, düşünmede, konuşmada, hatta sevmede dahi ihlâslı olmalıdır. Sevginin bile ihlâslı bir zerresi, batmanlarla ücretli muhabbete tereccüh eder. Bir şair bunu ifade ederken şöyle der: *"Ben sevgim karşılığında kimseden bir mukabele, bir ücret talep etmiyorum; çünkü karşılığında ücret ve mukabele istenen sevgi değersizdir."* Buna göre, şayet bir işte Allah'ın rızası esas alınmışsa bu, ona kuvvet kazandırır; zira o insan, ihlâs sayesinde Allah'a dayanmış olur. Her şeyiyle Allah'a dayanan insan ise yenilmezliğe erer. Öyleyse amel ve ihlâsı birbirinden ayrı düşünmek söz konusu olmamalıdır.

Hem amel hem de ihlâs üzerinde ısrarla durulmuştur; zira hiç kimse, "ihlâslı amele muvaffak olamıyorum" diye amelinden vazgeçmemelidir. İnsan, amelinin yanında kendini ihlâslı olmaya da zorlamalıdır. Aksi hâlde o, şeytana aldanmış olur. Bazen böyle birine "Falan adam gösteriş için namaz kılıyor." diyebilirler; ne var ki biz, bir mü'min hakkında, gösteriş için namaz kılıyor diye suizanda bulunamayız. Evet, bazen insan namaza durunca aklına namazın tadil-i erkânını başkalarına göstermek gibi düşünceler gelebilir. Ancak abdest alma, namaz

kılma, hele kısa gecelerde yatsı namazını kılma, sonra sabah namazına kalkma ve sıcakta terleye terleye teravih namazını eda etme… gibi külfetleri, sırf gösteriş olsun diye hiç kimse kolay kolay göze alamaz. Her şeye rağmen çok çetin olan bu işlere katlanılırken bir insanın aklından bu tür şeyler geçebiliyorsa o bütün bütün müraî demektir. Binaenaleyh herkes amel ederken, amelinin Cenâb-ı Hakk'ın rızasına muvafık olup olmadığı endişesiyle tir tir titremelidir.

Evet insan, amelinin kabul olup olmaması üzerinde durmamalı, onu düşünmemeli ve "Ben bana düşeni yapmaya çalıştım, elimde çok küçük bir armağanla Rabbimin kapısına geldim; kabul edip etmemek O'nun bileceği şeydir, ama ben, kabul edeceği ümidini beslemekteyim." demelidir.

Hazreti Mevlâna, konuyla ilgili latif, hikmetli ve nükteli bir kıssa anlatır: Çölde kendi hâlinde, fakir ve mütevekkil bir adam vardır. Hanımı onu Bağdat'taki halifeyi görmesi ve onun ikramlarına nâil olması için teşvikle elindeki bir testi suyu hediye olarak götürmeye ikna eder. O da hakikaten çölde en değerli hediye olabilecek bir testi temiz yağmur suyu alıp yola çıkar. Yolda her türlü tehlikeden testisini koruyarak Bağdat'a ulaşır. Saray görevlileri kendisini karşılar, saraya alıp büyük iltifatlarda bulunurlar ve "Hünkârımız sizi kabul edecek." derler. Padişah, Dicle'nin çağlamasına bakmayıp onun hediyesini kabul eder ve sarayda istediği kadar misafiri olarak kalabileceğini söyler. Giderken de testisine altın doldurup eline verir. Testiyi verirken de, "Senin gücün buna yetiyordu, bunu getirdin. Elinde olsaydı kervanlarla gelen elçilerin hediyelerine denk şeylerle gelecektin." diyerek onore eder. Dönüşte saray görevlileri onu beldesine daha kısa bir yoldan götürürler ve giderken de Dicle'nin üzerinden geçerler. Adam bakar, kocaman ırmak çağlayıp gidiyor. Suyun kaynağındaki halifeye getirdiği bir testi sudan dolayı biraz utanır ve "Böyle altından ırmaklar akan bir sarayda oturan halifenin benim bir testi suyumu kabul edip bana hediyeler vermesi onun büyüklüğündendir; zira bu suyun onun hazinesine hiçbir şey katmayacağı gibi, hazinesindeki sulara nispeten de ancak deryada damla mesabesindedir." der.[249]

İşte bizim, Rabbimiz'e karşı ibadet ü taatimiz de, Mevlâna'nın anlattığı bu sermayesi bir testi çöl suyu olan adamın armağanı mahiyetindedir. O yüzden

bizler her zaman, “Ey bu yerlerin Mâlik-i Hakikîsi, ey bütün hazinelerin sahibi! Bizim, ibadet adına sunduğumuz şeylerin hiçbirine Sen muhtaç değilsin, bunları bizden bir sadakat nişanesi olarak istiyorsun. Biz de bunun için elimize geçen bu küçük şeylerle Senin dergâh-ı nezd-i ehadiyetine sığınıyor, damlamızı derya yapmanı diliyoruz.” demeliyiz. İşte bu, ihlâstır, samimiyettir, özyürekliliktir.

Meseleyi sorudaki ifadenin alındığı yerdeki tarif içinde ele alacak olursak, insan, emredildiği için ibadet yapmalı; evet, biz ibadetimizi, Rabbimiz emretti diye yapmalı ve neticede de “rıza-i ilâhî” demeliyiz. Zira Rabbimiz hoşnut olduktan sonra başka bir şey olmasa da olur. Ama O razı olmazsa, yapılan şeylerin hiçbiri bir kıymet ifade etmez. Evet, amelde rıza-i ilâhî olunca her şey tamam demektir. Burada da yine bir menkıbe ile meseleyi tenvir edebiliriz:

Harun Reşid’in Bermekîlerden Cafer adında bir veziri vardı. Abbasi hilâfetine karşı kötülükleri olmuştur ama yine de sadık bir insandır. Harun Reşid onu evvelâ kızkardeşiyle evlendirmiş, sonra da bir kısım melhuz veya muhakkak ihanetlerden ötürü öldürtmüştür. Halife bir gün tebasına hediyeler dağıtırken Cafer’i de çağırtır;

– Sen de bir şey iste vereyim, der. O, hiçbir şey istemez ve;

– Canının sağlığı hünkârım, diye cevap verir.

– Servetimin dörtte birini…

– Hayır, istemem, der.

– Yarısını… dörtte üçünü… hepsini vereyim…

– Serveti ne yapayım padişahım, der ve dünyalık bir şey istemediğini ifade eder.

– E ne istiyorsun?

– Ben senin hoşnutluğunu ve seni istiyorum. Çünkü sen benim olunca her şey de benim olur, der.

Bu menkıbenin de ifade ettiği gibi, Cenâb-ı Hakk’ın marziyatını esas alma ve Hazreti Pîr’in beyanıyla, O’nu görme, O’nu işitme, O’nu dinleme, O’nu konuşma, O’nu anlamaya, O’nu bilmeye çalışma çok hayatî ve önemli bir husustur..[250] ve bunun dışındaki anlama, bilme, görme ve duymaların da hiçbir faydası yoktur. Bu anlayış içinde kendini zorlama, Rabbin hoşnutluğunu

kazanma istikametinde hareket etme… üzerinde durulacak hayatî hususlardır.

Amelin mutlak bir karşılığı ve mükâfatı vardır ama bu, uhrevîdir. Dünyaya ait karşılıklar tâlidir; talepsiz terettüp eden şeyler ise, “Rabbim lütfetti” denilerek tahdîs-i nimetle karşılanmalıdır. Hatta bazen insan, –vicdanında biraz derinleşmişse– korkup; “Acaba Rabbim dünyada bana, karşılığını ahirette almayı beklediğim nimetleri verip de ahirette beni mahrum mu etmek istiyor?” deyip irkilmelidir. İnşâallah bu düşünce içinde hizmet eden insanlar ara sıra akıllarına başka mülâhazalar gelse de öteler adına kayıp yaşamazlar.

Ayrıca, ihlâsı kazanmak için biraz da ihlâs dertlisi olmak lâzımdır. Sürekli Cenâb-ı Hakk’ı düşünmek, murakabede bulunmak, sık sık râbıta-i mevtle sarmaş dolaş olup, öteleri ve ölümü düşünmek ihlâsa giden yolda çok önemlidir.

Her şeye rağmen ara sıra insanın aklına başkalarının beğenmesi de gelebilir. Bazen bu duyguyu, bu hissi defetmek de elimizden gelmeyebilir. Hatta işin başında Rabbimiz’in rızasını niyet edip yola çıkmış da olabiliriz. Buna rağmen içimizde bazen amelimizi insanlara beğendirme arzusu da olabilir. Şayet nedâmet edip tevbeyle Rabbimiz’e yönelirsek bunların çok zararlı olmadığı söylenebilir.

Evet, bu arzu ve duygular ara sıra üzerimize üşüşen arılar gibi bizi rahatsız ediyorsa, hemen o duygulardan sıyrılıp çıkmaya çalışmalıyız ki bütün bütün kaybetmeyelim. Mesela diyelim ki, namaza samimiyetle durduk; “Allahu Ekber” diyerek nefsi boğazladık; fakat namazın rükünlerinden birinde, başkalarının görmesi isteği de karanlık bir şey gibi esip ruhumuzu sardı. Bunun üzerinde durmamalı, insan hemen içinden nedâmet duygularını harekete geçirmeli ve “Allah’ım! Sana sığınırım.” demelidir. Çünkü namaz, başka duyguların içine karışmasıyla bir ölçüde nuraniyetini kaybeder; evet, içine başka duyguların karıştığı namaz, sadece yatıp kalkma ve yorgunluktur. Namaz, onu Rabbimiz kendine izafe ettiği ve mirac dediği için bir kıymeti hâizdir.[251] İşte insan ancak bunu düşünerek ve zihnine üşüşen arıları bertaraf ederek namazlaşmış olacaktır.

Böyle ara sıra zihne gelen şeyler zarar da vermeyebilir. Günde beş defa Rabbinin huzuruna çıkarak kulluk yapan insanların bir riya ile sukût edeceğine

de ihtimal verilemez. Aksine bunu düşünmek mü'min kardeşlerimiz hakkında suizan etmek demektir. Biz, onların hâllerini mümkün olduğu ölçüde iyiye hamleder; ağlıyorsa, yüreği yanıyor; sızlıyorsa, yüreğinde sızı var, diye hüsnüzanda bulunuruz. Zaten bunlar riya için yapılacak şeyler de değildirler.

Ben, bir de objektif olmayan bir durumu –kardeşlerime ders vermeye hakkım yok ama– ders olsun diye arz edeyim: Fakîr, dualarımda çokça şunları istiyorum; "Allah'ım! Bana, marziyatına götüren bilgiyi ver.", "Din-i Mübin-i İslâm'ı yaşamaya muvaffak kıl.", "Ümmet-i Muhammed'e merhamet et.", "Sevdiğin ve razı olduğun şeylerle şereflendir."...

Bunların hepsi, Efendimiz'in beyanı içinde Allah'ın istediği şeylerdir. Samimiyetimle ifade edeyim, bütün bunları söyledikten sonra da: "Bunların hepsi benim için, kendi adıma oldu. Acaba Rabbim benden hoşnut mu?" diye düşünüyor ve hemen arkasında: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُخْلَصِينَ *"Allah'ım, beni ihlâslı ve ihlâsa erdirilmiş kullarından eyle."* diyorum. Böyle bir duada bunu demesem kendi kendime pişmanlık duyuyorum; hemen başımı yere koyup; "Aman yâ Rabbi, bu Sana ait, öbürleri hep bana ait, onları ben kendi nefsim için istedim, ama ben Senin için olmalıyım, mülk sahibi Sensin. Benim her şeyim Sana râci olmalı. Beni sadece Senin yolunda ve rızan için amel yapmaya muvaffak kıl ve ihlâsa erdirdiğin kullarından eyle." diyorum.

Allah'ım! Sen bizi ihlâs-ı etemme mazhar olan kullarından eyle. Âmin!

---

247 Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 200 (Yirmi Birinci Lem'a); *Emirdağ Lâhikası* 1/12.
248 Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 165 (On Yedinci Lem'a).
249 Mevlâna, *Mesnevî* 1/166-171.
250 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s. 230 (On Yedinci Söz, İkinci Makam).
251 Bkz.: Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 1/214; es-Suyûtî, *Şerhu Süneni İbn Mâce* s.313.

HİZMETTE ÖNDE, ÜCRETTE GERİDE

Soru: Hizmet ehline, “Hizmette önde, ücrette geride olma”*[252] *tarzında bir düstur tavsiye ediliyor. Fakat nefislerimiz daima ücreti peşin istediğinden onu bir türlü buna razı edemiyoruz. Bunun temini nasıl mümkün olur?

Maddî-mânevî füyûzât hislerinden fedakârlıkta bulunan “hizmet kervanı”, hayat boyunca dünya zevki namına bir şey bilmeme kervanıdır. Başkalarını mesut etme uğruna kendi haz ve lezzetlerinden fedakârlıkta bulunan böyle bir kervan kahramanları, elbette hizmette önde, ücrette geride bulunacaklardır. Nefislerin buna razı olmaması ise zannediyorum bazı arızalardan kaynaklanmaktadır. Bu arızaların bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

1. Tefekkür hayatında gerekli olan ameliyyât-ı cerrahiyenin gerektiği ölçüde gerçekleştirilememesi.

2. Râbıta-i mevt mülâhazasının ihmal edilmesi.

3. Doğruyu temsil, doğruyu anlatma ve doğruya davet işinin ihmale uğraması. Buna binaen, inanan sineler, kendi aralarında devamlı surette emr-i bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l-münker düşüncesini yaşamalı ve yaşatmalı; dünyanın fena ve zevaline, ahiretin ise bekâ ve devamına inandırma temrinatı kat’iyen ihmal edilmemelidir. Çünkü nefs-i emmâre, her zaman insanı aldatıp fânî ve zâil şeyleri, bâkî şeyler yerine koyarak ahireti unutturabilir. Evet o, devamlı surette dünyayı nazara vererek, insana hizmette geride ücrette ileride olma duygu ve düşüncesini aşılamaktadır.

Ayrıca, hizmette geri ücrette ileride olmak, münafıkların düşüncesidir. Kur’ân-ı Kerim bu düşünceyi, *“Öyle insanlar vardır ki Allah’a, sırf bir hesaba binaen, imanla küfrün arasında bir yerde ibadet eder. Şayet umduğu faydayı elde ederse onunla huzur bulup sevinir, eğer bir sıkıntı ve imtihana mâruz kalırsa yan çizer, gider.”*[253] âyet-i kerimesiyle bu tavrı bir münafık vasfı olarak dile getirmektedir. Başka bir âyet-i kerimede ise, müşriklerle savaşma emri geldiğinde onların, ölüm sekeratına giren kimsenin bakışlarına benzer şekilde boş gözlerle Allah Resûlü’ne baktıkları, korkup geri durdukları anlatılmaktadır.[254] Kur’ân-ı Kerim’de bu meâlde pek çok âyet-i kerime vardır.

Bu âyetlerin hemen hepsi de hizmette geride ücrette önde olmayı bir münafık vasfı olarak zikretmektedir.

Bu sebeple bir mü'min, bu tür bir münafık vasfından fersah fersah uzak durmalı ve bir hizmet vâkıfı gibi davranmalıdır. Eğer inanmış bir sine, ücrette önde olmayı düşünüyorsa bilmelidir ki o, farkına varmadan münafıklarla aynı çizgiyi paylaşıyor. Şunu da bilmek gerekir ki, Allah'ın rızasının tahsil edildiği bir yerde ücretten bahsetmek çok ayıptır. Biz onu istemeyiz; o, arzu edenlerin olsun!

Hizmette önde, ücrette geride olma düşüncesini zirve noktada ashab-ı kiram arasında görürüz. Adını bilme şerefiyle şereflenemediğimiz bir sahabî, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) huzuruna gelerek Müslüman olur ve ardından bir savaşa iştirak eder. Zafer sonrası ganimet taksim edilirken o sahabînin gözleri dolar ve ganimet almayı yakışıksız bularak Allah Resûlü'ne şunları söyler: *"Yâ Resûlallah! Ben bunun için Müslüman olmadım. Ben Müslüman oldum ki, (gırtlağını göstererek) şuradan bir ok yiyip Rabbime kavuşayım."* Ve bir savaş sonrası şehitler arasında o sahabînin mübarek cesedi de bulunur. Meçhul sahabî, tam parmağıyla işaret ettiği yerden bir ok yemiş olduğu hâlde yerde yatmaktadır.[255] Amr İbn Âs da yeni Müslüman olduğunda kendisine ganimet verileceği zaman gözleri dolu dolu, Efendimiz'e şunları söyler: *"Yâ Resûlallah! Ben bunun için mi Müslüman oldum?"*[256]

İşte bu devâsâ kâmetler ücret alma mevzuunda devamlı surette hep geri durmuş ve beklentiye girmemişlerdir. Vâkıa, yer yer ganimet düşüncesi nazara verilerek, ashab-ı kiram onun için de koşturulmuş, ancak onlar, ellerinde, avuçlarında bulunan şeyleri geldiği gibi dağıtmışlardır.

İşte bu şekliyle mesele elbette nefse ağır gelecektir. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, evvelâ Cenâb-ı Hakk'ı çok iyi bilmek gerekir. Zira Allah'ı iyi bilen bir insan, fâni olan şeylere karşı gönlünü çok fazla kaptırmaz.

İkinci olarak, yarın öleceğini düşünen bir kimse, "Nasıl olsa öleceğim. Bu sebeple öte dünyam adına bana zarar verecek olan ücret alma gibi pesliklere düşmeyeyim." duygu ve düşüncesi içinde bulunur ve devamlı öte dünya adına yatırım yapma işleriyle meşgul olur.

Üçüncü olarak, insanlara hizmet kervanı içinde bulunan kimseler arasında,

hak ve hakikat adına yarışmalara şahit olanlar, onların meziyet ve faziletlerinden ders alarak böyle bir vartaya düşmeyeceklerdir. Bu sebeple böylesi bir hayır kervanının temel ölçüsü, hizmette önde, ücrette ise geride bulunmak olmalıdır.

Burada istidradi olarak şunu ifade etmekte de fayda var: Kendisini iman ve Kur'ân hizmetine adayanların birbirlerine karşı kendilerini müsavi kabul etmeleri, daire içinde bulunan birisinin başkalarını kendinden küçük görmemesi ve herkesi kendinden büyük görmesi de bir esastır. Evet, her fert, "Falan arkadaşın benden daha çok meziyetleri var; o iyi bir mü'mindir. Ben ona kulluk yapmanın dışında yapılacak her şeyi yaparım. Zira o, benden daha faziletli ve meziyetlidir." diye düşünmelidir. Böyle bir düşünce içinde, hizmet ve ücret dengesindeki âhenksizlik, o hizmet halkasının diğer fertlerini rekabete sevk etmez. Bir mü'min, "Nasıl olsa hepimiz birer neferiz ve mîrî malından bize lütfedilecek şeyler burada olmasa da ahirette mutlaka olacaktır. Biz, Allah emrettiği için koşturuyoruz ve neticede de O'nun rızasına tâlibiz. Meyvelerini de ahirette dereceğiz." mülâhaza ve düşüncesiyle her şeyi Hak rızasına bağlayıp beklemeli, burada da ücret alacağım düşüncesiyle arkadaşlarıyla rekabete girmemelidir.

Kendilerine, başkalarının üstünde hususî değer verip kendilerini müstesna gören kimselerin, er-geç maddî mânevî ücrete kendilerini kaptırırak başkalarıyla rekabete girmeleri kaçınılmazdır. Bazen de bu durum, o şahıs tarafından sezilemez de o, kendisini çok mütevazi zanneder. Evet, insan bazen kendini sezemeyebilir, tanımayabilir. "Ben kalbimden geçenleri bilemiyorum. Kim bilir, belki mütevazi görünümüm kibir; nazikliğim, centilmenliğim de birer aldatmacadır." şeklinde düşünmeli ve "Bilemediğim için bu mevzuda örnek olabilecek bir şey söyleme cesaretinde değilim." demelidir/demeliyiz. Ancak şurası da muhakkak ki, kendinde bir şey olan insan hep yüzü yerde ve iki büklüm olur, büyüklüğü nispetinde küçük görünür; boyunun uzunluğu nispetinde iki büklüm gezer; bunun aksine o, boşluğu nispetinde havalarda olur ve hiçliği nispetinde de daima büyük görünür. Hiçbir değer ve kıymeti olmaması nispetinde havalarda uçar.

Rabbim bizleri hizmette önde, ücrette geri olan mütevazi kullarından eylesin!

252 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.519 (Yirmi Altıncı Söz, Zeyl); M. F. Gülen, *Çağ ve Nesil* s. 156 (Kahraman); *Ölçü veya Yoldaki Işıklar* s. 212.

253 Hac sûresi, 22/11.

254 Muhammed sûresi, 47/20.

255 Nesâî, *cenâiz* 61; Abdurrezzak, *el-Musannef* 7/271; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/271.

256 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/197.

ÂFÂKÎ VE ENFÜSÎ TEFEKKÜR

Soru: Bir yerde “Âfâkî tefekkürde derinleşme kesrette boğulmayı intaç eder.”*[257] *deniyor. Bu derinleşmenin anlamı ve sırrı ne olabilir. Âfâkî tefekkürün enfüsî tefekkürle mukayesesi nasıl olur?

Âfâk, ufkun; enfüs de nefsin çoğuludur. Ufuk, bize göre dağların zirveleri, güneşin doğup battığı yerlerdir. Diğer bir tabirle; zeminin, semanın etekleriyle birleştiği yere ufuk ve onun çoğuluna da âfâk denir. Dolayısıyla da bu sahadaki tefekküre âfâkî tefekkür diyoruz ki, bununla kastedilen de insanın dışındaki bütün dünya ve kâinatlardır.

Enfüs ise nefsin çoğulu olup, insanın mânâ ve maddesi demektir. Ayrıca, insanın özüne ve onun içinde şeytanın yaptıklarını yapana da nefis denir. Bir mânâda o, şehvet, gazap, hiddet, öfke, hırs, kapris ve inat gibi çeşitli duyguların bir araya gelmesiyle oluşan mekanizmanın başında bir santral memuru gibidir. İhtimal, şeytan onun vasıtasıyla bizimle münasebet kurup değişik tesvîlatta bulunur ve bize zarar vermek için bazen şehveti ve gazabı, bazen inat ve kini kullanır; hatta yerinde, vahyin ışığıyla aydınlanmamış ve terbiye görmemiş azgın aklı kullanır ve bunlarla da bizlere zarar verir.

Soruda bahsedilen nefsin bir diğer yorumu da mahiyet-i insaniyedir. Bu, وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ *“Kendi kendinizi öldürmeyiniz.”*[258] ile anlatılan nefistir, yani insanın zatıdır. Nefsin korunması usûl-ü hamseden (hukuken korunması gereken beş temel prensip) biridir. Burada kastedilen şey de işte budur ve bu sahadaki tefekküre enfüsî (nefisle alâkalı) tefekkür denmektedir.

Evet, insan böyle iki çeşit tefekkürle mükelleftir. Kur’ân’da bu iki tefekkür çok defa yan yana anlatılır. Mesela, bir âyette o, *“Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde düşünen insanlar için elbette birçok dersler vardır.”*[259] der. Keza, *“O kâfirler bakıp da düşünmezler mi: Deve nasıl yaratılmış? Gök nasıl kurulup uçsuz bucaksız yükseltilmiş? Dağlar nasıl da yeri tutup, dengeleyen direkler hâlinde dikilmiş. Yeryüzü nasıl yayılıp hayata elverişli kılınmış?”*[260] diyerek, insanları böyle kapsamlı bir tefekküre yöneltir. Benzeri âyetler çoğu zaman, *“Hâlâ düşünmüyorlar mı? Hâlâ akıllarını kullanmıyorlar mı?”* şeklinde de

ifade edilir.

Kur'ân'da çok defa âfâkî tefekküre davetten sonra insan hemen enfüsî tefekküre yönlendirilir ve eliniz, ayağınız, renkleriniz, diliniz, lehçeleriniz, uzuvlarınızdan söz edilir. Böylece o, âfâkî tefekkürün hemen arkasından enfüsî tefekküre geçer. Geniş dairede kâinat kitabındaki tefekkürü müteakip zihnimiz dağılmasın diye daha küçük mikyasta karşımıza koyduğu küçük bir kitap sayılan; kâinat kitabının fihristi insanın iç dünyasında bizi mütalâaya sevk eder. Mesela, *"Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde düşünen insanlar için elbette birçok ibretler ve dersler vardır."*[261] dedikten sonra hemen رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا *"Ey büyük Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın..."*[262] ifadesiyle devam eder ki, bu bütünüyle bir âfâkî tefekkürdür. Bazen de وَفِي أَنْفُسِكُمْ *"Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır."*[263] deyiverir. Görüldüğü gibi burada Cenâb-ı Hak, semaları nazara verip, Allah'ın vaat ve vaîdlerinin oradan geleceğini, her şeyin oradan başladığını, insanların başına kıyametlerin oradan kopacağını söyledikten hemen sonra; "Nefislerinizde de basîretinizi açıp derinleşmek, im'ân-ı nazar etmek istemiyor musunuz hâlâ?" denilmektedir ki bu da âfâkî ve enfüsî tefekkürün ne kadar iç içe olduğunu gösterir.

Tekrar edelim, biz, kâinatın geniş kitabı hakkında düşünmeye âfâkî tefekkür diyoruz. Fiziğin, kimyanın, astronominin ışığı altında, onların açtığı yolda, Cenâb-ı Hakk'ın varlığına, birliğine, O'nun Zât, sıfât ve esmâsının delillerine, hatta daha da derinleşerek, sıfatlar ufkuna, dahası O'nun Zât'ını görme ve bilme arzusuna, düşünce mülâhazalarına girer, sonra yine döner kendi nefsimizde düşüncelere dalarız.

Mesela, gözlerimizi ele alalım; onları daha yakından gördüğümüz için tümsekliğini, adesesini, merceğini, kısacası onun her yanını tefekkür ederiz. Güneş'le gözümüz arasındaki münasebeti görmek için, görülebilen ışık dalga boylarının gözümüzün retinasındaki ışık alıcı hücreler tarafından emilecek ve hissedilecek mahiyette olmasını, insanın ancak milyonda dört-beş görme gibi dar dairede görme ile taltif edilmesini veya görebilecek mahiyette yaratılmasını düşünür ve bu müktesebatla daha uzakları doğru okumaya hazır hâle geliriz. Öyle ki artık bu temaşa, elimize verilen bir kitapta hakâiki takip gibi bir şey

olur..

Sonra ellerimize bakarız. Gökteki yıldızlara âfâkî tefekkür adına baktığımız gibi, enfüsî tefekkür için de parmaklarımız, parmaklarımızın mafsalları, parmak arasındaki kuvvet dengesi, ellerimizin belli parçalardan meydana gelmesi ve âzamî tasarruf prensibiyle beş parmak tek bir el ayasıyla pek çok şeyler yapar durumda bulunması, bununla zevk alınacak şeylerden zevk ve lezzet alması, gerektiğinde hasımlarımıza karşı bir müdafaa âleti hâlini alması… vs. Evet, işte bütün bunları görüp düşündüğümüzde, "Allah bir alet yapmış ama onunla bin işi birden gördürüyor." deriz. Böyle bin çeşit işi yaptırtmak için, bütün insanlar, şu andaki teknik imkânlarıyla seferber olsalar, yine de aynı şekilde başarılı olamazlar; olsalar bile çok komik ve estetik derinlikten mahrum, sevimsiz bir şey yapabilirler. Öyle olduğu da ayan-beyan meydanda. Ya o yüz şeyi birden yapan ellerimiz öyle mi..? İşte enfüste/içimizde bu şekilde düşündüğümüz zaman, سُبْحَانَ مَنْ خَلَقَ *"Seni halkeden Allah mukaddes ve müberradır."* demekten kendimizi alamayız. Bunun gibi, ayağınızı, midenizi, kalbinizi ve tek tek bütün azalarınızı düşünün… Bunların her biri muhtevalı bir kitap gibi size neler ve neler anlatır.

Evet, kendi içimizde ve dış dünyada yaptığımız bu tefekküre, enfüsî ve âfâkî tefekkür diyoruz. Ne var ki insanlar tefekkür ederken, evvelâ enfüsî tefekkürle işe başlamalıdırlar. Bu bir bakıma, kitabın fihristinde, kitabın muhtevasını tanımadır ki, nerede hangi konu var bilinsin ve şaşkınlığa düşülmesin, yanlış sonuçlara varılmasın.

Evet, insan evvelâ kendi enfüsünde tefekkür etmeli ve meselâ, "Bu simada, bir sûret-i Rahmâniyet var.. Bunu yaratan O… Bu letâifi onda aksettiren yine O… Şu kulak, ancak O Rahmân'ın eliyle oraya takılmış olmalı… Bu gözün O'nun eliyle oraya yerleştirildiği açık…" demelidir. Sonra bütün bu mânâlar birden nazara alınarak "vicdan musaddıkı"na emanet edilmeli; yani enfüsî tefekkürle oraya bir petek konarak, fikir arılarının getirdikleri çiçeklerin, peteğin gözlerinde bala dönüştürülmeleri sağlanmalıdır, aksine enfüsî tefekkürle bir petek oluşmamışsa, zihin arısı, âfâkî tefekkürle getirdiği balı koyacak petek bulamayacak, boşuna gel-git yaşayacaktır ki bu da dibi delik bir kovayla, dipsiz bir kuyudan su çekme gibi bir şey olacaktır. Öyle olunca da

kat'iyen matlûba varılamayacak, netice elde edilemeyecek ve düşüncede gaye olan; bilginin, içimizde mârifet hüzmelerine dönüşmesi gerçekleşmeyecektir; enfüsî tefekkürledir ki her türlü bilgi sağlama bağlanmakta ve âfâkî tefekkür de bizim için mahz-ı mârifet olmaktadır.

Biz şimdi –inşâallah– içimizde mayaladığımız bu duygu ve düşünceyle, gözlerimizi semaya çevirip, onun berrak çehresinde, yıldızlarla yaldızlanmış simasını görecek ve şâirâne ilhamlarla coşup; "Gökyüzünü yıldızlarla yaldızlayan Allah'ım! Sen ne muteâlsin! Bunların verâsında Cehennem'i tutuşturan Sen ne âdilsin! Cennet'i nurunla aydınlatan Sen ne rahîmsin! Oraları meleklerin sekenesi yapan Sen ne kadîrsin!" deriz Bediüzzaman Hazretleri'nin yıldızları konuşturan Yıldızname'sinde dediği gibi:

İşittiririz insan olan insana.
Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü,
Hem işitmez sözümüzü. Hak söyleyen âyetleriz biz..
Sikkemiz bir, turramız bir, Rabbimize müsebbihiz, zikrederiz âbidâne..
Kehkeşanın halka-i kübrâsına mensup birer meczuplarız biz.[264]

der ve bu mülâhazalarla Rabbimiz'in karşısında kemerbeste-i ubûdiyet içinde eğiliriz…

Bu bakımdandır ki ehl-i irfan, daha önce turuk-u âliye ile, daha sonra da bu yolla, evvelâ enfüsî tefekkürde derinleşmiş daha sonra da dıştan gelen âfâkî tefekkürle fikren şekillenmişlerdir.

Felsefeciler ise kâinatın ihata edilmez engin köşelerinden işe başlamış ve "karadelik" demiş, yıldızların mahiyetini hecelemiş ve hiçbir şeyi alıp sonuna kadar götürememişlerdir. Yer yer karadelikler gibi karanlık düşüncelerden bahsetmiş, insanın içinde bedbinlik ve karamsarlık hâsıl etmekten başka hiçbir şey yapamamışlardır. İşte felsefenin karanlık meseleleriyle bizim elimizdeki pürenvâr kitapların nurefşân meseleleri arasındaki fark da bundan neş'et etmektedir.

---

257 Bkz.: Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nûriye* s. 133 (Habbe, Zeylü'z-Zeyl).
258 Nisâ sûresi, 4/29.
259 Âl-i İmrân sûresi, 3/190.
260 Ğâşiye sûresi, 88/17-20.

261 Âl-i İmrân sûresi, 3/190.
262 Âl-i İmrân sûresi, 3/191.
263 Zâriyât sûresi, 51/21.
264 Bediüzzaman, *Sözler* s.242 (On Sekizinci Söz, İkinci Makam); s. 657 (Otuz İkinci Söz, İkinci Mevkıf); *Mektubat* s. 18 (Dördüncü Mektup); *Asâ-yı Musa* s. 147 (Hüccetullahi'l-Bâliğa Risalesi); *Tarihçe-i Hayat* s. 162 (Barla Hayatı).

MÜESSİRDEN ESERE GİTMEK

Soru: "Müessirden esere inmek, eserden müessire çıkmaktan daha yüksektir." deniliyor. Siz ne buyurursunuz?

Müessirden esere veya eserden müessire gitmek, Cenâb-ı Hakk'ın varlığı ve birliği, ulûhiyeti, sıfatları, icraatı ve rubûbiyeti adına sağlam mârifete sahip olma yollarından biridir.

Müessir, tesir eden, işleyen, hükmünü yürüten, eserin sahibi anlamlarına gelmektedir. Burada müessir denildiğinde ise Cenâb-ı Hak kastedilmektedir. Eser ise O'nun yarattığı ve meydana getirdiği maddî-mânevî şeylerdir. İster bizim mahiyetimizde olsun, isterse bütün kâinatta, O'nu gösterip O'na delâlet eden, O'nun kudret ve iradesiyle ortaya koyduğu her şey O'nun eseridir. Mü'minlerin pek çoğu, müessirden esere giderek mârifetlerini artırıp ilme'l-yakîn, daha sonra ayne'l-yakîn ve daha sonra da hakka'l-yakîn mertebesine ulaşarak Allah (celle celâluhu) hakkında yüksek bilgiye sahip olmaktadırlar. Bazı mü'minler ise, eserden müessire giderek Allah'a ulaşmaktadırlar. Bunlar, insan ve kâinat üzerinde mütalâalarda bulunarak Cenâb-ı Hakk'a ulaşmakta ve O'na olan kulluk vazifelerini yerine getirmektedirler. Bu yaklaşımların her ikisi de mârifet yolu sayılır.

Ancak bir kısım ehl-i tahkike göre en selâmetli yol, müessirden esere gitme yani Allah'tan eserlerine intikal etme yoludur. Herkes için bu yol biraz kapalı ve zordur; tabiî Allah inayet ederse o başka... Zira bunun için kalbde bir musaddıkın bulunması lâzımdır. Onun için Kur'ân, müşriklere yol gösterirken, daha ziyade onların nazarlarını ve dikkatlerini insanın mahiyetine, kâinatta cari kanunlara, semadaki, yerdeki nesne ve onların hareketlerine çekmiş, mârifet dersi vermiştir.

Vicdan da insanı Allah'a götüren delillerden biridir. İnsan, elest bezminde أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* hitabına karşı verdiği بَلٰى *"Evet, Rabbimizsin!"*[265] cevabını vicdanında duyabilir. Esasen vicdanda acz u fakr mülâhazasına bağlı engin bir ihsas kabiliyeti vardır. O, bast hâlinde inşirah ve şevk, kabz hâlinde ise dış şartlarla izah edilmeyecek şekilde fevkalâde bir kasılma ve büzülme hissi uyarır. O, bunlarla insanın Allah ile sımsıkı alâkalı

olduğunu gösterir. Ne var ki, insanlar bunu çok defa sezemeyebilirler. Bizde olduğu gibi Batı'da da çokları bu yolla Allah'a yürümüş ve O'na inanmışlardır. Bizde İmam Gazzâlî Hazretleri âfâkî-enfüsî her yolu denemiş, Hakk'a her yolla yürümüş ve bunlarla Allah'a varma gayreti içinde olmuş; daha sonra ise vicdanını dinlemeyi, kalbinin ilhamlarına kulak vermeyi ve o yolla Cenâb-ı Hakk'ın mârifetine ulaşmayı seçmiştir. İmam Rabbânî ve Bediüzzaman gibi pek çok ehlullah da bu yolda yürümüşlerdir.

Evet, müessirden esere yürümek vuslatta önemli bir yoldur, zira kalbde yanıltmayan bir musaddık vardır. O, dıştan gelen her şeyi tasdik etmekte, her şeyi derûnundaki mânâya göre değerlendirmekte, hatta zaman zaman eşyayı bütünüyle görmekte veya eşyayı, Allah'ın (celle celâluhu) isimlerinin cilvelerinin dalgalanması şeklinde duymaktadır.

Batı'da da Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) tanımamalarına rağmen vicdanlarında aynı hakikate ulaşan kimseler olmuştur. Mesela, bunlardan biri, bir mânâstırın menfezlerinden semayı seyredip yer yer kendinden geçen, bayılan, çok defa başkaları tarafından uyarılan Pascal'dır. Pascal önceleri matematik ile meşgul olur, daha sonra ise kendisini astronomiye verir. Elindeki iptidaî teleskoplarla sema yüzünü seyreder ve çoğu zaman o teleskopla semanın derinliklerini incelerken hıçkıra hıçkıra ağladığı görülür. Kant ise, "Ben, Allah'ın azametine uygun inanabilmek için, kitaplarda okuduğum her şeyi arkama attım ve o zaman Allah'ı buldum." der. Bergson'a gelince o, inançla alâkalı yazılan şeylerin çoğuna kulak asmaz. Hatta kâinat kitabına da çok fazla iltifat etmez ve şunları söyler: "Vicdanımın bana anlattığı Allah'ı, ne bir velînin beyanı, ne de kâinat kitabı ifade edemez. Vicdanımda onu öyle duyuyorum ki, bunun dışında her şey onun yanında sönük kalır." Aslında İbrahim Hakkı Hazretleri de, *"Sığmam dedi Hak arz u semaya, kenzen bilindi dil madeninden"* derken bu hakikati ifade eder.

Arz u semada arayıp da bulunamayan, fakat kenzen vicdanda varlığı sezilen Allah, kudsî hadis diye rivayet edilen bir beyanında *"Ben arz u semaya sığmam ama kulumun kalbi müstesna."* buyurur.[266] Bunu avamca bir yaklaşımla anlamak hata olur. Zira Allah, zamandan, mekândan, hayyizden müberra ve mukaddestir. O'na bir yer takdir edildiğinde tecsim ve teşbihe

girilmiş ve O (celle celâluhu), mahlûkata benzetilmiş olur. Vicdanda ve kalbde öyle bir genişlik vardır ki, Arş ona nisbeten çok küçük kalır. Kâinat ile Arş, insanla kalbi arasında bu muvazeneyi anlatır. Mülk cihetiyle insanın dış yapısı ve cismaniyeti, kalbini içine almıştır. Hâlbuki melekût yönüyle insanın kalbi bütün varlığı içine alacak kadar geniştir. Bunun gibi Arş ile kâinat da böyledir ve aralarında, insanla kalb arasındaki aynı münasebet söz konusudur.

Daha bunun gibi pek çok ehl-i vicdan aynı hakikate parmak basmıştır. *"Mâverâdan bekliyorken bir haber / Perde kalktı öyle gördüm ben beni"* diyen Hak dostu, herhalde bu sözü, hakikati vicdanında sezdiği zaman söylemiştir. Bu sözlerin hepsi, müessirden esere gelişin ifadelere dökülmüş şeklidir. Vicdanının terennümâtını çok düzgün, çok âşıkâne, çok yanık ve mâhirâne dile getiren Niyazi-i Mısrî de, *"Ben taşrada arar iken / O cân içinde cân imiş."* diyerek aynı duygu, aynı düşünceyi terennüm etmiştir. O, dışarılarda dolaşmış, âyet âyet Yaratıcı'yı aramış ve daha sonra O'na, *"cân içinde cân imiş"* diyerek ihsaslarını ifade etmiştir. Esasen bu söz, "Kenzen O'nun mevcudiyetini kalbimde duydum." demektir.

İşte insan, böyle bir irfana erdikten sonra, kâinattaki bütün hâdiseleri, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî Hazretleri'nin ifadesiyle, O'nun bayrağının dalgalanması şeklinde görür. İbn Arabî'nin ifadesiyle, tecellîler o kadar seri cereyan etmektedir ki, aradaki inkıtalar sezilememektedir. Aslında, O'ndan gelen ışıklarda varlık cilveleri görülmektedir; ancak bu ışıklar inkıtasız geldiği için insan, varlığın devam ve temadi ettiğini zannetmektedir. İbn Arabî'nin bu görüşü, Allah, her şeydir; O'nun berisindeki şeyler, O'nun varlığının gölgesinin gölgesidir şeklinde özetlenebilir. Bu yaklaşım da müessirden esere düşünce tarzının başka bir versiyonudur.

Erbabına göre, mesele bu zâviyeden mütalâa edildiğinde, müessirden esere gitmenin selâmetli bir yol olduğu söylenebilir. Ancak çok defa bu seviyeyi elde etmek ve bunu kazanabilmek de eseri tetkik etmekten geçmektedir. Şöyle ki, insan evvelâ esere nazar ederek şöyle bir mütalâada bulunur: "Ben, bir insanım; mükemmel bir anatomim, elim-ayağım, gözüm-kulağım... gibi yerli yerinde uzuvlarım var." der. Sonra tesadüfün elini-ayağını koparır, tabiatın boynunu kesiverir, sebepleri bir yere hapseder; sonra da her şeyi doğrudan

doğruya O'nun kudret-i bâhiresine bağlar. Bir an gelir ki, vicdanında kendisinin de eriyip gittiğini duyar ve "Meğer 'ben' dediğim şey de boşmuş. Bende tecellî eden de Senmişsin!" deyiverir. Evet, pek çok insan için ilk plânda böyle bir yolda yürüme zarureti vardır.

Şöyle de diyebiliriz: Cenâb-ı Hak, insanın kalbine iman nurunu atınca, mârifet adına gönderdiğiniz bütün unsurlar orada mayalanarak, sizin hesabınıza bir mârifet peteği oluşturur. Siz, bir arı gibi zihninizi kâinattaki âyât-ı tekvîniye satırları arasında dolaştırdıkça gözleriniz mârifet hüzmeleriyle geriye döner ve kalbiniz bir mârifet peteği hâline gelir ve size ne duyulmazları duyurur. Aksi takdirde kuru ve sığ mütalâarda bulunmuş olur ve "Allah birdir, eşyayı yaratan O'dur." derken bile taklitten sıyrılamamış olursunuz. Marifete ermiş birinin nazarında, şairin ifadesinde az bir tasarrufla, *"O, öyle bir zâhirdir ki ne idüğü bilinmez / Ve öyle bir bâtındır ki hiç kimseden gizlenmez."* Bu arada içinizde vesvese ve tereddütler olabilir, ama o makama erinceye kadar inanmanız gerektiği şeylerle alâkalı takviyeden takviyeye koşmanız şarttır. Her şeye rağmen vicdanında o seviyeye ulaşmamış kimseler için bunun anlaşılması bir hayli zordur.

İsterseniz şimdi de buraya kadar anlattıklarımızı iki paragraf ile hulâsa edelim:

İnsanın içinde Allah'a ait mârifeti arttırması iki yolla olmaktadır: Birisi, Cenâb-ı Hak, insanın kalbinde iman şuasını yakıp, iman ışığını tutuşturmuşsa o sayede insan, kâinatı ve kendisini çok daha iyi anlayabilir ve sık sık kendini yenileyerek bir mârifet kahramanı hâline gelebilir.

İkincisi ise, biraz daha objektiftir ve ön yargısız her insan için geçerlidir. Bu yolda her insan, eserden müessire giderek, Allah'ın eserlerini izleyebilir. Çöldeki bedevî, bu yolla Allah'a ermiş ve bu gerçeği, *"Yerdeki ayak izleri bir yürüyene, deve tersi de oradan bir devenin geçtiğine işaret ederken, vadi vadi yeryüzü, burç burç sema ve dalga dalga deniz, Latîf ve Habîr olan bir Allah'ın varlığına işaret etmez mi?.."* ifadeleriyle gayet veciz şekilde resmetmiştir. İşte bu da şeriat kitabının, âyât-ı tekvîniyenin tetkiki ve teemmülüdür. Bununla başlar, sonra vicdanda sonsuzluğa kadar derinleşir ve insan her an Allah'ı (celle celâluhu) kendisiyle beraber duyar ve hisseder.

Allah (celle celâluhu) sakatatımızı af buyurup bizi duyguda, düşüncede sırat-ı müstakime hidayet eylesin…

---

265 A'râf sûresi, 7/172.

266 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 3/15, 5/212; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/174.

RUH DERECESİNDE HİSSİYAT-I İNSANİYE

Soru: “Hissiyat-ı insaniye ruh derecesine çıktığı vakit, o hazır zaman genişlenir, başkalarına nisbeten mazi ve müstakbel olan vakitler, ona nisbeten hazır hükmündedir.”*[267] *deniliyor. İnsan hissiyatının ruh derecesine çıkmasını izah eder misiniz?

His, insanın maddî-mânevî duyularıdır. Mesela, göz, insanın görme; el, tutma; burun, koklama; ağız, tatma; kulak da işitme duyusudur. Bir de insanın hissiyât-ı bâtiniyesi (iç duyuları) vardır. Bunlara latife-i Rabbâniye denir. İnsanın kalbi, ruhu, sırrı, hafîsı ve ahfâsı iç duyularıdır. Bunlar, tasavvufçuların, insanın kemâli adına esas olarak ele aldıkları ve terbiye ile inkişaf ettirilebilecek duyulardır. Bazen bu hissiyat öyle inkişaf eder ki insan, o mazhariyetiyle her şeyi çok farklı derinliklerde görebilir. İşte bu şekilde mükâşefenin açılması, gözden perdenin kalkması ve insanın çok uzakları, verâların verâsını müşâhede etmesi, ondaki hissiyatın inkişafı demektir. İnsanda bu mühim hisler tam inkişaf edince, uzak yerler yakın; dağlar, dereler ve tepeler pürüzsüz ve dümdüz olur. Öyle ki o hissiyat sayesinde insan, dağ deviren dürbün gibi dağların arkasını bile görebilir. Bazen Allah’ın ihsanı olarak insanda bu hissiyat öyle inkişaf eder ki, böyle birinin her hâli keramet ve harika olur.

Ayrıca, bazı insanlarda bu durum, şahısların simalarına bakıp ne düşündüklerini hissedebilecek kadar inkişaf edebilir ve böyle biri, kimsenin anlayamayacağı şekilde, başkalarının içinde dolaşan sırları duyup sezebilir. Birinin tebessümünden o kişinin ne düşündüğüne vâkıf olabilir, dahası, yürüyüşünden onun karakterini tespit edebilir. İşte bütün bunlar, insanda hissiyâtın inkişafına bağlı şeylerdir.

İnsan gelecek zamana ait şeyleri de Allah’ın (celle celâluhu) özel atâsı olarak bu hissiyatla sezebilir. Böyle biri, eğer kendi gibi yaşıyor, yaşadığı her şeyi imbikten geçiriyor, yaptığını bilerek ve şuurlu yapıyorsa, hiçbir hâdisenin başıboş olmadığına inanır. Zamanla hissiyat onda, evliya ve asfiyaya ait kerametler gibi bir hâl alabilir; bu arada tabiî o da bu mevzuda gördüğü şeyleri, bir ikram-ı ilâhî ve firasete armağan olarak görmelidir. Nitekim Efendimiz (sallâllahu aleyhi vesellem) de bir hadisinde bunu ifade sadedinde:

“Mü’minin firasetinden sakının, zira o, Allah’ın nuruyla bakar.” buyururlar.[268]

Ayrıca insan, geçmiş zamanı da, inkişaf etmiş o hissiyatıyla şimdiki zaman gibi görebilir. Mesela, baktığı zaman Malazgirt gözünün önünde canlanabileceği gibi, sahabî dönemi de basiretine tüllenebilir. Bunlar rüya değildir, böyle biri hakikat gibi kendisini onların içinde görür. Hatta böyleleri konuşma ve sohbetlerinde kendilerini onların içinde tasavvur ederek konuşur da kendini onların içinde hissederler. Böyleleri için mazi ve müstakbel yok olur; sadece hâl ve hazır zaman kalır; o da, hazır zamanın üstüne çıkar, geçmişi, hâli ve geleceği beraber müşâhede eder.

Ahlâk-ı ilâhîyeyi yaşama neticesinde böyle kişilerde, Cenâb-ı Hakk’ın kendilerine ihsan ettiği basîret müşâhedesi tecellî eder. Aslında zaman ve mekânın üstüne çıkma, geçmişi ve geleceği birden görme Allah’ın ilm-i ilâhîsine ait bir keyfiyettir. Allah geçmişi, hâl-i hazırı ve geleceği bir nokta gibi görür. O’nun için geçmiş ve gelecek bahis mevzuu değildir. Ahlâk-ı ilâhîye ile tahalluk etmek suretiyle hissiyat yönünden inkişaf eden bir insan, Allah ahlâkı sayesinde, zıllî ve izafî olarak Cenâb-ı Hakk’a ait bu hususiyete bir bakıma mazhar olur. Ne var ki, Zât-ı Ulûhiyet’e has kayıtsız bu keyfiyet, insanın mahlûk mahiyetinde, kayıtlı bir şekilde tecellî eder.

Burada hemen belirtilmesi gereken önemli bir mesele de şudur; nefsî tecrübesi olmayan bir kimsenin bu duyguları anlaması da çok zor, hatta imkânsızdır. Bunları anlamak ve yaşamak için Rabbim bizleri ahlâk-ı âliye-i ilâhîye ile serfiraz kılsın.

Evliyaullahın, hissiyatının inkişafını ve Cenâb-ı Hakk’ın onlara hususi bir makamda ihsan ve ikramlarını bu seviyeye gelmemiş âmi mü’minlerle karıştırmamak lâzımdır. Nasıl nebilerin kendilerine has, Allah ile kendi aralarındaki sır makamları, velîlerin aklının ulaşamayacağı bir pâyedir, aynı şekilde bizlerle evliyaullah arasındaki durum da aynı şekilde anlaşılmalıdır. Biz, onlarla Rabbileri arasında olan esrarı sezemeyiz; olsa olsa ruh dünyamızda ve his âlemimizdeki inkişâfât-ı zıllîyeyi birer adese ve birer mercek yaparak velînin hâlini anlamaya çalışabiliriz. Velî de kendi hâliyle nebinin ufkunu ve O’nun durumunu kavrama gayreti içinde olabilir. Bu, bir

bakıma herkes için mirsad-ı tefekkür (düşünme noktası) sayılabilir. Bu açıdan bizler de bu noktadan onları anlamaya ve kavramaya çalışmalıyız.

İşin esası, bizim hâlimiz, velîlerin hâli olmadığı gibi velînin hâli de enbiyanın hâli gibi değildir. Enbiyanın –Efendimiz müstesna– ahvâli de, melâike-i kiramın hâli gibi değildir. Bir kere hiçbirimiz Zât-ı Ulûhiyet dairesine ait ciddi bir malumata sahip değiliz. Bunların kademe kademe bilinmesi O'nun inayetine bağlıdır. Her şeyin bir sırrı olduğu gibi Allah'ın da sırrı vardır. Allah, sırrını bir kısım melâike-i kiramın sinelerine tevdi buyurmuştur. Eğer melâikeye tevdi buyurduğu sırrı peygamber bilse, cayır cayır yanar, eğer enbiya-i izâmın sinesinin mazhar olduğu sırrı evliya bilse, onlar da yanar ve kavrulur. Bu açıdan gerçek velîlerin mazhar olduğu sırrı da biz asla bilemeyiz; bilsek de taşıyamayız.

Allah'ın lütfu olarak herkesin kabına göre bir kıvılcım, bir kor atılmıştır ki, yukarıdakiler alttakileri görürler de, alttakiler kat'iyen yukarıdakileri göremezler.

İşin doğrusunu yalnız Allah (celle celâluhu) bilir.

---

267 Bediüzzaman, *Mektubat,* s. 52 (On Beşinci Mektup, Birinci Sual).
268 Tirmizî, *tefsîru sûre* (15) 6; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/102.

HAYATIN MÜLK VE MELEKÛT CİHETLERİ TEMİZDİR

Soru: "Hayatın mülk ve melekût cihetleri temizdir, parlaktır."*[269] *sözünü izah eder misiniz?

Eşyanın bir mülk, bir de melekût ciheti vardır. Cismaniyete ait gözle gördüğümüz şehadet âlemi (fizikî âlem), eşyanın âlem-i mülk cihetidir. Melekût ciheti ise, ruhanî, ledünnî hikmet ve maslahatların cevelangâhı, ruhun otağı ve tahtgâhı olan bir âlemdir. Melekût âlemine ıttıla peyda eden kimseler, ister tecrübeyle, isterse müşâhede ve mükâşefesi açılmak suretiyle bir mânâda öbür âleme muttali olur ve orayı görebilirler.

Ayrıca şu müşâhede ettiğimiz âlemde her şeyin bir mülk, bir de melekût ciheti vardır. Binaenaleyh, her şeyin mülk yönünde bazı bulanıklıklar ve mânâsı insana hoş gelmeyen şeyler olabilir. Oysaki bunların melekût yönleri her zaman parlaktır. İsterseniz konuyu biraz daha açalım: Mesela, burunun içindeki bezlerin salgılarının dışarı çıkması veya karındaki gazın boşalması mülk yönüyle mide bulandırıcı bir keyfiyet taşımaktadır. Yine kar ve fırtına gibi şiddetli musibetlerde insanın hoşuna gitmeyecek hususlar söz konusudur. Hâlbuki bunların melekût cihetleri çok farklıdır. Burunun o yapışkan maddeyi ifraz etmesi çok önemlidir. Binaenaleyh bu durum insana bakan yönüyle nâhoş gibi görünse de bu tür görünmenin verâsında, melekût yönünde ve arka plânında pek çok fayda ve maslahat vardır. Kar zâhiren soğuk ve sevimsiz görülür. Hâlbuki kar, âheste âheste toprağa siner ve bazen yağmurdan daha faydalı olur. Zira yağmur, tozu toprağı siler götürür ama kar, toprakta bir sultan gibi oturur ve bahara kadar ne getirmişse hepsini toprağın sinesine işleyiverir. Öyleyse mülk cihetinde karın soğukluğunun yanı başında toprağı beslemesine ve bahar için medetresan olmasına bakılmalıdır. Bu tür misalleri çoğaltmak mümkündür.

İşte bu misallerde olduğu gibi, hiçbir şey hem mülk hem de melekût cihetiyle çirkin değildir. Mülk cihetiyle nâhoş gelen şeylerin melekût cihetleri her zaman parlaktır. Ancak rahmet, nur, yağmur, hayat gibi bir kısım şeyler vardır ki, bunların hem mülk hem de melekût cihetleri şeffaftır, güzeldir ve şâyân-ı

tebcildir.

Hayatın ne mülk ne de melekût yönü tenkit edilemez. Evet, hayat adına tenkit edilecek hiçbir husus yoktur. Bunu anlamak için evvelâ cemâdât (şuursuz varlıklar) ve nebâtât (bitkilerin) durumuna inmek gerekir. Gelin, bir dağın, bir ağacın veya taşın durumuna bakalım. Onların münasebetleri sadece bulundukları yer itibariyledir; hatta bulundukları yerlerle dahi tam bir münasebetleri yoktur. Anlaşma, konuşma mânâsına anlama durumları asla mevzubahis değildir. İnsan, hayat vasıtasıyladır ki içinde bulunduğu vasat ve sahanın dışında pek çok âlemle dahi çok ciddi ve derin münasebetler kurma imkânına sahiptir. Bu itibarla biz, mülk ve melekût yönüyle hayatı hep parlak ve şeffaf buluyoruz.

Meselenin diğer bir yönü de şudur: Bazı şeyler vardır ki, bunların mülk yönü zâhiri esbaba verilebilir ve akıl o hususta aldanabilir. Ancak hayat böyle değildir. Hayatın mülk yönü de melekût yönü de kat'iyen esbaba verilmez. Mesela, bir insan, "Ben lokmayı ağzıma koydum." diyerek lokmayı ağzına koymayı nefsine isnat etmekle şirke girmiş olmaz. Belki tam ehl-i tahkik ve huzurun bu mevzuda söylemesi gereken bir sözü söylememekle uygun bir ifadede bulunmamış olur. Yoksa lokmayı ağza koyduran Allah'tır. Ancak zâhiren lokmayı ağza koyanın insan olduğu da açıktır.

Başka bir misal daha arz edeyim. İnsan yiyip de içinde hazmettiği metabolizma atıklarını dışarıya çıkarır. Bu çirkin bir fiildir. İnsan, "def-i tabiî yaptım" diyerek bu fiili Cenâb-ı Hakk'a isnat etmeyerek kendisine verir. Çünkü bunun mülk tarafı çirkindir. Bu itibarla da Zât-ı Akdes'in tenzîhine vesile olsun diye bunlar esbaba isnat edilir. Zaten esbap, Zât-ı Ulûhiyet'e isnadı çirkin olan bu tür şeyler, onlara isnat edilsin diye vaz' edilmiştir.

Hayata gelince, hayatta ne insanı mahçup edecek ne de yaratılması yönüyle Allah'tan başkasına isnat edilecek bir durum söz konusudur. Çünkü hayatın muttarid (yeknesak akan) yönü dahi çok garip ve aciptir. Dahası hayat bugün hâlâ bir sır oluşunu devam ettirmektedir. Öyleyse hayatı sebeplere isnat etmek mümkün değildir. Hayat şu anda vardır; mülk yönüyle vardır ve sırtında bir cismi taşımaktadır. Melekût yönüyle de hayat, sebepler, illetler, hikmetler ve maslahatlar âleminde dahi ancak Allah tarafından yaratılmıştır. Çünkü bir

hücreyi teşkil eden materyal meydandadır. Ne denli ve ne çeşit aminoasitler o hücreyi meydana getiriyorsa bunlar bilinmektedir. Ancak buna rağmen hâlâ bir hücre bile yaratılamamaktadır. ("Yaratılamamaktadır" ifadesini söylemek caizdir. Fakat "bir hücre yaratılmaktadır" sözünü söylemek caiz değildir.) Yaratılamamaktadır, çünkü bu işi Allah yaratır. İşte böylece ne mülk ne de melekût yönüyle hayatı esbaba isnat etmek mümkün değildir. Aslında hiçbir şeyin melekût yönünü esbaba isnat etmek mâkul değildir.

---

269 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s. 552 (Yirmi Dokuzuncu Söz, Birinci Maksad); *Lem'alar* s.410 (Otuzuncu Lem'a, Beşinci Nükte).

MUHAKKAK BİR MASLAHAT, MEVHUM MAZARRAT İÇİN FEDA EDİLMEZ

Soru: “Muhakkak bir maslahat, mevhum mazarrat için feda edilmez.”*[270] *deniliyor. Bu prensibi günümüze nasıl tatbik edebiliriz?

Evvelâ, maslahat ve mazarratın mânâlarını ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Maslahat, genel bir ifadeyle, insanların faydasına olan, iyiye yol açan, fayda sağlayan, öteye bakan olumlu sonuç mânâlarına gelir. Mesela, Allah içki içmeyi yasaklamıştır. Fakat Cenâb-ı Hak anlatmamış olsaydı da içki içmemenin bir maslahatı olduğu açıktır; hatta o maslahatın zıddı mefsedet ifade etmektedir. Aklın zâyi olmaması, insanın alkolik olmaması ve tababetin ortaya koyduğu üzere nesillerin çürümemesi gibi maslahatlar bu meyanda sayılabilir. Lâkin Cenâb-ı Hak, verdiği bu hükmün maslahatını veya menatını şu şekilde bildirmiştir: *“Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felâh bulasınız! Şarap ve kumarla şeytanın yapmak istediği tek şey, sizin aranıza düşmanlık ve kin salmak, sizi Allah’ı zikretmekten ve namazdan alıkoymaktır. Artık bu habîs şeylerden vazgeçiniz ki kurtuluşa eresiniz.”*[271]

İşte Şeytan’ın içkiyi insanlar aleyhinde bir mefsedet vesilesi olarak kullanması, içkinin yasaklanması adına bir maslahattır ve Allah bu maslahatı açıkça ifade buyurmuştur. Ama Cenâb-ı Hakk’ın bazen maslahatı zikretmediği de vâkidir. Mesela Allah, bazı âyetlerde, *“Namazı dosdoğru kılın ve zekâtınızı verin.”* buyurmuş ve bu emirlerin arkasından açık bir maslahat zikretmemiştir.[272]

Ayrıca fukaha-i kiramdan bazıları da hakkında açık hükm-i şer’î olmayan meselelerde maslahata binaen hüküm vermişlerdir. İmam Malik, dinin insanların maslahatlarını korumak, onları zararlı şeylerden uzak tutmak gayesinden hareketle bazı şartlara bağlı olarak mesâlih-i mürseleyi müstakil şer’î bir delil kabul etmiştir. Hanefîler kendi usûllerinde maslahata başlı başına bir kaynak olarak yer vermeseler de onların “istihsan” anlayışları da mesâlih-i mürseleyi içine alır mahiyettedir. Bazı farklılıklar olmakla beraber

genelde Hanbelîler de Malikîler gibi mesâlihi bir hüccet olarak kabul etmişlerdir. Şafiîlere gelince onlar da Hanefîler gibi bu prensibi açık bir hüccet olarak görmemişlerdir.

Zekât vermedeki maslahatın ne olduğu hususunda i'mâl-i fikir edip bu maslahatı değişik şekilde yorumlayan fakihlerin aynı meseledeki farklı mütalâalarına göz atmanın da yararlı olacağı kanaatindeyim. Mesela, İmam Malik Hazretleri, kiralık olarak pek çok evi ve dükkânı olan bir insanın vereceği zekâtı neye göre hesaplaması gerektiği hususunda demiştir ki, fukara için maslahat, o evlerin ve dükkânların anaparası ne ise zekâtın onlardan verilmesini gerektirir.[273] Hanefî mezhebinin nokta-i nazarı ise böyle değildir. Onlara göre bu akarların zekâtı, onlardan gelen kiraya göre hesap edilir.[274] Yani Hanefîler de hesabın, akarlardan gelen kiraya göre yapılmasını fukara adına maslahata daha uygun bulmuşlardır. Sonuç itibari ile diyebiliriz ki, Kitap ve Sünnet'ten açık şer'î bir nas olmayan konularda bazı fakihler, tâli edille-i şer'iyeden sayılan maslahata göre hüküm vermişlerdir.

Mazarrata gelince, o da genel mânâda zararlı olan şey demektir.

Muhakkak maslahatın mevhum mazarrata feda edilemeyeceğini bir misal ile müşahhaslaştırmanın yerinde olacağı kanaatindeyim. Mesela, günümüzde alkolde bir fayda olduğu söylenmektedir. Hatta insan vücudunun alkole ihtiyacı olduğu da söylenmektedir; ne var ki, işin aslına bakılacak olursa insan yediği portakal, limon ve benzeri yiyeceklerle de bu alkolü alabilir. Cenâb-ı Hak, kâinatta kullarına ihsan ettiği nimetlerin içine koyduğu alkolü aynı zamanda nötr etmiş, âdeta onun yanına başka bir nimet koymuş; böylece alkol de menfî tesirini icra edememiştir. Binaenaleyh insanın normal gıdalarla zararlı şeylerden tecrid edilmiş alkolü aldığını söylemek söz konusudur. Dikkatle bakılırsa alkolü terk etmedeki mevhum mazarrata mukabil, onu terk etmede muhakkak maslahatın olduğu açıktır. Binaenaleyh alkolü terk etmek, mutlak maslahattır. Zira o, hem nesilleri hem de aklımızı bozmaktadır. Ayrıca insanın, muvakkaten dahi olsa, kendinden geçmesi ve aklını kaybederek bir deli gibi yaşaması, mâhiyetinde saklı olan Rabbine ait çizgileri okuyamaması ve sukût etmesi mazarratın ta kendisidir ve insan kat'iyen buna tenezzül etmemelidir. Mutlak ve muhakkak maslahatı netice verecek alkolü terk etmenin muhakkak bir

menfaati olmasına mukabil aynı zamanda kat'i bir zararının olduğu da açıktır. Binaenaleyh muhakkak menfaat, mevhum mazarrata kesinlikle feda edilmemelidir.

Din-i Mübin-i İslâm'a hizmet yolunda uğraşan mü'minler her zaman hakâik-i imaniye ve Kur'âniye'yi anlatmaya devam etmeliler. Zira bu vazifede maslahât-ı muhakkaka vardır. Aynı zamanda bu yolda yürüyen kimselerin, kendi aleyhlerinde olan insanlarca zımnen de olsa kınanmaları, değişik şekilde ta'n u teşniye maruz bırakılmaları, onları yürüdükleri yoldan alıkoymamalıdır. Binaenaleyh bu yolda hizmet eden bir kimse, elinde bulunan Efendimiz'e (aleyhissalâtü vesselâm) ait burhanlar ve hakâik-i imaniye nurları ile hâlisen hizmet ettiği takdirde, elindeki bu elmas hakikatlere sımsıkı sarılmalı ve muhalif rüzgârlar karşısında pes etmemelidir. Bu kimse kitle ruh hâleti veya başka sâiklerle insanları coşturamasa da, er-geç sesi-soluğu vicdanlara ulaşacak ve maksadı hâsıl olacaktır. Çünkü onun yolu doğrudur ve gayretinde muhakkak bir maslahat söz konusudur. Binaenaleyh bu insan, aklı başındaysa o yolda ısrar edip gitmelidir. Tabiî ki, bütün bunlarla beraber bu yolun mazarrat gibi görünen bazı taraflarının bulunacağı da göz ardı edilmemelidir. Mesela, bir kısım siyasiler diyebilirler ki: "Efendim, biz bizden olmayanı ve açık olarak bizi tutmayanı kendimize muhalif sayarız, binaenaleyh sizi de ezer, düzeninizi bozarız." İşte bu tür durumlarda mü'min, bütün bütün desteksiz ve kaidesiz kalsa bile doğru bildiği yoldan kat'iyen dönmemelidir. Aksi takdirde o, muvakkaten bazı insanların desteğini alma şeklindeki mevhum bir mazarrattan içtinap etme düşüncesiyle, muhakkak bir maslahatı terk ettiğinden ötürü yolda kalacaktır.

Evet, yer değiştirip yüzen-gezen kimseler çok defa karanlıkta kalmışlardır. Şu noktayı hatırlatmakta da fayda var; Kur'ân'a ait elmas hakikatlerin fâni eşhâs ve gruplara istinat ettirilmesi, o hakâike karşı büyük bir zulüm ve hürmetsizlik demektir. Hak yolda olan mü'minler, Allah'a bağlanmalı ve mutlaka yürüdüğü yolda ısrar etmelidirler. Binaenaleyh, Allah'a bağlılık gibi muhakkak bir maslahat, insanlardan gelmesi muhtemel olan mevhum bir mazarrata kat'iyen feda edilmemelidir. Hem Allah kendi yolunda olanları her zaman teyit edegelmiştir, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ruhaniyetiyle daima onların zahîri olmuştur. Fakat insan, yüzüp gezmeye

başlayıp da o nurlu yolun nurundan ellerini çekerse –hafizanallah– ortada kalır. Daha sonra da bazı arızalarla kendini destekleyen insanların kolu kanadı kırılınca bütün bütün kimsesizliğe dûçâr olur. Hatta çok yer değiştirdiği için de artık bir laçka hâline gelir ve insanlar nazarında alay konusu olur.

Bu konuda hayatın değişik yönlerine ait pek çok misaller arz edilebilir. Mühim olan, meselenin aslını öğrenmektir. Ben, sorudan aklıma ve kalbime gelen şeyleri arz etmeye çalıştım. Her şeyin en doğrusunu bilen Allah'tır.

---

270 Bediüzzaman, *Sözler* s.783 (Lemeât); *Mektubat* s. 533 (Hakikat Çekirdekleri).

271 Mâide sûresi, 5/90-91.

272 Bkz.: Bakara sûresi, 2/43, 83, 110, 277; Nisâ sûresi, 4/77, Tevbe sûresi, 9/5, 11; Hac sûresi, 22/41, 78; Nûr sûresi, 24/56; Mücadele sûresi, 58/13; Müzzemmil sûresi, 73/20.

273 Muvatta, *zekât* 20.

274 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 2/196.

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abd İbn Humeyd, Ebû Muhammed Muhammed b. Fütûh b. Abdillah el-Mayurkî el-Ezdî (v. 249 h.); ***el-Müsned,*** *[Tahkîk: Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî],* Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/ 1988.

Abdurrezzak, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); ***el-Musannef,*** I-XI, *[Tahkîk: Habiburrahman el-Âzamî],* el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1087-1162 h.); ***Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405 h.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (164-241 h.); ***el-Müsned,*** I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); ***el-Masnû fî mârifeti hadîsi'l-mevdû',*** *[Tahkîk: Abdülfettah Ebû Gudde],* Mektebü'l-matbûati'l-İslâmî, Kahire, 1984.

___________; *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu mişkâti'l-mesâbih,* I-XI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001.

___________; *Şerhu'ş-Şifâ li'l-Kadı Iyâz,* I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

Bediüzzaman, Said Nursî (1877-1960); ***Asâ-yı Musa,*** Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Emirdağ Lâhikası,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Hutbe-i Şâmiye,* *[Sadeleştirme ve açıklama: Abdullah Aymaz],* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Kastamonu Lâhikası,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Lem'alar,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Mektubat,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Mesnevî-i Nuriye,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Münazarat,* *[Sadeleştirme ve açıklama: Abdullah Aymaz],* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2006.

___________; *Sözler,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Şuâlar,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Tarihçe-i Hayat,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

el-Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin İbn Mes'ud, (v. 516/1122); ***Meâlimü't-tenzîl,*** I-IIX, *[Tahkîk: Hâlid Abdurrahman el-Ak]*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1407/1987.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed İbnu'l-Hüseyin (384-458 h.); ***es-Sünenü'l-kübrâ,*** I-X, *[Tahkîk: Muhammed Abdülkadir Ata],* Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

___________; *Şuabü'l-îmân,* I-IX, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

___________; *ez-Zühdü'l-kebîr,* *[Tahkîk: Âmir Ahmed Haydar],* Müessesetü'lkütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1996.

el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık (215-292 h.); ***el-Müsned,*** I-IX, *[Tahkîk: Mahfûzurrahman Zeynullah],* Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Beyrut-Medine, 1409 h.

el-Buhârî, Ebû Abdillah, Muhammed İbn İsmail (v. 256 h.); ***Sahîhu'l-Buhârî,*** I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

___________; ***et-Târîhu'l-kebîr,*** I-VIII, *[Tahkîk: es-Seyyid Hâşim en-Nedvî]* Dâru'l-fikr, Beyrut, 1986.

Bursevî, İsmail Hakkı, ***Ruhu'l-Beyân,*** Dersaadet, 1330.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); ***el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb,*** I-V, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl]*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1406/1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413/1992).

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); ***Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ,*** I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsılî et-Temîmî (v. 307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII, *[Tahkîk: Hüseyin Selim Esed],* Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (450-505 h.); ***İhyâu ulûmi'd-dîn,*** I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

Gülen, M. Fethullah; ***Asrın Getirdiği Tereddütler,*** I-IV, Nil Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; ***Çağ ve Nesil,*** Nil Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; ***Ölçü veya Yoldaki Işıklar,*** Nil Yayınları, İstanbul, 2012.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,*** I-IV, *[Tahkîk: Mustafa Abdülkadir Atâ],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

el-Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. Hasan (v. 360 h.), ***Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-Resûl,*** I-IV, Dâru'l-cîl, 1. baskı, *[Tahkîk: D. Abdurrahman Umeyre],* Beyrut, 1992.

el-Halebî, Ali b. Burhaneddin (v.1044 h.); ***İnsanü'l-uyûn fî sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn (Sîret-i Halebiyye),*** I-III, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1400 h.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah en-Nemirî (v. 463 h.); ***el-İstîâb fî mârifeti'l-ashâb,*** I-IV, *[Tahkîk: Ali Muhammed el-Becavî],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412 h.

___________; ***et-Temhîd,*** I-XXIV, Vizâratü'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-islamiyye, Mağrib, 1387 h.

İbn Arabî, Muhammed b. Ali Muhyiddîn (v. 638/1240); ***el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye,*** I-IV, Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1329 h.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris (v. 327 h.), ***Tefsîru'l-Kur'ân,*** I-X, *[Tahkik: Esad Muhammed]* Mektebetü'l-asriyye, Sayda, tsz.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,*** I-VII, *[Tahkîk: Kemal Yusuf el-Hût],* Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 h.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Ali el-Askalanî (773-852 h.); ***Fethu'l-bârî bi şerhi Sahihi'l-***

Buhârî, *[Tahkik: Muham med Fuad Abdulbakî-Muhibbuddin el-Hatîb],* I-XIII, Dâru'l-mârife, Beyrut, 1379.

___________; *Telhîsu'l-habîr,* *[Tahkîk: Abdullah Hâşim el-Yemânî],* Medine, 1384/1964.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (v. 354 h.); ***Sahîhu İbn Hibbân,*** I-XVI, *[Tahkîk: Şuayb el-Arnavut],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1414/1993.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); ***es-Sîratü'n-nebeviyye,*** I-VI, *[Tahkîk: Tâhâ Abdurraûf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411.

İbn İshak, Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr; ***Sîretü İbn İshâk,*** I-III, *[Tahkîk: Muhammed Hamîdullah],* Ma'hedü dirâsât ve'l-ebhâs li't-ta'rîf, Beyrut, tsz.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); ***el-Bidâye ve'n-nihâye,*** I-XIV, Mektebetü'l-meârif, Beyrut, tsz.

___________; *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm,* I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (v. 230 h.), ***et-Tabakâtü'l-Kübrâ,*** I-VIII, Dâru sâdır, Beyrut, tsz.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (v. 630/ 1233); ***Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe,*** I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1414/1993.

İsmail Hami Danişmend, *Türk Irkı Neden Müslüman Oldu,* Burak Yayınevi, İstanbul, 1994.

Kadı Iyâz, Ebu'l-Fadl (v. 544/1149); ***eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafa,*** I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.

el-Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (v. 454 h.); ***Müsnedü'ş-Şihâb,*** I-II, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1407/1986.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah (v. 670 h.); ***el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,*** I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillah el-Esbahî (93-179 h.); ***el-Muvatta,*** I-II, Dâru'l-hadis, Kahire, 1993.

Mevlâna, Celâleddin-i Rumî Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin (v. 672/ 1273); ***Mesnevi: konularına göre açıklamalı,*** I-VI, *[Tercüme: Şefik Can]*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.

el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tacilârifîn b. Ali (v. 1031/ 1622); ***Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmii's-sağîr,*** I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); ***Sahîhu Müslim,*** I-V, *[Tahkîk: Muhammed Fuad Abdulbakî],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

en-Nebhanî, Yusuf b. İsmail b. Yusuf (v. 1350/1932); ***Câmiu kerâmâti'l-evliyâ,*** I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1409/1989.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); ***es-Sünen,*** I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

___________; *es-Sünenü'l-kübrâ,* I-VI, *[Tahkîk: Abdulğaffâr Süleyman el-Bündârî],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

er-Râzî, Ebû Abdillah Fahruddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/ 1210); ***Mefâtîhu'l-gayb,*** I-XXXII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1421/2000.

Salih İbn-i Fevzân, İbn-i Abdullah el-Fevzân, ***İânetü'l-müstefîd bişerhi Kitabi't-Tevhîd,*** Müessesetü'r-risale, 2002.

___________; *Şerhu Mesâili'l-Câhiliyye,* Dâru'l-âsıme li'n-neşr ve't-tevzi', Riyad, 2005.

es-Süyûtî, Abdurrahman b. el-Kemal Celâleddîn (849-911 h.); ***el-Hâvî li'l-fetâvâ fi'l-fıkh ve ulûmî't-tefsîr,*** I-II, *[Tahkîk: Abdüllatîf Hasan Abdurrahman],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1421/ 2000.

___________; *el-Leâli'l-masnûa fi'l-ehâdîsi'l-mevdûa,* I-II, Dâru'l-mâ'rife, Beyrut, 1975.

___________; (Abdulğanî ve Fahru'l-Hüsn ed-Dihlevî ile birlikte) ***Şerhu Süneni İbn Mâce,*** Kadîm-i kütüphane, Karaçi, tsz.

___________; *Tenvîru'l-havâlik,* Mektebetü't-ticariyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1969.

es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); ***el-Mebsût, I-XXX,*** Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1406 h.

Şiblî Nu'manî (1332/1914); ***Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi, I-II,*** *(Terceme: Talip Yaşar Alp),* Hikmet yay., İstanbul, 1986.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360 h.); ***el-Mu'cemü'l-evsat,*** I-IX, *Tahkik: Tarık b. Ivazillah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî],* Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

___________; *el-Mu'cemü'l-kebîr,* I-XXV, *[Tahkîk: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* Mektebetü'z-Zehra, Musul, 1404/1983.

et-Taberî, ***Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî),*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407 h.

___________; *Tehzîbü'l-âsâr Müsmnedü Abdullah b. Abbâs,* II, *[Tahkik: Mahmud Muhammed Şakir],* Matbaatul-Medenî, Kahire, tsz.

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd (v. 204 h.); ***el-Müsned,*** Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

et-Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ud İbn Ömer İbn Abdillah, (v. 792/1390); ***Şerhu'l-Makâsıd,*** Dâru'l-meârifi'n-nu'mâniyye, Pakistan, 1041/1981.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (209-279 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

el-Ûşî, Ebu'l-Hasan Siraceddin Ali b. Osman Fergani (575/1179); ***Bed'ü'l-emali,*** İFAV, İstanbul, 2008.

Yâkût el-Hamevî Ebû Abdillah, Şihabeddin Yakut İbn Abdillah (626/1229); ***Mu'cemü'l-büldan,*** Daru'l-fikr, Beyrut, tsz.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (1361/1942); Hak Dini Kurân Dili, I-IX, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979, 4/2781.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); ***Târîhu'l-İslâm,*** *[Tahkîk: Ömer Abdüsselâm],* Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/ 1987.

Ziyad Ebuzziya, "Sultan II. Abdülhamid'in Dini ve Milli Konulardaki Hassasiyeti: Fransa, İngiltere ve İtalya'da Oynanmasını Yasaklattığı Piyesler" ***Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler*** (22/ 28 Eylül 1985), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1988.

486001-20130628